

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜK VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

MEHMET SARAY

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜK VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Prof. Dr. Mehmet SARAY

ANKARA - 2022

Saray, Mehmet

Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik anlayışı / Mehmet Saray. — Ankara : AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2022.

X, 226 s.; 24 cm. — (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını)

Bibliyografya (s. 167-177)

Dizin (s. 219-225)

ISBN: 978-975-17-5235-2

1. ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL, 1881-1938 - SİYASİ VE SOSYAL GÖRÜŞLER

2. MİLLİYETÇİLİK - TÜRKİYE

3. TÜRKİYE-TARİHİ-DEVİRİM, 1918-1923

I.E.a. II. Seri

956.1024

320.5409561

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

İnceleyenler : Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Mustafa KESKİN

Yay. Haz. : Arzu GÜVENÇ SAYGIN

Grafik Tasarım : Selen KUYUCU

KİTAP SATIŞ : **ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ**
Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel : 009 (0312) 285 65 11
Belgegeçer : 009 (0312) 285 65 73
web : <http://www.atam.gov.tr>
e-mağaza : emagaza-atam.ayk.gov.tr

ISBN : 978-975-17-5235-2

YAYIN NO : 524

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
A. Millet Kavramının Sosyolojik, Kültürel ve Siyasal Anlamda Ortaya Çıkışı: Aile, Cemiyet (Toplum), Irk ve Millet	2
B. Atatürk'e Göre Millet Kavramı ve Millet'in Oluşumu:	8
1. Siyasi Varlıkta Birlik	9
2. Dil Birliği.....	9
3. Yurt Birliği.....	10
4. Irk ve Soy Birliği,	10
5. Tarihi Yakınlık.....	11
6. Ahlaki Yakınlık	11

BİRİNCİ BÖLÜM

BATIDA VE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

A. Batı'da Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı.....	14
B. Türkiye'de Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı	22
1. Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri	23
2. Türklerin Anayurdu ve Başka Bölgelere Göçlerinin Sebepleri	25

İÇİNDEKİLER

a. Dünya'ya ve İnsanlığa Adalet Götürmek	26
b. İslam'ı Yaymak	27
c. Daha Elverişli Bir Vatan Edinmek	27
C. Türk Milliyetçiliğinin Dayandığı Temel Unsurlar	29
D. Türk Milliyetçiliğinin İnsani ve Evrensel Yönü	33
1. Türk Töresi (Hukuku)	33
2. İslam Hukuku	34
E. Türk Tarihi ve Kültürü Çalışmalarının Türk Milliyetçiliğine Kazandırdığı İvme	36
F. Osmanlı Devleti'nde Türklük ve Türkçülük Hareketleri	39
G. Rus İşgaline Uğrayan Türk Ülkelerinde Başlayan Türklük ve Türkçülük Hareketleri'nin Türkiye'ye Yansımaları	46
1. Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği	52
2. Türk Yurdu ile Türk Ocaklarının Türklük ve Türkçülük Alanında Çalışmaları	54
3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük Konusunda Türk Ocaklarıyla Birlikte Yaptığı Çalışmalar	62
H. Batı Milliyetçiliğinin Sömürgeciliğe Başlaması	68
I. Türk Milliyetçilerinin Sömürgeci Emperyalizme Karşı Mücadelesi (1918-1922)	71
1. Hazırlık (Kongreler) Dönemi	76
2. Büyük Millet Meclisi'nin Açılması	89
3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	96
4. Milli Mücadele'nin Başlıca Savaşları ve Yapılan Antlaşmalar	96
5. Milli Mücadele'nin ve Milli Duyguların Manevi Mimarları	99
6. Milli Mücadele Yıllarında Ortaya Çıkan Zararlı Faaliyetler	103

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜK VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

A. Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu	107
B. Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Türklük Hakkındaki Görüşleri....	111
1. Atatürk ve Türk Milliyetçiliği	111
2. Atatürk'ün Türklük Hakkındaki Görüşleri	120
a. Atatürk'e Göre Türk Ahlakı ve Türk'ün İnsanlığı	120
b. Atatürk'ün İstikbal İçin Direktifleri	123
3. Atatürk, Milli Tarifimiz ve Türk Dilinin Gelişmesi	128
C. Türk Milliyetçiliğinin Özellikleri:	135
1. Türk Milliyetçiliğinde Ana Hedef “Milli Karakterin Teşekkülü”nü ve “Milli Birlik ve Bütünlüğünü” Sağlamaktır.....	135
2. Türk Milliyetçiliği İnançlara Saygılıdır	136
3. Türk Milliyetçiliği Sosyalist Değildir	137
4. Türk Milliyetçiliği Irkçı Değildir	140
5. Türk Milliyetçiliği Çağdaşlaşmaya, Demokrasiye ve Barışa Yöneliktir.....	140
D. Anayasalarımızda Milliyetçiliğin Tarifi.....	146
1. 20 Ocak 1921 Anayasası'na Göre Milliyetçiliğin Tarifi.....	146
2. 20 Nisan 1924 Anayasası'na Göre Milliyetçiliğin Tarifi.....	146
3. 9 Temmuz 1961 Anayasası'na Göre Milliyetçiliğin Tarifi	147
4. 7 Kasım 1982 Anayasası'na Göre Milliyetçiliğin Tarifi	148
SONUÇ	149

İÇİNDEKİLER

1. Atatürk'ün Doğru İfade Ettiği ve Uyguladığı “Millet” ve “Milliyetçilik” Kavramlarının Değerlendirilmesi	149
2. Cumhuriyet Hükümetlerinin Hatalar Zinciri	154
BİBLİYOGRAFYA	159
EKLER	172
EK-I. Atatürk'ün Sağlığında Türk Milliyetçiliği Nasıl Anlaşıldı	173
EK-II. Atatürk'ten Sonra Türk Milliyetçiliği Nasıl Yorumlandı.....	186
EK-III. Lozan Barış Antlaşmasının Yorumu.....	202
EK-IV. Atatürk'ün Türkçülüğe ve Milliyetçiliğe Yönelişi	209
DİZİN	211

ÖN SÖZ

“Atatürk’ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı” adı altında bu çalışmayı niçin yaptığımı sevgili okurlara açıklamalıyım. Bu çalışmayı yapmamın en büyük nedenlerinden biri, 1990’lardan itibaren gelişen küreselleşme faaliyetleri ile Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin önüne koyduğu haksız kriterlerin kamu vicdanında yarattığı rahatsızlıklar ile kamuoyunda millî devlet, milliyetçilik ve kimlik konularının tartışılır hale gelmesidir. Türk milliyetçiliğinin en büyük siması olan Atatürk’ün, Türk milletine dayalı olarak kurduğu ulus-devlet ve O’nun milliyetçilik anlayışının tartışmaya açılması, Atatürk’ü ve Türk milletini seven herkesi son derece üzmüştür. Anayasanın 301. maddesine rağmen, fikir hürriyeti başta olmak üzere hak ve özgürlükleri yanlış kullanmaya ısrarla devam eden bir kısım basın mensubu ile bazı aydınlarımızın Atatürk’e, TBMM’ye, Türkiye’ye, Türklüğe ve Türk ordusuna hakaret edercesine saldırmaları ve Türk milliyetçiliğini bir öcü gibi göstermeleri, vatanını ve milletini seven büyük kitleleri olduğu gibi, bu satırların yazarını da son derece rahatsız etmiştir. Hak ve özgürlükler sınırsız değildir, hiçbir demokratik toplumda da sınırsız olarak kullanılmamaktadır. Lütfen konuyu bir defa daha hatırlayalım: İki fert arasındaki orta nokta veya çizgi, o iki ferdin hak ve özgürlüklerinin sınırını teşkil eder. O sınırı aşan fert diğer ferdin hak ve özgürlüklerine tecavüz ediyor demektir ki, böyle bir hak ve özgürlüğü kişilere ne bir hukuk kitabı, ne de Tanrı vermiştir. Ayrıca bu hak ve özgürlükler hiçbir demokratik toplumda terör ü ve bölücülüğü desteklemek için kullanılamaz. Hak ve özgürlüklerle ilgili bu gerçeği bilerek veya bilmeyerek çiğneyen bazı kişiler ve mihraklar, ülkeyi ve milleti bölmek için ellerinden gelen saldırıyı yapmaktadır. Bu çirkin gelişmelerden rahatsız olan bazı kıymetli basın mensupları ile akademisyenlerimiz ve aydınlarımız gündemimizi işgal eden bu çirkinliklerden şikayet etmeye başlamışlardır ki, aşağıda bunlardan bir örnek verilmiştir.

Emekli Büyükelçilerimizden Dr. Mustafa Aşula Bey, günlük bir gazetede yazdığı makalesinde bu konudaki endişelerini şöyle dile getirmiştir: “Kendilerini herkesten çok dünyaca ilerici gören bazı kimse-ler ülkede son zamanlarda mil- liyetçiliğin giderek yükselen bir dalga haline geldiğinden şikayet ediyor ve bu gi- dişin kaygı verici olduğunu söylüyor.

Keşke öyle olsaydı, keşke milliyetçilik herkesin ruhunu yeniden sa- ran bir rüzgar, bir fırtına haline gelseydi.

Bu rüzgarla yeniden bir silkinme yaşanacaksa, kaybolmaya yüz tutmuş vazgeçilmez bağışıklık (immunity) yeniden kazanılacaksa, kabul etmek gerekir ki, buna şimdi her zamankinden çok ihtiyaç vardır”.

Türk milletine ve Türkiye’ye dost olmayan mihrakların, ülkemiz ve halkımız üzerinde oynamaya çalıştığı oyunlar, küreselleşmenin orta- ya koyduğu haksız rekabet ile millî kurumlara karşı takındığı menfi tavır, teröristler ile bölücü akımların ortaya attığı alt kimlik – üst kim- lik tartışmaları ve nihayet hak ve özgürlüklerin yanlış kullanılması kıy- metli diplomatımız Dr. Aşula gibi pek çok aydınımızı üzmüş ve onların halkın dikkatlerini millî duygulara ve milliyetçiliğe çekmelerine sebep olmuştur.

Eğer Atatürk’ün, Cumhuriyet’in ilanından sonra başlattığı şu üç konudaki çalışma seferberliğini gerçekleştirmiş olsaydık, bugün belki de bu sıkıntıları yaşamıyor olacaktık. Atatürk, Türk milletinin en kısa zamanda cehaletten kurtulması için bir eğitim, Türk milletinin fakirlik- ten kurtulması için bir iktisadi kalkınma seferberliği başlatmıştı. Ata- türk biliyordu ki, iyi eğitim almamış ve iktisadi kalkınmasını tamamlamamış bir milletin istiklalini koruması da güç olacaktır. “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” prensibiyle başlattığı milli mücadeleyi zaferle tamamladıktan sonra, çok partili demokratik hayata geçilmesi için büyük bir mücadele verdiğini herkes bilmektedir. Ne hazindir ki, Atatürk’ün bu üç konuda başlattığı çalışmaları, O’nun vefatından sonra ülkeyi yöneten siyasi iktidarlar tarafından aynı hızla devam ettirileme- mesi bugün bu sıkıntıları yaşamamıza neden olmuştur.

Peki, bazılarının korkulu rüya gibi göstermeye çalıştığı milliyet- çilik kavramı nedir, ne değildir? Bu kavramın izahını şöyle yapmak mümkündür: **Milliyetçilik kısaca, herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu her anlamda yüceltmeye çalışmasıdır. Türk milli- yetçiliği ise, Türkiye’yi ve Türklüğü sevmek ve her alanda yükselt-**

mek ülküsünü veya arzusunu ortaya koymaktır. Türk milliyetçiliği birleştiricidir, çeşitli etnik grupları içinde barındırır. Etnik milliyetçilik ise içe kapanıktır ve ayrılıktır.

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk, Türkiye'yi işgal ederek Türk milletini esarete sokmak isteyen düşmanlara karşı Millî Mücadele'yi yürütürken dayandığı en büyük kuvvet Türk milletinin millî duyguları, yani Türk milliyetçiliği olmuştur. Türk milliyetçiliğinin vatan ve millet sevgisine dayandığını her fırsatta ifade eden Atatürk, milliyetçiliği nasıl anladığını şöyle dile getirmiştir: *“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur”*¹.

Türk milletine dayalı millî bir devlet kuran Atatürk, Türk milleti ile kader birliği yapmış değişik etnik kökenli kim varsa bu milletin vazgeçilmez bir parçası olduklarını defalarca dile getirmiş ve yasalar indinde herkesin eşit hak ve hürriyete sahip olduğunu söylemiştir. Atatürk, *“Türkiye Cumhuriyetini kuran halka Türk milleti denir”* sözünü söylerken, Türk milliyetçiliğinin etnik kökene dayanmadığını hatırlatmak istemiştir. Konuyu içerden ve dışarıdan istismar etmek isteyenlere karşı şu sözlerle karşılık vermiştir: *“Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği yapan bütün milletlere hürmet eder ve saygı duyarız. Onların milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz herhalde ben-cil ve gururlu bir milliyetçilik değildir”*.

Atatürk Türk milliyetçiliğinin hedefini ise şöyle dile getirmiştir. *“Türk milliyetçiliği ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır”*².

Milliyetçilik kelimesini türeten millet kavramı, tarihin ilk devirlerinden itibaren Türklerde ve batılı milletlerde nasıl oluşmuş ve ortaya çıkmış, bilahare Batıda ve Türkiye'de milliyetçilik kavramları nasıl gelişmiş, bunlar, bir kronolojik sıra ile anlatılmıştır. Batıda ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının nasıl sömürgecilğe dönüştüğü ve Türklerin yaşadığı coğrafyaya yönelik nasıl düşmanca faaliyetlerin yürütüldüğü anlatıldıktan sonra Atatürk'ün bu sömürgeci Batı milliyetçiliğine karşı

1 **Atatürkçülük** (birinci kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Genelkurmay Başk. Basımevi, Ankara 1982, s. 14-15.

2 A. Afetinan, **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, İstanbul 1971, s. 59.

Türk milliyetçiliğini ve Türk milletini nasıl savunduğu anlatılmıştır. Atatürk, yerli ve yabancı bütün muhaliflerine, Türk milliyetçiliğinin uygulanışında ne kadar barışçı ve insancıl, inkılâpçı, lâik ve birleştirici olduğunu; ırkçı, dinci ve sosyalist olmadığını belgeleriyle ve kanıtlarıyla gösterecektir.

GİRİŞ

Atatürk'ün Türklük ve Milliyetçilik Anlayışı'nı hem anlamak hem de anlatabilmek için bu kavramların tarihi seyrine bakmak, yani nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini bilmek zarureti vardır. Görüldüğü gibi, bu çalışmanın ana konusunu milliyetçilik kavramı teşkil etmektedir. Doğal olarak milliyetçilik kavramının içinden çıkan millet terimini ve onun oluşumunu iyi anlamak gerekiyor. Bu nedenle, Türk toplumunda ve Batılı toplumlarda millet terimini izah edebilmek için, milletin nasıl oluştuğunu ve ortaya çıktığını da iyi bilmek zorundayız. Dolayısıyla, tarihte millet terimini oluşturan ilk üniteyi, yani aileyi, ailelerin oluşturduğu toplumu (cemiyeti), toplumun oluşturduğu kavim veya millet gibi terimlerin de sosyolojik, kültürel ve siyasal anlamlarını anlatmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Giriş bölümünün "A" başlığı altında bu konu işlenmiştir.

Millet teriminin ortaya çıkışının tarihçesini izah ettikten sonra, Türklük, millet ve milliyetçilik konularında görüşlerini etraflıca dile getirdiğimiz büyük Atatürk'ün millet kavramını nasıl tarif ettiğini, milletin oluşmasında ne gibi unsurların etken olduğuna yer verdiğini anlatan "Atatürk'e Göre Millet Kavramı ve Oluşumu" başlığı altında "B" şikkında ele alınmıştır. Atatürk, bir toplumun millet haline gelebilmesi için en etkin unsurları şöyle sıralamıştır: Siyasi, dil, yurt, ırk ve soy birliği ile tarihi ve ahlaki yakınlık. Büyük önder, bu açıklamasını aynı zamanda tarihi temellere dayandırarak yapmıştır.

Kısaca, millet kavramının bizde ve Batı toplumlarında nasıl geliştiğini, Atatürk'ün bu konuyu nasıl izah ettiğini anlatan ilk iki bölüm, giriş kısmında "A" ve "B" başlıkları altında verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde "Batı'da Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı", "Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı", başlıkları "Ba-

tı'da ve Türkiye'de Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı" adı altında bir başlık haline getirilmiş ve bunlarla birlikte "Batı Milliyetçiliğinin Sömürgeciliğe Nasıl Başladığı", "Türk Milliyetçilerinin Bu Sömürgeci Emperyalizme Karşı Verdiği Mücadele", kronolojik bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, "Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Türklük Hakkındaki Görüşleri", "Türk Milliyetçiliğinin Özellikleri" ve "Anayasalarımızda Milliyetçilik Tarifi" ele alınarak izah edilmiştir.

A- Millet Kavramının Sosyolojik, Kültürel ve Siyasal Anlamda Ortaya Çıkışı: Âile, Cemiyet (Toplum), Irk ve Millet:

Milliyetçiliğin ortaya çıkışını izah edebilmek için ırk, millet, toplum (cemiyet), âile ve insan kelimelerinin anlam ve oluşumunun ortaya konması gerekir. Bu kelimelerin izahında sosyoloji, antropoloji, arkeoloji ve etnografya gibi bilim dallarının gelişmesinin büyük rolü olmuştur. Bu bilim dallarının verilerine göre en küçükten, yâni insandan başlayarak âile, toplum (cemiyet), ırk (kavim) ve millet kelimelerinin anlam ve oluşumlarını şöyle izah edebiliriz.

İnsan sosyal bir varlıktır. Yaratıldığı günden beri daima dirsek teması aramaya, birbirine sokulmaya, el ele vermeye çalışmış; hayat sahnesinde iptidâî veya medenî, küçük veya büyük bir takım cemiyetler (toplumlar) halinde faaliyet göstermiş, birçok sosyal organizasyonlar meydana getirmiştir. Birlikte yaşamak demek sosyal organizasyon meydana getirmek, cemiyet teşkil etmek demektir. Şu halde sosyal organizasyona gitmek, cemiyet yâni toplum haline gelmek insanın doğaya intibakıdır.

Bu arada unutmamak gerekir ki, insan canlı bir varlıktır. Doğar, beslenir, büyük, değişir, duyar düşünür, hareket eder, yapar ve yaratır. Hayat için çeşitli ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları karşılarken de insan, çevresi ile karşı karşıya gelir. Ayrıca insan, canlı ve cansız tabiatla, başka sosyal varlıklarla ve inanışlar dünyası ile çevrili olduğu için, münâsebetlerini bir düzene koyarak biyolojik, sosyal ve ruhî ihtiyaçlarını karşılar. Demek ki hayat mücadelesinde fertler daima cemiyet halinde taazzuv etmişler ve teşkilatlanmışlardır. İnsan ile ilgili bu bilgiyi verdikten sonra sosyoloji ilminin bu insanın oluşturduğu ile ilgili bilgilerimize yer verelim. İnsanoğlunun meydana getirdiği sosyal organizasyonlar iki çeşittir: 1- Tabii sosyal organizasyonlar, 2- Suni sosyal organizasyonlar. Başka bir ifadeyle: Tabii Toplumlar, Suni Toplumlar.

Âile hem temel hem de en tabî cemiyettir. İnsanın en sıkı sosyal organizasyonu ve aynı zamanda diğer bütün toplumların temelidir. Âilede sosyal bütünleşme, mensubiyet duygusu en yüksek ölçüdedir. Bu bütünleşmeyi temin eden müşterek unsurlar, maddi ve manevî yakınlıklar ayniliğe varacak kadar kuvvetlidir. Bu yakınlıklar akrabalık bağlarıdır. Âile, akrabalık bağına dayanan cemiyet, yâni toplum demektir. Âilenin fertleri arasında, karı-koca hariç, derece derece soy birliği vardır. Akra-ba evliliklerinde karı-koca arasında da soy birliği bulunur. Akra-ba dışı evliliklerde ise karı ve koca arasında çocukları vasıtasıyla soy birliği teşekkül eder. Kan ve ruh yakınlığını kuran soy birliğinin yanında âileyi teşkil eden ikinci unsur akrabalık duygusudur, âile şuurudur. Karı ve koca da dahil âilenin bütün fertleri âileyi bu şuur içinde oluştururlar, âilenin bütün fertleri arasında bu şuur vardır. Ana, baba, evlat, kardeş v.s gibi karı koca akrabalığı da bu şuur içinde teşekkül eder. Âile şuur-u, soy birliğinden başka, sevgi, aşk, nikah, aynı yuvanın sahibi olma, birbirini tamamlayan ahenkli farklılığı taşıma, birlikte yaşama, maddi ve ruhî yaklaşma duygularının da kurduğu bir müessesedir.

Âile sosyal bütünleşmeyi en yüksek derecede sağlayan bu akrabalık bağlarının kudreti dolayısıyla, başlangıçtan beri bütün insanlığın hayatını düzenleyen ve bekasını temin eden vazgeçilmez bir sosyal müessese olagelmıştır. Ancak aynı toplumlarda ve ayrı devirlerde âile şuru, âile telakkisi, âile fertlerinin âiledeki yeri üzerinde farklı tutum ve davranışlarının daima görülebildiğini kaydetmeliyiz. Fakat esas yapısı itibariyle âile bütün insanlığın en tabii, en eski, en devamlı ve en geçerli kuruluşudur.

Bir âilenin, bir halkın veya milletin soyu, kökünü aldığı kendisinden önceki nesiller ile kendisinden sonraki nesillerin tamamı, zürriyet, sülâle demektir.³ Irk sözü, kalıtsal karakterlerin, neslin bütün üyelerinde tek biçimde olmamakla beraber sık görülmesini ifâde eder.⁴

Antropologlar günümüze kadar ırkları tasnif için değişik kıstasları bulmuşlardır. Başlangıçta cilt (ten) rengine göre Beyaz Irk, Sarı Irk, Siyah Irk, ve Kırmızı Irk şeklinde sınıflandırma yapan antropologlar bilahare; Kafkas Irkı, Moğol Irkı, Habeş Irkı, Amerikan Irkı ve Malay Irkı gibi ırkların varlığından bahsetmişlerdir. Ölçümlerini de kafataslarına göre yapmışlardır. Fransız antropolog Jean Deniken, insanları fiziki özelliklerine göre 29 etnik gruba ayırmıştır ki, Türkler bu etnik

3 **Meydan Larousse**, "Irk" maddesi, VI, s. 121.

4 **Sadri Mahsudi Arsal, Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul 1972, s. 25-50.

zümrelerden birini oluşturmuştur⁵.

Sosyologlar etnik grubu seçilebilir, ayırt edilebilir, din, dil, örf ve âdetler, müesseseler arasındaki farka göre yaşayan insanlar olarak târif etmişlerdir. Bu bakımdan etnik grup, ırkî grupta eş anlamlı değildir.⁶

Etnolojik manada ırk, geçmişte siyasî bir organizasyon içinde birlikte yaşamış ve bunun tabîî bir sonucu olarak dil, örf âdet ve inanışlar bakımından birleşmiş fertlerin, siyasî birliğin dağılmasına rağmen, ayrı gruplar halinde yaşamasıdır. Etniklik, bir sosyal gurubun kimlik yapısıdır. Etnik özellikler ırkî özelliklerden farklıdır. Sosyalleşme süreci, eğitim ve öğretimle sürdürülür ve genç nesillere devredilir. Etnik grubu tabiatıyla bir kültür kimliği de alacaktır.

Sadri Maksudi Arsal'a göre etnolojik manâda ırk "birbirlerine yakın dilleri konuşan ve müşterek ruhî temayüllere sahip olan milletlerin bütünüdür"⁷.

Kriterlerin seçimindeki güçlük, şimdiye kadar olagelen kan karışımları sonucu saf ve katıksız sayılacak ırk'ın çok nadir bulunması, insanın ve ırkların dâima gelişme halinde bulunmaları dikkate alındığında bir ırk'ın tarifinin de geçici olabileceği kabul edilmelidir. Buna rağmen antropolog Jean Deniken, kavimleri ırklara ayırmak için bir kavimin içindekileri insanların künyesinde en sık rastlanılan fiziksel (somatik) özellikleri ölçü olarak kabul ederek bu özelliklerin hepsini veya çoğunu kendisinde toplayan fertler kavmin mensup olduğu ırkın karışmamış tipik örnekleri kabul etmiş ve bu fertlerin mensup oldukları ırkın (kavmin) ismini vermiştir⁸.

Etnolojik manâda Latin ırkı, Latin dilinin çeşitli şubeleri olarak gelişmiş ve bu şubelerin her birini konuşan, müşterek ruhi özellik ve eğilimlere, müşterek örf ve âdetlere sâhip olan milletlerin oluşturduğu topluluktur. Bu manâda Latin ırkından olan Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar ve diğer milletler antropolojik bakımdan aynı ırktan değildir. Aynı şekilde etnolojik bakımdan Slav ırkına mensup sayılan milletler, bugün kullandıkları kelimelerin kökü Slavca olduğu halde birbirinden tamamıyla ayrılmış ve uzaklaşmış dilleri konuşmaktadırlar. Mesela bir

5 Arsal, a.g.e., s. 27-32.

6 Mustafa Erkal, **Sosyoloji (Toplum Bilimi)**, İstanbul 1996, s. 24.

7 Arsal, a.g.e., s. 34.

8 Adnan Karaardıç, **Türk Milliyetçiliği ve Atatürk**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Basılmamış Doktora Tezi", İstanbul 1997, s. 7.

Rus, Çek dilini anlayamaz, bir Alman da İsveç dilini anlayamamaktadır. Slav ve Latin ırklarından farklı lehçeler ayrı birer dil teşkil ederek birbirinden uzaklaşmıştır.

Türk kavimleri asırlardan beri, tarih ve coğrafya bakımından birbirlerinden ayrılmış oldukları halde ana dili olarak aynı dili konuşmaktadırlar. Bu durum farklı lehçelerin ayrı birer dil teşkil edecek kadar birbirinden uzaklaşmamış olmasının tabii bir sonucudur.

Kısaca, ırk tabiri, antropolojik ve etnolojik manalara göre millet mefhumundan farklıdır. Irk, daha çok zoolojik ve biyolojik varlığa işâret ederken, kavim veya millet, insan deneni organik varlıklardan teşekkül eder ve esası ırk veya ırklara dayanır. Zamanla ırk deyimi, siyasal anlamda “Millet” terimine kaymaya başlamıştır. Bu durumda “millet” nedir, bunun anlamını ortaya koymak gerekiyor. Türk Dili ve Kültürü uzmanlarından Muharrem Ergin’e göre: “Millet tabii bağlarla bağlandığı gibi, fertlerin milleti teşkil etmesi de kendiliğinden, tabii bir şekilde vuku bulmuştur. Bu oluşum ortaya çıkarken milleti teşkil eden fertler arasında belirli bir takım vasıfların olduğunu görüyoruz. Bunlar, mensubiyet duygusunu doğuran benzerlikler ve ahenkli farklılıklardır. Bu yakınlıklar ve birleştirici unsurlar millet dediğimiz büyük insan cemiyeti içinde sosyal bütünleşmeyi temin ederler. Bu büyük cemiyet içinde de sosyal bütünleşme tam olarak gerçekleşir. Aileden sonra sosyal bütünleşmesi tam olan topluluk millettir. Şu halde millet, vasıfsız fertlerin değil, bazı temel vasıfları taşıyan fertlerin meydana getirdiği topluluktur. Yani aile gibi bazı bakımlardan birbirine akraba olan fertlerin teşkil ettiği cemiyettir. Öyle ki bir ferdin kendi ailesi içindeki yakınları onun birinci derecedeki akrabalarıdır. diyebiliriz”⁹.

Aile içindeki akrabalığın mahiyetini daha önce izah etmiştik. Şimdi acaba, milleti teşkil eden fertler arasındaki akrabalıklar nelerdir? Bunlar ne gibi yakınlıklardır ki millet çapındaki koskocaman bir kütleden sosyal bütünleşmeyi uzvî birleşmeyi temin edebilmektedir? Bu sorulara Ergin şu açıklamayı getirmiştir: “Millet soy birliği bakımından şüphesiz karanlık devirlerden beri dal budak salan ailelerden türemiştir. Onun için aileyi teşkil eden soy birliği ve âile şuurundan çok derinlerde tabii millet de nasibini almıştır. Fakat geçen uzun zaman boyunca millet hayatında bu aile akrabalıklarından herhangi bir iz kaldığı düşünülemez. Milleti teşkil eden fertler arasındaki akrabalıklar, onların ana hayat tezahürleri, yaşama tarzları arasında görülen aynilikler,

9 Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Ankara 1988, s. 4.

benzerlikler, yakınlıklardır. Bu ana hayat tezahürlerinin hepsine birden kültür adını veriyoruz. Şu halde millet ana hayat tezahürleri birbirinin aynı olan, yani aralarında kültür akrabalığı bulunan fertlerin meydana getirdiği topluluğun teşkil ettiği büyük ailedir. Tabî burada hayat tezahürü derken biyolojik hayat tezahürlerini değil, sosyal hayat tezahürlerini kastediyoruz. Şimdi acaba hepsine birden kültür adını verdiğimiz bu hayat tezahürleri nelerdir? Millet dediğimiz büyük insan cemiyetini meydana getiren bu yüksek cevher nedir?"¹⁰

“Türk Millî Kültürü” adlı unutulmaz eseri ile kültür tarihimize büyük katkısı olan İbrahim Kafesoğlu ise, millet kavramını şöyle izah etmiştir: “Millet, dar ve geniş manasıyla, çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Fakat bu mefhumun, birbirinden esasta ayrılık gösteren, biri hukukî-siyasî, diğeri ilmî olmak üzere başlıca iki tarifi vardır. Hukukî-siyasî tarife göre, millet, belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan, bir resmî dili olan, müşterek kanunları bulunan insanların meydana getirdiği birliklerdir. Burada bir insan topluluğuna millet denebilmesi için aranan hususiyet, topluluğun siyasî istiklâline sahip olmasıdır. Hukukî-siyasî tarifte bazı bakımlardan ilme aykırı düşen tarafların mevcudiyeti derhal dikkati çekecek kadar açıktır. Bu anlamda millette, siyasî bir heyet teşkili dışında, herhangi bir özellik istenmemektedir. Buna göre, başka başka diller konuşan, ayrı kültürlerle mensup, dolayısıyla birbirine yabancı küteller, sırf bir devlet organizasyonu içinde yaşadıkları için, millet sayılırlar. Hukukî-siyasî millet, böylece savaşlar ve barışlar sebebiyle sınırların daralması veya genişlemesi neticesinde, tıpkı eşya yığını gibi, azalıp çoğalan ve mevcudiyeti milletlerarası siyaset muvazenesine bağlı mekanik bir topluluktan başka bir şey değildir. İnsana mahsus akıl, zekâ, düşünce duygu gibi manevî melekelerle birlikte bu melekelerden doğan ve her topluluğun kendi sosyal bünyesi içinde gelişen millî kültürü bir kalemde reddeden malum çevrelerce müdafaa edilen bu mekanik millet telakkisinin Türk topluluğundaki tesirleri de meydandadır. Onlara göre, mesela Türk milleti Cumhuriyet sınırları dahilindeki ahaliden kuruludur ve ondan ibarettir; halk kütelleri arasında dil birliği kültür ortaklığı v.b lüzumsuz olduktan başka, tabiatıyla, ferdi önce insan haysiyetine yükselten, sonra da millî cemiyetin tamamlayıcı ve faal uzvu haline getiren millî kültürün yayılması ve işlenmesine de hacet yoktur. Türkiye’de nüfus kağıdında Türk vatandaşı yazılı herkes Türk’tür, fakat resmî sınırlarımız dışında kalmış anadili Türkçe ve Türk kültürüne mensup milyonlarca insan Türk değil yabancıdır!

10 Ergin, a.g.e., s. 5.

“İşte bu düşünceler aramızdaki sözde “ileri” zümrelerin millet ve kültür davalarındaki tutumunu açıklayan hususlardır. Milliyetçiliğe karşı uçurulan mahut balonun dayanak noktalarından biri, yâni tatbikatta görülen manzarasıyla: bütün ilmî, fikrî faaliyetlerimizi millî kültür kadrosundan uzak tutmak; dil, tarih, sanat, ahlâk mevzularında Türk’e doğru yönelmeği engellemek; memleketteki kültür çalışmalarının hudutlardan ötelere sızmasını önlemek gayretleri hep bu siyasî fakat gayri ilmî anlayışa dayanmaktadır...

“Sosyoloji ilmince tespit edilen ve milliyetçiliğin tamamıyla benimsendiği gerçek millet tarifi ise şöyledir: Millet, topluluk bütünü- nün tamamlılık ve ahengini sağlayan orijinal müesseselerini yaratan ve yaşatan duygu ve kültür birliğinin kaynağı millî kültür unsurları bakımından, fertleri arasında iştirak bulunan bir sosyal birliktir. Bu tarifte ilk göze çarpan özellik, dilde birlik, tarihte, fikirde, ahlâkta, kısaca mânevî değerler şuurunda iştirak şarttır. Bu ilmî tarife göre, millet mefhumu siyasî hudutlar ve benzerleri nevinden suni engeller tanımaz; dünyanın neresinde olursa olsun aynı dili konuşan, aynı kültüre bağlı kalmış, fikir ve maneviyatta bir olan insanların hepsi aynı milletin fertleri kabul edilir”¹¹.

Yusuf Akçura’ya göre millet, “ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimaî vicdanında birlik hasıl olmuş bir insan topluluğudur”¹². Sadri Maksudi Arsal’a göre millet “aynı dili konuşan, aynı millî seciyeye, müşterek tarihe, müşterek millî emellere malik olan bir kütledir”¹³. Bu iki Türk fikir adamının tariflerinde millet için müşterek hususlar olarak aynı dil ve ortak toplum vicdanı ön plâna çıkmaktadır. Fertlerin mensup oldukları topluma, yani millete duydukları bağlılık duygusuna toplum şuru veya müşterek vicdan ve millî his denir. Milletlerin, millet olarak yaşamasını temin eden, diğer milletler içerisinde erimesine, yok olup gitmesine mani olan işte bu toplum-millet şuurudur.

Batı ülkelerinde millet’in tarifine gelince; Almanlarda ve Slavlarda millet demek, ırk ve dile dayalı tarihi mecburiyetten bir arada yaşayan toplum olarak algılanmıştır. Fransızlar millet kavramını şahısların bir arada yaşama arzusu ve irâdesini gösterdiği toplum olarak, İtalyanlar ise, coğrafî ve tarihi mecburiyetten bir arada yaşayan insan topluluğu

11 İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, MEB Basımevi, İstanbul 1970, s. 221- 224.

12 Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri**, Ankara 1982, s. 4-5.

13 Arsal, a. g. e. s. 35.

olarak algılanmaktadır. Yabancılar arasında millet kavramını en geniş şekilde tarif eden kişi Fransız filozofu Ernest Renan olmuştur. O'na göre, "bir millet bir ruhtur, manevî bir mebeddir. İnsan, ne ırkının ne lisanının, ne de dilinin, ne maceralarının, ne de dağlar istikametinin esiri değildir. Ruhu sıhhatli, kalbi hareketli insanlardan mürekkep bir büyük kadro bir vicdan yaratır ki ona millet denir"¹⁴. Görüldüğü gibi bu tarifin içinde ırk, lisan, din ve coğrafya faktörleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla tarif ideal bir millet tarifi olmaktan uzaktır, eksiktir. Fransız devrimcilerine göre "millet" ortak insanî bir kimlik adına ve özgür bir seçim ile birleşen ve doğal haklarla donanmış eşit bireylerin oluşturduğu bir bütündür"¹⁵.

Bu görüşlerden sonra millet kavramını şöyle özetlemek mümkündür: Millet, yüzyılların içinde oluşup gelen bir tarihî olgu, sosyo-kültürel bir potada şekillenen bir realitedir. Onun için millet niteliği ancak belirli bir zaman ve süreç içinde kazanılmaktadır. Milleti teşkil eden unsurları şöyle sıralayabiliriz.: Milleti teşkil eden fertlerin bir devlet içinde yaşaması veya yaşamış olması; nüfus, coğrafi saha, bağımsızlık, lisan birliği, örf ve âdet birliği, müşterek dini inançları, millî seciye, millet ekseriyetinin aynı ırktan olması. Bu şartlara göre millet tarifini şöyle yapmak gerekiyor: "Millet, uzak mazide, ekseriyetle tarihten önceki bir devirde, muayyen bir sahada devlet kurmuş, bu devlet içinde uzun zaman müstakil olarak yaşamış, karşılıklı tesirler neticesinde fertleri birbiriyle kaynaşmış, örf ve âdetler bakımından birleşmiş, aynı dili konuşan fert ve ailelerden mürekkep beşeri kütledir"¹⁶.

B- Atatürk'e Göre Millet Kavramı ve Milletin Oluşumu:

Yukarıda verilen örnekleri de kapsayacak şekilde büyük Atatürk, milletlerin teşekkül tarzı üzerindeki düşüncelerini ve milletin umumî tarifini "Medeni Bilgiler" adlı kitapta şöyle yapmıştır: "Bundan sonra, müşterek millî fikrin, ahlâkın, hissin, heyecanın, hatıra ve ananelerin millet efradında meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden müşterek mazînin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin milletlerin teşekkülünde en mühim âmiller olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında ikinci derecede unsurları dikkate almayarak mümkün olduğu kadar her

14 Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, İstanbul 1969, s. 109.

15 Nuri Bilgin, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir 1994, s. 19.

16 Arsal, a. g. e. s. 66-75.

millete uyabilecek bir tarifi bizde alalım: a-zengin bir hâtıra mirasına sahip bulunan, b-beraber yaşama hususunda müşterek arzu ve muvafakat da samimi olan, c- sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda irâdeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir”¹⁷.

Atatürk, genel anlamda bu millet tarifini yaptıktan sonra, Türk milletinin oluşumunda etkili olan tabî ve tarihî faktörleri de şöyle sıralamıştır: 1-Siyasî Varlıkta Birlik, 2- Dil birliği, 3-Yurt Birliği, 4-Irk ve Soy Birliği, 5-Tarihi Yakınlık ve 6-Ahlâkî Yakınlık¹⁸.

Atatürk'ün, Türk milletinin oluşumuna tesîr ettiğini ifâde ettiği yukarıdaki faktörleri kısaca şöyle açıklayabiliriz:

1- Siyasî Varlıkta Birlik

Atatürk, tarihini iyi bildiği Türk milletinin oluşumunda en etkili faktörlerden birinin “Siyasî varlıkta birliktelik” olduğunu söylemişti. Bunun en büyük nedeni Türk halkının bağımsız bir devletin yönetimi altında birlikte yaşadığını bilmesinden kaynaklanmıştır. Zira, siyasî varlıkta birlikteliğin temini için bir milleti teşkil eden fertlerin, uzun zaman aynı devletin çatısı altında aynı otoriteye, aynı hukukî kurumlara tabî olarak acı ve tatlı günlerini, ideallerini paylaşması gerekir.

2- Dil Birliği

Bir ülkede yaşayan insanların aynı dili konuşması veya ortak bir dile sahip olması millet olmanın vazgeçilmez şartlarından birisidir. Ayrıca ortak dil, millet birliğinin ve şuurunun da en önemli maddî delili ve göstergesidir. Bu nedenle, bir insan topluluğunun millet vasfını kazanabilmesi için, o millete has gelişmiş bir dilin varlığı şarttır. Çünkü bir milletin sosyal varlığı, duygu ve düşünce tarzı, tarihi, kültürü ve dili ile arasında vazgeçilmez bir bağ vardır. Bir milletin birlik ve bütünlük halinde varlığını devam ettirebilmesi için dil birliğine ve millî ve ahlâkî değerlere sahip olması şarttır. Bu gerçekleri gören ve bilen Atatürk, Türk dili ile ilgili şu gerçeği ifâde etmiştir: “Türk milletinin dili Türktür. Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği pek çok tehlikeli durumlardan, ahlâkının, geleneklerinin,

17 A.Afetinan, **Medenî Bilgi ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 32-35.

18 Afetinan, **a.g.e.**, s. 32.

hâtıralarının, çıkarlarının, velhasıl kendi milliyetini oluşturan her şeyin dili sayesinde korunmakta olduğunu görüyor ve biliyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir”¹⁹.

3- Yurt Birliği

Yurt birliği, diğer prensipler gibi, milletin oluşmasında son derece önemli rol oynamıştır. Herkes yaşadığı topraklara ve mensup olduğu millete bağlıdır. Bu bağlılık ve sevgi, millî hissin önemli bir unsurunu teşkil eder. Diğer bir ifadeyle vatan sevgisini sağlar. Dolayısıyla vatan sevgisi kutsaldır. Atatürk, vatan sevgisinin kutsallığını şu sözlerle anlatmıştır: “Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinden varlıklarını koruyan eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmeyen bir kütledir.”²⁰

4- Irk ve Soy Birliği

Türk milletinin oluşmasında ırk ve soy birliği fevkalâde önemli bir rol oynamıştır. Türk milletinin tarihini ve toplum yapısını iyi bilen Atatürk, Türk milletini oluşturan faktörler arasına ırk ve “soy birliği”nin de ayrı bir yeri olduğunu söylemiştir. Fakat Atatürk bu konuda ırkçı bir görüşe asla yer vermemiştir. Türk milletinin menşei hakkında söylediği şu sözler onun fikirlerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. “Türk milletinin her kişisi, bir takım farklara rağmen genel olarak birbirine benzer. Bazı farklılıkları ise doğal bulmak gerekir. Çünkü Türklerin Mezoptamya ve Mısır vadilerinden başlayarak bilinen tarihten önce Orta-Asya, Rusya, Kafkasya, Anadolu, dünkü ve bugünkü Yunanistan, Girit, Romalılardan önce orta İtalya, velhasıl Akdeniz kıyılarına kadar yayılıp yerleşmiş ve bu başka iklimlerin etkisi altında başka başka ırktan insanlarla binlerce yıl yaşamış ve kaynaşmış olan bu kadar eski, bu kadar büyük bir insan topluluğunun bugünkü çocuklarının tam anlamıyla birbirlerine benzemeleri mümkün müdür? Her zaman, her yerde, küçük bir âile çocuklarının bile tamamen birbirine benzemeleri, vaki olmamıştır. Türk kavmini yalnız bir noktada, iklimi aynı dar bir bölgede belirmiş zannetmek doğru değildir... Böyle olmakla beraber, bugünkü Türk milletinin esası aynı kökün, aynı uzun ortak geçmişin tespit ettiği bir tiptir. Türk tipi... Türk milletini yapan insanların tarih-

19 Afetinan, a.g.e., s. 28-29.

20 Afetinan, a.g.e., s. 29.

leri birdir. Türk kavmi çok büyük bir sahada vücut bulmuş âile, boy ve aşiretlerin birleşmesiyle büyük bir camiâ vücuda getirmiştir.²¹”

Atatürk'ün yukarıda Türklerin yurdu olarak gösterdiği coğrafi bölgelerde hayatlarını devam ettirirken elbette örf ve âdetleri bu soy birliği çerçevesinde gelişmiştir. Bu tabii bir olaydır. Çünkü uzun zaman bir arada yaşayan insanlar, hayat tarzlarına uyacak bir takım davranış şekilleri yaratır ve bunu devam ettirir. Bu açıklamalardan da anlaşılmalıdır ki, ırk ve soy birliği bir milletin oluşmasında ve meydana gelmesinde hayati önemli rol oynamaktadır.

5- Tarihî Yakınlık

Türk milletinin oluşmasında Türk insanının binlerce yıllık ortak tarih ve kültür mirası önemli rol oynamıştır. Türk tarihini iyi bilen Atatürk, millî tarih şuurunun Türk milletinin oluşmasındaki tesirini ortaya çıkarmak için tarih araştırmalarının derhal başlatılmasını istemiştir. Bu talimat çerçevesinde başlatılan tarih çalışmalarımız Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkılarını, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetlerini ortaya koyacaktır. Böylece, bütün dünya, Türklerin nasıl şerefli bir geçmişe, zengin bir kültüre sahip olduğunu öğrenecek ve yetişen Türk çocukları da atalarının şanlı tarihinden haberdar olacak, onlarla övüneceklerdir. Bu, aynı zamanda, Türk milletinin millî birliğini ve heyecanını kuvvetlendirecek, yıllarında olduğu gibi, Türkler için, güçlükleri yenmede ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmada büyük bir destek olacaktır²².

6- Ahlâkî Yakınlık

Atatürk'ün Türk milletinin oluşmasında ahlâkın ne derece etkin olduğunu ise şu sözlerinden anlamaktayız: “Türklerin aşağı yukarı hep ahlâkları birbirine benzer. Bu yüksek ahlâk, hiçbir milletin ahlâkına benzemez. Ahlâkın milletin oluşmasındaki yeri çok büyüktür, önemlidir. Bu önemi iyice anlamak için, ahlâk hakkındaki birkaç söz söylemek gereksiz olmaz. Ahlâk dediğim zaman, ahlâk kitaplarında yazılı olan öğütleri söylüyor değilim; zira “ahlâklı” diye yaptığımız ve yapmaktan sakındığımız işler, kitaplarda yazılı olan veya birtakım ahlâk hocalarının tavsiye ettikleri şeylerden daha önce gelir ve o sözlerden, o

21 Afetinan, a.g.e., s. 29-30.

22 Tafsilat için yakında neşre girecek olan “Atatürk'ün Türk Tarih Tezi ve Tarih Araştırmalarımız,” adlı çalışmamızda geniş bilgi verilmiştir.

öğütlerden ayrı olarak, onlara asıl kulak vermeyerek insanlar tarafından yapılmaktadır. İş, kuramların (teori) hâkimi, âmiridir. Ahlâk kurallarının nasıl yapılması gerekeceği, ahlâklılık olduğu anlaşılan işler görüldükten, denendikten sonra anlaşılır.

Bir iş, her nereye ait olursa olsun insanın kuvvet kullanmasını, yorulmasını gerektirir. İnsanlar, zorunlu olmadıkça kendilerini yormak istemezler. Halbuki, bazı işler vardır ki, kendiliğinden insana, onu yapmak için içten bir arzu, bir eğilim ilham eder, o iş arzuya uygun olur. İşte ahlâki işler, aynı zamanda hem zorunlu ve hem de arzuya uygun işlerdir²³.

23 Afetinan, a.g.e., s. 30.

1. BÖLÜM

BATIDA VE TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

A- Batı'da Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı

Bu çalışmanın ilk bölümünde âile, toplum, kavim ve millet kavramlarını ve oluşumlarını ana hatlarıyla açıklamaya çalışmıştık. Son kavram olan milleti anlatırken, milletin şekillenmesinde ve oluşmasında rol oynayan unsurların başında fertlerin mensup olduğu millete olan bağlılık duygusunun millî hisleri, yâni milliyetçiliği güçlendirdiğini görüyoruz. Peki, millî duyguların kuvvetlenmesiyle ortaya çıkan bu milliyetçilik kavramı nasıl ve hangi nedenlerle ortaya çıkmıştır? Kısa- ca, milliyetçilik nedir?

İnsan hayatında milliyetçilik üç şekilde belirmiştir:

1- Tabî milliyetçilik (ham duygu olarak);

2- Sömürgeci milliyetçilik (nasyonalizm);

3- Şuurlu milliyetçilik (devlet politikası olarak).

1- Tabî duygu olarak milliyetçilik âile ocağında çocuğun ana-babasını ve etrafındakileri araması, sevmesi şeklinde başlar, zamanla akrabalarına, sonra yakın ilişki kurulan civar köy ve kasaba halkına sempati beslemek ve nihayet aynı dil ve dinden olan, aynı ülke sakinleri ile gönül birliği etmek suretiyle umumîleşir. Ancak bu tarz millî beraberlik ham bir duygudan ibaret olduğundan sosyal ve siyasî hayatta fazla etkili değildir; kültür yolu ile ve sistemli bir biçimde işlenmediği için, tam kıvama gelmemiş, özden yoksun bir sıvı gibi türlü kalıba girebilir, dolayısıyla ile istismara ziyâdesiyle elverişlidir. Nitekim hemen her toplumda müşâhede edilen bu ham duygu, Marksistler tarafından “milliyetçi düşünce ile savaş” sloganlarına rağmen, yalnız “saldırgan ve “esir” tasnifi yaparak milletleri birbirlerine karşı kışkırtmak bakımından değil, aynı toplulukta zengin ile fakir, patron ile işçi, idâreci ile

halk arasını açarak “sınıf” çatışmaları çıkarmak için en çok itibar edilen bir manevî güç olmuştur. Propaganda kudretini artıran değerli malzeme niteliğindeki bu duygunun “sol” çevrelerce ustalıkla kullanılması sonucunda az gelişmiş ülkelerin bir çoğu “sosyalizm”e kazanılmış, bilhassa aynı ham duygunun gençlik arasında gördüğü şiddetli ilginin kıyasıyla körüklenmesi korkunç suikastlere, iç savaflara yol açmıştır. Tez elden yapılması gereken iş milliyetçiliği şuurlu hâle getirmek, yani aynı topluluk fertlerinin birbirine düşman olamayacakları, milletlerin de kendilerini yüceltme gayretlerinin neticede insanlık yararına tecelli edeceği fikirlerinin zihinlere yerleştirilmesine çalışmaktır. Millî tarih, millî edebiyat, millî musiki, millî gelenekler yolu öğretimi ile geliştiren şuurlu milliyetçilik, hiçbir topluluğun, hiçbir zümrenin aleyhine değildir. Zira dünya milletlerinden kurulu büyük âile böyle yükselecektir. Türk tarihi de bunu göstermektedir.

2- Batı dillerindeki “nationalism” (nasyonalizm) tabirini Türkçeye “milliyetçilik” diye çevirmek âdet halinde ise de –tercüme yalnız kelime dikkate alındığında doğru olmakla birlikte– kavram bakımından yerinde değildir. Türklerdeki milliyetçilik anlayışı ile Avrupalının nasyonalizmi arasında gerek doğuş, gerek gelişme biçimi itibarı ile fark büyüktür. Birinin Antik çağdan devraldığı miras gereği, hesap, menfaat ve ölçüye dayanan istismarcı, bencil, sömürgeciliğe yönelik, kibirli bir davranış olmasına karşılık, diğeri daha ziyâde, milletçe korunma zaruretinden doğan, himayeci, âdil, töreye dayalı bir insan ve cemiyet sevgisi hâlesi ile çevrilmiştir. Nasyonalizm zararlı, haşin, kırıcı, öldürücü bir anlayışın sembolü halinde sosyal hayata yansımış iken, bizim milliyetçiliğimiz tarihte faydalı, yaşatıcı, insancıl bir düşünce örgüsü olarak görünmüştür. Bu düşünceyi olaylarla belgelemek hiç de güç değildir. Şöyle ki, Avrupa’da XIV. yüzyılda İtalya’da başlayan “millî” vasıftaki kıvılcıklar, maddeci eski Yunan kültürünün canlandırılmasını hedef alan “hümanist” faaliyetleri müteakip Rönesans hareketi ile hız kazanmış, ondan sonra din kitaplarının millî dillere çevrildiği, her topluluğun kendi lisanında edebî eserler vücuda getirdiği, bâzı felsefe ve hukuk kitaplarının yine millî dillerde yazıldığı görülmüştü. Bu akım, XVII. yüzyılda “millî devletler”in kurulması ile kuvvetlenmiş ise de henüz milliyetçiliğin tabîî, ham dönemini aşamamıştı. Batılıları birbirine bağlayan, hâlâ, ortak Antik çağ kültürü ile Hristiyanlığın yarattığı birlik havası idi. Savaşlar daha ziyade verâset meseleleri ve mezhep ayrılıklarından doğuyor, buna bazen ekonomik çıkarlar da ekleniyordu. Devletlerarası iktisadî sahada canlı rekabet konusu olan “Merkantalis”

(ticarete menfaat elde etmek için her çarenin mübah sayılması) faaliyetlere rağmen Avrupa'da şuurlu milliyetçilik ancak 1789'daki Büyük İhtilal'den sonra belirmiş, Fransız, Alman, İngiliz sözlüklerine aslı Latince olan (Nation) (Nasyon) kelimesi, millet mânâsında olarak ilk defa XIX. yüzyıl başlarında girmişti. O dönem Avrupasında devlet anlayışının millileşmesine yardımcı olan bu durum matbaanın gelişmesi ile hukuk, edebiyat, fikir-felsefe alanlarında da iyice yaygınlaşma yoluna girmiş ve özellikle kıtalararası deniz yollarının güven altına alınması, mekikli tezgahın kullanılması, buhar gücünün keşfi, sanayinin gittikçe ağırlık kazanması Batılıyı Avrupa dışında hammadde ve yeni pazarlar aramaya sevk etmiştir ki, o zamana kadar dünyanın meçhul birçok yerlerine sokulan Avrupalı zorla ele geçirdiği bölgeleri kendi mülkü sayarak, oralardaki insanları köle hâline getirmek, onları hem uşak, hem de imâl ettiği serî malların tabii tüketicisi olarak istismar etmek yoluna girmiştir.

Zamanla, sömürgeciliğin ve haksızlığın millî duyguları derinleştirdiğini ve bunun da milliyetçilik hareketlerini başlattığını görüyoruz. Sömürgeci devletlerin bazı ülkelerin millî servetini ve ürettiği malları haksız bir şekilde veya zorla almaya kalkışması, o sömürülen ülke insanları arasında millî duyguların yâni milliyetçiliğin uyanmasına sebep olmuştur. Amerikalıların İngiliz sömürgeciliğine karşı ayaklanmasında, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğine karşı Asya ve Afrika milletlerinin ayaklanmasında, Rus sömürgeciliğine karşı Doğu Avrupa ile Orta Asya ve Kafkasya halklarının ayaklanmasında Çin, sömürgeciliğine karşı Doğu Türkistan ve Tibet halklarının ayaklanmalarında, sömürgeci olmamakla birlikte Osmanlı idaresinde yaşayan halkların dinî ve ırkî tahriklere kapılarak isyan etmelerinde bu millî duygular ve milliyetçi fikirler rol oynamıştır. Eğitim ve öğrenme yaygınlaştıkça insanlar, dünyada neler olup bittiğini daha kolay öğrenmeye başlamış, sömürülen ve ezilen insanlar, sömüren ve açığöz geçinen insanlara veya idarecilere karşı isyan ederek millî menfaatlerini korumaya veya kollamaya çalışmıştır. Millî duyguların güdümünde gelişen bu hareket, sonunda “Millî Devlet” ve “Millî Bağımsızlık” fikirlerinin gelişmesinin ve bu maksatla gelişen mücadele dönemini başlatmıştır.

Yukarıdaki tarihi gerçekleri dile getirdikten sonra milliyetçilik kavramının resmen nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir seyir takip ettiğini şöyle izah etmek mümkündür: Genellikle, milliyetçilik fikrinin Fransız İhtilâli ile ortaya çıktığı söylenir ise de, tarih araştırmalarına baktığı-

mızda, bu fikrin çok daha öncelerden var olduğunu ve olgunlaşarak Fransız İhtilâli ile ortaya çıktığını göstermektedir. Nitekim bir modern araştırmacı bunu şöyle vurgulamıştır: “Milliyetçilik Fransız İhtilâli'nin bir ürünü değildir. Fransız İhtilâli, XVIII. yüzyılda bir çok Avrupa ülkesinde var olan milliyetçilik akımlarının kitlesel anlamda ateşleyicisi olmuştur. Özellikle Fransa, Almanya ve Polonya'da politik bir anlatım olarak milliyetçilik düşünceleri bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olmuştur. Fransa'da dil birliği üzerine dayanan bir topluluğun millet olduğu eğilimi, XVII. yüzyılda bile genel olarak kabul edilen bir görüştür. Nitekim Fransız Akademi Sözlüğü'nde millet şöyle tanımlanıyordu: “Bir devletin tüm vatandaşları, aynı ülkede yaşayıp, aynı kurallara uyarlar, aynı dili konuşurlar.”²⁴

Fransız İhtilâli ile ortaya çıkan milliyetçilik ve millî devlet akımlarının gerçekten çok daha erken başladığını görüyoruz. Zira, Avrupa ülkelerinde başlayan Rönesans ve Reform hareketleri dine dayalı devlet sistemlerini kademeli olarak azaltmıştır. Ortaya çıkan krallık veya hanedanlık tarzındaki devletlerin halkı, “aynı vatanda, aynı devlete bağlı olarak yaşamının, aynı siyasî kurumlara sahip olmanın aynı acıları, sevinçleri ve ülküleri paylaşmanın ve ortak kültürlerini devamlı geliştirmenin sonucu millet hâline gelmeye başlamışlardır”²⁵. Avrupa ülkelerinde yetişen bilim adamları, filozoflar, sanatkarlar, tarihçiler, edipler ve şairler eserleriyle millî bir dilin ve kültürün oluşmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bilhassa tarihçilerin mensup oldukları milletlerin tarihlerini en eski devirlere kadar götürerek, diğer milletlere kıyasla, medeniyet ve kültür alanlarında elde ettikleri başarıları ortaya koymaları millî duyguların uyanmasında ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Yukarıda izah edilen tarihî ve sosyolojik gelişmeler sonucunda Fransa ve İngiltere başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde kültür bütünlüğü, millî şahsiyet ve milliyetçilik duyguları belirgin hâle gelmiştir. Millî şuur geliştikçe dine dayalı devletler ve krallıklar bir bir ortadan kalkmaya ve milletin hakları tartışılmaya başlanmıştır. Sonunda, Avrupa ülkeleri içinde millet birliğini en çok sağlayan Fransa'da, vatandaşların krala değil, millete ve millî devlete karşı sadakat borcu olduğu fikri yaygın hale gelmiştir. Fransız İhtilâli ile birlikte bu millî

24 Zbigniew Brezinski, **Kontrollden Çıkış Dünya**, Çev. Haluk Menemencioglu, Ankara 1993, s. 23-24.

25 Yusuf Sarınoy, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, T.K.A.E. Yay., Ankara 1990, s. 15.

duygular açık bir şekilde yaşanmaya, millî bayrak, millî marş ve millî bayramlar resmen kutlanmaya başlanmıştır. Gençler açılan okullarda vatan ve millet duygusuyla yetiştirilmeye başlanmıştır.

Fransız İhtilâli'nin ateşlediği bu milliyetçi duygular kısa zamanda, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, diğer ülkelere hızla yayılmaya başlamıştır. Fransız İhtilâli yalnız millî duyguların ortaya çıkmasına neden olmamış, aynı zamanda hürriyet, eşitlik ve diğer insan haklarıyla ilgili prensiplerin de ortaya çıkıp yayılmasını sağlamıştır. Ne var ki, bu güzel fikirlerin ortaya atıldığı Fransa'da bir müddet sonra giyotinler işlemeye ve pek çok masum kişinin ölümüne sebep olmuştur. Tatsızlık bununla da kalmamış, Napolyon kumandasındaki Fransız orduları pek çok ülkeyi işgal ederek ihtilâlin ortaya attığı güzel fikirleri tekzip eden işgaller yapmaya başlamıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen milliyetçilik duyguları, fikir adamları ve filozoflar tarafından hızla Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya ve Almanya'da yayılmaya başlanmıştır²⁶.

Avrupa'daki bu milliyetçi akımlar ülkelere göre değişmiştir. İngiltere ve Fransa'da millî dil (İngilizce ve Fransızca), millî din (Katoliklik yerine Anglikanlık) ortak ülkü, millî karakter gibi hususlara önem verilmiş, toleranslı ve ilerlemeci bir milliyetçilik anlayışına bürünmüştür. Buna rağmen sömürgecilik siyasetinden de bir türlü vazgeçmemişlerdir. Rusya'da ve Almanya'da ise değişik bir milliyetçilik anlayışı gelişmeye başlamıştır. Panslavizm hareketli Rus milliyetçiliğini tetikleyince, Ruslar bütün Slav milletlerinin hâmilliğini ve liderliğini yapmaya başlamıştır²⁷. Bunu gören Almanlar, Prusya önderliğinde Alman birliğini kurarak Pan Germanizm hareketini başlatmışlardır. Bu gelişmeleri örnek alan İtalyanlar, İtalyan birliğini kurarak eski Roma imparatorluğunu diriltme hayalleri beslemeye başlamıştır. Rusya, Almanya ve İtalya'da gelişen bu milliyetçilik akımları hayatlarına toleransı sokmamış, bilhassa Rusya, idaresi altındaki milliyetleri ezmekle kalmamış yayılmacı siyasetini devam ettirmiştir.

Fransız İhtilâli ile patlak veren ve Avrupa ülkelerinde yayılan milliyetçilik akımları çok geçmeden Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına almaya başladı. Fransızlar, İngilizler, Ruslar Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan milletleri açıkça isyana teşvik etmeye başladılar. Teşviklerle de yetinmeyen bu üç millet, Osmanlı idaresindeki Gayri-Müslimlere

26 Geniş bilgi için bkz. Brezezinski, a.g.e., s. 26-27.

27 Tafsilat için bkz., Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Agah Oktay Güner, İstanbul 1983.

isyan etmeleri için resmen yardım etmeye başladılar. Önce Yunanlılara İstiklâl verilmesini sağlayan İngiltere, Fransa ve Rusya sonra da Sırp'lara muhtariyet verilmesini temin etmişlerdir. Rusya bununla da yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'ne de harp açmış ve Kafkaslarda bir Ermenistan vilâyeti oluşturarak idaresi altına almıştır²⁸.

Osmanlı idaresinde yaşayan Gayri-Müslim ve Gayri Türk milletlere karşı dışarıdan yapılan müdahaleler ve kısıktirmaların mahiyeti son derece değişik idi. Osmanlı devleti klâsik bir sömürge imparatorluğu olmadığı için, idaresi altında yaşayan milletlerden ağır vergiler almadığı gibi, onları dini ve kültürel hayatlarında da serbest bırakmıştır. Milliyetçi ve sömürgeci bir zihniyete bürünen Rusya, İngiltere ve Fransa pek çok İslâm ülkesini işgalleri altına aldıkları için, İslâm milletlerinin Osmanlıdan yardım alarak ayaklanmaları ihtimalini önlemek maksadıyla Osmanlı Devleti'ni parçalamayı tercih etmişlerdi.

Esasında, Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan halkları “aynı dili konuşan ve aynı kültürü paylaşan bir millî devlet” kurmaya ikna etmek zor değildi. Zira, Türk devlet idâresinin temel prensiplerinden biri olan her etnik grubun ve dinin mensubuna serbesti tanıma ve uygulaması sonucunda, Osmanlı idâresinde yaşayan her milliyetin dilini, dinini ve kültürünü yaşatma şansı olmuştur. Ayrıca, bir kısmı İstanbul'da yetişmesine rağmen, çoğunluğu Avrupa ülkelerinde tahsil gören Balkan ülkeleri aydınları, yukarıda zikredilen Türk hoşgörüsünden istifade ile kolayca kendi devletlerini kuracakları kanaatine varmışlardır. Onları ayrılmaya iten en önemli nedenlerden biri de, Osmanlı Devleti'nin yaptığı reformlarda istenen başarıyı elde edememesi olmuştur. Kendilerine komşu diğer Avrupa devletlerinin eğitim ve ekonomide ilerlediklerini gören Balkan halklarının aydınları, ister istemez onlardan gelen ayrılma teşviklerine inanmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Avrupalı devletler, Balkan halklarını sadece sözlü olarak ayrılmaya teşvik etmemiş, aynı zamanda silâh ve para yardımında da bulunmuşlardır. Bu rakip devletler, ortaya koydukları bu eylemler ile Osmanlı Devleti'nin fiilen ve resmen parçalamayı hedeflemişlerdir. Önce Gayri-Müslim halkları Osmanlı Devleti'nden ayırmışlar ve sonra da gayri Türk Müslüman halkları Osmanlı'dan koparmışlardır.

28 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, C.V/4, Ankara 1983, s. 102-122; Mehmet Saray, **Türk Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 113-118; Matthew Smith Anderson, **The Great Powers and The Near East 1774-1923. Documents of Modern History**, London 1970, s. 28-44.

Burada akla şöyle sorular gelebilir: Avrupa ülkelerinde bu gelişmeler olurken Türkler ne yapıyordu? Batıdan gelen milliyetçilik akımlarını nasıl karşıyorlardı? Türkler arasında milliyetçilik akımları ne zaman ve nasıl başlamıştır? Ve neticesi ne olmuştur?

Osmanlı aydınları Avrupa ülkelerinde başlayan ve Osmanlı Devleti'ne de sokulan milliyetçi akımları endişe ile takip etmişlerdir²⁹. Osmanlı aydınlarındaki bu endişeyi "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Türk-Rus Harbi'nin mağlubiyetle bitmesinden sonra açık bir şekilde görüyoruz. Bu korku ve endişe öyle bir hâl almıştır ki, Birinci Dünya Harbi'ne kadar Osmanlı Devleti'nden "Türk Devleti" ve bu devleti kuran insanlardan da "Türk Milleti" olarak bahsetmekten korkuyorlardı. Yabancı aydınların ve tarihçilerin Osmanlı Devleti'nden "Türkiye" ve "Türk İmparatorluğu" diye bahsetmelerine Osmanlı aydınları kızıyorlardı. Asırlar boyu birlikte yaşadıkları Gayri-Müslimlerin, dış mihrakların tahriki ile Osmanlı Devleti'ni yıkacakları endişesi ile kendi milletlerinden "Türk Milleti" diye bahsetmekten çekiniyorlardı. Osmanlı aydınlarının bu tutumunu, o yıllarda Türk millî şuurunun uyanmasında büyük katkısı olan Ömer Seyfettin bir yazısında şöyle anlatmıştır: "Türk, Türkler, Türklük, Türkiye kelimeleri ağza alınmıyor, hatta en muktedir muharrirler Osmanlı Devleti'ne Avrupalıların Türkiye demesine kızıyorlardı.³⁰"

Halbuki Osmanlı Türkiye'sinde yaşayan Gayri-Müslim ve Gayri-Türk unsurların millî duygularının gelişmesi için her türlü çalışma yapıyordu. II. Mahmut döneminde verilen izinle Batılı devletlerin açtığı misyoner okulları ve diğer kuruluşlar kanalıyla Hristiyan toplulukların millî duyguları uyarılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşayan Hristiyan halkları, Rusların ve Avrupalıların, millî duygular yönünden yeterince uyardığını gören Amerikalılar, Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarında yaşayan Hristiyan halkları uyarmak için kesif bir çalışma başlatmıştır. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Türkiye'sinin Asya vilâyetlerinde açılan 417 Misyoner Okulu'nda okuyan 17.556 öğrenciye verilen eğitimle kendi dilleri, kültürleri ve tarihleri öğretilerek Ermeni, Rum ve Süryâni çocukların millî duygular içinde yetişmeleri sağlanmıştır³¹. Bu anti-Türk ve anti-İslâm pro-

29 David Kushner, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1878-1908)**, Çev. S.Türek, R.Ertem, F. Ertem, İstanbul 1979, s. 9.

30 Ömer Seyfettin, **Türklük Ülküsü**, Tıpkı Basım, İstanbul 1977, s. 42; Turhan Feyzioğlu, "Atatürk ve Milliyetçilik" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I/2, Ankara, 1989, s. 357.

31 Uygur Kocabaşoğlu, **Anadolu'daki Amerika. Kendi Belgeleri ile XIX. yüzyılda Os-**

pagandaya Hipokrat yemini yaparak vazife yapan Amerikan doktorları dahi alet edilmiştir. Amerikalıların İstanbul'da kurdukları Robert Kolej'in uzun yıllar müdürlüğünü yapan Wash-Burn, hatıralarında misyoner okullarının misyonunu şöyle anlatıyor: “Öğrencileri mezuniyetlerinden sonra kendi milletlerinin liderleri olacak şekilde eğitiyorduk.”³²

Merzifon'daki “Amerikan Anadolu Kız Okulu”nun başarılı eğitimini öven bir misyoner ise, bu okulun yıldönümünde yaptığı konuşmada Ermeni toplumunun ülküsü için izlemesi gereken yolu şöyle tasvir ediyordu: “Bu büyük dev (Ermeni halkı) yeni bir millî, dinî, sosyal ve ekonomik hayata başlamak üzere uyanıyor. Bu bunalım içinde iki şeye dikkat etmeliyiz: Biri, nasyonalizmin iki anlamını birbirinden ayırmalıyız. Bir soy milliyetçiliği (blood nationality) ve bir de yurt milliyetçiliği (country nationality) vardır; ve biz bunların her ikisini de işlemeliyiz, yoksa başarılı olamayız...”³³

manlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Ankara, 2000, s. 122.

32 Ali Karaca, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul 1993, s. 76.

33 Nil Sarı, “Amerikalı Misyonerler ve Ermeni Sorunu”, **Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu**, 24-25 Mayıs 2001, Bildiriler, İstanbul 2001, s. 293.

B- Türkiye’de Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı:

Burada akla şu sorular gelebilir: Osmanlı aydınları Türklük konusunda hep pasif ve çekingen mi davranmışlardı? İçlerinden Türklükten ve Türk milliyetçiliğinden bahsedenler yok muydu? Türklüğü ve Türk milliyetçiliğini düşünenler ne gibi çalışmalar yapmışlardı?

XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyılda Osmanlı Türkiye’sinde başlayan yenilik hareketleri yetkililerin dikkatlerini ister istemez Batı’da olup bitenlere çevirmişti. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan yenilik hareketlerinin başarılı olması için Avrupa ülkelerine gönderilen öğrenciler ve yöneticiler o ülkelerdeki yenilik hareketleri ile birlikte milliyetçilik akımlarını da gözleme fırsatı bulmuşlardı. Avrupalı bilim ve fikir adamlarının Osmanlı Devleti’ne “Türk Devleti”, Osmanlı Devleti’ni kuran insanlara “Türkler” dediklerini gören Türk gençleri kendileri de bu kavramları kullanmaya başlamışlardır. Kısaca bu gençler, kendi Türklüklerini Avrupa ülkelerinde öğrenmişlerdir. Bu arada Avrupa ülkelerinde neler olup bittiğini gözlemleyen Türk aydınları, Osmanlı idaresinde yaşayan Gayri-Müslim azınlıkların ayrılık için nasıl kışkırtıldıklarını da görmüşlerdi. Gayri-Müslim azınlıkların ayrılmasını önlemek ve devleti ayakta tutmak için onları “Osmanlı Milleti” şemsiyesi altında tutmaya çalıştıklarını ve bunda da başarılı olamadıklarını görmüşlerdir. Osmanlı devletinin azınlıklara tanıdığı her türlü serbestiye rağmen Gayri-Müslimlerin özellikle Balkan milletlerinin ayrılmak için isyânlarını sürdürmesi Balkanlarda büyük çatışmalara neden olmuştur. Güçsüz halde olmasına rağmen Osmanlı Devleti, isyancıları bastırmaya çalışmış ise de, Avrupa devletleri müdahale ettiği için, bunda muvaffak olamamıştır. Daha çok Rusya’nın desteği ile hareket eden Balkan halkları ülkelerinde yaşayan Müslüman Türklere çok kötü muamele etmiş, öldürmüş ve onları kitleler hâlinde göçe zorlamışlardır. Dört yüzyılı aşkın Balkanlarda yaşayan ve o böl-

gelerin idarecisi konumunda olan Balkan Türkleri İstanbul'a geldikleri zaman Rum ve Ermenilerin Türklerden daha rahat ve serbest bir hayat yaşadıklarını görmüşlerdir. Sayıları üç dört milyonu bulan ve büyük haksızlıklara uğradıklarını gören bu Balkan Türkleri haklarını arama mücadelesi başlatmışlardır. Avrupalıların ve Gayri-Müslimlerin şoven- ce hareketleri bu göçmen halkla birlikte Türk aydınlarını da Türklerin haklarını aramaya ve müdafaaya sevk etmiştir. Böylece Türk milliyet- çiliği hızla gelişmeye başlamıştır. Türkler arasında milliyetçilik duygu- larının bu kadar gecikmesi, pek çok konuda millî menfaatlerinin yok edilmesine neden olmuştur. Milliyetçilikte gecikmemizin bizlere ne kadar pahalıya mal olduğunu bilahare Atatürk şu sözlerle açıklamıştır:

“Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok ilgisizlik göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. Çünkü tarih, hâdiseler ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir. Özellikle bizim milletimiz, milliyetini ihmal edişinin çok acı ceza- larını çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok çeşitli toplum- lar hep millî inançlara sarılarak, milliyetçilik idealinin kuvveti ile kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve on- lara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi hor ve hakir gördüler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmuş olduğumuzmuş.”³⁴

Osmanlı Türkiye'sinin son dönemlerinde ortaya çıkan milliyetçilik akımlarını burada kısaca dile getirdikten sonra tarihimizde Türk milli- yetçiliği nasıl algılanmış ve kökenleri nelere dayanmış, onların izahına geçelim.

1- Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri

Türk milliyetçiliğinin kökenlerini izah etmeden önce Türk adı, manası ve ilk kullanılışı hakkında bilgi vermek zarureti vardır. Türk dili ve tarihi üzerinde inceleme yapan yerli ve yabancı bilim adamları “Türk” adının nereden geldiğini uzun uzun araştırmışlardır³⁵. Türk adı tek heceli bir kelime olup, milâttan sonra VI-VIII. yüzyıllar arasında, yani Göktürkler Çağı'nda yazılı metinlerde geçtiği görülmektedir. Or- hun Abideleri'nde daha çok “Türük” bazen de “Türk” şeklinde yazılan

34 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Bugünkü Dille) ATAM, Ankara 2006, s. 535.

35 Geniş bilgi için bkz; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1996, s. 42 vd.

“Türk” sözünün cins isim olarak “Güç-Kuvvet (sıfat hali ile) güçlü-kuvvetli” manasına geldiği 1911 yılında neşredilen Türkçe vesikalardan anlaşılmıştır. Bu husus Orta Asya Türk Tarihi uzmanı olan batılı bilim adamları tarafından da kabul edilmiştir. Türk adının bu bilim adamları tarafından olgunluk manasına geldiği de ifâde edilmiştir. Bugün bu ad Türk kökenli halklara verilen bir ad olarak bilinmektedir. Peki, adını ve manâsını bildiğimiz Türk insanının kökenleri, yâni soyu hakkında hangi bilgilere sahibiz?

Türk tarihinin ve kültürünün büyük üstatlarından İbrahim Kafesoğlu yukarıdaki soruya cevap olarak Türk soyu hakkında şu bilgiyi vermiştir:

“Tarihte Türk toplulukları hakkındaki antropolojik bilgiler oldukça karışıktır. Gerek Çin yıllıklarında, gerek Batı kaynaklarında Türkler daha çok Moğol tipinde (Sarı renkli ve dolikosefal) tasvir edilmişlerdir. Türklerle Moğollar arasında dil birliği bakımından bir münâsebet olmadığı, etnoloji yönünden bir ilgi bulunmadığı ve bilhassa Orta Asya’daki kazılarda elde edilen antropolojik malzemenin incelenmesi sonucu olarak, bu iki kavim arasında soy birliğinin bahis konusu edilemeyeceği ortaya konduğuna göre, eski çağlarda Türklerin “mongoloid” gösterilmeleri o zamanın Türk devletlerinde Moğol unsurunun çokluğu ile açıklanabilir. Türklerin tarih boyunca en sıkı temasları yakın komşuları Moğollarla olmuş, kalabalık Moğol kütleleri Türk idaresine alınmış (Asya Hunlarında, Tabgaç’larda olduğu gibi) ve on binlerce Moğol, Türklerle birlikte uzun göçlere katılmıştır. (Batı Hunlarında ve Avar’larda olduğu gibi). Ayrıca sıkı temasların mümkün kıldığı bazı ırkî karışımlarda düşünülürse, yabancıların dıştan müşahedelerine hayret etmemek gerekir. Son yarım asır içinde yapılan antropolojik incelemeler Türklerin beyaz ırka mensup bulduklarını göstermiştir. Yeryüzünde mevcut dört büyük beyaz ırk grubundan “Europid” adı verilen grubun “Turanid” tipindeki “Brakisefal” Türklerin, kendilerini, başta “Dolikosefal Mongoloid”ler olmak üzere diğer ırklardan ayıran antropolojik çizgilere sahip oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca, bilindiği üzere, Tevrat’ta nakledilen eski geleneklerde Türk soyu (Hâm ve Sâm’dan değil, Yâfes’ten türemiş olarak) beyaz ırktan gösterilmiştir. Turan tipini temsil eden Orta Asya, Maverâünnehir ve diğer yakın doğu Türkleri beyaz tenli, koyu parlak gözlü, değirmi yüzlü (“ay yüzlü, badem gözlü”), endamlı, sağlam yapılı erkek ve kadınları ile Orta Çağ kaynaklarında güzelliğe örnek olarak gösterilmiş, hatta İran edebiyatında

“Türk” sözü bazen “güzel insan” manasında alınmıştır”³⁶. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba, Türk soyundan gelen bu insanların ilk yurdu ve yayıldığı yerler neresidir?

2- Türklerin Anayurdu ve Başka Bölgelere Göçlerinin Sebepleri

Türklerin ilk yurdu hakkında bilim dünyasında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yapılan ilmi araştırmalar ve arkeolojik kazılar Türklerin yaşadığı bölgeleri şöyle tasvir etmektedir: Tarihçiler, Çin kaynaklarına dayanarak Altay Dağlarını ve etrafını Türklerin ilk yurdu olarak kabul etmiştir. Etnologlar ise, iç Asya'nın kuzey bölgelerini Türklerin ana yurdu olarak belirtmişlerdir. Antropologlar Kırgız bozkırları ile Tanrı Dağları (Hantengri-Tianşan) arasını; sanat tarihçileri, Altaylar ile Kuzey Batı Asya sahasını; Kültür tarihçileri de Altaylar ile Kırgız bozkırları arasını, Baykal Gölü'nün güney batısını Türklerin ana yurdu olarak göstermişlerdir. Burada, tariflerin çeşitli olmasının sebebi, Türklerin hareketli bir millet olmaları, kültürlerini gittikleri her yere götürmeleridir. Diğer taraftan, dil bilginlerinin yaptığı araştırmalar, Türklerin anayurdu olarak Altay-Ural dağları arası ile Hazar'ın kuzey ve kuzeydoğu bölgelerini göstermektedir. Ayrıca arkeologların yaptığı araştırmalar ile milâttan önceki devirlerden Türklerin anayurtları hakkında önemli bilgiler ortaya çıkmıştır. Bunlara göre Kuzey Altay'ların hemen batısında bulunan Minusinsk bölgesinde ortaya çıkarılan Afanasyevo (M.Ö.2500-1500) ve Andronova (M.Ö. 1700-1200) kültürlerinden bilhassa ikincisinin temsilcileri olan ırk, mongoloid olmayan, brakisefal Türk ırkının prototipi olduğu anlaşılmış bulunmaktadır³⁷.

Muhtelif sebeplerden, Türklerin çok eski zamanlarda anayurtlarından göç hareketleri fasılalarla devam etmiştir. Ne var ki milâttan önce vuku bulan bu göçlerin tarihlerini tam olarak tespit etmek oldukça güçtür. Bununla beraber, Türklerin Urallar'da ari ırkla komşu olduğu, uzak doğuda Çin ve Moğolistan ile ilişkilerde bulunduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu arada, Türklerin bir dalı olan Yakutların Sibiryaya göç edip yerleştikleri bilinmektedir. Diğer Türk gruplarından ayrı kalan ve kültür teması olmayan Yakutların dilinde daha çok değişiklik görülmektedir. Bunlara ilaveten, milâttan önce 1300-1000 yıllarında Türklerin Türkistan, Hindistan ve İran bölgelerine indikleri; milâttan

36 Kafesoğlu, a.g.e., s. 46-47.

37 Kafesoğlu, a.g.e., s. 48.

önce III.-VI. asırlarda İdil (Volga) vâdisinde İskitler olarak yaşadıkları ilmî araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Milâttan sonra vuku bulan Türk göçlerini daha ayrıntılı bir şekilde tâkip etmek mümkündür. Hunlar, IV. asırda Avrupa'ya ve Kuzey Hindistan'a (Ak Hunlar); Oğuzlar, X. asırda Orhun bölgesinden Seyhun nehri kıyılarına, sonra da Maverâünnehir üzerinden İran ve Anadolu'ya; Bulgar Türkleri, VII. asırda Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ve İdil Vâdi'sine; Sabirler, V. asırda Aral'ın kuzeyinden Kafkaslara; Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Oğuzların bir kolu olan Uz'lar X. ve XI. asırlarda Hazar Denizi kuzeyinden Doğu Avrupa ve Balkanlara; Uyğurlar, XI. asrın başlarında Orhun nehri bölgesinden İç Asya'ya göç etmişler ve bugünkü Doğu Türkistan'a gelip yerleşmişlerdir. Bazı kalabalık Türk boylarından ayrılan grupların da kendilerine yeni vatan edinmek için göç ettiklerine şahit olunmuştur³⁸. Burada yine akla şöyle bir soru gelebilir. Türklerin başka coğrafyalara göçlerinin sebepleri nelerdi? Beş bin yılı aşkın Türk tarihi tetkik edildiği zaman görülmüştür ki Türkler şu üç sebepten dolayı başka yörelere yayılmak mecburiyetinde kalmışlardır:

a- Dünyaya ve İnsanlığa Adalet Götürmek

Türklerin, dünyaya nizam verme fikrine tarihlerinin başlangıç kısmından itibaren sahip olduklarını görmekteyiz. İlk yazılı belgelerimiz olan Orhun Âbidelerinde, konu ile ilgili olarak şu hususlar dile getirilmektedir: “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini ve töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş”³⁹.

Orhun Âbidelerinin yanı sıra Oğuz Kağan Destanı'nda da görülen bu fikirlerin temelinde de, dünyayı tek hükümdarın idâresinde birleştirmek, cihân hâkimiyetini sağlamak düşüncesi yatıyordu⁴⁰. Bu fikir, İslâm'ın önderi haline gelen Selçuklu ve Osmanlı çağında daha bariz hale gelmiştir. Bu devrin psikolojisinin nasıl oluştuğunu Kaşgarlı Mahmud'un şu sözlerinde görmekteyiz: “Tanrı devlet güneşini Türklerin burçlarında doğurmuş, göklerdeki dairelere benzeyen devletleri onların

38 Kafesoğlu, a. g. e. , s. 249-258.

39 Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul 1989, s. 20.

40 Kafesoğlu, a. g. e. s. 363-364; Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul 1947, s. 214.

saltanatları etrafında döndürmüş ve Türkleri yeryüzünde hâkim yapmıştır”⁴¹. Selçuklu hükümdarlarından Sultan Tuğrul ile Sultan Melikşah’a devrin İslâm halifesi tarafından “Doğunun ve Batının Hükümdarı” sıfatı ile kılıç kuşatılması bunun açık bir emsalidir⁴².

b- İslâm’ı Yaymak

Türklerin geniş bir coğrafyaya yayılış sebeplerinden biri de İslâmiyet olmuştur. Kendi karakterlerini, hayat görüşlerini aksettiren, törelerine ve dinî inançlarına en uygun din olan İslâm’ı heyecanla kabul eden Türkler, bu dinin en güzel prensiplerini yaymak için mücadele etmişlerdir. Türk Töresinin prensipleri ile fevkalade uyum sağlayan İslâm’ın prensipleri, bir nevi tencere-kapak emsali birbirini tamamlamış ve Türklerle yepyeni bir ufuk açmıştır. Türk İslâm düşüncesi de diyebileceğimiz bu yeni görüşe göre her şey bir denge içinde yürütülecekti ki, bunun örneklerine ileride temas edilecektir⁴³.

c- Daha Elverişli Bir Vatan Edinmek

Türklerin yayılmaları veya başka diyarlara gitmesinin üçüncü sebebi, kendilerine daha elverişli topraklar bulmak ve yerleşmek idi. Dünya nizamını korumak, İslâm’ı yaymak arzusunun yanında, Orta Asya’da sık sık kuraklıkların olması ve nüfusun artması sebebiyle Türkler, kendileri için yeni yerleşim yerleri bulmak ümidiyle bu yayılma hareketlerini hızlandırmışlardır. Tarihte göçler konusunu araştıranlar görmüşlerdir ki, en ilkel kavimler dahi mecbur kalmadıkça yurtlarından ayrılmak istememişlerdir.

Dolayısıyla göçler, bir takım zaruretler yüzünden yapılmıştır. Nitekim tarihî kayıtlar, Türklerin iktisadî sıkıntılar yüzünden anayurtlarından ayrıldığını göstermektedir. Büyük ölçüde kuraklık, nüfus artışı ve otlak darlığı Türkleri çok sevdikleri Orta Asya bozkırlarından göçme mecbur etmiştir. Tabiat şartlarının elverişsizliği sebebiyle istenen verimi alamayan Türk halkı, vatanlarından ayrılarak başka diyarlara gitme lüzumunu hissetmiştir. Verimsiz bozkır topraklarının nüfusu beslemeye kâfi gelmemesi, cüz’i ziraat dışında ancak hayvan yetiştirebilen

41 Kaşgarlı Mahmut, *Divânu Lûgâti-t Türk*, neşr ve Türkçe terc., B.Atalay, Ankara 1939-44., C.I, s. 3, 41, 354, 522.

42 Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani*, İstanbul 1976, s. 40-42.

43 İbrahim Kafesoğlu, “Türk Fütuhât Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2 (1971), s. 3-16.

Türkler, normal bir hayat sürebilmek, çeşitli gıda maddelerini ve giyim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iklimi elverişli, tabiat servetleri zengin ülkelere doğru hareket etmişlerdir.

C- Türk Milliyetçiliğinin Dayandığı Temel Unsurlar:

Çok eskilere dayanan Türk milliyetçiliğinin temelinde beş unsur yatmaktadır. Bunlar; **vatan, millet, töre (hukuk), dil ve istiklâldir**. Bu unsurlarla ilgili örnekleri şöyle sıralayabiliriz.

a- Bundan iki bin yıl önce, M.Ö. Büyük Hun İmparatoru Mete (Motun) zamanında Türklerin vatan sevgisi test edilmiş idi. Bilindiği gibi, Türk hükümdarından Yueçi İmparatoru, önce atını, sonra da hanımını isteyerek bir nevi küçültücü muamelede bulunmuştu. Bu arada Türk devleti ileri gelenleri hükümdarlarına “niçin sizleri küçülten bu taleplere evet diyorsunuz. İzin verin bunların haddini bildirelim” dedikleri zaman, Mete Han, “hayır hanım benim hanımım, at ise, o da benim malım, şahsımdan talep edilen bu istekleri yerine getireceğim. Bunun için milletimi harbe sokmam “demişti. Ne var ki Yueçi imparatoru, Türk imparatorunu aşağılamaya devam ediyordu. İmparatorun üçüncü isteği ise, Türk vatanının çorak bir arazisinin kendisine verilmesi idi. Türk devleti ileri gelenleri “verimsiz bir topraktır. Bunun için savaşmaya değmez, verelim gitsin” deyince Mete Han, “bre beylerim, at ve avrat benim idi, bu toprak ise milletindir, vatanın bir parçasıdır. Milletinin malını başkalarına nasıl verebilirsiniz?” diyerek adamlarını azarlamış ve harbe hazır olmalarını emretmiştir⁴⁴. Hazırlığını tamamlayan Türk ordusu, düşmanına ağır bir darbe vurmuştur.

İlk çağlar tarihinde zannederim bundan daha güzel vatan sevgisi gösteren bir olaya, başka milletlerin tarihinde rastlamak mümkün değildir.

Büyük milletimize ad veren ve VI.-VIII. yüzyıllarda kuzey Çin'den

44 Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 226-228.

Karadeniz'e kadar bütün Orta Asya'yı idaresi altında toplamış olan Göktürk Hakanlığı'nda şüphesiz şuurlu Türk milliyetçiliği ile meşbû idi. Destan ve efsanelerimizde izleri asırlarca yaşayan bu yüksek duygunun ayrıca yazılı olarak üç mühim belgesi elimizdedir. Doğu Göktürkleri zayıf anında hakan İşbara'nın 585'te Çin imparatoru Wen-ti'ye gönderdiği mektup. Burada Hakan, Türklerin de Çinliye benzemesini bir siyasî baskı aracı olarak, talep eden imparatora şu cevabı vermektedir: "Sana vergi ve at gönderebilirim. Fakat Çin kanunlarını, âdetlerini, giyim tarzını vb. ülkemde uygulayamam, zira milletim kabul etmez, bu yönden Türkler hassas tek bir kalp gibidir"⁴⁵.

b- Göktürk Hakanlığı'nın ikinci devresinde (682-744) Hâkan Bilge (716-734)'nin, Türk ülkesinde Budizm inancı ile Taoist felsefesinin tanıtılmasına dair meclise sunduğu teklif ünlü devlet adamımız Tonyukuk tarafından: "Bunlar olmamalı! Kuvvet yolu bu değildir. Biz Türk milletini yaşatmak isteriz, o halde ne bu akımlara, ne de ilgili tapınaklara yer veremeyiz" itirazı ile karşılanmış ve teklif reddedilmiştir⁴⁶.

c- Türk tarihinde önemli hâdiselerden biri de, Orhun Âbideleri'nde tasvir edilmiştir. Göktürk hükümdarlarından Bilge adına dikilen yazıtta "Tanrı insanları, yeri, göğü yarattı ve sonra Atam'ı yarattı onları idare etsin diye". Yukarıda Mete Han ve Çi-çi örneklerinde olduğu gibi, bu örnekte de Türk insanının kendine olan güvenini biraz aşırı derecede de olsa görmekteyiz ki Türk insanının kendi yaradılış ve kabiliyetinde var olan hususiyetleri ne olursa olsun, diğer milletlere kendisini üstün gösteren böyle bir hissi nereden bulduğu, veya böyle bir hissin nereden kaynaklandığı sorusunu cevaplandırmak oldukça güçtür. Fakat, Âbideler'de ve Kutad-gu Bilig'de açık ifâdesini bulmuş olan Türk Töresi zannederim bu soruya gereken cevabı verecek bir oluşumdur. Türk insanının hayata bakış tarzını gösteren Türk Töresinin prensipleri eşitlik, adalet, hoşgörü ve faydalılık gibi insanî ve ahlâkî değerler üzerine tahsis edilmiştir. Türk devlet adamları ülkeyi yönetirken bu törenin prensiplerine göre hareket etmiştir. Buna göre Türk hükümdarının oğlu, Türk halkından herhangi bir fert ile yan yana yaşayan bir yabancı aynı hakka sahip idiler. Neticede, hiçbir milletin hayatında görülmeyen bu güzel prensipler sayesinde Türkler, asırlar süren devletlerin kurucuları ve yöneticileri olmuşlardır.

45 Mau-tsay Liu, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Turken*, 1, Wiesbaden 1958, s.52 vd.

46 Liu, a.g.e., s. 172 vd.

d- XI. yüzyılın ikinci yarısında Türk-İslam dünyasının en büyük devleti haline gelen Selçuklu İmparatorluğu'nda 1073-1074 yıllarında Bağdat'ta, yabancıların Türkçe öğrenmeleri için Divan-ı Lügât'it-Türk adlı ansiklopedik sözlüğünü hazırlayan Kaşgarlı Mahmut, eserinin ön-sözünde şöyle der: "Türkler dünyanın hakimidir. Tanrı Devlet güneşini Türklerin burcunda doğurmuş, göklerdeki dairelere benzeyen diğer devletleri onun etrafında döndürmüştür." Peygamberimizin Türkleri toptan bir ordu sayarak övdüğünü zikreden Kaşgarlı, "olgunluk çağı" manasına geldiğini söylediği "Türek" adının Tanrı tarafından verildiğini de ilâve etmiştir⁴⁷.

e- Orta Asya Türklerinin XV. asırda büyük bir kuvvet olarak ortaya çıktığı Timurlular zamanında, Horasan ve Afganistan Hükümdarı Hüseyin Baykara'nın arkadaşı ve veziri büyük edip ve şâir Ali Şîr Nevâî, Türk dilinin yüceliğini ve ifâde kudreti itibariyle Farsçadan üstünlüğünü ispatlamak üzere "Muhakemetü'l-Lügateyn-İki Dilin Muhakemesi" adlı bir kitap yazmıştır⁴⁸. Ali Şîr Nevaî'den iki asır evvel, Anadolu Selçukluları devrinde, Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277'de Türkçe güzelliği ve kullanımını konusunda gösterdiği hassasiyet Osmanlı çağında da devam etmiş ve Türk dilinin, Türk milletinin varlığının ve ifade gücünün kudreti olarak yaşaması sağlanmıştı.

f- Yine ilk çağlarda kaleme alınmış Çin yıllığı Ts'ien Han-shu'da M.Ö.55'lerde Hun Devlet Meclisi'nde cereyan eden bir tartışmadan bahsedilir: Nakledildiğine göre, o senelerde zayıf düşerek malî darlık çeken Hun Devleti'ne ekonomik destek sağlamak düşüncesi ile Çin'e başvuran Tanhu (Hakan) Ho-han-yeh, yardım karşılığında Hunların Çin'e bağlanması teklifini, görüşmek üzere Meclis'e getirdiği zaman, Tanhu'nun kardeşi Çi-çi ve diğer ileri gelenler şöyle demişlerdi: "Çin'e bağlanmak mı? Biz yalnız cesareti tebcil eden bir milletiz. Esirlik bize göre utanç vericidir. Binilecek atlarımız, savaşacak ellerimiz var. Ülkemizle birlikte atalarımızdan devraldığımız istiklâlimizi elbette koruyacağız. Bundan feragat ederek, bize bağlı kavimler önünde şerefimizi düşürmeyeceğiz"⁴⁹. Çağımız araştırmacıları arasında bu sözler üzerine ilk

47 **Divanu Lügati't-Türk**, Kültür Bakanlığı Neşri, Ankara 1990, Giriş kısmı s. 1-11.

48 Tafsilat için bkz. Ali Şîr Nevaî, **Muhakemetü'l-Lügateyn-İki Dilin Muhakemesi**, Neşreden Sema Barutçu Özönder, TDK Yay., Ankara 1996.

49 Johann Jakob Maria De Groot, **Die Hunnen der Vorchristlichen Zeit, I**, Berlin-Leipzig 1921, s. 214; Otto Franke, **Geschichte des Chinesischen Reiches, I**, Berlin 1930, s. 355'ten naklen İbrahim Kafesoğlu-Mehmet Saray, **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihi Temeller**, Geliştirilmiş Yeni Baskı, İ.Ü.Basımevi, İstanbul, 1998, s. 13.

dikkati çeken tanınmış Sinolog F.Hirth'e göre, Çin yıllıklarına geçecek kadar değer taşıyan Hun-Türk başbuğlarının bu ifadesi "Millî haysiyet duygusunun devlet politikasına yön verici güç olarak kabul edildiğini gösteren ilk tarihi belgedir"⁵⁰. Türk milletinin istiklâline düşkünlüğünü ifade eden bu sözler, asırlar sonra Atatürk'ün Millî Mücadele yıllarında söylediği: "Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır" sözlerine temel teşkil etmiştir.

Bilindiği gibi, millî kültürü oluşturan en mühim unsurlardan biri, ortak tarih şuurunun yaşattığı millî birlik ve duygudur. Bu millî şuru nesilden nesile aktararak hayatı sürdüren ise dildir. Bunu çok iyi gören devlet ve bilim adamlarımızdan Kaşgarlı Mahmut, Karamanoğlu Mehmet Bey, Ali Şîr Nevaî ve Osmanlı ricali, Türkçe'nin devlet dili olmasında önemli rol oynamışlardır. Bunun Osmanlı çağında şuurlu bir şekilde devam ettirilmesi, millî tarihimizin önemli olaylarından biri olmuştur. Bu şekilde Türkler, milliyetçiliği, siyasî istiklâl fikri ile birlikte yürütmeyi başarmışlardır.

Ne var ki, Türklerin hayatında bu güzel prensipler ve duygular, eğitim hayatında da devam ettirilemediğinden, zamanla zayıflar bir duruma düşmüştür. Bilen ve araştıran milletler karşısında Türkler yenik ve mahcup olmuşlardır.

50 F.Hirth, Heber, *Über Wolga Hunnen und Hiung-nu*, Berlin, (SPAW) II/2, 1989, s. 270'den naklen İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

D- Türk Milliyetçiliğinin İnsani ve Evrensel Yönü:

1- Türk Töresi (Türk Hukuku):

Bugün demokrasinin beşiği addedilen ülkelerden biri de İngiltere'dir. Magna Carta İngilizlerin demokrasi prensiplerini ihtiva eden ve yazılı olmayan bir anayasasıdır. Türk insanının hayata bakış veya hayat felsefesi olarak bilinen ve insanımızın iktisadi, içtimai ve siyasî görüşlerini aksettiren "Türk Töresi" de Magna Carta'nın bir eşdeğeridir. Tarihimizin İslâm öncesi ilk kaynaklarından biri olan Orhun Âbidelerinde ve İslâm'a girdiğimiz ilk asırlarda yazılan Kutadgu-Bilig'de geniş bir şekilde izah edilen Türk Töresi şu dört ana prensibe dayanmakta idi. **Könilik** (Adalet), **Tüzlük** (Eşitlik), (İyilik-faydalılık) ve **Kişilik** (insanlık ve hoşgörü)⁵¹.

Türk hükümdarları ve devlet adamları, ülkeyi ve insanları yukarıda bahsedilen Türk Töresi'nin prensiplerine göre idare ederdi. Zikredilen prensiplerin haricinde Türk Töresi, Türk devlet adamlarına halkın emniyetini sağlama, onu doyurup giydirme vazifesini veriyordu. Türk kadını en az erkek kadar aile ve toplum hayatında ve devlet idaresinde söz sâhibi idi. Bu da, eşitliğin sadece erkekler arasında olmadığını, kadınlarla erkekler arasında da var olduğunu gösteriyordu. Türk devlet adamlarının ülkesinde yaşayan insanlara bu prensipler çerçevesinde davrandığı pek çok kaynakta zikredilmiştir. Türk devlet adamları yukarıda bahsedilen Türk Töresinin prensiplerini uygulamada, kendi yakını veya evlâdına, Türk halkının herhangi bir ferdine ve Türk insanı ile yan yana yaşamak durumunda olan herhangi bir yabancıya eşit davranırdı. Yani onların fert ve millet olarak görüşlerine, inançlarına

51 İbrahim Kafesoğlu, "Kutadgu-Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri" **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1970, s. 15.

saygılı davranırlardı. Türk toplumunda, ister Türkler arasında, isterse Türk olmayan unsurlar arasında benimsenen fikirlere ve inançlara saygı gösterilir ve onlara müdahale edilmezdi. Görüldüğü gibi, Türk insanının hayata bakışını aksettiren Türk Töresi, fevkalâde demokratik ve insanî değerlere dayanan bir hayat tarzını oluşturuordu.

Yukarıda izah edilen prensiplerin dışında, Türkler, dinî inançlarını mümkün olduğu kadar devlet yönetimine ve siyasete sokmamış ve insanların dinî inançlarına saygı gösterilmesini sağlamışlardır. Türklerin uyguladığı bu prensipler devlet yönetiminde bilhassa sosyal ve siyasî alanda iyi bir uygulama zemini bulmuştur. Bu ise Türk devlet idaresinde yaşayan insanların ticaret ve sanat dallarında büyük hamleler yapmasını sağlamıştır⁵².

2- İslâm Hukuku:

İslâmiyet, insanlığın ufkuna güneş gibi doğan bir dindir. Bunun en büyük sebebi insanlığa getirdiği adalet anlayışıdır. Buna ilâveten insanlar arasındaki eşitlik, kardeşlik, barış, kadınlara verilen önem, ayrıca İslâm'ın öğrenme ve çalışmaya verdiği ehemmiyet, bu dini insanlık için bir ümit haline getirmiştir. İslâm'ı bizlere tebliğ eden Peygamber Efendimiz, Müslümanların, İslâm'ın prensiplerini nefislerinde çok iyi yaşatmaları gerektiğini sık sık dile getirmiştir. Ayrıca Müslümanların, meselelerini istişare ederek, yani meşveret yaparak birbirleriyle görüşüp tartışmalarını ve bu yolla karşılaştıkları problemleri çözmelerini tavsiye etmiştir. Yani bugünkü anlamda demokratik bir hayatı işaret etmiştir. Kısaca özetlersek, bir Müslüman'ın, adil yani dürüst, çalışkan, okuyan ve cehaleti reddeden, barışsever ve kadınlara saygılı olması gerekmektedir. Bu prensipleri nefsinde yaşamayan Müslümanlara gerçek anlamda Müslüman denemeyeceği gayet açıktır.

Yukarıda İslâm dini ile ilgili dile getirilen adalet, hürriyet, eşitlik, hoşgörü, çalışma ve öğrenme prensiplerini daha önce izah edilen Türk Töresi'nin prensipleri ile büyük bir paralellik arz ettiği için Türkler, kitleler halinde İslâm'ı kabul etmişlerdir. Türk Töresi'nin ve İslâm'ın prensiplerinin benzerliği, Türk kültür tarihinin abidevi eseri Kutadgu-Bilig'de güzel bir şekilde izah edilmiştir. Artık bundan sonra Müs-

52 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Türklerde Dinî ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Lâiklik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s. 3-31; Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 7-21.

lüman Türk halklarının hayatında hem bu İslâmî prensipler, hem de Töre'nin prensipleri önemli roller oynamıştır. Dolayısıyla, bu manevî değerler, Türk insanının ve Türk milliyetçiliğinin hem kendi hayatlarını tanzim etmede, hem de diğer milletlere hoşgörüle davranmalarına büyük ölçüde tesir etmiştir. Hatırlanacağı gibi, demokrasinin ve bu sistemin temel unsurları olan “Meclis”in dayandığı adalet, hürriyet, eşitlik ve başkalarının inanç ve fikirlerine saygı prensipleri Türklerin İslâm'a girdikten sonra da hayatlarının temel direkleri olmuştur. Dolayısıyla Türklerin hayatında demokratik fikirler ve Meclis, varlığını her zaman hissettirmiş ve bu tarihi oluşumu gören Atatürk'ün demokrasiyi hedefleyen Cumhuriyeti kurmasını sağlamıştır.

E- Türk Tarihi ve Kültürü Çalışmalarının Türk Milliyetçiliğine Kazandırdığı İvme:

Türk adının ortaya çıkışı Türklük ve Türkçülük hareketlerinin hızlanmasına, dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin de gelişmesine tesir etmiştir. Çin, Arap, Fars ve Rus kaynaklarında asırlar evvel Türklerden bahsedilmiştir. Avrupalılar ise, Türkleri Haçlı Seferleri esnasında, Türklerin kurduğu Selçuklu Devleti ve bilahare Avrupa'nın üçte birini kontrolüne alan Osmanlı Devleti kanalıyla tanımış ve kaynaklarında zikretmiştir.

Türk kelimesinin Türk devletinin resmi adı olarak kullanan Gök-türk Devleti'nin geride bıraktığı yazılı kaynakların, yani Orhun Âbideleri'nin XIX. asrın sonlarında ortaya çıkması Türklük ve Türkçülük kavramlarının daha sık bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Daha önce işaret edildiği gibi, Osmanlının son döneminde, bir kısım Türk aydını, dış mihraklarca da desteklenen Gayri- Müslimlerin Osmanlı Türkiye'sini parçalamalarından çekindikleri için "Türk" ve "Türklük" kavramlarından bahsedemez hale gelmişlerdi. İşte böyle bir dönemde Orhun Âbideleri'nin okunuşu ve Türklerin yüksek bir kültüre sahip olduklarının anlaşılması hem dünya, hem de Türk bilim çevrelerinde büyük yankılar yapmıştır. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba, Orhun Âbideleri nasıl ve kimler tarafından keşfedildi ve okundu?

Orhun Âbideleri'nin keşfi ve okunması şöyle bir seyir takip etmiştir: Orhun Âbideleri'nin varlığından bahseden ilk tarihçi, Moğolların tarihini de yazan *Cuveynî* olmuştur. Ayrıca Çin kaynakları da bu âbidelerin dikildiğinden bahsetmiştir. Fakat bu bilgilere rağmen Orhun Âbideleri XVIII. ve XIX. asırlara kadar bilim dünyasınca bilinmiyordu. İsveçliler ile Ruslar arasında XVIII. asrın başlarında vuku bulan harpde Ruslara esir düşen ve Sibiryaya sürgün edilen İsveçli Subay *Johann*

von Strahlenberg, Sibirya ve Moğolistan'ı gezerken Orhun Âbideleri'ni görmüş ve Âbidelerin yazılarını kopyalayarak ülkesine dönüştü 1830 yılında neşretmiştir. İsveçli subayın bu neşrini bölgeyi gidip gören Rus seyyahlarının neşrettiği kitaplar takip etmiştir. Fransız Müsteşiriki *Abel Remusat*'ın âbidelerin "Türklerin eski memleketinde" bulunduğunu ileri sürerek bu Âbidelerin Türklere âit olabileceğini söylemesi üzerine bölgeye bilim adamları akın etmeye başlamışlardır. Rus bilgini *Yadrintsev* bizzat bölgeye giderek Âbidelerden **Bilge** ve **Kül Tigin**'e ait kısımlarını tespit etmiştir. O'nu *Heikel* başkanlığındaki Fin, *Radloff* başkanlığındaki Rus bilim heyetlerinin ziyaretleri tâkip etmiştir. Âbidelerin fotoğraflarını çeken bilim adamları bu fotoğrafları bilim kuruluşlarına göndermişlerdir. Bilim adamları hummalı bir şekilde Âbideleri okumak ve metinleri çözmek için çalışmaya başlamışlardır. Nihayet, Danimarka Kraliyet İlimler Akademisi Başkanı ve Kopenhag Üniversitesi Profesörlerinden *Wilhelm Ludwig Peter Thomsen* (1842-1927) 1893'te Âbidelerin yazıldığı Göktürk alfabesini çözmüştür. Âbidenin Çince metninde geçen **Kül Tigin** kelimesinden istifâde ederek önce en çok tekrarlanan "**Tengri**", "**Türk**" ve "**Kül Tigin**" kelimelerini okumuştur.

Thomsen Âbidelerin bütününe okumaya çalışırken 1845'te *Radloff* Âbidelerin Almanca tercümesini yayınlamıştır (Moğolistan'da Eski Türk Âbideleri). Bir yıl sonra ise, yâni 1896'da *Thomsen* Âbidelerin Fransızca tercümesini neşretmiştir. Bundan sonra *Thomsen* ve *Radloff*, Âbidelerin metni ve doğru tercümesi üzerinde âdeta yarışa girmişlerdir. İlk tam tercümeyi 1922'de *Thomsen* başarmıştır. Bunu diğer bilginlerin tercümeleri tâkip etmiştir. Böylece, bütün medenî âlemin ilim çevreleri bu Âbideler vasıtasıyla Türklerin ne kadar yüksek bir kültüre sahip olduğunu görmüştür.

Türkiye'de Orhun Âbideleri üzerinde Şemseddin Sâmî, Necip Âsım, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Bahaeddin Ögel ve Hüseyin Nihâl Atsız çalışmalar başlattı ise de Hüseyin Namık Orkun, Talât Tekin ve Muharrem Ergin Âbidelerin tam metinlerini ve Türkiye Türkçesine nakillerini yaparak büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Muharrem Ergin "Orhun Âbideleri" adı altında neşrettiği çalışmasının önsözünde Orhun Âbidelerinin Türk Kültür Tarihi'ndeki önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

"Türk adının, Türk milletinin adının geçtiği ilk Türkçe metin. Taşlar üzerine yazılmış ilk Türk Tarihi. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı va-

zifeleri: Türk nizamının, Türk Tôresi'nin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askerî dehasının, Türk askerlik sanatının esasları; Türk gururunun ilâhi yüksekliği. Türk feragat ve fazîletinin büyük örneği. Türk içtimai hayatının ulvî tablosu. Türk edebiyatının ilk şaheseri. Yalın ve keskin üslûbun şaşırtıcı numunesi. Türk milliyetçiliğinin temel kitabı. Bir kavmi bir millet yapabilecek eser. Asırlar içinde millî istikameti aydınlatan ışık. Türk yazı dilinin ilk, fakat harikulâde işlek örneği. Türk yazı dilinin başlangıcını Milâd'ın ilk asırlarına çıkartan delil. Türk ordusunun kuruluşunu en az 1250 sene öteye götüren vesika. Türklüğün en büyük iftihar vesilesi olan eser. İnsanlık aleminin sosyal muhteva bakımından en manalı mezar taşları. Dünyanın bugün belki en büyük meselesi olan Çin hakkında 1250 sene evvelki Türk ikazı. Orhun Âbidelerini vasıflandırmak isteyince, insanın zihninde işte bu gibi ifadeler sıralanmaktadır"⁵³. Rahmetli Muharrem Ergin hocanın bu yorumu Türk bilim adamlarının düşünce ve tespitlerini açık bir şekilde aksettirmiştir. Orhun Âbidelerinin keşfinden sonra Türklük ve Türkçülük faaliyetlerinin ve çalışmalarının son derece hızlandığını görmekteyiz. Türklük ve Türkçülük hareketlerinin Osmanlı Türkiye'sinde, Rus idaresine düşmüş Türk ülkelerinde ve nihayet her iki grubun oluşturduğu Türk Ocakları'nın çalışmalarında bu tesiri açık bir şekilde görmek mümkündür.

53 Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, İstanbul 1970, s. 7-14.

F- Osmanlı Devleti'nde Türklük ve Türkçülük Hareketleri:

Osmanlı Türkiye'sinde Türklük ve Türkçülük hareketlerinin başlamasına neden olan gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz: Azınlıkları bahane ederek Fransa, Rusya ve İngiltere'nin sık sık Türkiye'nin içişlerine müdahale etmeleri Türk devlet ricalini ve aydınlarını incitmiştir. Gururları incinen bu insanlar haklı olarak yavaş yavaş millî bir tavır içine girmeye başlamışlardır. Azınlıklara bütün hakların verilmesine rağmen, onların aşırı şoven tutumlarını devam ettirmeleri yine Türk devlet ricali ile aydınlarını hem kızdırmış hem de infiale sevk etmiştir. Diğer taraftan, yüzyıllardır Balkanlarda yaşayan Türklerin, yaşadıkları bölgelerden zorla göç ettirilmeleri, mallarına ve mülklerine el konması ve zulüm görmeleri milletin vicdanında büyük infiale sebep olmuştur. Osmanlı Türkiye'sine ve Müslüman Türk milletine karşı yapılan bu haksız ve onur kırıcı muamelelerin millet vicdanında uyandırdığı isyânın edip ve şâirler tarafından dile getirilmesi Türklük ve Türkçülük hareketlerinin başlamasına neden olmuştur.

Yabancı devletlerin onur kırıcı müdahalelerine ilk tepki devlet bazında olmuştur. Birinci Meşrutiyetin ilânı üzerine hazırlanan ilk Osmanlı Anayasası "Kanun-i Esasi" de Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edilmesi Gayri-Müslimleri oldukça şaşırtmıştır. Gayri-Müslimlerin tamamının da temsil edileceği "Meclis-i Mebusan'da Anayasa hazırlıkları yapılırken devlet ricalinin ısrarla Kanun-î Esasî'nin 18. maddesine şu ibareyi yazdırdıklarını görüyoruz. "Tebaa-i Osmaniye'nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için Lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmek şarttır"⁵⁴.

54 Ali İhsan Gencer, **İlk Osmanlı Anayasasında Türkçenin Resmi Dil Olarak Kabulü Meselesi**, Ankara 1978, s. 187.

Türklük ve millî duyguların 1876 Anayasasından öncede var olduğunu unutmamak gerekir. Fransız İhtilâlinden sonra, Osmanlı Devletinde yaşayan Gayri Müslimler arasında milliyetçilik hareketlerinin hızla yayıldığını gören Türklerde de millî duyguların geliştiğini görüyoruz. Asırlar boyu İslâm'ın önderliğini yapan Türkler, o dönemlerde millî duygularla değil, dinî duygularla hareket etmişlerdi. Avrupalıların sık sık Gayri-Müslim ve Gayri Türk unsurlar lehinde müdahale etmeleri, Türk aydınlarını harekete geçirmiş, onları hızla Türk dili, kültürü ve tarihi üzerinde araştırma yapmaya sevk etmiştir. Bu arada, Avrupa'da Türko-loji'nin gelişmesi, bu gelişmeleri takip eden aydınlar arasında Türklük ve Türkçülük fikirlerinin yayılmasına sebep olmuş, bu gelişmeler de dil, edebiyat ve tarih çalışmalarında açıkça görülmüştür⁵⁵. XIX. asrın ilk yarısında başlayan dil ve tarih çalışmaları 1876'daki Birinci Meşrutiyet ve 1908'deki İkinci Meşrutiyet dönemlerinde daha da gelişmiş ve Türk milletinin millî duygularının uyanmasını sağlamıştır⁵⁶. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba Türkçülük ve Türk milliyetçiliğinin öncülüğünü kimler yapmıştır? Türkçülük fikirlerinin gelişmesine hem devlet adamlarımızın, hem de edip ve şairlerimizin öncülük yaptığına şahit oluyoruz. Bunların ilk arzuları Türk dilini ve kültürünü yabancı dillerin ve kültürlerin tesirinden kurtarmaktır. II. Mahmut'un Tıbbiye Mektebi'nin açılışında söylediği şu sözler onların hedefini gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. "Tıp bilimlerinin kendi dilimize kazandırılmasına acele ihtiyacımız vardır. Ancak bu yapıldığı zaman kendi ülkemizde tıp kendi dilimizde okutulur hale gelecektir. Maksudumuz, Fransızca olarak öğrendiğimiz tıp ilmini adım adım kendi dilimize kazandırmaktır"⁵⁷. Aynı şekilde Sultan Abdülhamit'in 1897 Türk-Yunan Harbi'nde yaralanan subay ve askerlere hitaben yaptığı konuşma vatan ve millet sevgisine örnek gösterilebilir⁵⁸.

Edip, şâir ve tarihçilerimize gelince: Dil ve edebiyat sahasında Türkçülüğü seçen ve uygulayan ilk Osmanlı Türk'ü Şinasi Efendi (1826-1871)dir. O'nu, "Yeni Osmanlılar" akımının önderlerinden Ziya Paşa (1825-1880) tâkip etmiştir. Bu her iki edip, lisanda ve edebiyatta Türkçülüğü savunmakla birlikte, konuyu siyasî alana taşımamışlardır. Hilmi Ziya Ülken'e göre Tanzimat döneminde yetişen bu iki edebiyat-

55 Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1987, s. 247.

56 Gencer, **a.g.e.**, s. 188.

57 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978, s. 164.

58 **Atatürk Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul 1973, s. 219.

çımız “Türkiye’de ilk Türkçülerdir”⁵⁹.

Yukarıda zikredilen iki Türkçü edibi, hem dilci ve hem de tarihçi olan Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) tâkip etmiştir. “Lehçe-i Osmanî” adıyla yazdığı lügat O’nun ne kadar şuurulu bir Türkçü olduğunu gösterir. Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın “Ensâl-i Şecere-i Türkî” adlı tarih eserini Çağatay Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirmesi Ahmet Vefik Paşa’nın tarih alanında da şuurulu bir Türkçü olduğunu gösterir⁶⁰. Ahmet Vefik Paşa’nın başlattığı Türkçülük akımını Mustafa Celalettin Paşa (1828-1875) daha açık bir şekilde devam ettirmiştir. 1869’da Fransızca olarak yazdığı “Les Turks Ancients et Modernes” (Eski ve Yeni Türkler) adlı eseri ile filoloji ve tarih alanında Türkçülüğe yeni bir ivme kazandıran Mustafa Celalettin Paşa, Avrupa’daki Türkoloji çalışmalarından ve kaynaklarından istifade etmiştir⁶¹. Bu eserinde Mustafa Celalettin Paşa, Türklerin insanlık tarihinde önemli bir yer işgal ettiğini, insanlığın medeniyet alanında ilerlemesine büyük katkıları olduğunu, bu yüzden kendilerini hor görmemelerini ve büyük bir millet olduklarını hatırlatmıştır.

İlk Türkçüler grubunun son halkasını oluşturan Ali Suavi (1839-1878), Türkçülük fikrini en açık şekilde benimseyen fikir adamıdır. Osmanlı aydınlarının savunduğu Osmanlılık fikrini reddederek Türkçülük fikrini savunan Ali Suavi, bu düşüncelerini yazdığı “Hive Tarihi” ve “Türk” adlı eserlerinde açıkça dile getirmiştir. Bir müddet sonra fikirlerini daha da geliştiren Ali Suavi, “Muhbir” ve “Ulum” dergilerinde yazdığı yazılarda “İslâmlaşmak, Modernleşmek ve Türkleşmek” prensiplerini savunmaya başlamıştır. Ali Suavi’ye göre “Herşey, Türk ruhuna, vicdanına, Türklük şuuruna ve ülküsüne aracılık eden unsurlardır”⁶².

Yukarıda bahsedilen ilk Türkçüler neslini XIX. asrın ikinci yarısında yetişen ikinci Türkçüler nesli takip etmiştir. Bu ikinci nesil Türkçülerin en ünlüleri ise Süleyman Paşa (1814-1877), Buharalı Şeyh Süleyman Efendi (1821-?), Ahmet Mithat Efendi (1844-1912), Ahmet

59 Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul 1979, s. 203-204.

60 Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri**, Ankara 1981, s. 18-21.

61 Ali Engin Oba, “Fransız İhtilali’nin 200.Yıldönümünde Mustafa Celalettin Paşa’nın (Eski ve Yeni Türkler) adlı eserinin Türk Milliyetçiliğinin Oluşumuna Etkisinin Değerlendirilmesi”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara 1990, s. 68-76.

62 Ülken, a. g. e. , s. 74-89.

Cevdet Paşa (1823-1891) ve Şeyh Cemalettin Efgani (1836-1897)'dir.

Askerî okullarda öğretmenlik yapan ve ders kitapları yazan Süleyman Paşa, yetişmekte olan yeni nesillerin millî duygularla devlete sahip çıkmasını istediği için, yazdığı “Tarih-i Âlem” adlı eserini Türkçülük ruhu ile kaleme almıştır⁶³. Türk milletinin geçmişinden sevgi ve saygı ile bahseden Süleyman Paşa, çok eski zamanlarda Asya'dan diğer bölgelere yayılan ve büyük medeniyetler yaratan Türk milletinin geçmişinin güzelliklerini ve kahramanlıklarını yeni nesillerin bilmesini istemiştir⁶⁴.

Esasen Buharalı bir Türk olan Şeyh Süleyman Efendi, Orta Asya Türk Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde önemli rol oynayan bir şahsiyetti. Türklük ve Türkçülük hareketlerinin canlandığı bir dönemde yazdığı “Lügat-i Çağatay” ve “Türki-i Osmanî” adlı eserleri ile Osmanlı Türkleriyle Orta Asya Türklerinin kardeş olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca Süleyman Efendi, Osmanlı Türkleriyle Türkistan Türkleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynadığı için Türkçülük hareketlerinde ayrı bir yeri vardır⁶⁵.

Avrupa'daki gelişmeleri iyi takip eden Türk aydınlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi, Türk dilinin yabancı dillerin tesirinden nasıl kurtarılıp sâde bir dil haline getirilebileceğini çalışmalarında ortaya koyan bir fikir adamı idi. Yazdığı “Üss-i İnkılâb” adlı eserinde, devletin varlığını ve bütünlüğünü koruyacağı ümidiyle, Abdülhamit döneminde başlatılan İslâm Birliği fikrini savunmuştur⁶⁶.

Ahmet Mithat Efendi kadar açık bir şekilde olmasa da Türklük ve Türkçülük fikirlerine katkıda bulunan bir başka Osmanlı müellifi de Ahmet Cevdet Paşa'dır. Yazdığı eserler içinde en meşhuru olan “Tarih-i Cevdet” de Türk ırkına ve Türklük fikirlerine sempatiyle baktığını ortaya koymuştur⁶⁷. İkinci nesil Türkçülerin son önderi ise, Şeyh Cemalettin Efganî olmuştur. Önceleri sadece İslâm Birliğini savunan Efganî, bilahare fikir değiştirerek, İslâm'ın önderliğini yapmış Türk milletinin İslâm'a olduğu kadar Türk diline ve ırkına da önem vermesi gerektiğini

63 Ülken, a.g.e., s. 74.

64 Akçura, a. g. e. , s. 41-44.

65 Akçura, a. g. e. , s. 45-46; Mehmet Saray, **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)**, Ankara 1994, s. 89-96.

66 Ülken, a.g. e. , s. 50-59.

67 Ülken, a.g.e., s. 71; Akçura, a.g.e., s. 51.

ifâde etmeye başlamıştır. Ayrıca, Osmanlı Türklüğü ile Kuzey Türklüğünün milliyet fikirleri üzerinde durmalarını ve birlikte hareket etmelerini istemiştir⁶⁸.

Osmanlı Türkiye'sinde Türkçülük hareketlerinin öncülüğünü yapan üçüncü nesil, Türklük ve Türkçülük fikirlerini en açık savunan ve dile getiren nesil olmuştur. Türkçülük fikirlerini dilde, edebiyatta, tarih araştırmalarında faal bir şekilde yapan bu üçüncü nesil içinde Şemsettin Sami Bey (1850-1904), Necip Asım Bey (1861-1926), Raif Fuad Bey (1869-1944), Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey (1870), Mehmet Emin Bey (1869-1944) ve Bursalı Tahir Bey (1861-1926) Türklük ve Türkçülük akımlarında önemli roller oynayan şahsiyetlerdir.

Aslen Arnavut kökenli olmasına rağmen, Türklüğü ve İslam'ı benimseyen ve bu sahalarda büyük hizmetler veren Şemsettin Sami Bey, dönemine damgasını vuran bilim ve fikir adamlarından biridir. Lügat, lisan ve tarih alanlarında yaptığı çalışmalarla Türklük ve milliyetçilik konularına büyük katkısı olan Şemsettin Sami, yeni Türk benliğinin ve kimliğinin oluşmasına baş rolü oynayan şahsiyetlerden biridir. Yazdığı "Kamus-ı Türkî" adlı meşhur lügati ile Orta Asya Türk lehçeleri ile Osmanlı Türkçesi arasında canlı bir kültürel bağ oluşturan Şemsettin Sami, yazdığı "Kamus-ı Âlam" adlı eseri ile de Türklerin yetiştirdiği büyük şahsiyetlere dikkati çekmiştir. Doğu Türkçe'si ile Batı Türkçesinin aynı lisan olduğunu anlatan Şemsettin Sami Bey, Türk dünyasında dil ve kültür birliği mücadelesini verecek olan Gaspıralı İsmail Bey için bir nevi zemin hazırlamıştır⁶⁹.

Üçüncü nesil Türkçülerden biride Necip Asım Bey'dir. Pek çok eser veren Necip Asım'ın Türkçülük açısından en önemli eserleri "Ural ve Altay Lisanları", "Pek Eski Türk Yazısı", "Orhun Abideleri", ve "Türk Tarihi"dir. Dilde reform taraftarı olan Necip Asım, Türkçeleşmiş Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dilimizde kalmasını istemiş, fakat bu iki dilin bazı kaidelerinin Türkçe'ye girmesini kabul etmemiş, bunun dilimizin istiklâlini bozduğunu iddia etmiştir. Orhun abidelerini ilk tercüme eden ve Göktürk alfabesini tanıtan Necip Asım Bey, "İkdam" gazetesinde yazdığı yazılarla Türkçülük akımını açıkça desteklemiştir. O'nu lisan ve tarih sahalarda Türkçülüğe yaptığı hizmetleri kadar Türk musikisine de büyük hizmetleri olduğunu ve bu hizmetlerini

68 Akçura, a.g.e., s. 55-59; Ülken, a.g.e., s. 206.

69 Akçura, a.g.e., s. 24; Ülken, a.g.e., s. 210.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam ettirdiğini görüyoruz⁷⁰.

Necip Asım Bey'in Türk dilinde başlattığı sadeleştirme ve geliştirme çalışmalarını benimseyen İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey ile Veled Çelebi Efendi yaptıkları çalışmalarla dilde Türkçülük hareketine büyük destek vermişlerdir. Bu ikiliden Veled Çelebi, yalnız Türkiye Türkçe'si üzerinde değil Çağatay Türkçesi üzerinde de çalışmış "Türk Diline Methal", "Divan-ı Türki Sultan Veled" adlı eserlerinde Türk dilinin zenginliğini ve büyüklüğünü savunmuştur⁷¹.

Türk edebiyatının millî bir gayesi olması gerektiğini savunan Ahmet Hikmet Müftüoğlu ile Türk milletine kendi öz dilinde hitap etmenin zaruretini dile getiren Mehmet Emin Yurdakul, dil ve edebiyat alanlarında Türklük duygularını en saf ve en güzel şekilde ortaya koyarak Türkçülük hareketine büyük ivme kazandırmışlardır. Yabancı kelimeleri Türk dilinden atan ve Müslüman Türk'ün tanrısına öz diliyle yakarmasını savunan Ahmet Hikmet, "Osmanlılık fikri ile çeşitli unsurlardan bir millet ortaya çıkamaz" diyerek saf Türkçe'yi konuşan Anadolu Türküne yönelmesini savunmuştur⁷². Dilin Türk millî kültürü ve Türk millî bekası için önemini ve oynayacağı müspet rolü savunan Mehmet Emin Bey, 1899'da neşrettiği "Türkçe Şiirler" kitabında yer alan meşhur şiiri "Ben bir Türk'üm, Dinim cinsim uludur" ile millî duyguyu ve benliği en güzel bir şekilde dile getirmiştir. Türkçe şiirleriyle milliyetçiliğin gelişmesi için halka en güzel bir şekilde hitap eden Mehmet Emin Beyle Şemsettin Sami Bey yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Milliyetçi duygu ve fikirlerin millî bir dille ifade edilmesi işte şiir budur, işte edebiyat budur"⁷³. Kısaca Mehmet Emin Bey dilde ve edebiyatta yeni milliyetçi ekolün kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda zikredilen şair ve ediplerimiz ile birlikte Türklük ve Türkçülük çalışmalarına en büyük katkıyı tarihçi Bursalı Tahir Bey yapmıştır. Türklerin Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ilim ve fen alanlarındaki katkılarını belgeleriyle ortaya koyan Bursalı Tahir Bey, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışarak devleti yıkmak isteyen dış

70 Akçura, a.g.e., s. 88-92; Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara 1977, s. 58- 59; David Kushner: **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu** (1876-1908), Çev. Fahri Erdem, Rekin Ertem, Şevket Serdar Türet, İstanbul 1979, s. 82-83, 111; Enver Behnan Şapolyo, "Necip Asım", **Ülkü** (1936), s. 341-344.

71 Kushner, a.g.e., s. 184; Orkun, a. g. e. , s. 56-57.

72 Akçura, a.g.e., s. 100-108.

73 Kushner, a.g.e., s. 123; Orkun, a.g.e.,s.67-68; Akçura,a.g.e., s. 11-117-122.

güçlerin, Türkleri barbar ve medenîleşmemiş bir kavim gibi göstermeye çalıştıklarını söyleyerek, Avrupalıların bu tür neşriyatının doğru olmadığını savunmuştur. “Türklerin Ulûm ve Fünuna Hizmetleri” adlı meşhur eserinde, daha önce Arap ve Acem olarak tanıtılan İslâm büyüklerinden Farabi, İbni Sina ve Buhari'nin Türk olduklarını kaynaklarıyla ortaya koymuş, bunun Türk milletinin zekâ ve kabiliyetinin bir ürünü olduğunu söylemiştir⁷⁴.

74 Akçura, **a.g.e.**, s. 100-103; Orkun, **a.g.e.**, s. 60.

G- Rus İşgaline Uğrayan Türk Ülkelerinde Başlayan Türklük ve Türkçülük Hareketlerinin Türkiye'ye Yansımaları

Rusya, devletlerarası hukuku çiğneyerek 1783'te Kırımı, 1800-1830 arasında Kafkasları, 1860-1884 arasında da Türkistan Devletlerini işgal etmişti. Osmanlı Türkiye'si ile büyük manevî bağları olan bu Türk-İslâm ülkelerinin bir bir işgale uğraması, Osmanlı Türkiye'si'nin yıkılma dönemine girdiği bir devreye rastladığı için arzu edilen yardım, onlara yapılamamıştı. Rusların Türk devletlerinde kurduğu idare şeklinin acımasızlığı, insafsız sömürüsü ve zulmü, bu da yetmiyormuş gibi takip ettiği Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikası, Rus idaresine düşen Türklerin büyük tepkilerine sebep olmuştu. Bilhassa Nicolay İlminsky'nin kurduğu Rus-Tatar, Rus-Kazak, Rus-Kırgız, Rus-Özbek, Rus-Türkmen, Rus-Azeri okullarında okutulan Türk çocuklarının Hristiyanlaştırılmaları ve Rus kültüründe yetiştirilmeleri, bardağı taşıran son damla olmuştu. Ekonomik ve manevî yönden sömürülen ve kötü muamele gören Türkler zaman zaman isyan etmişlerse de, hiçbir ülkeden kendilerine yardım gelmediği için Rus orduları karşısında mağlup ve perişan olmuşlardı. Daha önce Şehabettin Mercani (1818-1889) önderliğinde Kazan'da başlayan eğitim ile ilgili hamleler onun talebesi Hüseyin Feyzhanî (1821-1866) tarafından devam ettirilmiş ve Gaspıralı'nın arzu ettiği şekilde medreselerde ıslahat yapılmış ve Müslüman Türk halkı daha iyi eğitim almaya başlamıştır⁷⁵. Kuzey Türklerinde başlayan bu okuma ve öğrenme hamleleri hızlanarak devam etmiş ve Gaspıralı İsmail Bey'in (1851-1914) zamanında yapılan eğitim reformu ile Türkler arasında aydınlanma ve öğrenme çağı başlamıştı. Gaspıralı İsmail Bey'in Türklerin İslâm'dan ayrılmadan modern eğitim

75 Gerhard Von Mende, *Der Nationale Kampf der Russiand Türken*, Berlin 1936, s. 34-35.

görerek çağdaş dünya milletleri seviyesine ulaşabilecekleri, tanzim ettirdiği Usul-i Cedit Mektepleri ve Usul-i Cedit Medreselerinde verilen eğitim ile anlaşılmış idi⁷⁶. Beş bin civarında açılan bu Türk Mekteplerinden yetişen nesiller, Rus idaresine düşen Türklerin uyanmalarında ve haklarını müdafaa etmelerinde büyük rol oynamışlardır. Bu milliyetçi hareketlerin yoğun bir şekilde geliştiği yıllarda 1905 senesinde Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi sonrasında başlayan meşrutiyet hareketi ile Rus idaresinde yaşayan Türkler Moskova'da açılan "Duma"da 36 delege ile temsil edilme hakkı elde etmişlerdi. İki yıl sonra toplanan ilk Rusya Müslümanları Kongresinde, Türk halklarının aldığı pek çok önemli kararların içinde, bütün Türkler arasında dil ve kültür birliğinin en kısa zamanda sağlanması kararı fevkalade bir gelişme idi. Rusya Müslümanlarının aldığı bu karara göre; **"Her Türk halkı kendi eğitimini tanzim etme hakkına kavuşmuş ve ilkokulda herkes kendi mahalli dilini (şive) eğitim dili olarak kullanacak, orta ve lisede ise İstanbul şivesini örnek alan Türk dilinde tedrisat yapılacak ve bu uygulama yüksek tahsil mekteplerinde de kullanılacaktır"**⁷⁷. Eğitim ve dil birliği alanında atılan bu adımlar bütün Türk illerinde büyük heyecan yaratmış ve millî duyguları uyandırmıştı.

Rus idaresinde kalan Türkler arasında ortaya çıkan bu millî duygular ve gelişmeler çok geçmeden, Osmanlı Türkiye'sinde de tesirlerini göstermeye başlamıştır. Türkiye'de yaşayan Türkçüler ile Rus idaresinde yaşayan Türkçüler sık sık bir araya geliyor fikir tartışmalarında bulunuyor ve birbirlerine destek çıkıyorlardı. Bilhassa Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı ve öncülüğünü yaptığı dil ve kültür birliği hareketi İstanbul'da Osmanlı Türkiye'sinde yankılar uyandırmıştı. Gaspıralı İsmail Bey'in 1882 yılında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde neşretmeye başlattığı "Tercüman" Gazetesi bütün Türk illerinde en çok okunan gazete haline gelmişti. "Dilde, Fikirde, İşde Birlik" parolasıyla, Gaspıralı'nın bütün fikirlerini yazdığı bu gazete Kırım'da, Kazan'da, Balkanlar'da, Bakü'de ve Türkistan illerinde okunuyor ve anlaşılıyordu. Türklerin dil kültür birliğine kavuşmaları "an" meselesi gibi görünüyordu.

Gaspıralı İsmail Bey'in önderliğinde gelişen Türk dünyasında dil ve kültür birliği hareketi bütün Türk ülkelerinde, özellikle aydınlar arasında büyük heyecan yaratmıştır. İstanbul şivesi örnek alınarak her Türk

76 Mehmet Saray, **Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, İstanbul 1993, s. 33-45.

77 Saray, **a.g.e.**, s. 111.

lehçesinde sadeleştirme hareketi başlamış ve bütün Türklerin ortak bir dilde birleşmeleri ve birbirleriyle dil ve kültür birliği çerçevesinde işbirliklerini geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Nitekim, XX. asrın başına gelindiği zaman Kazan'da, Kırım'da, Azerbaycan'da, Türkistan illerinde, Türkiye'de ve Balkanlarda çıkan gazetelerin ve dergilerin neşrettiği makaleleri bütün Türkler anlar ve tâkip eder hale gelmiştir.

Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı aydınlanma hareketini, kısmen de olsa başlatanlar vardı. Azerbaycan Türklerinden Abbaskulu Ağa Bakühanlı (1794-1846) Türkçe eğitim yapacak okulların açılması için ilk mücadeleyi başlatan aydınların başında gelir. Azerbaycan Türklerinin tek kurtuluş yolunun ana dilde iyi bir eğitim görmesine bağlı olduğunu savunan Bakühanlı "İrfan Meclisi" adını verdiği evinde dönemin aydınlarını toplayarak dil, edebiyat ve eğitim konularını tartışmıştır⁷⁸.

Bakühanlı'dan sonra Mehmed Ali Mirza Kazım Bey (1802-1870), Kasım Bey Zakir (1774-1857), Mirza Şefi Vazıh (1797-1852) ve İsmail Bey Kutkaşanlı (1806-1861) Azerbaycan'da aydınlanma hareketini devam ettiren kişiler olmuştur. Bu şahsiyetler Azerbaycan Türklerinin millî benliğine kavuşmasında önemli roller oynamışlardır.

Yukarıdaki ilk öncülerden sonra Azerbaycan'da halkın aydınlanmasında ve Türklük şuurunun gelişmesine XIX. asrın ikinci yarısında en çok hizmeti geçen aydınlar ise Mirza Fethali Ahundzade (1812-1878), Hacı Seyyid Azim Şirvani (1835-1888) ve Hasan Melikzade Zerdabi (1837-1907) olmuştur. Müslüman Türk ülkelerinde okur-yazar oranını yükseltmek için Lâtin Alfabetesine geçilmesini savunan Ahundzade, Azerbaycan'da ilk Usul-i Cedid okulunu açan Şirvani ve "Ekinci" adıyla Azerbaycan'da ilk Türkçe gazeteyi çıkaran Zerdabi Azerbaycan Halkı arasında hem millî şuuru geliştirmiş ve hem de aydınlanma hareketinin öncülüğünü yapmışlardır⁷⁹.

Türklük fikrinin ve Türkçülük hareketinin en büyük simaları XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın ilk çeyreğinde Azerbaycan'da yetişmiştir. Bu büyük Türkçüleri şöyle sıralamak mümkündür: Ali Ekber Tahirzâde Sabir (1861-1911), Hüseyinzâde Ali Turan (1864-1942), Ali Merdan Topçubaşı (1863-1934), Ahmet Ağaoğlu (1869-1939), ve Mehmet Emin Resulzâde (1884-1955).

78 Arif Yurtsever, "Abbaskulu Ağa Bakühanlı", *Azerbaycan Dergisi*, Mayıs, 1952, s. 15-17.

79 Ahmet Caferoğlu, "Azerbaycan'da Maarif Hareketleri", *Türk Kültürü*, Sayı:18 (1964), s. 131; *Azerbaycan Matbuatının Elli Yıllığı ve Ekinci*, Bakü 1926, s. 19-27.

Azerbaycan Türklerinin fikir dünyasında ince mizahı, hicvi ile yıldız gibi parlayan Ali Ekber Tahirzâde Sabir, Rus idaresinde ezilen Azerbaycan halkının haklarını savunmada gösterdiği cesareti ile temayüz etmiş ve en büyük idealinin Azerbaycan'ın istiklâline kavuşması olduğunu açıkça söylemekten çekinmemiştir. İstiklâl mücadelesi içinde bütün Türk Halklarının Rus idaresine karşı birlikte hareket etmelerini istemiştir⁸⁰.

Bir araştırmacının belirttiği gibi, “Ziya Gökalp’e Türkçülüğü Aşılayan Adam” olarak bilinen Hüseyinzâde Ali Turan, muhakkak ki Türk milliyetçiliğinin doğuşunda en önemli rolü oynayan fikir adamlarından biridir. Türklüğün hak ve menfaatleri ile birlikte istiklâlinin korunması gerektiğini savunan Hüseyinzâde Ali, bunun içinde Müslüman Türklerin dinî ve millî birlikteliğini sağlamalarını dile getirmiş ve açıkça İslam birliği ve Türk Birliği fikirlerini ortaya atmıştır⁸¹. Osmanlı Devletini müstakil Türklüğün nüvesi olarak görmüş, tıpkı Gaspıralı'nın yaptığı gibi o da Osmanlı Türkçe'sinin bütün Türk ülkelerinde yayılmasını ve Türklerin edebî dilini teşkil etmesini istemiştir. O'nun gayretleri ile Azerbaycan'da Türklük, Müslümanlık ve Batılılaşma fikirleri kuvvetli bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. Ayrıca onun bu fikirleri İstanbul'da Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura tarafından hararetle benimsenmiş ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde en kuvvetli fikir akımı haline gelmiştir. Bu yönüne rağmen Hüseyinzâde Ali Bey, tıpkı Mehmet Emin Yurdakul'un yazdığı “Ben bir Türküm Dinim Cinsim Uludur” şiiri gibi, onun 1905'te yazdığı “Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir” adlı makalesi ile bütün Türk dünyasında büyük yankılar bırakmıştır⁸².

Hüseyinzâde Ali Bey'in savunduğu Türkçülük siyasetini benimseyen ve bu fikirlerini tatbik sokan aydınlardan biri de Ağaoğlu Ahmet Bey idi. Ağaoğlu, Türkçülük ve milliyetçilik fikirlerini benimsemekle kalmamış, yakın dostu Hüseyinzâde Ali Bey ile birlikte bu fikirlerin yayılması için çalışmıştır. Rusların, Ermenileri kullanarak Azerbaycan halkına karşı uyguladığı baskı politikasını durdurmak için “Difâi”

80 “Sabir”, Azerbaycan Dergisi, Temmuz, 1953, s. 3-12; Mehmet Emin Resulzade, “Azeri Edebiyatında Sabir”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Sayı: 33-34 (1934), s. 334-40, Sayı: 35-36, s. 376-387.

81 Yusuf Akçura, *Türk Yılı*, İstanbul 1928, s. 415-416; Aynı Müellif, “Hüseyinzâde Ali Bey”, *Türk Yurdu*, C. VII/3-5 (1915), s. 25-84.

82 Ali Haydar Bayat, “Ali Bey Hüseyinzâde ve En Önemli Yazılarında Türkler Kimdir ve Kimlerden İbarettir, 1905”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:106 (1997), s. 9-24; Aynı Müellif, *Hüseyinzâde Ali Bey*, AKM, Yay., Ankara 1998, s. 31-32.

teşkilatını kuran Ağaoğlu, Rus-Ermeni işbirliğine karşı Azerbaycan Türklerinin menfaatlerini cesurca savunmuştur. 1908 yılından itibaren İstanbul'a gelen ve Türkçülük hareketlerinin içinde yer alan Ağaoğlu, Türkçülük faaliyetlerinde bulunduğu için İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştür. Malta dönüşünde Cumhuriyeti kuran Atatürk'e kültür siyasetinde yardımcı olmuştur⁸³.

Türklük ve Türkçülük fikirlerini Hüseyinzâde Ali Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey kadar heyecanla savunmasa da Türklüğün menfaati için çalışan aydınlardan biri de Topçubaşı Ali Merdan Bey'dir. Rus idaresine düşen bütün Türk halklarının haklarını müdafaa için büyük mücadele veren Ali Merdan Bey, Rusya'da vuku bulan 1905 inkılâbından sonra kurulan "Duma" meclisinde Türklerin haklarını cesurca müdafaa ederek meşhur olmuştur.

Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra önemli görevler üstlenen Ali Merdan Bey, Azerbaycan'ı temsilen Gürcistan ve İstanbul'a gitmiş, ülkesini fevkalâde salâhiyetle temsil etmiştir. Bolşeviklerin Nisan 1920'de Azerbaycan'ı işgal etmesi üzerine Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde verdiği konferanslarla ülkesinin uğradığı haksızlıkları dile getirmiştir. İyi bir hukukçu olarak Rus esaretinde yaşayan Türklerin kurtuluşu için mücadele eden Ali Merdan Topçubaşı, Türklüğü ve Müslümanlığı mümkün olduğu kadar politize etmekten çekinmiş ender şahsiyetlerden biridir⁸⁴.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde fikirleri ve icraatı ile Azerbaycan Türklerinin tarihine damgasını vuran ve Türkçülüğe büyük hizmetleri olan Mehmet Emin Resulzâde, gazetecilikten yetişme bir fikir ve devlet adamıdır. İstanbul'da bulunduğu dönemde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyinzade Ali Bey gibi milliyetçi fikir adamları ile tanışan Mehmet Emin Bey, daha önce edindiği sosyalist fikirleri bırakarak tam bir Türkçü olarak Bakü'ye dönmüştür. Bakü'de çıkan İkbâl, Yeni İkbâl ve Şelâle adlı gazetelerde edebî, içtimai ve milliyetçi yazılar yazan Mehmet Emin Bey, bilhassa Şelâle gazetesinde yazdığı "Dil, içtimâî bir âmil" ve "Yeni Lisancılar ve

83 Ülken, a.g.e., s.401 vd.; Akçura, **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri**, s. 167-168. Geniş Bil. İçin. Bkz., Mehpare Tüzün, **Ahmet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma**, İ.Ü.Ed. Fak. Tarih Böl. Mezuniyet Tez, 1976, Ayşe Gün Soysal, **Ahmet Ağaoğlu (1869-1939); The Life and Thought of a Turkish Nationalist During 1908-1918**. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Ü. İst., 1995.

84 Geniş bilgi için bkz. Vügar İmanov, **Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934)** Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003.

Türkçüler” adlı makaleleriyle Osmanlılık-Azerilik fikirlerini taşıyan aydınları Türkçülük fikri etrafında birleştirmeye muvaffak olmuştur. Tıpkı Gaspıralı İsmail Bey gibi o da, sâde ve temiz Türkçe tezini savunmuş ve 1915’ten itibaren çıkardığı “Açık Söz” gazetesinde Türk Dili ve Türklük konularında yazdığı yazılarla Azerbaycan aydınlarının olduğu kadar diğer Türk aydınlarının da takdirini kazanmıştır. Ayrıca, aynı gazetede “Millî Birlik” adı altında yazdığı seri makalelerle Azerbaycan halkı arasında millî birliği büyük ölçüde gerçekleştirmeye muvaffak olan Mehmet Emin Bey kurduğu “Musavat Partisi” ile Azerbaycan halkının istiklâlî için başlattığı mücadelesinin semeresini görmüş ve 1917 Bolşevik İhtilâl’inden sonra ortaya çıkan şansı iyi kullanarak Müstakil Azerbaycan’ın ilk Cumhurbaşkanı olma mutluluğuna ermiştir. O’nun “Bir Kere Yükselen Bayrak Bir Daha Yere İnmez” sloganı Azerbaycan Türklüğünün kalbinde bir meşale olarak kalmıştır⁸⁵.

1879’da Kazan’da doğan, 2 yaşında iken babasını kaybeden ve 7 yaşında annesi ile İstanbul’a gelen Yusuf Akçura, zekâsı ve çalışkanlığı ile İstanbul ve Paris’te başarılı bir eğitim görmüştür. Harbiyenin ikinci sınıfında iken “Genç Türkler” gurubunu oluşturmakla itham edilen ve Erkân-Harbiye sınıfına ayrıldıktan sonra Türkçülük faaliyetlerinden dolayı Fizan’a sürgüne gönderilen Yusuf Akçura, bir müddet sonra gittiği Paris’te milliyetçilik akımları üzerinde tetkiklerde bulunmuş ve İstanbul’a dönerek gazeteci ve yazar olarak Türkçülük ve Türk milliyetçiliği konularında mücadelesini sürdürmüştür. Rus idaresinde yaşayan Türklerle Osmanlı Türkleri arasında kültürel bağın mutlaka kurulması gerektiğini savunan Akçura, Hristiyan unsurlarla Osmanlı birliği kurulmasının mümkün olmadığını belirterek şu ikazda bulunmuştur. “Milliyet fikrinin bu kadar inkışafından ve muhtelif milletler arasında ve bilhassa iki ayrı din arasında bu derecede husumetin tahsilinden sonra, imparatorluğun unsurlarını birleştirerek ve kaynaştırarak bir millet teşkil etmek mümkün değildir”⁸⁶.

Yukarıdaki ikazı yeterli bulmayan Akçura, Hüseyinzâde Ali Bey ile Ziya Gökalp’ten sonra, Osmanlı Türkiyesinde ve Millî Mücadele yıllarında büyük yankılar bırakan “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesini neşrederek Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikirlerini tartışmaya açmıştır. Bu üç fikirden hangisinin ülke ve millet yararına olduğunun

85 Mirza Bala, *Milli Azerbaycan Hareketi*, Berlin 1938, s. 74-75; Hüseyin Baykara, *Azerbaycan İstiklâl Mücadeleleri Tarihi*, İstanbul 1975, s. 209-212.

86 Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, s. 382-383.

araştırılıp tatbik edilebilirliğinin ortaya konmasını istedikten sonra demıştır ki; “Zannımca artık Osmanlı Milleti vücuda getirmekle uğraşmak beyhude bir yorgunluktur... Osmanlı Devleti’nin ciddi bir suretle Tevhid-i İslâm (İslâm Birliği) siyasetini tatbika kalkışmasına, Hristiyan devletleri belki de muvaffakiyetle karşı koyarlar... Türk birliği siyasetine gelince, bunun tatbiki mümkün olduğu takdirde, Osmanlı ülkesindeki Türklerin hem dinî, hem ırkî bağlar ile pek sıkı birleşmesine ve esasen Türk olmadığı halde bir derece Türkleşmiş diğer Müslümanların daha ziyade Türklüğe benzemesine ve hatta henüz hiç benzememiş fakat millî vicdanları bulunmayan unsurların da Türkleştirilebilmesine hizmet edeceği aşîkârdır. Buna mukabil Türkçülük siyasetinin, Osmanlı ülkesinde oturan Müslüman olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi mümkün olmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ile İslamiyet’in Türk ve Türk olmayan kısımlarına ayrılarak artık Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddi bir münasebeti kalması mahzuru vardır”⁸⁷. Bu fikirleriyle Akçura, Türk âleminde kültür ve siyaset sahalarında milliyet fikrinin kabili tatbik ve faydalı olacağına pek çok kişiyi inandırmıştır. Türkçülüğün, Türk milliyetçiliğine dönüşmesinde önemli rolü olan Akçura’nın bu fikirleri bilahare siyâset alanında İttihat ve Terakki Partisi tarafından benimsenerek uygulamaya sokulmak istenmiştir.

1- Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği:

Osmanlı Türkiye’sinin son döneminde ve Cumhuriyet devrinde Türk Milliyetçiliğinin en büyük bayraktarı olan kişilerin başında Ziya Gökalp gelmektedir. Zira, Ziya Gökalp, yazılarında ve araştırmalarında Türk Milliyetçiliğini bütün yönleriyle ele alan bir fikir adamıdır. Onun, “Türkçülüğün Esasları” olarak kaleme aldığı çalışmasında Türkçülük fikrini üç dereceye ayırdığını görmekteyiz: A- Oğuzculuk, B- Turancılık, C- Türkiyecilik.

Gökalp’e göre, Türkçülükteki en yakın mefkure Oğuz yani Türkmen birliği olmalıdır. Türkmen birliğinin temelini ise, hars birliği oluşturmaktadır. Ona göre, bu kültür birliğinin siyasî birlik haline gelip gelemeyeceğini o günlerde söylemek zordur. Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harezmi (Türkmenistan) Türkleri aynı boydan olduğu için bu bölgeye “**Oğuzistan**” adını vermiştir. Türkçülüğün yakın hedefi bu bölgede bir tek harsın yani kültürün hâkim olmasıdır.

87 Akçura, a.g.e., s. 136-157.

Türkçülüğün uzak mefkuresi ise Turan'dır. Turan, bazılarının zannettiği gibi Moğolları, Tunguzları, Finleri ve Macarları da içine almaz. İlmene ve bölgede yaşayan halkın varlığı esasına dayalı olarak, Türkçe konuşan Yakut, Tatar, Kırgız, Kazak, Özbek, Kıpçak ve Oğuz gibi Türk kavimleri lisan ve kültür birliğine sahiplerdir. Turan kelimesinin bütün Türk gruplarını ihtiva eden Büyük Türkistan'a hasretmek lazımdır. Gökalp'e göre, Türklerin uzak mefkuresi, Turan adı altında birleşen Oğuzları (Türkmenleri), Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Kazakları ve Yakutları lisanında, edebiyatta ve harsta birleştirmektir. Bu uzak mefkurenin mümkün olup olmadığına bakılmaz ve ne zamanda gerçekleşeceği meçhuldür. Turan, belki de istikbalde gerçekleşecek olan büyük Türk vatanıdır. Gökalp'in "**Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan/ Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir, Turan**" ifadeleri ile Türk Milliyetçileri için toprak ülküsü olan Turan, coşkulu bir içerik kazanmıştır⁸⁸. Gökalp'in bu fikirlerini Ömer Seyfettin ve Mehmet Emin Yurdakul yazıları ve şiirleri ile hararetle bir şekilde desteklemişlerdir.

Gökalp'in ortaya koyduğu Turan fikrinin gelişmesinde önemli rol oynayanlardan birisi de Ömer Seyfettin'dir. Türk milliyetçiliğinin önde gelen simalarından biri olan Ömer Seyfettin, 1914 yılında yazdığı "**Yarınki Turan Devleti**" adlı makalesinde "milletlerin ülküleri dil, din, eğitim, can ve duygu kardeşlerini birleştirip hepsini siyasi bir sınır içinde toplamaktır" dedikten sonra, "Türklerin ülkesinin emperyalizm veya cihangirlik ile bir ilgisinin olmadığını" ifade etmiştir⁸⁹. Başka bir yazısında ise Ömer Seyfettin, Turan kavramını nasıl anladığını şöyle izah etmiştir: "Milliyet, dil ve din birliği olan bir halkın adıdır. Türkiye'de ve Acemistan'da, Türkistan'da, Buhara'da, Kaşgar'da, Çin'de, Mançuri'de, Rusya'da ne kadar Türkçe konuşan Müslüman varsa bizim milletimizdir. Ve onların oturdukları yerlerin hepsine birden Turan denir ki, "Türk Vatanı" manasındadır⁹⁰.

Turan ve Turancılık fikri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk milliyetçiliğinin romantik yönünü teşkil etmiştir. Daha çok Osmanlı Türkleri tarafından ele alınan bu fikir akımı aydınlar ve gençler üzerinde oldukça tesirli olmuştur. Turancılığın, Türkçülük fikirleriyle birleştiğini gören İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, bu fikri politikala-

88 Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1997, s. 20-24. Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1976, s. 75.

89 Ömer Seyfettin, **Türklük Üzerine Yazılar**, İstanbul 1993, s. 70.

90 Seyfettin, **a.g.e.**, s. 81.

rında kullanmaya çalışmışlar ise de başarılı olamamışlardır.

Gökalp'in Türkiyecilik fikrine gelince: Oğuz birliği ve Turan mefkurelerinin gerçekleşmesinin siyâseten mümkün olmadığını gören Gökalp, Türkiye Türklerinin Misak-ı Millî hudutları içinde kurmakta olduğu Türkiye Cumhuriyeti ve devrin siyasî şartlarını göz önünde bulundurarak 1918 yılında istiklâlini elde eden Azerbaycan Türklerine, devletlerinin kuruluşunu ve istiklâllerinin ilânını tebrik ettikten sonra, Türkler olarak Türk birliği mefkuresini dilde, fikirde ve kültürde devam ettirecekleri mesajını vermiştir⁹¹. Gökalp'in bu tavrı Atatürk'ün takip ettiği siyâsete tamamen uygun düşmüştür. Türk Milliyetçiliğinin ikinci ve en büyük bayraktarı olan Atatürk'ü kastederek Gökalp şöyle demiştir: "Söylemek kolay. Yapmak ve bilhassa muvaffakiyet ile neticelendirmek çok güçtür. İşte Gazi Mustafa Kemal Paşa bunu başarmıştır"⁹².

Yukarıda kısaca izah ettiğimiz Türkçülük fikirlerini daha sistematik bir şekilde, alternatifleriyle birlikte izah etmek lüzumunu hisseden Ziya Gökalp, Türk Yurdu Dergisi'nde seri halinde neşrettiği "**Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak**" adlı makaleleri ile hem fikir adamlarını, hem de asker-sivil devlet adamlarını, Türk milletinin bundan sonra takip edeceği yol ve ülkü üzerinde düşünmeye ve tartışmaya sevk etmiştir⁹³. Daha önce Hüseyinzâde Ali Turan ile Yusuf Akçura'nın dile getirdiği bu fikirleri daha derli toplu ve sistematik bir şekle getiren Gökalp, Türk milletinin İslam'ı, Türklüğü ve Batılılaşmayı daha iyi öğrenerek iyi günlere yönelebileceğini iddia etmiş ve bu fikirleri samimi olarak tartışmaya açmıştır. Gökalp'in bu fikirlerinin dönemin siyasi akımlarına ne kadar tesir ettiğini ileriki safhalarda göreceğiz.

2- Türk Yurdu ile Türk Ocakları'nın Türklük ve Türkçülük Alanında Yaptığı Çalışmalar:

XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın ilk çeyreğinde Rusya'nın ve Avrupa Devletlerinin Osmanlı Türkiye'sine karşı takındığı düşmanca tavır Türk aydınlarını kendilerini ve ülkelerini savunmaya yönelik bazı cemiyetler (dernekler) kurmaya ve mecmualar (dergiler) çıkarmaya sevk etmiştir. Kurulan bu derneklerin ve çıkarılan dergilerin başın-

91 Saray, a.g.e., s. 68.

92 Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. XIV-XV.

93 Ziya Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak", **Türk Yurdu**, C. IV/10 (8 Ağus- tos 1912), s. 1088-1093.

da “Türk Derneği” ve “Türk Derneği Dergisi”, “Türk Yurdu Derneği”, “Türk Yurdu Dergisi” ve “Türk Ocakları Derneği” gelmektedir. 1908 Kasımında Yusuf Akçura, Necip Asım ve Veled Çelebi tarafından kurulan “Türk Derneği” kısa zamanda dönemin ünlü Türkçülerinden Mehmet Emin (Yurdakul), Gaspıralı İsmail, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali (Turan), Ahmet Mithat, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Hüseyin Cahit ve Fuat Raif Beyleri etrafında toplamaya muvaffak olmuştur. İlmî usullerle Türklerin tarihini, kültür ve medeniyetini araştırmak için İstanbul’da kurulan bu dernek amacını kuruluş nizamnamesinin 2. maddesinde şöyle açıklamıştır:

“Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve âsâr, efâl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin âsâr-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avâm ve havas edebiyatını, etnografya etnologyasını ahvâl-i içtimâiye ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tartıştırtıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak, dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir”⁹⁴.

Türk Derneği çıkardığı “Türk Derneği Dergisi” ile fikirlerini yaymaya çalışmış ise de dergi 7. sayısından itibaren neşrine son vermiştir. Bu kısa dönem neşriyata rağmen Türk Derneği Dergisi Osmanlı Türkiyesi’nin birliği ve bütünlüğü konusunda önemli yazılar neşretmiş, meşrûti bir idâre altında devletin resmi dili olan Türkçe esas alınarak, ülkede yaşayan diğer kavimlerin kendi dillerini geliştirebileceklerini vurgulamıştır. “Türklüğü Bilmeli ve Bilişmeliyiz” adlı makalede ise bütün Türklük davasına dikkati çekmiş ve şu görüşlere yer vermiştir: “Milliyet ve ırkiyyet fikirlerinin önemi anlatıldıktan sonra, Osmanlı Türklerinin Türklüğü hiç düşünmemeleri sebebiyle çeşitli Türk boylarının Avrupalılar ve Ruslar tarafından ezilip yutulmak suretiyle mahvedileceği” vurgulanmıştır. Osmanlı Devletinin resmî ve gayri resmî politikasında Türklüğü düşünmediği belirtilerek şu soru yöneltilmiştir: “Lâkin Osmanlılar için Türklüğün varlığını bile bilmemeli midirler?” demiş ve sonra da: “Çoğumuz için Türklüğün hududu Ankara ve Konya’nın pek ötesine geçmez, halbuki, Türklük merkezleri Buharalar, Kazanlar, Semerkantlar ve Tebrizlerdir”⁹⁵ gerçeğini ortaya koymuştur.

94 Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği; Türk Ocakları (1912-1931)**. İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 35-40; Yusuf Sarıay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Yay., İstanbul, 2004, s. 104-108.

95 Sarıay, a.g.e., s. 109-110.

Dönemin siyasi gelişmeleri dolayısıyla Osmanlılık fikirlerinin ağır basması ve Yusuf Akçura gibi Türkçülerin derneğin faaliyetlerine yön vermesine izin verilmemesi neticesinde Türk Derneği üyeleri bir toplantı yaparak Ağustos 1911'den itibaren "Türk Yurdu Cemiyeti"ne katıldıklarını ve faaliyetlerine burada devam edeceklerini açıklamışlardır.

Türklük ve Türkçülük fikirlerinin teşkilatlanma dönemlerinin ikinci önemli derneğini ise 31 Ağustos 1911'de kurulan "Türk Yurdu Cemiyeti" teşkil eder. Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali (Turan), Yusuf Akçura ve Dr.Akil Muhtar (Özden) gibi Türkçülerin kurduğu bu cemiyet, çıkardığı Türk Yurdu Dergisi ile Türkçülük ve milliyetçilik akımının önderi haline gelmiştir. Derginin müdürü Yusuf Akçura bütün Türk Dünyasına hitap eden Türk Yurdu Dergisi'nin programını maddeler halinde şöyle açıklamıştır:

1. Risale (Yani Dergi) Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlayarak istifade olunacak bir tarzda yazılacaktır. Binaenaleyh, dili sade olacaktır; kavmin (milletin) ekseriyetine faydalı mevzular seçilecektir; çetin mevzular bile kolay ifâde olunmaya çalışılacaktır; bununla beraber münevver düşünce sâhiplerinin zevki, çıkarı gözden kaçırılmayacaktır.
2. Risale, bütün Türklerce makbul olabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.
3. Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisaden ve ahlâkça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzular en ziyâde yer alacak, siyâset bunlardan sonra gelecektir.
4. Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vakalar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışılacaktır.
5. Risale, Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasi fırkaya taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyasi ve iktisadi menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilaflar doğmasından kaçınmaya

çalışılacaktır.

6. Risale, Osmanlı Türkleri arasında Türk millî ruhunun gelişme ve takviyesine, ideallsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çok çalışacak ve ekseriya hiçbir şeye dayanaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.
7. Risalenin devletlerarası siyasette esas fikri, Türk âleminin menfaatlerini müdafaa etmektir”⁹⁶.

Yusuf Akçura ile Ahmet Ağaoğlu'nun Osmanlı Devleti dışında yaşayan Türklerle ilgili verdiği bilgiler, Türk Yurdu okuyucuları arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Türkçülük fikrine halkçı bir muhteva kazandırılmasında ve millî iktisat fikrinin oluşmasında öncülük eden Türk Yurdu yazarları, Türkler için en iyi yolun çağdaşlaşma ve bunun gerektirdiği eğitim olduğunu savunmuşlardır. Türklerin kültürel alanda birliğe önem vermesini savunan Türk yurdu yazarları, bir nevi Gaspıralı İsmail Bey'in “Dilde, İşde ve Fikir'de Birlik” parolasını gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Ne var ki, Türk Yurdu'nun Türk Dünyasına yönelik bu neşriyatı Çarlık idaresini tedirgin etmiş, derginin Rusya'ya girişi yasaklanmıştır⁹⁷. Slav Birliği'nin öncülüğünü yapan Rusya'nın, Türkler arasında kültür birliği isteyen Türk Yurdu Dergisi'nin ülkeye girişini yasaklaması, bu ülke idarecilerinin ne kadar bencilce düşündüklerini göstermektedir.

Türk Ocaklarının kuruluşuna gelince: Türk Ocakları'nın kuruluşuna neden olan olayları şöyle özetlemek mümkündür: Tanzimat ve İslahat Fermanları ile Türkiye'de yaşayan Gayr-i Müslimlerin Türklerden daha fazla hak elde etmelerine rağmen, devamlı suretle gelen dış tahrikler dolayısıyla ayrılıkçı faaliyetlerini artırmaları devleti son derece zor duruma sokmuştu. II. Abdülhamit'in başlattığı “İslâm Birliği” politikasına karşı çıkan Hristiyan topluluklar “biz de Hristiyan Birliği oluştururuz” tehdidinde bulunmuşlardı. Bu arada ülkede teşkilatlanmasını tamamlayan “İttihat ve Terakki Cemiyeti” önderleri, Türk olmayan unsurlarla “Osmanlılık” fikri üzerinde uzlaşmak mecburiyetinde kalmışlar ve böylece imparatorluğun dağılmasını önlediklerini düşünmüşlerdi. İttihat ve Terakki mensupları ile azınlık liderleri arasında varılan

96 Üstel, a.g.e., s. 44-45; Sarıay, a.g.e., s. 125-126; Akçura, a.g.e., s. 192-193.

97 Cafer Seydahmet Kırimer, “Bazı Hatıralar”, *Emel Dergisi*, No: 8 (Ocak 1962), s. 53.

bu mutabakat çerçevesinde II. Abdülhamit 1908'de tahttan indirilerek II. Meşrutiyet dönemi başlatılmıştı. Azınlık liderleri II. Meşrutiyetle birlikte açılan Meclis-i Mebusan'da yaptıkları konuşmalarla verdikleri sözleri tutmayacaklarını ve ayrılıkçı hareketleri devam ettireceklerini ortaya koymuşlardır. Azınlık liderlerinin konuşmalarını hayretle ve üzüntüyle takip eden İttihat ve Terakki liderleri sonunda duruma müdahale ederek, diğer milliyetlerin temsilcilerine, "Biz Osmanlılık fikri etrafında meşrutî bir idare için anlaşmamış mıydık? Siz verdiğiniz sözleri unutarak nasıl kavmiyetçiliğe dönersiniz. Sizin yaptığınız bölücülüktür, kavmiyetçiliktir ve ayıptır. Biz size kavmiyetçilik yaptık mı?" ifadeleri ile üzüntülerini ve infiallerini dile getirmişlerdir.

Yukarıdaki tartışmaların yatıştırılmaya çalışıldığı bir dönemde meydana gelen 31 Mart hâdisesi, İttihat ve Terakki Hükümetini son derece müşkül duruma düşürmüştür. Bu devirde başlayan kriz atlatılmamış Yunanlılar Girit'i, Avusturyalılar Bosna-Hersek'i, İtalyanlar Trablusgarp'ı ilhak etmiş, Bulgaristan da istiklâlini ilân etmiştir. Bu karışıklıktan istifade eden Ermeniler de Çukurova'da isyân denemesi yapmışlardır.

Ordunun subay sınıfının büyük bölümü bu kritik dönemde devleti ayakta tutmak için idarecilik yapmak mecburiyetinde kalınca, asker eğitimsiz kalmış ve bu eğitimsiz ordu Balkan Harbi'nde büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu ağır yenilginin ardından bütün Rumeli'nin kaybedilmesi on binlerce Türk'ün göçe ve katliama tabi tutulması İstanbul'da tam bir şok tesiri yaratmıştır. Balkanları 5 asra yakın idare etmiş olan Balkan Türklerinin uğradıkları bu haksızlık ve tecavüz bütün çıplaklığı ile ortada dururken, Gayr-i Müslim unsurların şımarık hareketleri Türk halkını bir nevi infiale ve isyana sevk etmiş, kendi haklarını koruyacak milliyetçi kuruluşlara yöneltmiştir. Bu kuruluşların başında ise idareyi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti ile politika üstü faaliyet gösterecek olan Türk Ocakları bulunuyordu.

Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurulmasından önce başlayan Türk Ocakları Cemiyeti'ni kurma çalışmalarında en aktif görevi Askerî Tıbbiyelilerin oynadığını görüyoruz. Modern bir eğitim kurumu olan Askerî Tıbbiyede yetişen gençlerin, müspet bilim zihniyeti ile yetişmeleri nedeniyle ortaya çıkan siyasî ve sosyal olaylara daha gerçekçi teşhis koymalarını sağlıyordu. Ayrıca askerî okullar, her şeyden önce bir vatanseverlik ocağıydı. Bu ocakta öğrenciler, vatanın savunulması fikriyle şekilleniyorlardı. Genç Kalemler, Türk Derneği ve Türk Yurdu

Dergilerinde Türklük ve Türkçülük konularında çıkan yazılar askerî öğrenciler arasında millî şuurun uyanmasına sebep olmuştur⁹⁸.

Nihayet Askerî Tıbbiye öğrencileri Hüseyin Haşim (Çinili) ve Hüseyin (Baydur) önderliğinde bir beyanname hazırlayarak, Türklerin de milletçe göstereceği bir gayretle ekonomik ve sosyal sahalarda başarılı olabileceğini belirten, milliyet esasına dayalı bir cemiyet kurmak istediklerini şöyle dile getirmişlerdir:

1. Tıbbiyeliler arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek, yükseltmek, fakat gayeyi tehlikeye düşürmemek için siyasetten çekinmek, uzak durmak. Her genç, siyasi kanaati ne olursa olsun milliyet gayesi etrafında toplanacak ve bu gayeyi her türlü hissini fevkinde tutacaktır.
2. Umumi efkar, milliyetperverlik cereyanını pek hoş karşılamayabilir. Yurtta Osmanlılık ve İslâmcılık siyaseti oldukça kök salmıştır. Binaenaleyh bu cereyanı doğrudan doğruya açıp açmamakta bir tehlike var mıdır, yok mudur? Bu hususta, memleketin ileri gelenlerinin fikirleri sorulacaktır.
3. Donanma Cemiyeti gibi bir teşkilat yapılarak, mektep açmak için para toplanacağından umûmun emniyetini kazanmak lâzımdır. Bu hususta emniyet ve itimatla yürüyebilmek için, memleketin tanınmış şahsiyetlerinin himayeleri rica olunacaktır⁹⁹.

11 Mayıs 1911'de devrin güvenilir fikir ve devlet adamlarına gönderilen bu beyannameye ayrıca özetle şu konulara yer verilmiştir:

Çöküş dönemi yaşayan Türk milletinin dertlerine bundan önceki nesillerin yaptığı gibi ilgisiz kalınmayacaktır. Hayatın ebedî bir mücadeleye olduğunu ve bu mücadelede muvaffakiyetin en büyük şartının maarif ve mekteplerin galebesi olduğunu ifade ederek, ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir içtimai hâkimiyete tercih ettiğimizi beyan ederek deriz ki, müstakbel neslimiz miskinliği günah, çalışmayı ibadet bilecektir. Amacımızın gerçekleşmesi için her türlü parti ihtilaflarının üstünde, her türlü siyasî çelişmelerin haricinde yeni bir cereyan getirebilecek, "Donanma Cemiyeti" kadar geniş fakat sırf millî ve içtimai bir

98 Sarıınay, a. g. e. , s. 134-135; Üstel, a. g. e. , s. 51-53.

99 Sarıınay, a.g.e., s. 137. Bu beyannâmenin tam metni için bkz., Hüseyin Namık Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 1984, s. 99-100; Hasan Ferit Cansever, "Türk Ocağını Meydana Getiren Prensipler", **Türk Yurdu**, (Kasım 1954)/No: 238, s. 350.

cemiyet kurmayı plânlıyoruz. Kurulacak böyle bir cemiyetin gelecekte Anadolu'da Rumeli'de ve hatta Türk bulunan diğer memleketlerde şubeler açması, ziraat, ticâret ve sanayi mektepleri kurmayı teklif ediyoruz¹⁰⁰. Ellerindeki bu beyanname ile Hüseyin Haşim ve Hüseyin Baydur Beylerin başkanlığında bir heyet oluşturan Tıbbiyeliler, dönemin milliyetçi fikir adamları ile önde gelen gazetecilerini ziyaret ederek tavsiyelerini almışlardır. Alınan olumlu tavsiyelerden sonra 20 Haziran 1911'de Ahmet Ağaoğlu'nun evinde bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin, Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Emin Bülent, Fuat Sabit ve İttihat ve Terakki Partisi İstanbul milletvekili Ahmet Nesimi Beyler katılmıştır. Bu toplantı ile fiilen kuruluşu gerçekleştirilen "Türk Ocağı" ilk geçici idare heyetine Mehmet Emin (Yurdakul) (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), Mehmet Ali Tevfik (Kâtip), Dr. Fuat Sabit (Veznedar) seçilmişlerdir¹⁰¹. Bu toplantıdan sonra birkaç istişari toplantı yapılmış ve "Türk Ocağı" resmen kurulmuştur. İlk yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur. Ahmet Ferit (Tek) (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), Mehmet Ali Tevfik (Umumi Kâtip) ve Dr. Fuat Sabit (Veznedar)¹⁰².

Türk Ocağı idaresine seçilen heyetin ilk işi, daha önce fikir adamlarına ve umumi efkâra bildirilen beyanname çerçevesinde bir nizam-nâme hazırlamak oldu. Bu nizam-nâmenin 2., 3. ve 4. maddelerinde Türk Ocağı'nın amaçları şöyle dile getirilmiştir: "Cemiyetin maksadı, İslâm kavimlerinin en önemlilerinden biri olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimâî, iktisadî seviyelerinin ilerlemesi ve yükselmesiyle Türk ırkı ve dilinin kemaline çalışmaktır."

"Cemiyetin maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı yeni şubeler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşrederek mektepler açmaya çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşatlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.

Ocak, maksadını gerçekleştirmeye çalışırken sırf millî ve içtimâî bir vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara (Partilere) hizmet etmeyecektir"¹⁰³.

100 Akçura, a.g.e., s. 195-196; Cansever, a.g.m., s. 431-432.

101 Akçura, a.g.e., s. 196-197.

102 Tarık Zafer Tunaya **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul 1984, C. I, s. 432.

103 Üstel, a.g.e., "Türk Ocağının Nizam-nâme-i Esası ve Politikaları", s. 100-101.

Heyecanla çalışmalarına başlayan Türk Ocağı mensupları, bir müddet sonra, özellikle Balkan Harbi mağlubiyetinin yarattığı menfi havadan sonra, Türk milliyetçiliğine karşı olan gruplarca ağır bir şekilde tenkit edilmiş, imparatorluğun çeşitli unsurları arasına ayrılık sokmakla suçlanmışlardır. Halbuki Türk Ocağı Cemiyeti, Gayri Müslim azınlıkların ve bazı Müslüman grupların aşırı teşkilatlanmalarına karşı bir nevi tepki olarak kurulmuştu. Nitekim bu haksız tenkitleri Türk Ocağı'na gönül verenler şöyle cevaplamışlardır: Hamdullah Suphi, “Türk Ocağı diğer unsurların hususi tesanütüne karşı bir aksülâmel olarak meydana çıkmıştır.” Mehmet Emin Yurdakul ise, “Türk Ocaklarının gayri Türk unsurun milliyetçi derneklerine karşı bir ağırlık olmak üzere kurulmuştur.” Müslüman azınlıkları gücendirme konusunda ise Ziya Gökalp şu cevabı vermiştir: “Milliyet fikrini İslâm âlemine ilk ithal edenler Araplarla Arnavutlardır”¹⁰⁴.

Türk Ocakları yukarıda belirtilen buhranlı dönemi Hamdullah Suphi Bey'i başkanlığa seçerek atlatmıştır. 18 Mayıs 1913'de yapılan kongrede başkanlığa getirilen Hamdullah Suphi Bey teşkilatçı yeteneği ve hitabet gücü ile Türk Ocaklarını millî meselelerin yegâne takipçisi konumuna getirmiştir. Balkan felâketinin yarattığı menfi tesirler, Türk Ocaklarının faaliyetleri ile kısa zamanda Türk aydınları ve gençleri arasında yeni bir ümit ve azim doğurmuş, Türklüğe dönüşü hızlandırmıştır¹⁰⁵. Bu arada, Selanik'in düşman işgaline uğraması ile bu şehirde “Genç Kalemler” hareketini yürüten Ziya Gökalp ile Ömer Seyfettin'in İstanbul'a gelmeleri ve Türk Ocaklarının faaliyetine katılmaları bu Ocağı Türk milliyetçiliğinin en büyük bayraktarı konumuna getirmiştir.

Türk Ocakları'nın canlanmaya başlamasına paralel olarak başlayan ve yoğunlaşan konferanslar konserler ve temsiller sonucunda toplumun aydın ve gençler kesimi Türk Ocakları etrafında toplanmaya başlamış, “dışarıda sadece yabancı akımlara bel bağlayan bir avuç softa ile züppe kalmıştır”¹⁰⁶.

İstanbul Türk Ocağı'nın üye sayısı hızla artınca İstanbul dışında da şubeler açılmaya başlanmıştır. 1914'de I. Dünya Savaşı başladığında

104 Sarımay, a.g.e., s. 142-143.

105 Köprülüzade Mehmet Fuat, “Ümit ve Azim”, **Türk Yurdu**, Yıl: 2, Sayı: 8, (1192) s. 240. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey Hakkında Daha Geniş Bilgi İçin bkz: Fethi Tevetoğlu, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara 1986.

106 Hasan Ferit Canserver, “Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **Türk Yurdu**, (HST Özel Sayısı), Sayı 2 (Şubat 1967), s. 25.

açılan Türk Ocağı sayısı 16 iken Ağustos 1916'da 25'e 1918'de ise 35'e ulaşmıştır¹⁰⁷. Türk Ocağı sayısı arttıkça, Türk kültürü ve Türk milletinin problemlerinin tartışıldığı konferans ve toplantı sayısı da artmış, bu ise Türk milletinin geleceğini düşünen insanların sayısını arttırmıştır.

Büyük ümitlerle girilen I. Dünya Savaşı'nın yenilgi ile bitmesine rağmen Türk Ocaklarının ortaya çıkardığı Türklük şuuru, bazı kesimlerin karamsarlığı hariç, canlılığını muhafaza etmiş, ileride görüleceği gibi, Türk milletinin fevkalâde zor şartlarda Millî Mücadeleyi başarıyla tamamlamasına büyük katkıda bulunmuştur.

Bu arada, harp yılları dolayısıyla 5 yıl yapılamayan Türk Ocakları Genel Kongresi 28 Haziran-11 Temmuz 1915 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır. Nizamname değişikliği için bir yasa encümeni oluşturulmuş, bu encümen kadınların Türk Ocağı'na üye olmalarını ve daha önce istişare heyeti olarak bilinen kurulun yerine Hars ve İlim Heyeti oluşturulmasını kabul etmiştir. Kongrenin son gününde yapılan gizli oylama ile İdare Heyeti ile Hars ve İlim Heyeti seçilmiştir. Bu seçimler neticesinde Mehmet Emin (Yurdakul) Reislige, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Umumi Kâtiplige getirilmişlerdir. Hars ve İlim Heyeti'ne ise Ziya Gökalp, Halide Edip (Adivar), Hamdullah Suphi, Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Köprülüzâde Mehmet Fuat, Hüseyinzâde Ali Turan Bey seçilmişlerdir¹⁰⁸.

Türk Ocakları kuruluşu günden itibaren hem Türkiye Türklerinin hem de diğer Türk ülkelerinden özellikle Kırım'dan Azerbaycan'dan, Güney ve Kuzey Kafkasya'dan gelen Türk aydınlarının bulunduğu bir yer haline gelmiştir. Gelen kardeş heyetler şerefine toplantılar ve törenler yapılmış, Türk dünyasının ortak problemleri ve çözüm yolları tartışılmıştır. Türk Ocaklarının bu başarılı çalışmalarından Gaspıralı İsmail Bey'in çıkarttığı "Tercümen Gazetesi" ile İstanbul'da çıkan "Tanin" gazetesi övgüyle bahsetmiştir¹⁰⁹.

3- İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkçülük Konusunda Türk Ocakları ile Birlikte Yaptığı Çalışmalar:

Osmanlı Türkiye'sinin birlik ve bütünlük içinde ilerlemesi için ku-

107 Sarınay, a.g.e., s. 149.

108 "Türk Ocağı İdare Heyeti'nin Raporu", **Büyük Mecmua**, No: 6 (24 Nisan 1919), s. 87; Üstel, a.g.e., s. 98-100; Sarınay, a.g.e., s. 150-151.

109 Üstel, a.g.e., s. 90-92.

ruhan ve 1908'de iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi, birlikte hareket ettiği Gayri-Müslim ve Gayr-i Türk unsurların etnik milliyetçilik ve bölücülük hareketlerinden vazgeçemediklerini görünce büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Buna rağmen ülkeyi, azimle Osmanlılık fikri etrafında yönetmeye devam etmiştir. Fakat, 31 Mart 1909'da ortaya çıkan dahilî krizden istifade eden Yunanistan'ın Girit'i, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, bir müddet sonra Bulgaristan'ın istiklâlini ilân etmesi, Anadolu'da ve Arnavutlukta isyânların çıkması İttihat ve Terakki Hükümetini tam anlamıyla şoke etmiştir. Balkan felaketi ise İttihat ve Terakki Hükümetini daha da müşkül duruma düşürmüştür. Bütün Balkan toprakları kaybedilmiş, maddî ve manevî değerleri tahrip ve yağma edilen Balkan Türkleri büyük kayıplar vererek Anadolu'ya sığınmak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu haksızlığın ve hücumun yarattığı infial ve öfke bütün milleti olduğu gibi İttihat ve Terakki Hükümetini de sarsmış ve yeni arayışlara yöneltmiştir. Basın ve aydınlar Türklüğün hakkının müdafaası için feryat ederken, İttihat ve Terakki Hükümeti de önce Jön Türkler ve sonra da Türk Ocakları ile ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir¹¹⁰. Bütün Balkan şehirleri gibi Selanik'in de düşman işgaline uğramasıyla bu şehirde "Genç Kalemler" hareketini yöneten Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi aydınlarda İstanbul'a gelmişlerdi. İttihat ve Terakki Partisine üye olan bu şahıslar, Türk milletinin ve devletinin bu acı günlerinde Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocaklarında çalışan Türkçü fikir adamlarıyla birlikte tereddütsüz çalışmaya başlamıştır.

Hatırlanacağı gibi, Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocaklarının belirli bir siyasi akımın veya siyasi partinin paralelinde gitmeyeceklerini açıklamalarına rağmen, bu üç kuruluştaki da vazife yapmış olan Türkçülüğün önde gelen simalarından Yusuf Akçura, yazdığı yazılarda Türkçülük kavramını Osmanlılık kavramının yerine de kullanmaya başlamış ve Osmanlılığı Türklüğün çıkarlarını korumak için bir araç olarak gördüğünü, zira Osmanlı İmparatorluğunun yaşamasının Türklük davası için gerekli olduğunu söylemiştir¹¹¹.

Esasında İttihat ve Terakki liderleri, özellikle Talât, Cemal ve Enver Paşalar, uzun zamandır Türkçülük hareketlerine sempatiyle bakı-

110 Bu hususta geniş bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1978; Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1882-1902)*, İstanbul 1985.

111 Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, Çev. Tansel Demirel, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 102-103; Rafael Muhammedin, *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1998, s. 65-66.

yorlardı. Nitekim Askerî Tıbbiyeliler Türk Ocağı'nın her ne kadar siyasete karışmayacağını ifâde etmişler ise de, malî sıkıntıya girince İttihat ve Terakkî önderlerinin para yardımını kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır¹¹². İttihat ve Terakki liderleri Türk Ocaklarının potansiyel gücünden ve fikrî rehberliğinden faydalanmak için I. Dünya Savaşı yıllarında da Türk Ocaklarını maddeten desteklemeye devam etmişlerdir. Türk Ocakları da, Türklüğü kurtaracakları ümidiyle, İttihat ve Terakki liderlerine ideolojik rehberlik yapmışlardır. Bu ortak düşünceler çerçevesinde İttihat ve Terakki mensubu olduklarını bildikleri halde Türk Ocağı yetkilileri, Ziya Gökalp ile Hüseyinzade Ali Bey'i üyeliğe kabul etmişlerdir. Buna mukabil İttihat ve Terakki Partisi'nin milliyetçi politikasının ideolojik esasları Türk Ocağına mensup fikir adamları tarafından tespit edilmiştir.

Burada bir gerçeği unutmamak gerekir ki, o da, Balkan felâketinden sonra İttihat ve Terakki mensupları büyük ölçüde Türkçülüğe yönelmişlerdi. Başta Cemal ve Talat Paşalar olmak üzere İttihatçıların önemli bir kesimi Türk Ocaklarının toplantılarına katılmış ve "biz de Ocaklıyız" derken Türkçü olduklarını belirtmişlerdir¹¹³. Ülkenin iyiyeye gitmediği o yıllarda, birbirlerinin konumlarına saygı göstererek veya birbirinin emrine girmeden Türklük davası için İttihat ve Terakki Partisi ile Türk Ocaklarının birlikte çalışmalarını yadırgamamak gerekir. Nitekim, Türk Ocakları'nın ileri gelenlerinden Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Akil Muhtar, Kâzım Nami (Duru), Hüseyinzâde Ali, Ziya Gökalp gibi önemli fikir adamları aynı zamanda İttihat ve Terakki Partisi'nin Merkez-i Umumî azası veya milletvekili idi. Ayrıca harbin kritik anlarında Türk Ocaklılar, cepheden cepheye koşarak vatan müdafaasına katılmışlardır. Cephede savaşamayacak kadar yaşlı olan Türk Ocaklılar ise Çanakkale Muharebeleri esnasında askerlere yaptığı konuşmalarla onların manen kuvvetli kalmalarını sağlamışlardır. Bu gönül ve ideal birliği o kadar kuvvetli hale gelmiştir ki, İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup insanların büyük çoğunluğu Türk Ocağı'nı "baba ocağından bile üstün" gördüklerini açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdir¹¹⁴.

Türk Ocaklıların Türklük davası için gerektiğinde canlarını seve

112 Orkun, **Türkçülüğün Tarihi**, s. 101-103; Mehmet Emin Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, İstanbul 1984, s. 92-94.

113 Sarımay, **a.g.e.**, s. 158.

114 Kâzım Nami Duru, "Türk Ocaklarının Yarını", **Türk Yurdu**, No: 244 (Mayıs 1955), s. 838-839.

seve verdiklerini gören Enver Paşa, onların bu vatanseverliğinden istifade etmek istemiştir. Nitekim, Başkumandan Vekili olarak Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Bey'i Harbiye Nezareti'ne davet ederek, Kafkas Cephesinde yapmayı plânladığı büyük harekât için Türk Ocağı'na kayıtlı subayların listesini almıştır. Bununla da yetinmeyen Enver Paşa, Teşkilât-ı Mahsusa adına bölgede çalışacak bazı sivil kökenli Türk Ocağı üyelerini tespit ederek Azerbaycan'a göndermiştir¹¹⁵. Yine İttihat ve Terakki yöneticilerinin talimatıyla bazı Türk Ocağı üyeleri Azerbaycan, Kırım, Kafkasya ve Türkistan gibi Türk ülkelerine gönderilerek Türk halklarının “irfan ve teşkilât yönünden ilerlemelerine katkıda bulunmak” maksadıyla çalışmaları istenmiştir. Ortak dilin ve kültürün mensupları olarak Türk halkları arasında böyle bir diyalogun başlatılmasını bazı yabancı araştırmacıların Pantürkist propaganda şeklinde yorumlaması oldukça düşündürücüdür¹¹⁶.

Bolşevik İhtilâli'nden sonra Rusya'nın harpten ayrılması ve Kafkaslardaki askerî birliklerini geri çekmesi Enver Paşa ve onun gibi düşünenler için ileri harekât ümidi yaratmış ise de bundan bir netice çıkmamıştır. Azerbaycan'ın istiklâle kavuşması Türkçüler için bir sevinç kaynağı olmuş ve Türkiye ile Azerbaycan arasında yardımlaşma anlaşması imzalanarak Azerbaycan Türklerine manevî bir destek sağlanmıştır. Bolşeviklerle Ermenilerin Azerbaycan'a hücum etmeleri üzerine Nuri Paşa kumandasında bir Türk Kolordusu Bakü'ye girmiş ise de, bir müddet sonra I. Dünya Savaşı sona erdiği için Türk birlikleri geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Harbin sonunda İttihat ve Terakki yöneticileri, İtilaf Devletleri'nin kendilerini tutuklamalarından endişe duydukları için ülkeyi terk etmişlerdir. Enver Paşa'nın Bolşeviklerle anlaşarak Afganistan ve Türkistan'dan toplayacağı İslâm ordusu ile İngilizleri Hindistan'dan kovma plânı sadece bir hayalden ibaret kalmıştır.

Şurası unutulmamalıdır ki, Türk Ocaklarına gönül vermiş insanların Türkçülük mücadelesinde İttihatçılarla işbirliği yapmaları o günün harp şartları içinde cereyan etmiş bir işbirliğidir. Bu birliktelik aynı zamanda İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Türk dünyası politikası çerçevesinde yürümüştür.

115 Mustafa Baydar, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul 1968, s. 288; Necati Akder, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'de Milliyet Fikri ve Milliyetçilik Mefkuresi”, **Türk Kültürü**, (Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı), No: 45 (Temmuz 1966), s. 77.

116 Jacob M. Landau, **Pan-Türkism in Turkey: A Study of Irrendentism**, London 1981, s. 73; Adil Hikmet Bey, **Asya'da Beş Türk** (Haz. Yusuf Gedikli), İstanbul 1998, s. 50-66.

Özetle denebilir ki, İttihat ve Terakki Partisi ile Türk Ocakları arasında hem organik ve hem de ideolojik anlamda bir kaynaşma olmuştur. Bu kaynaşma daha çok harp yıllarının ortaya çıkardığı zorunluluklardan olmuştur. Nitekim harp bittiği zaman, mütareke döneminde bu birlikteliklerinden dolayı İttihatçılar ile Türk Ocaklılar ağır eleştirilere uğramış ve hatta bazıları tutuklanmıştır¹¹⁷. Bu ilişkilere rağmen, İttihat ve Terakki Partisi'nin Türk Ocaklarını tamamen kontrolüne almadığı veya alamadığını, ilişkileri esnek tutarak yönetim açısından her iki kuruluşun özerkliğini muhafaza ettiklerini görmekteyiz. Ayrıca, bütün bu ilişkilere rağmen, Türk Ocakları Genel başkanı Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarının bağımsız kalmasında büyük rol oynamıştır¹¹⁸. Şu gerçeği bir defa daha hatırlamak ve olayları doğru değerlendirmek zarureti vardır. İster Osmanlı Türkleri ve isterse Azerbaycan, Kırım ve Türkistan Türkleri arasında yetişen fikir adamlarının, ediplerinin ve şairlerinin dile getirdiği Türk birliği, İslâm birliği fikirleri birer temeniden ibaretti. Bu fikirlerin siyasî anlamda gerçekleşmesinin fiziken mümkün olmadığı bilindiği için de bu kanalda fiili bir çalışma yapılmıyordu. İstenen Türk halkları arasında dil ve kültürel alanlarda bir birliğin sağlanması idi. Böylece kardeş kavimler birbirlerinden daha sağlıklı haberler alabileceklerdi.

Rusya başta olmak üzere İngiltere ve Fransa pek çok Türk ve İslam ülkesini işgal ederek sömürdükleri için, Türkler ve Müslümanlar arasında gerçekleşecek dil ve kültür birliğinin bilahare ekonomik ve siyasî birliğe dönüşmesinden korktuklarından Türk ve İslâm Birliği (Panturkizm-Panturanizm ve Panislâmizm) kavramlarını bir öcü gibi gösteren propagandalar yapmışlar, bununla da yetinmeyerek Türk birliğinden ve İslam birliğinden bahsedenlere açıkça hücum etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa yıllar sonra (1 Aralık 1921'de) Büyük Millet Meclisi'nde Panislâmizm ve Panturanizm konusunda şöyle diyecektir: **“Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celp ettik. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki “yapıyoruz, yapacağız” dedik. Düşmanlar da “yaptırmamak için bir an evvel öldürelim” dediler. Panturanizm yapmadık. “Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik,” ve yine “öldürelim” dediler. Bütün dava bundan ibarettir. Efendiler, bütün cihana havf ve te-**

117 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (1852-1952)*, s. 437.

118 Sarımay, a.g.e., s. 141-146.

laş veren mefhum bundan ibarettir”¹¹⁹. Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra gerçekçi bir milli siyaset güdüleceğini ilave etmiştir.

119 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 267.

H- Batı Milliyetçiliğinin Sömürgeciliğe Başlaması

Temelini Hristiyan Batı kültürünün oluşturduğu Avrupa'daki milliyetçilik akımları, ilk çağlardan itibaren menfaat ve istismara dayanan, bencil ve sömürücülüğe yönelik akımlar olarak gelişmiştir. Türk milliyetçiliği başka dinlere ve kültürlere mensup insanlara gereken saygıyı ve hoşgörüyü göstermesine mukabil Batı milliyetçiliği bunun tam tersini yapmış, diğer dinleri ve kültürleri asimile etmeye çalışmıştır. Kendi dillerini ve dinlerini dikte ettirmenin yollarını aramışlardır.

Rönesans ve Reform hareketleriyle eğitim ve öğrenme çağına giren, ekonomik ve teknik alanlarda ilerleme kaydeden Batılı devletler, Fransız İhtilâli'nin getirdiği hürriyet, eşitlik ve adalet fikirlerine rağmen az kalkınmış ülkelere yönelik sömürgecilik faaliyetlerine başladılar. Önceleri ekonomileri için ihtiyaç duydukları hammaddeleri temin amacıyla ticaret kolonileri kuran bu devletler, bir müddet sonra tüccarlarını korumak bahanesiyle asker göndererek o ülkeleri işgale başlamışlardır. Bu maksatla Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında pek çok ülke işgal edilip kolonileştirilmiştir.

Yukarıda yapılan işgalleri yeterli görmeyen sömürgeci ülkeler, gözlerini bu sefer de Türk ve İslâm ülkelerine dikmişlerdir. Yaptığı bütün reformlara rağmen, yetersiz bilgi ve teknolojisi dolayısıyla başarılı olamayan Osmanlı Devleti, sömürgeci Batı devletlerinin hedefi haline gelmeye başlamıştır¹²⁰. Önce eski antik Yunan kültürünün Hristiyan Avrupa kültürüne katkısı olduğu iddiasıyla, devletlerarası hukuku çiğneyen Rusya, İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne baskı uygulayarak Yunanlılara istiklâl verilmesini sağlamışlardır. Ardından da Balkan Hristiyanlarını Türkiye aleyhine kışkırtmışlardır¹²¹. Bunu, İslâm ülke-

120 Bu hususta geniş bilgi için bkz.: Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, Second Edition, Oxford 1969, s. 21-127.

121 Wesley Marsh Gewehr, **The Rise of Nationalism in the Balkans 1800-1930**, Hamden-

lerine sızma faaliyetleri takip etmiştir. İngiltere, Mısır ve Arap ülkeleri ile Hindistan yarımadasında yaşayan Müslümanlar ve Afganistan'ı kontrolüne almıştır. Fransa ise, Kuzey Afrika'daki Müslüman ülkeleri işgal etmiştir. Çarlık Rusya'sına gelince, Kazan ve Kırım'la başlayan istilâ hareketini, Kafkasları ve Orta Asya Müslüman Türk ülkelerini alarak tamamlamıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya bu ülkeleri işgal ederken, devletlerarası hukuka ve anlaşmalara hiçbir zaman riayet etmemişlerdir¹²².

Azerbaycan'da ve Osmanlı idaresindeki Arap topraklarında petrolün keşfedilmesi, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerinde plânlar yapmaya sevk etmiştir. Üç ülkenin temsilcileri 4 Mart-12 Nisan 1915'te İstanbul'da, aralarına İtalya'yı da alarak 26 Nisan 1915'te Londra'da toplanarak Osmanlı Türkiyesi'nin hangi bölgelerini kimlerin alacağını kararlaştırmışlardır. 3 Ocak 1916'daki Sykes-Picot ile 19-21 Nisan 1917'deki Saint Jean De Maurienne Anlaşmalarından sonra Türkiye'nin taksimi anlaşmasını tamamlamışlardır¹²³.

Bu arada, Türkiye'ye karşı savaşlarında kendilerine yardım etmeleri karşılığında Rumlara, Ermenilere ve Kürtlere de devlet kurma vadedinde bulunan Rusya, İngiltere ve Fransa, Türkiye ve Türkler aleyhinde muazzam bir kampanya başlatmışlardır. Bu kampanyanın maksadı, haksız yere savaş açtıkları Türklerin idaresi altında yaşayan Hristiyan halklara zulmettikleri ve onları öldürdükleri yalanları ile harbi kendi kamuoylarına mazur göstermek idi.

I. Dünya Harbi'nin başlaması ile birlikte Rusların, İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların hem Hristiyan azınlıklara, hem de gayri Türk Müslümanlara yardım ve kışkırtmaları hızlandı¹²⁴. Batılı sömür-

Connecticut 1967, s. 10-40.

122 Bu hususta geniş bilgi için bkz.: Mehmet Saray, **The Russian, British, Chinese and Otoman Rivalry in Turkestan**, THS, Ankara, 2003, s. 6-30; David Gillard, **The Struggle for Asia 1828-1914. A Study in British and Russian Imperialism**, London, 1977, s. 43-130 ve 153-178; **The Cambridge History of India**, London, 1929, C. V, s. 590-607; Halford Lancaster Hoskins, **British Roads to India**, London, 1928, s. 12-50; Matthew Smith Anderson, **The Eastern Question 1774-1923**, London, 1966, s. 3-100.

123 Bu hususta geniş bilgi için bkz.: Ahmed Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, ATAM Yay., Ankara, 2004, s. 40-82; Matthew Smith Anderson, **The Great Powers and The Near East 1774-1923**, London, 1970, s. 158-164; Salahi Sonyel, **The Great War and the Tragedy of Anatolia**, THS, Ankara, 2000, s. 80-81; Harry Nicholas Howard, **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923**, London, 1931, s. 8-110.

124 Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamit ve İslâm Birliği**, İstanbul, 1992, s. 265-268; Anderson,

geci ülkelerin başlattığı bu ortak hücum on iki yıl kadar sürecektir. Trablusgarp ve Balkan harpleriyle başlatılan, I. Dünya Harbi boyunca devam ettirilen ve 1923'te sona erecek olan bu savaşlarda Anadolu topraklarının, Haçlı Seferleri'nden sonra en çok kana boyandığı devir olacaktır. Kendilerinin yaptığı katliamlara ilâveten Ermenilere, Rumlara, Bulgarlara, Sırp'lara ve Yunanlılara yaptırdıkları katliamlarla Türk milletine tarihlerinin en büyük kayıplarını verdirmişlerdir. İşte, son derece acımasız ve bencil olan Hristiyan Batı'nın milliyetçi devletlerinin bu ortak saldırılarına karşı koymak ve Türk milletinin yaşama hakkını savunmak için Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarihin ender kaydettiği bir Millî Mücadele devrini başlatmışlardır.

The Great Powers and The Near East, s. 152-155; Mehmet Saray, **Ermenistan ve Türk-Ermeni İlişkileri**, ATAM Yay., Ankara, 2005, s. 33-35.

I- Türk Milliyetçilerinin Sömürgeci Emperyalizme Karşı Mücadelesi (1918-1922)

Türk milliyetçiliğinin ve millî duygularının en doruk seviyeye ulaştığı devir hiç kuşkusuz Millî Mücadele yılları olmuştur. Bu dönem Türk milliyetçiliğini incelemeden önce, Türk milliyetçiliğinin doğuşuna tesir eden gelişmeleri bir defa daha hatırlamakta yarar vardır. Şöyle ki:

XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa'da başlayan Rönesans ve Reform hareketleri gelişerek devam etmiş, XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarına gelindiği zaman ekonomik ve kültürel alanda büyük başarılar elde edilmişti. Bir taraftan gelişen ekonomilerine hammadde bulmak diğer taraftan Avrupa içlerine kadar gelip bölgeyi yüzyıllardır idâre eden İslâm'ın önderi Osmanlı Türklerini yakından tanımak için Avrupa ülkelerinin başlattığı Doğu'yu, yâni İslâm dünyasını öğrenme (Oryantalizm) çalışmaları neticelerini kısa sürede vermeye başlamıştır. Türk ve İslâm ülkelerinin ekonomik potansiyelleri ile birlikte kültür ve medeniyetlerini de öğrenen Batılı ülkeler, bir müddet sonra yaptıkları yeni çalışmalarla Türkoloji sahasında da önemli adımlar atmışlardır. Türklerin İslâmiyet'ten önceki tarihlerine de ışık tutan bu çalışmalar bazı Batılı bilim adamlarını Türklere hayran bırakmıştır. Türklerin bedii sanatlarda ve ahlâkta üstün meziyetlere sâhip bir millet olduklarını, geniş sahalarda devletler ve medeniyetler yarattıklarını görmüşler ve bu konularda eserler yazmışlardır.

Avrupa'ya yabancı dil öğrenmek için giden Türkler, Avrupalı bilim adamlarının kendileri hakkında yazdıklarını okuyunca hem şaşırmış ve hem de memnun kalmışlardır. Şaşırmışlar, zira, Osmanlı Devleti'nde Türkcülükten, Türk kültür ve medeniyetinden bahsedilmezken Avrupalıların Türklükten ve Türk kültüründen bahsettiklerini görmüşlerdir.

Memnun olmuşlardır, çünkü mensup oldukları Türk milletinin geçmiş tarihinde büyük kültür ve medeniyetler yarattıklarını görmüşlerdir. Avrupa'da edindikleri bu bilgilerle Türklük şuuruna kavuşan bu genç aydınlar, Türklüğün unutulmuş güzel değerlerini anlatarak Türkçülüğün yani Türk milliyeti fikrinin oluşmasına ilk katkıyı yapan nesil olmuştur. Tam bu sıralarda Orhun Âbidelerinin keşfedilmesi, Orta Asya Türk tarihi ve medeniyeti üzerinde yapılan çalışmaları yoğunlaştırmış ve eski Türk kültür ve medeniyetinin büyüklüğü herkesi şaşırtmıştır. Bütün bu gelişmeler, yalnız Osmanlı aydınları arasında değil, Kırım, Azerbaycan ve Türkistan'daki aydınlar arasında Türk tarihi, dili ve kültürü üzerinde heyecanlı bir çalışma dönemi başlatmıştır. Rusya'nın başlattığı Panslavist politika neticesinde yaygınlaşan Balkan milliyetçiliği, Türklere karşı takınılan düşmanca tavırlar ve hücumlar sonunda Rumeli elden çıkmış, bu ise, Türk insanının vicdanında büyük bir infiale ve tepkiye neden olmuştur. Balkan Türkleri'nin çok sevdiği Rumeli topraklarının elden çıkışı Türk milliyetçiliğinin doğuşunda önemli rol oynamıştır. Rumeli'den göçüp anavatana gelip yerleşen Türklerin Balkan milletlerinden gördükleri zulüm ve eziyetleri anlatmaları halk arasında milliyetçi duyguların hızla yayılmasına neden olmuştur.

Yukarıda zikredilen sebeplerin dışında Türk milliyetçiliğinin gelişmesine tesir eden önemli faktörlerin başında Rus idâresinde yaşayan Türk aydınlarının çalışmaları olmuştur. Gaspıralı İsmail Bey önderliğinde başlayan, çığ gibi gelişerek başta Yusuf Akçura ve Hüseyinzâde Ali Bey olmak üzere diğer aydınlar tarafından doruk noktasına getirilen Türk milliyetçiliği, Ziya Gökalp tarafından daha ilmî ve sistematik bir hale getirilmiştir. Türk milletinin kurtuluşunun "Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Garplılaşmak (Batılılaşmak)"tan geçtiğini öne süren Ziya Gökalp bu prensiplerle neyi kastetmiş, neye ulaşmak istemiştir?

"Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, garp (batı) medeniyetindenim" parolası ile Türk milletinin millî benliğinden ve kültüründen ayrılmadan İslâm dinini hurafelerden arındırarak bütün güzellikleriyle yaşamak ve Müslüman Türk Milleti olarak batılılaşmak, yani Türk Milleti için gerekli batılı değerlere sahip olmak işte Gökalp'in uzun tartışmalara sebep olan fikirlerinin temelinde bu görüşler vardır.

Türk milleti ve onun aydınları arasında Türklüğün kurtuluşu ile ilgili bu kaygılar ve fikirler tartışılır bir dönemde I. Dünya Harbi başladı. Rusya, İngiltere ve Fransa, işgal ettikleri Türk ve Müslüman ülkeleri sömürmenin yeterli olmadığı kanaatine vararak gözlerini Osmanlı

Devleti'nin varlığını devam ettirdiği topraklara dikmişti. Osmanlı topraklarını ele geçirmek içinde zemin hazır idi. Zirâ, Amerikan Misyoner Okulları ile yukarıda zikredilen üç devletin desteklediği ve zaman zaman isyân ettirdikleri Hristiyan azınlıklar onlarla işbirliği yapmak için hazır bekliyorlardı. Bu olgun zemini değerlendirirken, birbirleriyle ihtilafa düşmemek için diploması kanalıyla uzun bir istişare dönemi geçiren İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Türkiyesi'ni aralarında paylaşmaya karar vermişlerdir¹²⁵.

Ne var ki, I. Dünya Harbi'nin ilk yıllarında ortaya çıkan gelişmeler, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın aldıkları bu kararları derhal gerçekleştirmelerine izin vermemiştir¹²⁶. Zirâ, Ruslar, Türklerin Sarıkamış Felaketi dolayısıyla, Kafkaslarda başarılı olmalarına rağmen, Avrupa cephesinde Almanlara karşı başarısız olmaları nedeniyle İngilizler ile Fransızlardan yardım istemek mecburiyetinde kalmışlardır. İngilizlerle Fransızlar Çanakkale'de Türk müdafaasını geçemeyince Rusların sıkıntısı daha da artmış ve bir müddet sonra da Bolşevik İhtilâli yüzünden savaştan ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Rusya'nın harpten çekilmesine rağmen İngiltere ve Fransa önderliğindeki İtilaf Devletleri harbi galip bitirerek Türkiye üzerindeki emellerini fiilen gerçekleştirme fırsatını bulmuşlardır. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler, Filistin, Musul, Mısır ve Kıbrıs'ı; Fransızlar Suriye ve Adana ile çevresini; İtalyanlar Antalya ve çevresi ile On iki Adaları; Yunanlılar ise Trakya, İzmir ve Ege Adalarını kontrol edeceklerdi¹²⁷.

Her ne kadar İngilizler, Arap ülkelerinin çoğunu harp esnasında işgal etmişler ise de, Mondros Mütarekesi sonunda aralarında paylaştıkları Osmanlı Türkiyesi'nin topraklarını işgal edeceklerdi? Bu isteklerini gerçekleştirmek için de mütareke metninin yedinci maddesinde koydurdukları şu gerekçeyi kullanacaklardı; "İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde kendileri için stratejik önemi olan noktaları işgal hakkına haiz olacaklardı"¹²⁸. Esasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Ordusunun, sınırlarının korunması ve iç güvenliğin sağlanması için

125 **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Plâni**, Çev. Hüseyin Rahmi, Belge Yay., İstanbul 1972, s. 167-181.

126 Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Taksim Antlaşmaları...**, s. 86-89.

127 Tolon, **a.g.e.**, s. 142-165.

128 Tolon, **a.g.e.**, s. 101.

gerekli olacak birliklerin dışında, tamamının terhis edilmesini gerçekleştirmişti. Ayrıca, Boğazlar ve Limanlar da İtilaf Devletleri donanmalarının kontrolüne geçiyordu. Gayri Müslim azınlıklarda işgal kuvvetlerinin himayesinde hareket edeceklerdi.

Rusya'da 1917'de başlayan Bolşevik İhtilâli'nin nasıl bir seyir tâkip edeceğini kestiremeyen İngiltere, Süveyş-Körfez Hindistan yolunun Ruslar tarafından yeniden tehdit edilmemesi için Musul-Batum, Musul-İskenderun eksenindeki petrol bölgelerini müdafaa etmeye ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu'da kendine bağımlı Ermeni-Kürt-Arap devletleri kurmak istiyordu. Bu maksatla İskenderun Körfezine gelecek gemileriyle irtibat kurmak ihtiyaçlarını karşılamak için Musul Vilâyeti'ni işgal altına almak istediğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirdi. Güneydoğu sınırını korumakla görevli Musul'daki Türk Kuvvetleri Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, bu İngiliz isteğini Mondros Mütareketi hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle şiddetle reddetti ise de, İngilizlerin Osmanlı Hükümeti'ne yaptığı baskı üzerine Türk kuvvetleri bölgeyi boşaltmak mecburiyetinde kalmışlar ve İskenderun'u işgal eden İngilizler, bununla da yetinmeyerek Musul ile İskenderun arasındaki bölgeyi de işgale başlamıştır. 10 Kasım 1918'de Çanakkale Boğazı ve bölgesini, 13 Kasım 1918'de İstanbul Boğazı'nı müttefikleriyle birlikte işgal eden İngilizler, tekrar güneye dönerek 23 Kasım 1918'de Adana'yı, 16 Aralık 1918'de Kilis'i 24 Aralık 1918'de Batum'u, 10 Ocak 1919'da Urfa'yı, 13 Nisan 1919'da Kars'ı cebren işgal etmiştir. Bununla da yetinmeyen İngilizler, 9 Mart 1919'da Samsun ve Merzifon'a birer kıt'a çıkararak Anadolu'yu bir nevi çember içine almıştır¹²⁹. Savaş öncesinde ve esnasında yapılan taksim anlaşmalarında Fransız hakimiyetine bırakılan Güney ve Güneydoğu vilâyetlerinin İngilizler tarafından işgal edilmesine Fransız kamuoyu sert tepki göstermiştir. Esasında İngilizler, Fransızları petrol bölgesinden uzak tutmak maksadıyla Güney ve Güneydoğu vilâyetlerini işgal etmişti. Bu konuda Fransızlarla anlaşan İngilizler, Maraş, Urfa, Antep, Kilis ve Adana'yı kademeli olarak Fransızlara bırakmıştır¹³⁰. Bilindiği gibi, Anadolu'nun taksiminde Fransızlara Güneydoğu vilâyetleri ile birlikte Çukurova ve Suriye bölgeleri verilmişti. İngilizlerden devraldıkları Türk şehirlerine ilaveten Fransızlar, 27 Aralık 1918'de Mersin'i, 26 Aralık 1918'de Antakya Dörtüol Ceyhan, Tarsus ve Pozantı'yı işgal etmişlerdir. Bununla da yetinmeyen Fransızlar, Rumeli'de Trakya ile Selanik'i, müttefiki İngilizler ile birlikte Boğazlar

129 Ali İhsan Sabis, *İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Mahir Yay., İstanbul, 1993, s. 15-17.

130 Sabis, *a.g.e.*, s. 17.

ve İstanbul'u işgal etmiştir. Bu işgaller esnasında Fransızların yaptığı en cür'etkâr işlerden biri tehcirden dönen Ermenileri "Kilikya Ermeni Krallığı" kuracağız vaadi ile Adana'ya toplaması olmuştur. "Legion d'Orient" birliklerinde eğittiği on binlerce Ermeni'nin bölgede vahşet ve zulüm yapmalarına sebep olmuştur¹³¹.

Fransız ve İngilizlerle Londra'da 1915'de yaptığı anlaşma çerçevesinde İtalyanlar, Antalya'dan İzmir'e doğru uzanan Güney sahillerini ve şehirlerini hakimiyeti altına almak için 28 Mart 1919'da Antalya'yı 24-25 Nisan 1919'da Konya'yı, 11 Mayıs 1919'da Bodrum ve Marmaris bölgesini, 17 Mayıs 1919'da Fethiye'yi ve 14 Mayıs 1919'da Kuşadası ve Selçuk'u işgal etmiştir.

Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'nun taksiminde yer almasına rağmen, bir taraftan İtalyanların daha ileri gitmelerine engel olur, diğer taraftan da Ege bölgesindeki İngiliz ve Fransız menfaatlerini korur ümidiyle Yunanlıların İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'yu işgal etmelerine izin veren İngilizler ile Fransızlar, belki de bilmeden Türk Millî Mücadelesinin başlamasına neden olmuşlardı. İngiliz, Fransız ve İtalyanların yaptığı işgaller Türk milletini büyük üzüntüye sevk etmişse de, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da Rum ve Ermeni alkışları altında İzmir'i işgal etmeleri Türk milletini üzmüş ve hem de derin infiale sevk etmiştir. Eline silahını alan her Türk evladı vatan müdafasına koşmuştur. Bütün bu acı gelişmeler yetmiyormuş gibi, Türk'ün büyük hoşgörüsü sayesinde refah bir hayat yaşayan Ermeniler ile Rumların Anadolu'da başlattıkları terör hareketleri Türk insanını galeyana sevk etmiş, vatanın müdafası için Kuva yı Milliye'nin kısa zamanda oluşması sağlanmıştır.

Bilahare Atatürk, büyük eseri "Nutuk"ta o günlerin manzarasını şöyle anlatacaktır.: "Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini sağlamaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi delâleti kalmamış bir takım anlamsız lâfızlardan ibaretti. Neyin ve kimin masuniyeti için kimden ne yardım isteniyordu? O halde ciddi ve gerçek karar ne olabilirdi? Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyet-i milliyeye müstenit, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti tesis etmek. Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi: Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlığa sahip

131 Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, s. 90-100.

olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, medenileşmiş insanlık önünde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat kazanamaz. Yabancı bir devletin himaye ve yardımını kabul etmek insanlık vasıflarından mahrumiyeti, âciz ve miskinliği, itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekte bu dereceye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki, Türk'ün haysiyet ve şerefi ve kâbiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır. Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm"¹³².

Atatürk, müstakil ve Türk milletine dayalı bir devlet kurmanın zaruretini daha yıllar öncesinden görmüştü. O, Şam'da vazife gördüğü bir dönemde kurduğu "Vatan ve Hürriyet Partisi"nin 1907'de Selanik şubesini açarken yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "**Osmanlı Devleti yıkılacak. Müslüman olan azınlıklar kendi çıkarlarını koruma peşine düşeceklerdir. Bundan dolayı, çoğunluğu Türk olan millî bir sınıra çekilerek, savunmak hayırlı olacaktır**"¹³³.

1- Hazırlık Dönemi (Kongreler Dönemi)

Çanakkale'de gösterdiği büyük kahramanlıklardan sonra muhtelif yerlerde pasif görevlere tayin edilen Mustafa Kemal Paşa harbin sonlarına doğru Irak ve Suriye cephesindeki 7. Ordu Komutanı olarak vazife yapıyordu. İngiliz birlikleriyle Arap isyancılarının ortak taarruzlarını Halep-Musul hattında durduran Mustafa Kemal Paşa, düşmanın bu hatın kuzeyine geçmemesi için her türlü önlemin alınmasına çalışmıştır. Emrindeki 7. Ordu'ya bağlı 20. Kolordu Komutanı, çocukluk ve okul arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile harbin gidişatı ve sonuçları üzerinde yaptıkları uzun değerlendirmelerin sonunda şu sözleri söyler: "**Ali Fuat, bu devletin çöküşünü, Anadolu'da Türk milletine dayalı millî bir devlet kurmak suretiyle önleyebiliriz. Onun için halkımızı buralardan göç ettirip Anadolu'da toplayalım ve mücadelemize öyle devam edelim**"¹³⁴.

132 Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Bugünkü Dille), ATAM, Ankara, 2006, s. 9-10.

133 Ünsal Yavuz, **Atatürk: İmparatorluk'tan Millî Devlete**, TTK, Ankara, 1990, s. 25.

134 "Atatürk" (Yazanlar: Salih Omurtag, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir), **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt I, MEB Yay., İstanbul, s. 728; Atatürk daha önce de Anadolu merkezli, Türk milletine dayalı millî bir devlet kurulması fikrini dile getirmişti. Bkz.: Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, 1987, s. 114-117. Falih Rıfıkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1980, s. 97 vd; Hasan Rıza Soyak,

Mondros Mütarekesinin kötü şartlarını kabul eden Osmanlı Hükümeti'ne yaptığı ikazların bir netice vermediğini ve ordularımızın dağıtıldığını görerek üzüntü içinde İstanbul'a döner. Dönmeden önce de, güvendiği ve ulaşabildiği subay arkadaşlarını milleti yeniden teşkilatlandırmak ve "Kuva-yı Milliye"yi oluşturmakla görevlendirmiştir. İstanbul'da kendisi gibi düşünen az sayıdaki kumandan arkadaşlarıyla istişare ettikten sonra, Genelkurmay'dan aldığı müfettişlik görevi ile tarihi Samsun yolculuğuna çıkar. Samsun'dan Havza yoluyla Amasya'ya varır. Artık o ana kadar kalbinde ve kafasında tuttuğu Millî Mücadele fikrini açıklama zamanı gelmiştir. Ülkenin dört bir tarafının düşmanlarca işgal edildiğini gören ve büyük bir üzüntü ve infial içinde bulunan milleti bir araya toplamak ve istiklâli için mücadeleye sevk etmek ümidiyle bizzat kaleme aldığı "Amasya Tamimi"ni 22 Haziran 1919'da neşrettirir. Tamim de ana hatlarıyla şu hususlara yer veriliyordu:

1. Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir.
2. Hükümet-i Merkeziye deruhte ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal milletimizi yok olmuş tanıtıyor.
3. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
4. Milletin hal ve vazı'nı derpiş etmek sada-yı hukukunu dünyaya işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücudu elzemdir.
5. Anadolu'nun bil-vücut en emin mahalli olan Sivas'ta millî bir kongrenin serian inikaadı takarrur etmiştir.
6. Bunun için tek mil vilâyetlerin her livasından milletin itimadına mahzar üç murahhasın mümkün olan süratle yola çıkarılması icap etmektedir.
7. Her ihtimale karşı konunun millî bir sır olarak gizli tutulması ve murahhasların emniyet içinde seyahatlerinin sağlanması gerekir.
8. Şark vilâyetleri için 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre yapılacak ve sonrada Sivas'ta buluşulacaktır¹³⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletleri ile onların esaretindeki Osmanlı Hükümeti'nin duymaması için aldığı bütün tedbirlere rağmen,

Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1973, s. 84-85.

135 Nutuk,(Bugünkü Dille) s. 21-22.

milletin kurtuluşu için yaptığı sözlü ve yazılı açıklamalar kısa zamanda İstanbul'a ulaşmıştır. İngilizlerin baskısı ile Osmanlı Hükümeti bir telgraf çekerek Mustafa Kemal Paşa'dan derhal İstanbul'a dönmesini rica etmiştir. İstanbul'a dönmesi halinde tutuklanacağını, böyle bir gelişmenin ise millî mücadeleyi sekteye uğratacağını düşünen Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmaya ve kurtuluş mücadelesini sivil olarak yürütmeye karar vermiştir. Biri İstanbul Hükümetine diğeri ise Kolordu Kumandanlarına hitaben birer istifa mektubu yazmıştır. Kolordu kumandanlarına hitaben yazdığı istifa mektubunda Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu:

“Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan millî mücadele (savaşma) uğrunda, milletle beraber serbest surette çalışmaya resmî ve askerî sıfatım artık mâni olmaya başladı. Bu mukaddes gaye için milletle beraber nihayete kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğum için, pek âşığı bulunduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra mukaddes millî gayemiz için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere sine-i milletle mücadele eden bir fert olarak bulunmakta olduğumu, tekmil Müdafaa-ı Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetlerine ve mülkiye merkezleri ile askerlik şubeleri vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar tebliğ ve anlatılmasına aracılığınızı ve hızlı vatanperverane yardımlarınızı rica ederim. 3. Ordu Müfettişi Fahri Yaveri Şehriyari Mirliya Mustafa Kemal¹³⁶.

Müfettişlik vazifesinden ve askerlik mesleğinden istifa etse de Mustafa Kemal Paşa ve başlattığı millî hareket İngilizleri ve Osmanlı Hükümetini son derece rahatsız etmişti. Bu rahatsızlığı gidermek için Osmanlı Hükümeti Erzurum'daki 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya tutuklama emri gönderir¹³⁷. Fakat, milletin kurtulması hususunda Mustafa Kemal Paşa ile aynı fikirde olan Kazım Karabekir Paşa, verilen emri yerine getirmediği gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya kendisinin ve kolordusunun emrinde olduğunu bildirerek Millî Mücadele'nin sekteye uğramadan devam etmesini sağlamıştır¹³⁸. Bir araştırmacının ifadesine göre bu iki Türk büyüğünün birbirine olan güveni ve

136 Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 3, Kaynak Yay., İstanbul, 2000, s. 160.

137 Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara, 1973, C. I, Belge No: 3, Abdurrahman Çaycı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, 2002, s. 98-99.

138 Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1960, s. 48-49.

işbirliği Türklerin “İkinci Ergenekon’dan Çıkışını” sağlamıştır¹³⁹.

23 Temmuz 1919’da başlayan Erzurum Kongresi’nin hem millî mücadeleye, hem de Türk milliyetçiliği tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu önemli kongrenin açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, milletçe başlatılacak olan kurtuluş savaşının kıvılcımını şöyle dile getirmiştir: “Tarih bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkar edemez. Binaenaleyh, vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatlar muhakkak iflasa mahkûmdur. İşte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht acizlerden tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet uyanış sesini yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye, Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye, Müdafaa-i Vatan ve Redd-i İlhak gibi çeşitli adlarla, fakat aynı mukadderatın korunmasını sağlamak için ortaya çıkan millî heyecan, bütün vatanımızda artık bir elektirik şebekesi haline gelmiş bulunmaktadır”¹⁴⁰.

Ondört gün süren ve uzun tartışmaların cereyan ettiği Erzurum Kongresi’nde yalnız Şark vilâyetlerimizi değil, bütün milleti ilgilendiren kararlar alınmıştır. Hazırlanan bir nizamname ile millî davanın nasıl yürütüleceği tespit edilmiş ve bunun için de bir “Heyet-i Temsiliye” seçilmiştir. Kongre sonunda yayınlanan beyannamede “kendini en yakın ve hunin (kanlı) tehlikeler karşısında gören Şark-ı Anadolu vilâyatının mukadderatını bizzat muhafaza gayesiyle her taraftan vicdan-ı millîden doğmuş cemiyetlerin iştirakiyle ahiren münakit olan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919’da şu kararları almıştır denilmektedir:

1. Trabzon vilâyeti ile Samsun sancağı ve doğu vilâyetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis ve bu saha içindeki diğer müstakil vilâyetler birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaları tasavvur edilemeyen bir bütündürler. Saadet ve felakete katılmayı tam kabul ve gelecekleri için aynı maksadı hedef ittihaz ederler. Bu sahada yaşayan Müslüman unsurlar birbirine karşı fedakârlık hisleriyle dolu ırkî ve sosyal durumlarına riayetkâr öz kardeşirler.
2. Osmanlı vatanının bütünlüğü, millî istiklâlimizin sağlanması, makam-ı saltanat ve hilâfetin korunması için; Kuva-yı Milliye’yi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır.

139 Karaardıç, *Türk Milliyetçiliği ve Atatürk*, s. 108.

140 Mazhar Müfit Kansu, Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946, s. 82; Mustafa Keskin, *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara, 1999, s. 85.

3. Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk, Ermenilik teşkili gâyesine yönelik telakki edileceğinden, hep birlikte müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir. Siyasî hâkimiyeti ve içtimâî dengeyi sarsacak surette Hristiyan unsurlara yeni bir takım imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.
4. Merkezî hükümetin İtilaf Devletleri'nin baskısı karşısında buraları terk ve ihmal mecburiyetinde kalması ihtimaline karşı, makam-ı hilafet ve saltanata bağlılık ve millî hukuku teminat altına alan tedbirler ve kararlar ittihaz olunmuştur.
5. Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan unsurların Osmanlı Devleti kanunlarıyla teyit edilmiş kazanılmış haklarına tamamıyla riayetkâriz. Mal, can ve ırzlarının korunması zaten dinî icaplar, millî ananeler ve kanunî esaslarımızdan olmakla, bu esas kongremizin umumî kanaatıyla de teyit olunmuştur.
6. Mütarekenin imzalandığı tarihte sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu vilâyetlerinde büyük çoğunluğu İslâmlar teşkil eden ve kültürel, iktisadî üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, biri diğerlerinden ayrılması mümkün olmayan, öz kardeş olan dindaş ve ırkdaşlarımızla meskûn memleketlerimizin taksim edilmesi nazariyesinden tamamıyla vazgeçmekle, varlığımıza, dinî, ırkî ve tarihi haklarımıza riayet edilmesine ve bunlara aykırı teşebbüslerin desteklenmemesine ve bu suretle tamamıyla hak ve adalete dayanan bir karar intizar olunur.
7. Milletimiz, insanî gâyeleri yüceltme, fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh, devlet ve milletimizin dahili ve haricî bağımsızlığı ve vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde milliyet esaslarına uyan ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, sınaî ve iktisadî yardımını memnuniyetle karşılıyoruz. Bu insanî ve adil şartları ihtiva eden bir barışın da derhal kararlaştırılması, insanlık selâmeti ve umumî sükûn adına başlıca millî emellerimizdendir.
8. Milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde hükümet-i merkeziyetimizin de irâde-i milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü irade-i milliyeye dayanmayan herhan-

gi bir hükümet kurulunun kendince ve şahsî kararları milletçe itaat olunmadıktan başka haricen de muteber olmadığı ve olmayacağı, şimdiye kadar geçen işler ve neticeleriyle sabık olmuştur. Binaenaleyh, milletin içinde bulunduğu hali kovmak ve korkudan kurtulmak çarelerine bizzat girişmesine gerek kalmadan hükümet-i merkeziyemizin Meclis-i Millî'yi hemen ve zaman kaybetmeksizin toplaması ve bu suretle millet ve memleketin geleceği hakkında alınacak bilcümle kararları Meclis-i Millî'nin murakabesine arz etmesi mecburidir.

9. Vatanımızın maruz kaldığı elemeler ve olaylar ile ve aynı maksatla millî vicdandan doğan cemiyetlerin birlik ve dayanışmasından hasıl olan umumî kütle bu defa “şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” unvanıyla adlandırılmıştır. İşbu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından tamamıyla uzaktır. Bütün Müslüman vatandaşlar cemiyetin tabii üyesidir.
10. Kongre tarafından seçilmiş bir “Heyet-i Temsiliye” kabul, ve köylerden itibaren vilâyet merkezlerine kadar mevcut millî teşkilât tevhit ve teyit edilmiştir”¹⁴¹.

Görüldüğü gibi, Trabzon'dan Diyarbakır'a kadar uzanan Doğu Anadolu Vilâyetlerinin temsilcilerinin katıldığı Erzurum Kongresi kararları, İtilaf Devletlerinin kurulmasını istediği Pontus Rum, Ermenistan ve Kürdistan devletçiklerine izin vermeyen, millî birlik ve beraberlik ruhu içinde ülkenin kurtuluşu için yola çıkıldığı mesajını vermiştir.

Erzurum Kongresine katılan delegelerin önemli bir kısmı Sivas Kongresi için Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Sivas'a hareket etmişlerdir. Burada bir hususun unutulmaması gerekir. O da şudur: Verilen muazzam şehitler pahasına kazanılan Çanakkale Zaferi bir kenara bırakılırsa, Balkan ve Sarıkamış felaketleri ile I. Dünya Harbi'nin diğer cephelelerinde uğradığımız yenilgiler ve haksızlıklar sonunda elimizde kalan perişan haldeki askeri gücümüzün de Mondros Mütarekesiyle dağıtılması, asker-sivil, ülke aydınlarının önemli bir kısmının istiklâlimizi koruma hususunda hiçbir ümidi kalmamıştı. Moralleri bozuk bu aydınlar grubunun bir kısmı kurtuluşu ya İngiliz, ya da Amerikan mandasında görüyorlardı. İşte bu grubun temsilcileri, mektuplar heyetler göndererek Mustafa Kemal Paşa'yı kendilerine katılmaya ve mücadeleden vazgeçmeye dâvet ediyorlardı. Sivas Kongresi öncesinde Musta-

141 Kansu, a.g.e., C. I, s. 116; Geniş bilgi için bkz., Dursunoğlu, a.g.e., s. 100 vd.

fa Kemal Paşa'nın bu telkinlere ilk tepkisi şöyle olmuştur: "Oh ne âlâ mücadele yerine mandayı kabul edeceğiz ve rahata kavuşacağız. Bu ne gaffet, ne nankörlük ve hattat ne budalalık İstanbul ileri gelenleri de bu fikirde içlerinden biri çıkıp da ya istiklâl ya ölüm diyemiyor. Biz başarılı olacağız, buna şüphe yok. Acaba zafer kavuştuğumuz ve memleketi kurtardığımız zaman bu Osmanlı siyasi ileri gelenleri hiç olmazsa utanmak hissini duyabilecekler midir? Bütün bu efendilerin, paşaların, Sadrazam ve Padişah'ın istediği şahsî rahatlık ve emniyet temininden ibarettir"¹⁴².

Fakat mandacıların Sivas Kongresi'ne dâvet edilen delegeler arasında yoğun faaliyet göstermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa sinirlererek şu heyecanlı konuşmayı yapar: "Amerikan Mandası diye çırpınanlar, düşman işgali altında bulunan, sınırları ve zaaflarıyla bu millete ve bize inanmayanlardır. Eğer bunlar Anadolu'nun ve Türk milletinin gerçek hissiyatını bilseler, bizim mesaimizin hedefini kavrayabilseler, Erzurum Kongresi'nin kararlarının nasıl bir vicdan-ı millî mahsulü olduğunu takdir edebilseler, bu sakim (hastalıklı) fikirlerinden dolayı hicap duyarlar. İrade-i Milliye ve şuur istikametini bulmuştur. Davamız yürümektedir ve yürüyecektir. Muvaffak olmamak için hiçbir sebep yoktur. Hiçbir menfî kararı tanımayacağız. Hâkimiyet-i Milliye esasını ve Meclis-i Millî kararını ifâdelendirmeyen hiçbir anlaşmayı, hiçbir taahhüdü kabul etmeyecek ve tanımayacağız. Tek ve değişmez parola şudur: Tek tepe, tek kurşun kalıncaya kadar mücadele yahut da ya istiklâl ya ölüm"¹⁴³.

Uzun müzakerelerden sonra Sivas Kongresi'ne katılan delegeler, Mustafa Kemal Paşa'nın işaret ettiği istikamette Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve millî bağımsızlığının korunması ve gerektiğinde işgal devletlerine karşı silâhlı mücadeleyi öngören kararlar alarak Kongreyi tamamladılar. Alınan kararlar ana hatlarıyla şöyle idi: "Bütün milletçe bilinmekte olan iç ve dış tehlikelerin yarattığı millî uyanıştan doğan kongremiz aşağıdaki kararları almıştır:

1. Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında yapılan mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan ve her noktası ezici İslâm çoğunluğu meskûn bulunan Osmanlı ülkesinin bölgeleri, birbirinden ve Osmanlı toplumundan ayrılması kabil olmayan ve hiçbir sebeple bölünmez

142 Kansu, a.g.e., C. I, s. 180.

143 Kansu, a.g.e., C. I, s. 193. Geniş bilgi için bkz. **Nutuk (Bugünkü Dille)**, s. 62-77.

bir bütün teşkil eder. Bu ülkede yaşayan bütün İslâmî unsurları birbirine karşı saygı ve fedakârlık duyguları besleyen soy ve toplum hakları ile çevre şartlarını anlayışla karşılayan öz kardeşirler.

2. Osmanlı toplumunun bütünlüğü ve millî bağımsızlığının sağlanması yüce hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığı için Kuva-yı Millîyeyi amil ve millî iradeyi hakim kılmak kesin ve temel ilkedir.
3. Osmanlı ülkesinin herhangi bir bölümüne yönelecek müdahale ve işgale, özellikle yurdumuzda bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik kurulması amacını güden harekâta karşı Aydın, Manisa ve Balıkesir cephelerindeki millî savaşlarda olduğu gibi, hep birlikte savunma ve direnme ilkesi meşru kabul edilmiştir.
4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bütün Gayri-Müslim azınlıkların her türlü hak ve eşitlikleri korunmuş olduğundan, bunlara siyasî egemenlik ve toplum dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.
5. Osmanlı Hükümeti, bir dış baskı karşısında ülkemizin herhangi bir kesimini terk ve ihmal etmek zorunda kaldığı takdirde, hilafet ve saltanat makamı ile vatan ve milletin dokunulmazlığını ve bütünlüğünü garanti eder her türlü tedbir ve kararlar alınmıştır.
6. İtilâf Devletlerince Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1334 (1918) tarihindeki sınırlarımız içinde kalıp büyük İslam çoğunluğu ile meskun olan, kültür ve uygarlık üstünlüğü de Müslümanlara ait olan ülke bütünlüğümüzün bölünmesi düşüncesinden tamamen vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihî, ırkî, dinî ve coğrafi haklarımıza saygı gösterilmesini ve bunlara aykırı girişimlerin geçersiz hale getirilmesini, böylece hak ve adalete dayanan bir karar alınmasını bekleriz.
7. Milletimiz, insanî ve çağdaş amaçların yüceliğine inanır, teknik, ekonomik ve endüstriyel durum ve ihtiyacımızı da takdir eder. Bu nedenle, devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak şartıyla 6. maddede açıklanan sınırlar içinde, milliyet ilkelerine saygılı ve ülkemize karşı yayılma emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik,

ekonomik ve endüstriyel yardımını memnuniyetle karşılıyoruz. Bu insanî ve âdil şartları taşıyan bir barışın da kısa zamanda gerçekleşmesi, dünya ve insanlığın sükunu adına, en başta gelen millî emelimizdir.

8. Her milletin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin ettiği bu tarihî çağda, merkezî hükümetimizin de millî iradeye bağlı olması zorunludur. Çünkü millî iradeye dayanmayan bir hükümetin indî ve şahsi kararlarına milletçe itaat edilmeyeceğinden başka, bu kararların da dışta da geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar görülen eylemler ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bu nedenle milletin içinde bulunduğu kaygı ve sıkıntılardan kurtulmak çarelerine bizzat başvurulmasına hacet kalmadan, merkezi hükümetimizin Millî Meclisi hemen ve hiç vakit yitirmeden toplanması, böylece vatan ve milletin mukadderatı hakkında alacağı bütün kararlar Millî Meclisin denetimine sunması zorunludur.
9. Vatan ve milletimizin karşılaştığı zulüm ve elemelere tamamen aynı ülkü ve amaçlar ve millî vicdandan doğan vatanî ve millî cemiyetlerin birleşmesinden oluşan genel kitleye bu kez “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı verilmiştir. Bu cemiyet her türlü partililik akımlarından ve şahsî ihtiraslardan tamamıyla arınmış ve aklanmıştır. Bütün Müslüman yurttaşlarımız bu cemiyetin tabîî üyelerindedir.
10. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 4 Eylül 1335 (1919) tarihinde Sivas şehrinde toplanan Genel Kongresi tarafından kutsal amaçları izlemek ve bütün teşkilatı yönetmek için bir “Temsil Heyeti” seçilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar bütün millî teşkilat birleştirilmiş ve güçlendirilmiştir¹⁴⁴.

Sivas Kongresi’ni takip eden günlerde şu iki önemli gelişmeye şahit oluyoruz: Bunlardan birincisi General Harbord başkanlığında bir Amerikan heyetinin Mustafa Kemal Paşa’yı ziyaret etmesi; ikincisi ise, İstanbul’daki Osmanlı Hükümeti’nin başı Sadrazam Ali Rıza Paşa’nın Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmesidir.

Ermenilere en çok destek veren Çarlık Rusya’sının harpten çekilmesi ve yeni rejimin konunun üzerine fazla gitmemesi sebebiyle İn-

144 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş**e, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 318-319.

giltere, Fransa ve Amerika Ermeni hamiliğine soyunmuşlardı. General Harbord, Türkiye'nin Doğu vilâyetlerinde bir Ermenistan'ın kuruluşu ve Anadolu'nun diğer kısımlarındaki Türk topraklarında Amerikan mandasına nasıl alınabileceğini araştırmak için gelmiştir¹⁴⁵. 20 Eylül 1919'da Sivas'a gelen General Harbord, Mustafa Kemal Paşa'nın konu ile ilgili fikirlerini öğrendikten sonra şu soruyu sorar: "Her türlü girişim ve fedakârlıkla bulunduktan sonra da başarılı olunmazsa ne yapacaksınız?" Bu soruya Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verir: "Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için düşünebilecek teşebbüsleri ve fedakârlığı yaparsa muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Bu sebeple millet hayatta oldukça ve fedakârlık teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık söz konusu olamaz"¹⁴⁶.

Atatürk'ün verdiği bilgilerle Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulamayacağını ve Türklerin de Amerikan mandasını istemediğini anlayan General Harbord Türkiye'den ayrılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın milletin temsilcileri ile yaptığı kongrelerden sonra millî kurtuluş hareketini başlattığını gören Sadrazam Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa başkanlığında bir heyeti 20 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen milliyetçi hareketi kabul ettiğini ve 12 Ocak 1920 de yapılacak Meclis-i Mebusan seçimleri için de Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyelerine uyulacağı kararlaştırıldı. Yeni meclis üyeleri "Kuva-yı Milliye" hareketini benimseyen kişilerden oluşacaktı. Bu anlaşma çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa'nın ana hatlarıyla metnini hazırladığı "Misak-ı Millî", Felah-ı Vatan Grubu" tarafından Meclis-i Mebusan'ın gizli oturumunda okunmuş, ufak tefek değişikliklerle 28 Ocak 1920'deki toplantısında kabul edilmiştir. 17 Şubat 1920'de alınan bir kararla da "Misak-ı Millî" kararları basına ve dünya parlamentolarına duyurulmuştur. Türk milletinin haklarını ve vatanın istiklâlini savunduğu için Meclis-i Mebusan 16 Mart 1920'de İngiliz ve Fransız kuvvetlerince basılmış, üyelerinin önemli bir kısmı Malta'ya sürülmüştür. İngiliz ve Fransız takibinden kurtulan milletvekilleri ise Anadolu'ya geçmiştir. Bu darbeden sonra Meclis-i Mebusan çalışma imkanı bulamamış ve 11 Nisan 1920'de kendini feshetmiştir.

Meclis-i Mebusan'ın bıraktığı boşluğu en kısa zamanda doldurul-

145 Geniş bilgi için bkz., Seçil Karal Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul, 1981.

146 **Nutuk (Bugünkü Dille)**, s. 118-119.

ması zaruretini gören Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi'nin açılışı için derhal hazırlıklara başladı. Millet'in mukadderatını millet temsilcilerinin çizeceğini ifâde etmiş olan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçen Meclis üyeleriyle birlikte yeni seçimlere gidilerek Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de açılmıştır.

İngiliz ve Fransızların baskısı ile çoğunlukla Mustafa Kemal Paşa'ya ve Millî Mücadeleye karşı güçlük çıkarmış olan İstanbul Hükümetleri, Meclis-i Mebusan'ı yeniden açtırıp Misak-ı Millî'yi ilan ettirmekle Millî Mücadeleye en büyük ve yegâne desteği vermiş oluyordu. Misak-ı Millî metnine gelince, metin şu maddelerden oluşuyordu:

1. Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunlukla meskûn olup 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin imzalanması sırasında hasım orduların işgali altında kalan kısımların geleceği, halkın serbestçe beyan edecekleri oylara göre tayin edilmek gerektiğinden adı geçen mütareke hattının içinde ve dışında din, ırk bakımından birleşik olan, birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu, etnik ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına tam uyum gösteren Osmanlı-İslâm ekseriyetinin oturduğu kısımların tamamı hakikaten veya hüküm yoluyla, hiçbir sebeple birbirlerinden ayrılamaz bir bütündür.
2. Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda halkoylaması ile Anavatanına katılmış olan üç il için (Evliye-i Selase) gerektiğinde tekrar serbestçe halk oylamasına başvurulmasını kabul ederiz.
3. Türkiye barışına bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumun saptanması da orada oturanların tam bir serbestlik içinde beyan edecekleri oylarıyla belirlenmelidir.
4. İslâm Halifeliğinin ve Osmanlı saltanatının başkenti ve Osmanlı Hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü tehlikeden uzak kalmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticâret ve ulaşımına açık olması hakkında bizimle diğer ilgili bütün devletlerin birlikte verecekleri karar geçerli olacaktır.
5. İtilâf Devletleri ile hasımları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esasları çerçevesinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı haklardan yararlanmak şartıyla bizce de kabul edilecektir.

6. Millî ve iktisadî gelişmemizin imkan dahilinde gelişmesi ve daha çağdaş bir düzenli yönetimle işleri yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizimde tam bir bağımsızlığa ve serbestliğe ihtiyacımız vardır. Bu, hayatımızın ve geleceğimizin ana şartıdır. Bu sebeple siyasî adlî ve malî vesair gelişmemize engel olacak kayıtlara karşıyız. Gerçekleşecek borçlarımızın ödenmesi şartları da bunlara aykırı olmayacaktır¹⁴⁷.

İngilizler, Misak-ı Milliye kabul eden Meclis-i Mebusanı dağıtmak ve pek çok milletvekilini Malta'ya sürmekle yetinmiş ve Millî Mücadeleyi yapanlara baskı uygulamak ümidiyle kontrol altında tuttukları Padişah ve Osmanlı Hükümeti'nden sonra İstanbul'u da resmen işgal etmeye karar vermişlerdir. İngilizler bu işgal kararını, İstanbul'un kilit bölgelerini işgal ederek uygulamaya başlamışlardır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgal edildiği haberini, işgal henüz devam ederken telgrafçı Manastırlı Hamdi (Martonaltı) den öğrenmiş ve derhal karşı tedbirler almayı kararlaştırmıştı¹⁴⁸. Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla bütün askeri ve sivil otoritelere telgraf çekerek İstanbul'un İngilizler tarafından zor kullanılarak resmen işgal edildiğini bildirmiş ve alınan şu tedbirlere uyulmasını istemiştir;

1. Geyve Boğazı ve telgraf santrali işgal, şimendifer köprüsü tahrip edilecek Afyon ve Eskişehir'deki İngiliz birlikleri etkisiz hale getirilerek demiryolu denetim altına alınacak, Ulukışla güneyindeki tüneller tahrip edilmelidir.
2. İstanbul'da Meb'usan Meclisi dahil, Bâbîali ve hükümet daireleri işgal altında bulunduğundan resmî makamlara temas imkanı kalmadığından resmî ve hususî her türlü telgraf haberleşmesi kesilmiştir. Düşman tebliğlerini Anadolu'ya yayanlar, Anadolu haberleşmesini İstanbul'a verenler, casus telakki edilerek derhal şiddetle cezalandırılacaklardır.
3. Durumun icabına ve olayların akışına göre gereken tedbirlerin alınması için, bütün askerî ve sivil memurlar, Temsil Heyeti ile işbirliği yapacaklardır.
4. Her ne şekilde olursa olsun, alınacak tedbirlerde her zamandan ziyade, kanun esaslarına uyulması hayati önemi haizdir.

147 Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, ATAM Yay., Ankara, 2002, s. 152-154.

148 Çaycı, a.g.e, s. 167.

Özellikle vatanda yaşayan Hristiyan ahalinin huzuruna dikkat edilecek, vatanın çıkarlarına aykırı hareket edenler din ve milliyetine bakılmaksızın kanunî işleme tâbi tutulacaklardır.

5. İstanbul'da tutuklanan Türklere karşı rehine olmak üzere, Anadolu'da bulunan İtilaf Devletleri subayları tutuklanacaktır. (Özellikle Erzurum da bulunan Yarbay Rawlinson)
6. Mücadelede başarının en önemli şartı, bütün milletin yek vücut olarak hakkını istiklâlini korumaya hazır olmasıdır. Dolayısıyla Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetinin, bir taraftan milleti fikir birliğine yönlendirerek en aşağı tabakadan halka kadar herkesi girişilen mücadelenin kutsallık ve şerefinden haberli kılması, diğer taraftan buldukları yerlerin sivil ve askerî memurları ile her konuda işbirliği yapmaları millî ve vicdani vazifelerinin bir gereğidir¹⁴⁹.

Ayrıca, işgal olayı İtilaf Devletleri temsilcileri ile Amerikan siyasî temsilcisi nezdinde şiddetle protesto edildi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla gönderilen yazıda özetle şu hususlar vurgulanmaktadır:

“İstanbul'da bulunan bütün resmî binalar ile millî istiklâlimizi temsil eden Meb'uslar Meclisi askerî güçler tarafından resmen ve zor kullanılarak işgal edilmiş, millî amaçlara uygun hareket eden birçok vatansever kişiler tutuklanmıştır. Osmanlı milleti'nin siyasî hakimiyet ve hürriyetine indirilen bu son darbe; hayat ve mevcudiyetini, ne pahasına olursa olsun müdafaya azmetmiş olan bizden ziyade, yirminci yüzyıl medeniyetinin kutsal addettiği bütün esaslara hürriyet, milliyet ve vatan hisleri gibi, bugünün insan cemiyetlerine esas olan bütün ilkelere bir darbedir. Biz hukukumuzu ve istiklâlimizi müdafaa için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşama hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz¹⁵⁰”.

Yazının sonunda bu haksız işgal protesto edilerek olay dolayısıyla meydana gelecek sorumluluğa dikkatleri çekilmekteydi.

Bundan başka, İslâm dünyasına yönelik bir bildiri de yayınlandı. Bunda İstanbul'un işgali, İslâm'a karşı düzenlenmiş bir Haçlı Seferine benzetiliyor ve bu hareketin Osmanlılardan çok, hilâfet makamını

149 Nutuk (Bugünkü Dille), s. 255-256.

150 Atatürk'ün Telgraf, Tamim ve Beyannameleri, (Bugünkü Dille), ATAM Yay., Ankara, 2006, s. 270-276; Karabekir, a.g.e., s. 549 vd.

istiklâllerinin dayanağı gibi gören İslâm alemini hedef aldığı vurgulanıyordu.

İngilizlerin Meclis-i Mebusan'ı dağıtması, milletvekillerinin önemli bir kısmını Malta'ya sürmesi ve İstanbul'u resmen işgal etmesi İstanbul hükümetinde de değişikliklere sebep olmuştur. İstanbul'un işgalini protesto eden Salih Paşa hükümeti istifa ettirilmiş ve yerine de Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı ile Harbiye Bakanlığına da yeni isimler getirilmiştir.

2- Büyük Millet Meclisi'nin Açılması

Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan'ın Misakı Millî kararını alıp dünya kamuoyuna ilân etmesinden hoşlanmayacak olan İngilizlerin Meclisi basıp dağıtacaklarını tahmin etmişti. Nitekim Nutuk'da bu konuyu şöyle anlatmıştır: “Ben, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da saldırıya uğrayacağını, dağılacığını, kesin olarak bekliyordum. Böyle bir durum karşısında alınacak tedbiri kararlaştırmıştım. Hazırlığımız ve gerekli düzenlemelerimiz de başlamıştı: Ankara'da toplanmak”¹⁵¹.

Türk milletinin seçtiği milletvekillerinin çalıştığı Meclis-i Mebusan'ın İngilizler tarafından zor kullanılarak dağıtılmasını Türk insanına karşı yapılmış büyük bir haksızlık olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa durumu yabancı devletlerin temsilcilerine şu mektupla protesto etmiştir:

“İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan siyasî temsilcilerine, Amerikan siyasî temsilcisine, bütün tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına, Fransa, İngiltere, İtalyan Millet Meclislerine vermek üzere Antalya'da İtalyan temsilciliğine, millî bağımsızlığımızı temsil eden Meclis-i Mebusan da dahil olmak üzere, İstanbul'da bütün resmi daireler, İtilaf Devletlerinin askerî kuvvetleri tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş ve millî dava uğrunda çalışan birçok vatansever kimsenin de tutuklanmasına teşebbüs edilmiştir. Osmanlı milletinin siyasî hakimiyet ve hürriyetine indirilen bu son darbe, ne pahasına olursa olsun hayatını ve varlığını savunmaya azmetmiş olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl medeniyet ve insanlığının kutsal saydığı bütün esaslara, hürriyet, milliyet, vatan duyguları gibi bugünkü insan toplumlarının temelinde yatan bütün ilkelere ve insanlığın bu ilkeleri meydana getiren ortak vic-

151 Nutuk (Bugünkü Dille), s. 248.

danına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiçbir kuvvetin bir milleti yaşama hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast olan ve Wilson prensiplerine dayanan bir Ateşkes Anlaşması'nın milleti savunma imkanlarından yoksun bırakmış olmasından doğan bir hileye de dayanmış olması bakımından, ilgili milletlerin şeref ve haysiyetleri ile de bağdaşmayan bu hareketin ne demek olduğunun takdirini, resmî Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve medeniyet Avrupa ve Amerika'nın vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihi sorumluluğa son olarak bir kez daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın haklılık ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük yardımcımızdır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal"¹⁵².

Bu tarihî protesto mektubundan sonra Mustafa Kemal Paşa, bütün komutanlara, Valilere ve Mutasarrıflara, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine, Belediye başkanlıklarına ve Basın Derneği'ne bir bildiri göndererek Kuva-yı Milliye'nin bütün milletin desteği ile bağımsızlığımızı savunacağını ve mutlaka düşmanı kovacağını dile getirmiş ve bu maksatla da “olağanüstü yetkiye sahip bir Meclis'in” Ankara'da toplanmasını istemiştir. Zira, İtilaf Devletleri tarafından Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ve devlet merkezinin resmen işgali ile devletin yasama, yargı ve yürütmeden ibaret olan millî güçlerini işletemez hale geldiğini bildirmiştir. Devlet merkezinin korunmasını, milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclisin Ankara'da toplanmasını, eski Meclis-i Mebusana seçilen milletvekillerinin yanı sıra her sancaktan seçilecek beşer yeni üyenin “memleket işlerini idâre etmek ve denetlemek üzere” Ankara'da açılacak yeni Meclis'te bulunmalarını istemiştir¹⁵³.

Seçimlerin yüksek ve derin vatanseverlik duyguları içinde yapılmasını ve özetle aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi istenmiştir:

1. Bu Meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdır.

152 Nutuk (Bugünkü Dille) , s. 285.

153 Nutuk (Bugünkü Dille), s. 286-289.

2. Seçimlerde sancaklar esas alınacak ve her sancaktan 5 üye seçilecektir.
3. Meclise girecek milletvekillerin medenî cesarete, fikrî kabiliyete, millî ve dinî duygulara sahip, yirmi beş yaşından küçük olmamak ve kötü bir şöhrete sahip bulunmaması gerekir.
4. Gayri Müslimler seçime iştirak edemez.¹⁵⁴

15 gün içinde yapılan seçimlerden sonra Meclis'in 23 Nisan 1920 Cuma günü açılması kararlaştırılmıştır. Bu vesileyle muhteşem bir tören yapılmasına karar verilmiştir. Meclisin açılışı ile ilgili Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan 1920'de Kolordulara, Vilâyetlere ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine şu genelgeyi bir telgrafla göndermiştir:

1. Allah'ın yardımıyla 23 Nisan Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.
2. Vatanın bağımsızlığının, yüce Saltanat ve Hilafet makamının kurtarılışı gibi en önemli ve hayatî görevler yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılma gününü Cumaya tesadüf ettirmekle bu günün mübarekliğinden faydalanma ve bütün sayın mebuslarla Hacı Bayram Veli Camii'nde Cuma namazı kılınarak, Kur'an nurundan ve mübarekliğinden feyz alınacaktır. Lihye-i saadet ve Sancak-ı Şerif alınarak meclise kadar gidilecek, Meclise girilmeden önce bir dua okunacak ve kurbanlar kesilecektir.
3. O günün kutsallığını pekiştirmek üzere vilâyet merkezinde Vali Beyefendi'nin tertibiyle hatim, Buhari-i Şerif okutulmaya başlanılacak ve hatm-i şerifin son bölümü teberrüken Cuma namazından sonra Meclis kapısının önünde bitirilecektir.
4. Kutsal ve yararlı yurdumuzun her köşesinde aynı suretle, bu günden başlayarak Buharî ve hatm-ı şerifler okunmasına başlanılarak Cuma ezanından önce minarelerde salat-ı şerifler okunacak, hutbe okunurken Halifemiz, Padişahımız Efendimiz hazretlerinin yüce adları anılırken, yüce kişiliğinin ve ülkesiyle bütün tebaa-i mülukanelerinin bir an önce kurtulmaları ve mutlu olmaları duası ilave olunarak söylenecek ve Cuma

154 Geniş bilgi için bkz. **Nutuk (Bugünkü Dille)**, s. 288-289. Atatürk bilahare şu konuşmayı yapar: "Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki, sinesinde yetişerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevheri asliyi çok iyi tahlil etmek dikatinden bir an feragat etmesin."

namazından sonra da hatim bitirilerek Hilafet ve Saltanat makamının ve bütün yurdun kurtuluşu amacıyla yapılmakta olan millî çalışmaların önemi ve kutsallığı ve milletin her ferdinin kendi vekillerinden meydana gelen Büyük Millet Meclisi'nin Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selâmeti ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Osmanlı ülkesinin her yanında hükümet makamına gelinerek Meclis'in açılmasından ötürü resmî tebrikler yapılacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce, uygun bir biçimde mevlit okutulacaktır.

5. Bu bildirin hemen yayınlanması için her araca başvurulacak ve çabucak en uzak köylere, en küçük asker birliklerine, memleketin bütün kurum ve kurullarına bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca büyük levhalar halinde asılacak ve mümkün olan yerlerde basılıp, çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.
6. Cenab-ı Hak'dan başarılar dileriz.¹⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın bu genelgesinde belirtildiği şekilde Büyük Millet Meclisi tekbir ve dualarla açılmıştır. Büyük Millet Meclisi bir müddet sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak anılmaya başlamıştır.

Artık Türk milleti adına memleketi idare edecek bir millî meclis kurulmuş bulunuyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan günü yapılan toplantısında bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulacak hükümetin ve hatta geniş anlamıyla yeni kurulmakta olan devletin temellerini atıyordu:

- a. Memleketi batmaktan kurtarmak için bütün millî güçleri birleştirmek gereklidir.
- b. Bunun için meşrû bir hükümet kurulmalıdır.
- c. Mebusların milletçe seçilme tarzı, milletin meşrû bir heyet kurulmasını istemesinin en kesin delilidir.
- d. Yeni kurulacak hükümet, memleketin bu günkü bunalımlı durumunun gereklerine uygun olmalıdır.
- e. Büyük Millet Meclisi, millî irâdenin biricik belirme yeridir. Meclis, milleti temsil eder, bunun için meclisin üstünde hiçbir

155 Nutuk (Bugünkü Dille), s. 43.

kuvvet yoktur.

- f. Şu halde memleketi yönetecek kanunları yapmak da bu kanunları uygulamak da Büyük Millet Meclisi'nin hakkı ve vazifesidir.
- g. Büyük Millet Meclisi, olağanüstü yetkilerle toplânmıştır. Bundan dolayı o sorumsuz bir Meclis-i Mebusan değildir. Meclis hem yasama hem de yasaları uygulama organıdır.
- h. Ancak, mebusların hepsi, icra işinin ayrıntılarıyla uğraşamayacakları için onlar, kendi aralarından seçecekleri üyelerle bir icra heyeti (hükümet) kuracaklardır. Memleketi bu heyet yönetecektir.
- i. Büyük Millet Meclisi'nin başkanı, bu icra heyetinin de başkanıdır.
- j. İcra heyeti ve onun başkanı, Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumludur.¹⁵⁶

Mustafa Kemal'in öngördüğü dinî ve millî törenlerin ardından Meclis, en yaşlı milletvekili, emekli Maarif Müdürü Şerif Bey başkanlığında 23 Nisan 1920 Cuma günü, öğleden sonra saat 14.45'de açıldı. Sinop Milletvekili Şerif Bey Meclis'i açış konuşmasında: "İstanbul'un yabancılar tarafından işgal edilmesi, hilâfet makamının ve hükümet merkezinin istiklâlini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durum ezelden beri hür yaşamış olan Türk Milleti tarafından kabul edilmediğini, bundan dolayı Meclisi topladığını ve kendi kendisini yönetmeye başladığını belirterek "Büyük Millet Meclisi'ni açıyoruz" ifadesiyle Meclis çalışması başlatılmıştır.

Meclis altmış altı sancaktan seçilen milletvekilleri ile İstanbul'dan gelebilen son Mebuslar Meclisi üyesi olan milletvekillerinden oluşmuştur¹⁵⁷.

156 Nurettin Can Güleklî-Rıza Onaran, **50. Yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ankara, 1973, s. 23.

157 Birinci Meclisle ilgili olarak bkz. İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı**, Eskişehir, 1985; Kazım Öztürk **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973)**, Ankara, 1973; Rıza Onaran-Can Güleklî, **Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 50.Yıldönümü (1920-1970)**, İstanbul, 1973; Samet Ağaoğlu, **Kuva-yı Milliye Ruhü, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi**, İstanbul, 1973; Birinci Meclis üyelerinin adedi tartışmalıdır. Tartışma Meclisin oluş şekline kaynaklanmaktadır. Rakamlar 337 ile 442 arasında dalgalanmaktadır. Meclis Başkanı Mustafa Kemal, Meclisin 350 milletvekili ile işe başladığını, 1 Mart 1922'de bu rakamın 341 olduğunu ifade etmiştir. **Atatürk'ün Söylev**

Kürsüye davet edilen Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'dan Meclisin açılışına kadar meydana gelen olayları özetleyen uzun tarihî bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Mustafa Kemal Paşa o güne kadar meydana gelen olaylar değerlendirildikten sonra ne yapılması gerektiği açıklanmıştır. Ona göre: “Bir tarafta karşımızda hiçbir anlaşma, hiçbir insanî değer ve kanunla kendisini bağlı görmeyen İtilâf Devletleri, diğer tarafta vatanın haklarını savunamayan, mütarekeye aykırı, yabancı tecavüzleri önlemek için her türlü imkandan yoksun bir hükümet, öte yandan da işgalcilerin sayısız baskısı ve hükümetin esareti karşısında başvuracak makamı olmayan ve acılar içinde kıvranan bir millet vardır... İstanbul'un işgaliyle, Osmanlı egemenliği ortadan kalkmış, devlet gücüne el konulmuştur. Yürütme gücü güdümlenmiştir. Savunma örgütü saldırganların denetimine girmiştir. Bu alçakça oluşumu kabul edilen Ferit Paşa Hükümeti, bağımsızlığına yürekten bağlı olan milletle her türlü bağlarını kaybetmiş ve millet aleyhinde düşmanla ittifak etme durumuna gelmiştir... Milletlerin bağımsızlıklarının birinci şartı yargı hakkıdır. İstanbul'daki yüzlerce kanunsuz tutuklamalar adli gücün geçersiz hale geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla millet yedi yüz yıldan beri şan ve şerefle koruduğu ve savaştığı bağımsızlık ve varlığının devamı için, İstanbul'un işgali olaylarının meydana getirdiği hukukî vaziyeti tamir etmelidir. Düşmanlarımızın tasavvurlarının engellenmesi için, devletin egemenliğine ara verilmemekte acele edilmelidir. Bunun için inhilâl eden Anayasamızın bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zorunluluğu vardır... İşte bu lüzum ve zaruret dolayısıyla, millî egemenliğin her şeyden önce tecellisi maksadıyla yüce Meclisiniz olağanüstü yetkilerle toplanmıştır... Meclis'te tecelli olan millî gücümüz, hilafet ve saltanatı yabancı baskısından ve Devleti esaretten kurtaracak önlemleri alacaktır... İstanbul faciasından bu yana, Temsil Heyeti millet arasındaki birlik ve dayanışmayı korudu. Kanunların geçerliliğini sağladı... Bu dakikadan itibaren yedi yüz yıllık bir azamet ve şevketten sonra, yok olmanın eşiğinde henüz ayakta durabilen milletin akıbetinden sorumluluk artık yüksek heyetinizin olacaktır”¹⁵⁸.

Böylece Mustafa Kemal Paşa Meclisin toplanma gerekçesini açıklayarak, milletvekillerini sorumluluk almaya davet etmiştir. Ancak her şeyden önce yürütme erkinin nasıl kullanılacağına saptanması gerekiyordu.

ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 219, s. 502.

158 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 43 vd.

Keza o gün yapılan oturumda, Mustafa Kemal Paşa, verdiği bir önerge ile konuya açıklık getirdi. Özetle: “Ülkeyi bölünmekten ve dağılmaktan korumak için millî güçleri esaslı bir örgüt içinde birleştirmek gereklidir. Bunun için Meclis’te toplanan millî iradeye dayalı bir hükümet oluşturmak zorunludur. Saltanat makamı aynı zamanda halifelik makamı olduğundan geçici bir hükümet başkanı seçmek veya padişah kaymakamı tanımak mümkün değildir. Dolayısıyla başkansız bir hükümet meydana getirmek zorunluluğu vardır... Yüce Meclis olağanüstü yetkilerle donanmıştır. Onun üstünde hiçbir güç yoktur... Yüce Meclis milletle ilgili bütün işlere el koyacaktır. Ancak işlerin ayrıntılarına her zaman girme imkânı bulamayacağından kendi içinde vekil kılınacak üyelerinden görevlendirilecek, her biri ayrı ayrı ve tümünün ortaklaşa Meclise karşı sorumlu olduğu bir hükümet işleri yürütecektir. Meclis Başkanı bu heyetinde başkanıdır. Padişah ve Halife düşman baskı ve zorlamasından kurtulduğu ve kendini tamamıyla özgür ve bağımsız olarak milletin sinesinde gördüğü gün, Meclisin düzenleyeceği kanunî esaslar çerçevesinde durumu yeniden gözden geçirilir”¹⁵⁹.

“Geçici Anayasa” niteliği kazanan bu önergenin kabulünden sonra, Meclis Başkanlığı, seçimi yapıldı ve Mustafa Kemal Meclis Başkanlığına getirildi. İkinci Başkanlığa Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif, Başkan Vekilliklerine Konya milletvekili Abdülhalim Efendi ve Kırşehir milletvekili Cemalettin Efendi seçildiler.

Meclisin 25 Nisan tarihli toplantısında, Mustafa Kemal’in önerdiği gibi, yürütme yetkisini kendisi kullanacak olan Meclis’in bu yetkiyi nasıl kullanacağı ele alındı. Bunu tespit etmek ve kanunlaştırmak üzere, 15 kişilik kanun teklif etme komisyonu oluşturuldu. Yasa tasarısının Meclise kabulüne kadar 6 kişilik heyete Genel Kurmay başkanlığına getirilen İsmet (İnönü) Bey’in katılması Meclise uygun görüldü¹⁶⁰.

Artık Ankara’da ülkenin kaderine el koymuş yeni bir Meclis ve yeni bir hükümet vardır. Meclis Başkanı hükümetin de başkanıdır. Bu bir meclis hükümetidir. Bakanlar atanmayla değil, seçimle işbaşına gelmişlerdir ve teker teker, meclise karşı sorumludur. Genel Kurmay Baş-

159 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 91-93 vd.

160 İsmet (İnönü) Bey’in Ankara’ya ilk gelişi 20 Ocak 1920’dedir. Ankara’da karargâhda 20 gün çalışmış, Harbiye Nazırı olan Fevzi Paşa’nın isteği üzerine Mustafa Kemal’inde uygun görmesiyle İstanbul’a dönmüştür. İkinci gelişi, 3 Nisan 1920’deki, İstanbul’un işgalinden sonradır. Bu tarih İnönü’nün hatıralarında 9 Nisan olarak kayıtlıdır. İnönü, 1. Kitap, s. 184. Karabekir tümenlerine yazdığı 05.04.1920 tarihli genelgede Celâlettin Beyle, on iki mebus ve İsmet Bey’in Ankara’ya gelmiş olduklarını açıklamaktadır. a.g.e., s. 599.

kanının hükümete girmesiyle “Ordu üzerinde olan Meclis, kendi tam egemenliğini Genel Kurmay Başkanı aracılığı ile uygulamış oluyordu.” Özetle, Meclisin açılmasıyla Millî Mücadele hukukî bir temele millî egemenlik temeline dayandırılmıştır.

3- Teşkilât-ı Esasiye Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti'nin de ilk Anayasası olacak olan 20 Ocak 1921 tarihli ve 85 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) yirmi üç maddeden ibarettir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğunu, idare biçiminin “halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayandığını”, yasama yetkisinin ve icra kudretinin yegâne ve gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz ettiğini belirledikten sonra, Türkiye Devleti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunacağını ve hükümetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşıdığını da hükme bağlamıştır¹⁶¹.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 Kasım 1922'de aldığı diğer bir kararlarla “Türk milletinin Saray ve Bâb-ı Âli'nin hıyanetini gördüğü için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yaptığını, bütün hukuk-ı hükümraniyi milletin nefsinde topladığını, eski Osmanlı Devleti'nin tarihe intikal ettiğini, yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti'nin kurulduğunu, milletin şahsî hükümranlılık ve saray halkı ve etrafının safahatı üzerine kurulmuş bir saltanat ve yerine, asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idâresi tesis ve vazettiğinin belirtildiği görülmektedir. 307 sayılı kanun olarak neşredilen bu karara göre Büyük Millet Meclisi Hükümeti Osmanlı Devleti yerine kaim ve millî sınırlar içinde onun yeni varisidir deniliyordu”¹⁶².

4- Millî Mücadele'nin Başlıca Savaşları ve Yapılan Antlaşmalar

Millî Mücadele Boyunca Türk milleti Yunanlılara, Ermenilere ve İtilâf Devletleri'ne karşı savaşmıştır. Ayrıca “Hilafet Ordusu'na” karşı da kendisini korumak zorunda kalmıştır.

Doğu cephesinde Kazım Karabekir komutasındaki kuvvetler Ermenileri ağır yenilgiye uğratarak Ermenilerin bölgede yaptığı zulme ve

161 Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri, Sened-i İttifaktan Günümüze*, Ankara, 1985, s. 91.

162 Gözübüyük-Kili, *a.g.e.*, s. 91, *Düstür (3. Tertip)* Başbakanlık Neşriyat Müd. Yay., Ankara, 1924, s. 149.

katliamlara son vermiştir. Antep’de, Urfa ve Maraş’ta büyük bir kahramanlık örneği gösteren vatandaşlarımız kendi şehirlerini savunmuşlar, İngilizlerin yardımıyla Fransızların Güney Vilâyetlerimizde oluşturmaya çalıştıkları “Ermeni Devleti”ne izin vermemişlerdir. İtilâf Devletleri ile İstanbul Hükümeti arasında imzalanan ve Türk milletinin tarih sahnesinden silinmesi gibi ağır şartları haiz olan Sevr Antlaşması’nın imzalanması, Saltanat rejimine karşı itimadı sarsmış, millet, vatanını ve istiklâlini koruma yolları aramaya başlamıştır. Gelişen millî duygular milleti topyekûn mücadeleye sevk etmiştir. İtilâf Devletleri’nin ve İstanbul Hükümeti’nin aleyhte propagandalarına rağmen, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Millî Mücadele, yediden yetmişe milletin desteği ile başarıyla yoluna devam etmiştir.

Doğu cephesinde Ermenilerin yaptığı vahşeti gölgede bırakırsına, Yunanlıların İzmir’den itibaren girdikleri Batı Anadolu şehirlerinde yaptıkları katliamlar, Türk milletini derinden yaralamış, üzmüş ve öfkelenmiştir. Türk milletinin ordusunu terhis eden ve ülkesini parçalayan Mondros Mütarekesi şartları dolayısıyla, Kuva-yı Milliye’nin henüz oluşturulmadığı 1919-1920 yıllarında, Yunan ordularına karşı yapılan direniş hareketlerinde başarılı olunamamıştır. Karşısında düzenli ordular bulunmayan Yunan Kuvvetleri Batı Anadolu’yu ve Batı Trakya’yı işgale muvaffak olmuştur. 1921’deki Yunan istilâsı onlar adına iyi başlamasına rağmen Türk ordusunun toparlanması tamamlanmış, İsmet Paşa komutasında İnönü mevkiinde Yunanlıları durdurmuştur. Dünyanın en uzun savunma savaşlarından biri olan Sakarya Savaşı’nda, Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri kesin bir zafer kazanmıştır. Sakarya Savaşı, bir ölüm kalım savaşı idi. Türk milleti ve onun gerçek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa’ya bu savaşta kazandığı hayatî zaferden dolayı, “Gazi” unvanını vererek şükranlarını sunmuştur. Gazilik unvanını almasından dolayı, kumandan ve asker arkadaşlarına 20 Kasım 1921’de gönderdiği beyannamede onlara olan güven ve sevgisini şöyle dile getirmiştir: **“...Fikir ve inancın mutlak kuvvetine, kazandığınız askerî başarı kadar büyük bir kanıt olmaz. Mazlum milletimizi tarihin en öldürücü bir zamanında yeniden ışığa ve kurtuluşa kavuşturan bu savaşta sizin başkumandanınız olmaktan dolayı, bir insan kalbi için değeri bilinebilecek en derin mutluluğu ve iftiharını duydum... Cenab-ı Hak, giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silâh arkadaşlarıma kendilerini ayırt eden asaletin, yiğitliğin, kahraman-**

İğın hakkı olan kesin kurtuluşa ulaşmayı sağlasın”¹⁶³.

Sakarya zaferi dünya kamuoyunda büyük yankılar uyandırmıştır. Milliyetçilerin oluşturduğu TBMM artık milletlerarası politikada güçlü bir faktör ve Türk milletinin gerçek hükümeti olarak tanındı. 1921’de Ruslarla bir dostluk anlaşması imzalandıktan sonra, Ekim 1921’de de Fransızlarla, yeni bir Türkiye-Suriye sınırı çizen ve Fransızların Adana ve çevresinden çekilmelerini öngören bir antlaşma imzalanmıştır. İtalyanlar da, sadece On iki Adayı ellerinde tutmak kaydıyla, Türkiye’nin güneyindeki, işgâl altında tuttıkları yerlerden çekilmişlerdir. Bu gelişmeler milliyetçilerin durumlarını daha da kuvvetlendirmişti. Artık, karşılarında sadece Yunanlılar ve destekçileri olarak da İngilizler kalmıştı.

Mustafa Kemal Paşa Yunanlıları ve destekçilerini ülkeden kovmaya Türk milletinin kararlı olduğunun Ağustos 1921’de Associated Press muhabirine şöyle söylemiştir: **“Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu’dan tard etmeye suret-i katiyede azmettik.. Türkiye Türklerindir... İşte milliyetperverlerin umdesi budur. Biz, hukukumuzun müdafaası için mücadeleye devam etmeye karar verdik”¹⁶⁴.**

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk ordusu düşmana son darbeyi vurmak bir yıla yakın hazırlık yaptı. Arkadaşlarına olan sonsuz güven ve inanca rağmen, Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi arkadaşlarını şöyle ikaz etmekten de geri durmamıştır: **“Bu son vatan parçasını kurtarıırken hırslarımızı, hislerimizi bir yana bırakarak ihtiyatlı olalım. Kurtuluş için, istiklâl için eninde sonunda düşmanla bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur, olamaz. Sinir gevşetici sözlere, telkinlere önem verilmemeli ve güvenilmemelidir”¹⁶⁵.**

Başta asker arkadaşları olmak üzere, Hükümet ve Meclis üyeleri Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın bu ikazını dikkate almakla kalmamış, onun etrafında ve kumandasında yek vücut olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ile birkaç defa konuşan ve “Türk Milliyetçiliği” adı altında bir kitap yazan Fransız gazeteci Berthe Georges-Gaulis, o günleri eserinde şöyle anlatır: “... Asker, sivil ve belli başlı şahsiyetler...

163 **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri** (Bugünkü Dille), s. 240-241.

164 **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri** (Bugünkü Dille), s. 236-237.

165 **Nutuk** (Bugünkü Dille) s. 431-432.

daha 1919'dan itibaren Şef'in etrafında toplandılar, onun söylediklerini can kulağı ile dinlediler, zekâ ve kabiliyetlerini hiç pazarlık konusu yapmaksızın onun emrine verdiler. Türk milliyetçiliğinin en göze çarpan karakteri, amaca ulaşmak için kendini tamamiyle unutturmasına tam bir fedakârlıktır"¹⁶⁶.

1922 yılının Ağustos ayında Türk-Yunan savaşlarının üçüncü safhası başladı. Bu safhada taarruz eden taraf Türk tarafı olmuştur. 26 Ağustos'ta Afyon Kocatepe'de başlayan Türk taarruzu başarıyla devam etmiş ve 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da muhteşem bir zaferle neticelenmiştir. Türk ordusu, Yunanlıları önüne katarak 9 Eylül'de İzmir'e varmış, düşmanı denize dökmüş, İzmir'i geri almış ve adeta Anadolu'nun ikinci ve nihai olarak fethini gerçekleştirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, mücadeleyi Trakya'ya taşımak ve Yunanlıları o vatan köşesinden de atmaya hazırlanıyordu. Bunu yapmak için halen İtilaf Kuvvetleri'nin işgalinde bulunan Çanakkale Boğazı'nı geçmesi gerekiyordu. İngilizler gitmemiştir ve ufukta bir Türk-İngiliz savaşı gözükmeye başladı. Fakat sonunda İngilizler de Türk tarafının isteklerine boyun eğmek zorunda kaldılar ve Ekim 1922'de Mudanya'da bir mütareke imzalandı. Mütareke hükümlerine göre, İtilaf hükümetleri İstanbul'da, Boğazlar'da ve 8.000 Türk jandarması tarafından bir anda işgal edilen doğu Trakya'da Türk hakimiyetini kabul ettiler. Yunanlılar, mütarekeyi 14 Ekimde kabul ettiler. 19 Ekimde Refet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden bir komisyonla birlikte Mudanya'dan hareketle İstanbul'a girdi¹⁶⁷.

5- Millî Mücadelenin ve Millî Duyguların Manevî Mimarları

Türk milletinin haksızlığa ve esarete karşı isyanı ve mücadelesi olarak ortaya çıkan Millî Mücadele'nin dayanaklarını Atatürk şu üç noktada şöyle izah etmiştir: "Birincisi ve en önemlisi doğrudan doğruya milletin kendisidir. Milletin varlığı istiklâli için gönlünde ve vicdanında belirilmiş olan istek ve emellerin sağlamlığıdır. Millet içindeki bu isteği ne kadar güçlü bir şekilde ortaya koyarsa, bu istek ve emelin gerçekleşmesi için ne kadar çok azim ve iman gösterirse düşmanlara karşı başarı sağlamak için o kadar güçlü bir vasıtaya sahip olduğumuza inanırım. İkincisi, milleti temsil eden meclisin millî isteği ortaya koymakta ve bunun gereklerini inanarak uygulamakta göstereceği kararlı-

166 Berthe Georges-Gaulis, *Türk Milliyetçiliği*, İstanbul, 1981, s. 19.

167 Lewis, a.g.e., s. 254.

lık ve yiğitliktir. Meclis, millî isteği ne kadar güçlü bir şekilde ortaya koyarsa, bu istek ve emelin gerçekleşmesi için ne kadar çok azim ve iman gösterirse düşmanlara karşı o kadar güçlü bir üstünlük vasıtasına sahip oluruz. Üçüncü vasıta, milletin silâhlı evlatlarından ibaret olup düşman karşısında toplanmış bulunan ordumuzdur”¹⁶⁸.

30 Ağustos öncesi Mustafa Kemal Paşa ile Konya’ya giden Azerbaycan’ın Türkiye Büyükelçisi Abilev, Mevlana türbesinde gördüğü bir olayı anılarında şöyle zikreder: “Titreyen elleri ile parmaklarıyla adeta kaynaşmış gibi dualar mırıldanan bir yaşlı kadının yanına gittim. “Ana, dedim. Allah kabul etsin, cepheadeki oğlunun dönüşüne mi dua ediyorsun?” Yaşlı kadın birdenbire daldığı rüyadan sıyrıldı. Uyanmış gibi idi. Yanında 7-8 yaşındaki çocuğun elini tutarak bana döndü ve cevap verdi: “İlahi yaban kişi... son giden çocuk gavur karşısına bağrımdan koparıp gönderdiğim altıncı evladım.. Oğullarım ve damadım vatanı geri getirmek için gittiler. Dönmezlerse sadece ben yanarım. Ya vatan giderse? Kaç kişi yanar bunu bilir misin? Vatan yanar kül olur...” Bu konuşma üzerine Abilev, anılarına şu cümleyi ekler: “Kâinatta, din sevgisini vatan sevgisi ile bu derece bağdaştıran bir halk yoktur”¹⁶⁹.

Yukarıdaki örnek ve daha pek çok olay milletin, istiklâlini korumadaki azim ve kararlılığını gösterir. Aynı şekilde kararlı bir şekilde milletin haklarını korumada üzerine düşen çalışma sistemini oluşturmuştur. Ordumuz ise, Kuva-yı Milliye teşkilatından modern bir ordu haline gelmiş, bütün eksikliklerine rağmen üzerine düşeni yapmış ve düşmanlarını yenerek vatanın kurtuluşunu sağlamıştır. Ordumuzun kahramanca savunmasına, Meclis’in büyük bir azim ve birliktelikle Millî Mücadeleyi yönetmesine ve halkın her türlü fedakârlığına rağmen, harp yılları büyük sıkıntıların ve bazen moral bozukluklarının da yaşandığı dönem olmuştur. İşte böyle zor anlarda bir taraftan Mustafa Kemal Paşa Meclis üyeleri ile ordu kumandanlarına, diğer taraftan vatanperver edip ve şairlerimizin, din adamlarımızın, yaptığı konuşmalar ve yazdığı yazılar, bozulan moralleri düzeltmeye yetmiştir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Peki, Millî Mücadele’nin bu manevî mimarları kimlerdir?

Milletin, Meclis’in ve Ordu’nun maneviyatını yüksek tutan bu Türk

168 Nutuk (Bugünkü Dille), s. 432-433.

169 İlhan Bardakçı, *Taşhan’dan Kadifekale’ye*, İstanbul, 1975, s. 97-98’den naklen Adnan Karaardıç, *Türk Milliyetçiliği ve Atatürk*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Türkiye Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 114.

aydınlarını şöyle sıralayabiliriz: Ziya Gökalp, Mehmet Akif, Halide Edip, Yahya Kemal, Mehmet Emin, Yakup Kadri, Ahmet Hikmet, Hasan Tahsin, Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Sütçü İmam, Müftü Kâmil Efendi (Amasya) ve niceleri.

Ziya Gökalp yazdığı Türklükle ilgili birbirinden kıymetli eserleri ile hem dönemin edip ve şairlerini etkilemiş ve hem de Millî Mücadele'nin "millî ruhu ve felsefesini" ortaya koymuştur. Yalnız 1918-1923 arasında değil, aynı zamanda 1938'e kadar eser veren edip ve şairler, eserlerinde Gökalp'in gösterdiği şekilde Türkçülük fikirlerini ve millî tarih şuurunu geliştirmeye çalışmışlardır. Halide Edip yazdığı "**Yeni Turan**" adlı romanında "Ey yeni Turan, sevgili ülke söyle sana yol nerede" haykırışı ile yetinmemiş, Sultanahmet meydanında yaptığı konuşmayla yüz binleri harekete geçirmiş ve bu hareketiyle milletin Kurtuluş Savaşı'nı desteklemesini sağlamıştır. Bununla da yetinmeyen Halide Edip, Atatürk'ten aldığı izinle "Halide Onbaşı" olarak mağlup Yunan ordularının çekilirken Batı Anadolu'da yaptığı katliamları ve vahşeti "**Türkün Ateşle İmtihanı**" adlı eserinde dile getirmiş ve yaralı milleti bir ana gibi teselli etmeye çalışmıştır. Yine Gökalp'in tesiriyle Ahmet Hikmet Müftüoğlu yazdığı hikayelerinde, Yakup Kadri "**İkdam**" gazetesinde yazdığı makalelerinde Türklüğün uğradığı haksız saldırıyı dile getirmişler ve Türklüğün asaletini vurgulamışlardır.

Mehmet Emin Yurdakul ve Yahya Kemal Beyatlı ise yazdıkları şiirlerde vatan ve Türklük sevgisini millî tarih şuru içinde dile getirmişler ve Millî Mücadele yıllarında Türk milletinin millî birlik ve bütünlük içinde olmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Millî Mücadele yıllarının başarıyla tamamlanmasında Türkçülük ideolojisi en büyük rolü oynadığı için, Millî Mücadele bir nevi Türklüğün yeniden doğuşunu sağlamıştır. Bu millî ruh, dönemin aydınlarının aynı zamanda kendileriyle hesaplaşmasını sağlamış, Türklüğün kurtuluşu ve bir daha böyle acı günler yaşamaması için çarelerin ortaya atıldığı bir dönem olmuştur.

Yukarıda adı zikredilen edip ve şairlerin içinde bir vardır ki, Millî Mücadele'ye apayrı bir "iman gücü" katmış ve millî birliğin sağlanmasında ve morallerin yüksek tutulmasında büyük payı olmuştur. Bu kıymetli insan Millî Marşımızın şairi Mehmet Akif, düşmanın yalnız İslâm'ı değil Türklüğü de yok etmek için mücadele ettiğini görünce, 1919'dan itibaren Atatürk'ün yanında yer almış ve Millî Mücadele'yi

yürüten T.B.M.M’de milletvekilliği yapmıştır. Millî Mücadele yıllarında “Türk Milleti” ve “Türk Irkı” kelimelerinin milletin kalbinde yükselen ulvî değerler haline gelmişti. Bu değerleri en usta bir şekilde İstiklâl Marşı’nda şöyle dile getirmiştir.: “O benim milletimdir ancak”, “Hakkıdır, hakka tapan milletimin istiklâl”, “Kahraman ırkıma bir gül”, “Ebediyen sana yok, ırkıma yok, izmihlal”.

İstiklâl Marşı ile yokluk içinde Millî Mücadele’yi yürüten Meclis’in ve aydınların morallerini düzelten ve millî ruhu şahlandıran Mehmet Akif, zaman zaman cephelelere giderek askerlere de moral veren konuşmalar yapmıştır. Bununla da yetinmeyen Mehmet Akif, camilerde vaaz vererek halkın da moralini yükseltmeye çalışmış ve millî birlik ve bütünlüğün bozulmaması için yediden yetmişe herkesin dikkatli olmasını istemiştir.

Edip ve şairlerin yanı sıra Millî Mücadele’ye ve Mustafa Kemal Paşa’ya en çok desteği din adamları vermiştir. Bu vatanperver din adamlarının başında ise Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi gelir. Yunanlıların İzmir’e çıktığı haberini alan Ahmet Hulusi Efendi, şu heyecanlı ve gerçekleri aksettiren konuşmayı yapmıştır: “...Ben, bu hükümetin düşman işgali altında esir vaziyette olduğuna kaniyim. Padişah ve Halife de aynı vaziyettedir. Eserin fikri hürriyetini kaybetmemiş insanlar için muta değildir. Hürriyetine sahip olmayanın savaşı da makbul ve muteber olmaz. Biz, her karışı ecdad kanıyla yoğrulu bu mübarek beldeyi bu başlar bedenlerimizi taşıırken teslim edemeyiz. Millet, haysiyet ve namusunu muhafaza ve müdafaa kararındadır”¹⁷⁰. Mustafa Kemal Paşa, 1919’da Samsun’a çıktığı günlerde Amasya Müftüsü Kâmil Efendi camide halka şöyle hitap ediyordu: “Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak, icap ederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Padişah olsun, halife olsun, hiçbir şahıs ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegane çare-i halâs halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve irâdesini kullanmasıdır.”

Milletin içinden çıkan din adamları, edipleri ve şairleri vatansever ve milliyetçi tutumları ile Türk milletinin millî duygularını canlandırmış ve Türk milliyetçiliğinin şahlanmasına ve Millî Mücadele’yi başa-

170 Ahmet Hulusi Efendi başta olmak üzere Millî Mücadele’ye destek veren din adamlarımız hakkında en geniş bilgiyi şu iki çalışmada bulabilirsiniz: **Atatürk’ün İslâma Bakışı; Belgeler ve Görüşler**, ATAM Yay., Ankara, 2006, s. 73-162; Ali Sarıkoyuncu, **İstiklâl Harbinde Din Adamları**, Diyanet İşleri Başk. Yay., 2 Cilt, Ankara, 2002.

rıyla tamamlamasına büyük katkıları sağlamıştır.

Bu arada İstanbul Hükümeti'nin ve işgal kuvvetlerinin basın üzerinde uyguladığı baskı ve sansüre rağmen, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı başta olmak üzere çok sayıda yazar İkdam, Tasvir-i Efkâr, Vakit ve Akşam gazetelerinde Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Millî Mücadele hakkında övücü yazılar yazmışlar ve halkın moralini ayakta tutmaya çalışmışlardır.

6- Millî Mücadele Yıllarında Ortaya Çıkan Zararlı Faaliyetler

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünü yaptığı emperyalist devletler, Türkiye'yi aralarında paylaşmışlar ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında da fiilen işgale başlamışlardı. Rusya'nın Bolşevik İhtilali ile harpten çekilmesine rağmen, İngiltere ile Fransa, Türkiye'yi işgale devam etmiş, Ermenileri, Rumları ve bazı Kürt gruplarını isyana teşvik etmişlerdir. Müslüman Türk halkının Gayri Müslim Ermenilere ve Rumlara gösterdiği büyük hoşgörüye rağmen bu halkların dış güçlerden aldıkları yardımlarla isyan etmeleri ve Anadolu'yu kana boyamaları Millî Mücadeleyi veren Türk insanını hem çok üzmüş ve hem de infiale sevk etmiştir. Bütün kanlı faaliyetlerine rağmen Ermeniler ve Rumlar sonunda mağlup olmuşlar ve olaylara karışanların büyük çoğunluğu utançlarından Anadolu topraklarını terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır¹⁷¹.

Bu arada İngilizler, kurdukları “Kürt Teali Cemiyeti” kanalıyla Müslüman Kürt halkını isyana teşvik ettirerek, her türlü yardımı yapacaklarını söylemişlerdir. Esasında İngilizler, kendi kontrollerinde bir Kürt Devleti kurmak istiyorlardı. Fakat Bolşevik İhtilali'nin akıbetinin ne olacağını kestiremedikleri için bu plândan vazgeçmişlerdir. Bu arada, Müslüman Türk halkı ile iç içe ve huzur içinde yaşayan Kürt halkının büyük çoğunluğu bu İngiliz teşviklerine kanmamış ve Millî Mücadele'de Türk milletinin yanında yer alarak Cumhuriyet'in kuruluşuna onurlu bir şekilde katkıda bulunmuşlardır¹⁷². Kürt halkı ile birlikte diğer etnik grupların Millî Mücadele'de gösterdikleri bu vefakar destekten dolayı Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, hem Anaya-

171 Geniş Bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, ATAM Yay., Ankara, 2005, s. 79-100, 118-130; Yusuf Sarımay- Abdullah Saydam-Hamit Pehlivanlı, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, ATAM Yay., Ankara, 1999, s. 1-60, 81-106; Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (1919-1923)**, ATAM Yay., Ankara, 1999, s. 1-65, 301- 330.

172 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, İstanbul, 1998, s. 7-8.

samızda ve hem de diğer yasalarda onlara da Türk milletinin bir parçası gibi her türlü eşit hakkı tanımıştır.

Türkler, Millî Mücadele'yi İngiliz önderliğindeki emperyalizme karşı veriyordu. 1917 İhtilali ile çarlık rejimini deviren Bolşevikler de, çarlığı destekleyen İngilizlere karşı mücadele ediyordu. Aynı düşmana karşı mücadele etmenin verdiği psikolojik duygular ve komşu olarak birbirleri ile dayanışma içine girmek ümidiyle geliştirilen ilişkilerde, daha zor durumda olan Türklerin, Bolşeviklerden para ve silah yardımını isteği kabul edilmiş ve bir dostluk antlaşması da imzalanmıştır. (24 Ağustos 1920) Fakat Bolşevikler yapacakları bu yardım karşılığında Türklerden, Van ve Bitlis vilâyetlerinden bir kısım arazinin Ermenilere verilmesini ve Türkiye'de komünist faaliyetlerinin serbest bırakılmasını istemişlerdir. Bolşeviklerin bu tavrından istifade eden Ermeniler Azerbaycan'da ve Doğu Anadolu'da Ermenistan lehine toprak kazanmak amacıyla büyük katliamlar ve sürgünler yapmışlardır. Bu gelişmeler üzerine Millî Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa ve TBMM Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya talimat vererek Ermenilerin yaptığı katliamları durdurmasını emretmiştir. Kazım Karabekir Paşa emrindeki Türk kuvvetleri ile Ermenileri yenerek onlarla Gümrü Antlaşması'nı imzalamıştır¹⁷³.

Türklerin bu kararlı tutumu karşısında Sovyetler daha önce imzalanan dostluk antlaşmasını 16 Mart 1921'de tasdik etmişlerdir¹⁷⁴. Ne var ki, Bolşevikler, yani Sovyetler, komünizmi Türkiye'ye sokmada oldukça kararlı görünüyorlardı. Nitekim, 10 Eylül 1920'de Baku'de Mustafa Suphi'ye kurdurdukları "Türkiye Komünist Partisi" kanalıyla komünizmi Türkiye'de yayma girişimlerinde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu faaliyetlere izin vermemesi üzerine Sovyetler, Halk İştirakiyyun Fırkası ile Yeşil Ordu Fırkası gibi Türk komünistlerin kurduğu teşkilatlara sızmaya çalışmışlar ise de, Mustafa Kemal Paşa buna da izin vermemiştir. TBMM'de yaptığı konuşmada Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin komünizmi özetle şu sebeplerden dolayı kabul edemeyeceğini söylemiştir:

"Türkiye ve Türk halkı demokrasi yolunu seçmiştir. Komünizm Türk halkının millî ve manevî değerlerine ters düşmektedir. Ayrıca, milletimizi fakirlikten kurtarmak için gerektiğinde devletçi, gerektiğinde liberal ve gerektiğinde özel teşebbüse dayalı bir ekonomik kal-

173 Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1969, II. Baskı, s. 1098-1099.

174 Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul, 1955, s. 39-141.

kınma modeli uygulayacağız. Hatta yasalarımıza uymak kaydıyla yabancı sermayeyi davet edeceğiz.”

Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyetleri incitmeden ortaya koyduğu bu görüşlerde ne kadar haklı olduğunu gelişen olaylar ve zaman göstermiş bulunmaktadır. Atatürk'ün bu yiğit tavrına ve “birbirlerinin içişlerine karışmamak kaydıyla” Sovyetlere karşı takip ettiği dostane siyaset malesef karşı taraftan aynı mukabeleyi görmemiştir. Sovyet ideologları ve yayın organları Atatürk hakkında seviyesiz sözler ve yazılarla onu Türkiye'ye komünizmi sokmayan “burjuva milliyetçisi” olarak eleştirmişlerdir¹⁷⁵.

175 Geniş bilgi için bkz: Mehmet Saray, **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, II. Baskı, Damla Neşriyat, İstanbul, 1990, s. 48-84.

2. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN TÜRKLÜK VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

A- Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kurulması

Ülkesi elinden alınıp esarete sürüklenmek istenen Türk milletinin Atatürk önderliğinde verdiği onurlu Millî Mücadele zaferle neticelenmişti. Millî duygularla yediden yetmişe birlik içinde verilen mücadeleden sonra, daha evvel ilan edilmiş Misak-ı Millî sınırları içinde yeni devletin kuruluşunu ilan etmeden önce hem devletin varlığını, hem de barışseverliğini tasdik ettirmek amacıyla TBMM Hükümeti Lozan'da barış masasına oturdu. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'nın başkanlığındaki Türk Hükümeti'nin verdiği direktifler çerçevesinde müzakerelere 22 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan şehrinde başladı. Osmanlı Devleti'ne kolayca kabul ettirdikleri ekonomik, sosyal ve siyasi tavizleri, yeni Türk Devleti'ne de kabul ettirmek için çok uğraşan İtilaf Devletleri ve dostları bu isteklerinde başarılı olamamışlardır. Aradaki kesintilerle birlikte 24 Temmuz 1923'e kadar devam eden Lozan Barış görüşmeleri tarafların imzalaması ile tamamlanmıştır. Yeni Türk devletin tapusu niteliğindeki Lozan Barış Antlaşması şu kazançları sağlamıştır:

1. Anadolu Yunanlılardan tamamen kurtarılmıştır.
2. Trakya'da Meriç sınırı elde edilmiş, Karaağaç mahalli ve istasyonu Türklere geri verilmiştir.
3. Güney'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi ile bugünkü sınır elde edilmişti. Lozan'da bu sınır tasdik edilmiştir.
4. Ne var ki; Musul vilâyetinin anavatana dahil edilmesi mümkün olmamış, konunun halli ayrı bir anlaşmaya bırakılmıştır. (Türkiye bu konuyu bilahare kaybetmiştir.)
5. İtilaf Devletlerinin Ermenistan ve Kürdistan yaratma işi ebedi-

yen tarihe karışmıştır.

6. Anadolu'nun yabancı nüfuz bölgelerine bölünmesi ortadan kalkmıştır.
7. Adli, mali, iktisadi ve kültürel kapitülasyonların tamamı ortadan kaldırılmıştır.
8. Boğazlar yeniden Türk hakimiyetine geçmiştir. Ancak milletlerarası bir konferansta boğazlardan geçiş şartları tespit edilecekti (1936'da Montrö ile).

Bilindiği gibi Atatürk, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Misak-ı Milli'de alınan kararları bütün dünyaya şöyle ilan etmişti: "Millî hudutlarımız dahilinde memleketimizin ve milletimizin tam istiklâli için mücadele edeceğiz." Atatürk bu prensibi Lozan Konferansı öncesinde Franklen Buyyon (Henry Franklin-Bouillon)'a şöyle anlatmıştı:

"Tam istiklâl bizim bugün üzerimize aldığımız vazifenin ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bizden evvelkilerin irtikap ettikleri hatalar yüzünden milletimiz, lafzan mevcut zannolunan istiklâlinde, mukayyet bulunuyor idi. Şimdiye kadar Türkiye'yi cihan medeniyetinde kusurlu gösteren neler mutasavver ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neşet etmiştir. Bu hataya tabi olmanın neticesi, mutlaka memleket ve milletin bütün haysiyet ve bütün hayati kabiliyetinden tecerrüt ve tebaüt etmesini mucip olabilir. Biz haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tabi olma yüzünden, bu evsaktan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Âlim, cahil, bilaistisna tek mil milletimizin fertleri bugün, yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam istiklâlimizin teminidir.

Tam istiklâl denildiği zaman, siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, harisi ve sair her hususta tam istiklâl ve tam serbesti demektir"¹⁷⁶.

TBMM Hâriciye Encümeni mazbatasında Lozan Antlaşması ile ilgili şu satırlar yer almıştır: "Heyet-i Umumiyesi ve ruh ve manası itibariyle, Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmakta bulunmuş ve Sevr ile ikmal edildiği zannedilmiş büyük bir suikastin inhidamını ifade eder ve bütün beynelmilel evrak hazinelerinde mevki alacak bir

176 Cemil Bilsel, "Lozan Barış Antlaşması", **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye sunulan Tebliğler, Kenan Mat. 1943, s. 977.

vesikai düveliyedir¹⁷⁷.

Fransa Mebûsan Meclisi Hâriciye Encümeni mazbatasında ise Lozan Antlaşması şu satırlarla yer almıştır: “Lozan Antlaşması, yirminci asrın en ehemmiyetli siyasi vesikalarından biridir. O, büyük devletler rekabetinin karşılaşmakta olduğu sahayı birdenbire çökertmiş, Avrupa’ya şark meselesinden el çektirmiştir”¹⁷⁸.

24 Temmuz 1923 Salı günü, Lozan’da imza edilen vesikalar şunlardan ibaretti: bir barış antlaşması, beş mukavele, bir itilafname, on protokol ve beyanname ile bir nihai akitten ibaret olmak üzere 18 belgedir. Bu belgelerin neler getirdiğini Lozan baş murahhası İsmet Paşa, TBMM’de şu sözlerle anlatmıştır: “Daima birlik ve bütünlük içinde olacak olan bir vatan, dışarıya karşı bağımsız, hükümet içinde hükümeti olmayan, dahili imtiyazlardan ve mali yükümlülüklerden uzak, müdafaa hakkı mutlak ve kaynakları bol ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye’dir... Eseri yaratan Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya (Atatürk) bağlılığımız ebedidir.”¹⁷⁹.

Cumhuriyet’in İlânı: Lozan Barış Antlaşmasınının 24 Ağustos 1923’te onaylanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Cumhuriyetinin kuruluşu ile ilgili çalışmalarını hızlandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 29 Ekim 1923’de “Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir. Halk kendi yöneticilerini kendi içinden seçer.” Cümlelerinde ifadesini bulan Cumhuriyeti ilan etmişlerdir. Anayasada yapılan değişikliklerden sonra 29 Ekim 1923’de Meclis Başkanlığına verilen bir önerge ile Cumhuriyetin ilanı oybirliği ile kabul edilmiştir.

Meclis tarafından oybirliği ile Cumhurbaşkanlığına seçilen Gazi Mustafa Kemal Paşa yaptığı teşekkür konuşmasında “**Milletimiz haiz olduğu evsaf ve liyakatini hükümetin yeni ismiyle medeniyet dünyasına daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti dünyada işgal ettiği mevkie layık olduğunu asarı ile ispat edecektir. Allah’ın inayeti ile şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezâifi hüsn-i ifaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim. Milletten teveccühünü daima nokta-i istinad telakki ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve**

177 Bilsel, a.g.m., s. 996.

178 Bilsel, a.g.m., s. 996.

179 Bilsel, a.g.m., s. 1002.

muzaffer olacaktır”¹⁸⁰.

Meclis Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu ilan eden kararlardan sonra Meclis çalışmalarına devam ettirmiş; 3 Mart 1924 günü Meclis Başkanlığına verilen bir başka önerge ile Hilafet makamının kaldırılmış Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin lâikleştiren yasalar çıkartılmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa bu çalışmalardan sonra şu açıklamayı yapmıştır: **“Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini emin ve metin bir istikbal yoluna koyduğu kadar asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibarı ile büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur... Cumhuriyet, fazilet-i ahlakiyye'ye müstenit bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuskâr insanlar yetiştirir. Türk milletinin tabiat ve şiarına en uygun idâre Cumhuriyettir”¹⁸¹.**

1924 Anayasasını Cumhuriyetin çağdaş bir devlet ve millet yaratma düşüncesine uygun bir şekilde yeniden düzenleyen TBMM, çalışmalarına devam ettirerek devletimizin temel prensipleri olan Milliyetçilik, Halkçılık, Cumhuriyetçilik, Lâiklik, İnkılâpçılık ve Devletçilik prensipleri çerçevesinde muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için gerekli çalışmaları başlatmıştır. Bu çalışmaların tamamına bugün Atatürkçülük diyoruz. Atatürk'ün ortaya koyduğu yukarıdaki ilkelerin ve İnkılâpların temelinde akılcılık ve bilim yatmaktadır. Bu ilke ve inkılâplar Türk milletinin hürriyet ve istiklâlini millî birlik ve bütünlüğünü esasa alan fikirler topluluğudur. Hedefi çağdaşlaşmayı, lâik düşüncüyü, insan hak ve hukukunu savunan demokrat bir hayatı sağlamaktır.

180 Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Cilt 2, TTK Yay., Ankara, s. 1970-1973.

181 **Atatürkçülük** (Birinci Kitap); **Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982, s. 27-29.

B- Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı ve Türklük Hakkındaki Görüşleri

1- Atatürk ve Türk Milliyetçiliği

Atatürk'ün Türk milletinin esarete düşmemesi, Türk yurdunun işgal edilip parçalanmaması için verdiği mücadele onun büyük bir Türk milliyetçisi olduğunun en güzel kanıtıdır. Bu gerçeğe rağmen, akla şöyle bir soru gelebilir: Acaba, Atatürk'te bu milliyetçi duygular ne zaman ve nasıl uyanmıştır? Bu soruyu Atatürk'ün bizzat cevaplandığını görüyoruz.

14 Eylül 1931 günü bir sohbet sırasında Atatürk milliyetçilik duyguları ile ilgili şu hâtırasını nakletmiştir:

“Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdir. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka milletlere, bu arada yanlış bir din anlayışı ile Araplara, sarayın ordu ve devlet ileri gelenleri arasında bulunan ırkdaşlarının etkisi ile Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken “kavm-i necip” deyiimi ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler, ikinci plânda önemsiz halk yığınları sayılıyordu.

“İlk defa Manastır Askeri İdadî'sinde öğrenci iken okuduğum Şair Mehmet Emin Yurdakul'a ait “Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur” mısrası ile başlayan manzume, bana millî benliğimin gururunu tattıran ilk olay olmuştur. Fakat ben asıl bu Türklük duygusunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu evladının gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç kaynağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka milletleri

öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusuna kaptırmadım”¹⁸².

Türk tarihi tetkik edildiğinde, Atatürk’ün, sinesinden çıktığı Türk milletini en iyi tanıyan liderlerin başında geldiği görülür. O’nun, Türk milletini tanıması iki yolla olmuştur: Askerlik ve Türk tarihini iyi bilmesi. Askerlik mesleği icabı, rütbelerine göre savaş meydanlarında, vatanını ve milletini çeşitli yönleriyle yakından tanımıştır.

Atatürk’ün Türk milletine olan sevgi ve güvenini Türk askerinin şahsında Sakarya Harbi’nden sonra yayınladığı şu genelgede açıkça görmekteyiz: **“...Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha önce sizi başka savaş alanlarında da tanımıştım. Dünya’nın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rastlanmamıştır. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, inancınla, itaatınla hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi pak kalbin ile düşmanı nihayet alt eden büyük bir gayretin için, minnet ve şükranımı söylemeyi kendime en yüce bir borç bildim. Sizin gibi kumandanları, subayları, erleri olan bir milletin yabancı eller altında köle olması mümkün değildir...”¹⁸³**

Askerliğinin yanı sıra, küçük yaştan beri devamlı tarihle ilgili kitaplar okuması, Atatürk’ün Türk insanı ve tarihi hakkında geniş bilgi edinmesine yardımcı olmuş, Türk milletini tanıdıkça, onun ne büyük hasletlere sahip yüce bir millet olduğunu anlamaya başlamıştır. Nitekim o, yaptığı konuşmalarda bu bilgisini sık sık şöyle dile getirmiştir: **“Bizim milletimiz derin bir maziye maliktir. Bu düşünce bizi elbette altı-yedi yüz yıllık Osmanlı Türklüğünden, Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine müsavi olan Türk devletlerine kavuşturur...Bu zengin tarihimizi araştırıp ortaya koymak bizim borcumuzdur.”**

“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır”¹⁸⁴.

“Ey Türk Milleti! Sen yalnız kahramanlık ve savaşkanlıkta değil, fikirde ve uygarlıkta da insanlığın şerefisin. Tarih, kurduğun uygarlıkların övgüleriyle doludur. Varlığına kasteden siyasi

182 Faik Reşit Unat, “Ne Mutlu Türküm Diyene”, **Türk Dili Dergisi**, s. 146, Kasım 1963, s. 77-78. Metnin tamamı eserin sonunda Ek-IV olarak verilmiştir.

183 **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri (Bugünkü Dille)**, s. 441.

184 A.Afetinan, “Atatürk ve Tarih Tezi” **Belleten**, III/10, (1939) s. 245.

ve toplumsal etkenler birkaç yüzyıldır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da, on bin yıllık fikir ve kültür mirası, ruhunda eskimemiş ve tükenmez bir güç halinde yaşıyor”¹⁸⁵.

Atatürk, TBMM üyelerine 1 Kasım 1922’de yaptığı konuşmada Türk tarihinin eskiliği ve zenginliği hakkında şöyle diyordu: **“Efendiler, bu dünyayı beşeriyette asgarî yüz milyonu müteceviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azimesi vardır; ve bu milletin saha-i arzdeki vüs’ati nispetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır. En bariz ve en kat’î ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler onbeş asır evvel Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin’e gönderen ve Bizans’ın sefirlerini kabul eden bu Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir”¹⁸⁶.**

Türk milletine karşı duyduğu engin sevgi ve güvendir ki, fevkalâde kötü şartlara rağmen, O’nu, Türk milletinin istiklâli için mücadele bayrağını açmaya sevk etmiştir. Atatürk, Türk milletinin hiç bir hakkının elinden alınmasına tahammül edemeyen, gelmiş geçmiş en büyük Türk milliyetçisidir.

Atatürk, Türklüğü ile iftihar eden ve milletinin varlığındaki asil cevhere inanan müstesna bir şahsiyet idi. Bu hususta kendisinin ve yakınlarının söylediği pek çok şeyler vardır. Bunların içinde, herkesçe bilinen şu sözler, bilhassa hatırlanmaya değer: **“Benim yaradılışında fevkalâde olan bir şey varsa, Türk olarak dünyaya gelmemdir”**. **“Ne mutlu Türküm diyene”**. Atatürk, Türk milletinin asaletine ve kabiliyetine büyük güven duymuş ve âdeta ona hayran olmuş bir kimse idi. O’na göre, **“Türk, çetin işler başarmak için yaratılmıştır”**. **“Türk’e müsbet ve iyi bir şey veriniz, bunu reddetmesi ihtimali yoktur”**. Bu milletin Türklüğü ile öğünmelerini, çalışmalarını ve güvenmelerini isteyen Atatürk’e göre, **“Her Türk ferdinin son nefesi, Türk milletinin nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir”**. **“Türk’ün haysiyet ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır”**. Milliyetçilik anlayışını ise şöyle açıklar:

“Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği yapan bütün mil-

185 Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, 1930, s. 69; Türk Tarihine Methal, İstanbul, 1930, s. 73-74.

186 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 390-391

letlere hürmet eder ve saygı duyarız. Onların milliyetlerinin bütün gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz her halde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir.” dedikten sonra Atatürk, Türk milliyetçiliğini şöyle tarif eder: “Türk milliyetçiliği; ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır”¹⁸⁷.

Atatürk, Cumhuriyetten önceki devirlerde milliyetçiliğe önem verilmediğinden milletin çok güçlükler çektiğini ifâde ederek, “Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız.” demiştir. “Dünyanın bize hürmet etmesini istiyorsak, evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef’al ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârı (avı)dır”¹⁸⁸. O’na göre, Türk milliyetçiliği için “Türklük esastır. Bu varlığı, tarih içinde araştırmak, birbirine bağlı bir tarih içinde tespit edilecek Türk medeniyeti ile övünmek yerinde olur. Fakat, bu övünmeye lâıyk olmak için, bugün çalışmak lâzımdır. Her alanda, özellikle medeniyet dünyasına eser vermek için çalışkan olmayı hedef tutmalıdır”¹⁸⁹. Bunun istikbal için, cumhuriyetin selâmeti için büyük ehemmiyet arz ettiğini söyleyen Atatürk, sözlerine şöyle devam etmektedir: “Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk topluluğudur. Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluluğa dayanan Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur”¹⁹⁰.

Milliyetçiliği, millet sevgisi, millete güvenme ve milleti yükseltme aşkı olarak kabul eden Atatürk, genç nesillerin mutlaka bu duygu ve düşünce ile yetiştirilmesini istemiştir. O, İstiklâl Harbi’ni ve inkılâpları bu büyük millî hisle başarmıştır. Millî hislerin ulviyeti ile bütün işlerin başarılabilceğine iman eden Atatürk, bunu bir vesileyle şöyle anlatmıştır: “Millî ahlâk; milletin, sosyal düzeni ve huzuru, şimdiki ve gelecekteki refahı, saadeti, selâmeti ve güvenliği, medeniyette iler-

187 A. Afetinan, M. Kemal Atatürk’ten Yazdıkları, Ankara, 1969, s. 59.

188 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 535

189 Atatürkçülük (Birinci Kitap), Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982, s. 15.

190 A. Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bank.Yay., Ankara, 1959, s.304

leme ve yükselmesi için insanlardan, her hususta ilgi, gayret, nefsin feragatini ve gerektiği zaman seve seve canının verilmesini isteyen millî ahlâktır. Mükemmel bir millette, millî ahlâkın gerekleri, o milletin fertleri tarafından âdeta düşünmeksizin vicdanî, hissî bir sebeple yapılır. En büyük millî his, millî heyecan işte budur”¹⁹¹.

Atatürk'ün ister Millî Mücadele yıllarında, ister Cumhuriyet kurulduktan sonra söylediği bütün sözlerinde ve hareketlerinde daima millet ve vatan sevgisini esas telâkki ettiği görülmüştür. Şöyle demiştir: “Millet sevgisi kadar büyük sevgi yoktur. İstiklâl Harbi'nde benim de millete ettiğim bir takım hizmetler olmuştur, zannedirim. Fakat, bunlardan, hiçbirini kendime maletmedim. Yapılanın hepsine milletin eseridir dedim. Aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için, yapmamız lâzım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz. Bugüne ve yarına bırakılmış daha birçok büyük işlerimiz vardır. İlmî araştırmalar da bunlar arasındadır. Benim arkadaşlarıma tavsiyem şudur: Şahsınız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için elbirliği ile çalışalım. Çalışmaların en büyüğü budur”¹⁹².

Atatürk'ün bu sözleri, millet sevgisi kaynağından ilham almak isteyen her fert için asla unutulmaması gereken bir düstur olmalıdır. Şahsî menfaatleri düşünmeden elbirliği ile çalışarak Türkiyemiz ve Türk milleti için mutlu neticelere ulaşmak elbette mümkündür ve bu mutlaka yapılmalıdır.

Bundan önceki bölümde de izah edildiği gibi, bugünkü vatanımızın her sınırında savaşmış olan Atatürk, edindiği büyük tecrübe ve kuvvetle bizlere bir vatan bütünlüğü tespit etmiş ve bu vatanın “hiç kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütün” olduğunu herkese kabul ettirmiştir. Sınırlarını, Türk nesillerinin kanlarıyla yoğurup çizdiği Türk vatanını, Atatürk şöyle tarif eder: “Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasî sınırlarımız içindeki yurttur”¹⁹³.

Atatürk, vatan toprağına kutsî hüviyetini verirken, onun hayatiyeti

191 A. Afetinan, K. Atatürk'ü Anarken, Ankara 1956, s. 76.

192 Afetinan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s. 108.

193 Afetinan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s. 57.

üzerinde de şöyle durmuştur: **“Yurt toprağı! Sana herşey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk milletini ebedî hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın. Türk toprağı! Sen, seni seven Türk milletinin mezarı değilsin, Türk milleti için yaratıcılığını göster”**¹⁹⁴. Kısaca diyebiliriz ki, **“Atatürk’ün sınırladığı bu vatan toprakları mukaddestir. Onun üzerinde dost elleri sıkılır, fakat düşman ayaklarını bastırmamaya azimli olduğumuzu, bütün dünya bilir”**¹⁹⁵.

Atatürk, millet ve vatan sevgisinden ilhamını aldığı için, büyük işler başarmıştır. Şahsiyetini ise, bu sevginin büyüklüğünde bulmuştur. O, bunu başka bir konuşmasında şöyle izah ediyor:

“Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız vatan, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir”¹⁹⁶.

Atatürk, perişan haldeki Türk Milletinin önüne düşerek yoksulluk içinde büyük zaferler kazanan eşsiz bir komutandı. Zorluklar içinde kazanılan bu zaferden sonra köşesine çekilecek bir lider değildi. Kurduğu Cumhuriyeti ebedileştirmek ve Türk Milletini geri kalmışlıktan kurtarmak, muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için gerekli adımları hızla uygulamaya koymuştur. Bunun için de millî şuurla kazanılan askerî zaferden sonra yine millî duygularla bu reformları yapmaya karar vermiştir. Şöyle ki, Türk Milletinin çimentosu haline gelen milliyetçilik ilkesi ile uygulamaya koyduğu Cumhuriyetçilik, Halkçılık, İnkılapçılık, Devletçilik ve Lâiklik ilkeleri Türk halkının ufkunu açmış ve her alanda Türkiye’nin büyük hamleler yapmasını sağlamıştır. Bu ileri hamlelerin hedefini Atatürk şöyle açıklamıştır; **“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün mana ve görünüşü ile uygar bir toplum haline getirmektir”**¹⁹⁷. Millî tarih ve millî kültür şuuru içinde, etnik kökenine bakılmadan, Türk milletini oluşturan insanların evlatlarını çağdaş bir eğitim sistemi ile yetiştirmeyi hedefleyen Atatürk, ortaya koyduğu ilkelere ve inkılâpların, gerektiğinde bilimin gelişmelerine göre değişebileceğini şöyle dile getirmiştir; **“Bu koyduğumuz prensipler, bugünün icatlarına göre milletimizin medeniyet yolunda gelişmesi için fay-**

194 A.g.e, s. 107-108.

195 A.g.e., s. 108.

196 A.g.e., s. 109.

197 Atatürk ve Çağdaşlaşma: Belgeler ve Görüşler, ATAM Yay., Ankara 2005, s. 128.

dalı bulduklarımızdır. Ancak sosyal bünye daima gelişen ve tekâmüle yönelmesi zaruri olan bir durumdadır. İlim ve teknik ise, her an yeniliklere, icatlara açıktır. İşte bu durum karşısında insanların istek ve ihtiyaçları, hem maddî, hem manevî sahada sağlam bir şekilde gelişir. Tarihi seyir içinde hiçbir prensip dogmatik bünyesini muhafaza edemez. Onun için Türk Milleti yaşadığı çağın medeniyet seviyesinin icaplarını yerine getirmek mecburiyetindedir

Bu inkılâpçılık prensibine bağlı oldukça, Türk topluluğu uygarlık aleminde geri kalmama yolunu bulacaktır. Ancak, bunda da daima göz önünde tutulacak nokta, millî bütünlüğümüzü ve millî menfaatimizi en titiz bir itina ile muhafazadır”¹⁹⁸.

Bugün biz, Atatürk'ün, akla, mantığa, hayatın gerçeklerine, ilme ve sağduyuya seslenen, hiçbir aşırılığa yer vermeyen ilkelerine, inkılâplarına ve onların uygulanmasına Atatürkçülük diyoruz. Atatürkçülükte en önemli unsur, devlet yönetiminin millî irâde, yani milletin kendi kendini yönetme esasına (demokrasi) dayalı tam istiklâldir. Atatürk'ün Halkçılık ve Cumhuriyetçilik ilkeleri Türk milletine çağdaş demokratik bir hayatı açmıştır. Lâiklik ilkesi, Türk milletinin hukuka dayalı, din ve devlet işlerinin ayrı yürütüldüğü bir yaşam tarzına girmesini sağlamıştır. Devletçilik ve Milliyetçilik ilkeleri ise, Atatürkçülüğün millî hüviyetini, bağımsızlığını, devlet ve millet olarak bölünmezliğini ifade eder. Kısaca Atatürk ilkelerinden oluşan Atatürkçülük, Türk milletinin geri kalmışlığı yenme ve her alanda çağdaşlaşma mücadelesini simgeler.

Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkelerin ve yaptığı inkılâpların temelinde akılcılık ve bilim vardır. Yetişen yeni neslin de daima aklın ve bilimin çizdiği yolda ilerlemesini istemiştir. “Akıl ve mantığın halledemeyeceği mesele yoktur... bizim akıl, mantık ve zeka ile hareket etmek en belirgin özelliğimizdir.”¹⁹⁹ diyen Atatürk, bilim ve fen ile görüşlerini ise şöyle açıklamıştır: “Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve bu milletin her ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur... Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaffettir, cehalettir, delalettir”²⁰⁰.

198 Afetinan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s. 122.

199 Atatürkçülük, İkinci Kitap, MEB Basımevi, İstanbul, 1988, s. 74

200 Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 107.

Hayatının sonlarına doğru, 1937’de yaptığı bir konuşmasında Atatürk, akıl, mantık ve ilim ile Türk milletinin geleceğine yönelik idealini şöyle gerçekleştireceğini söylemiştir:

“Büyük davamız, en uygar ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, süreli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple, okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek. Maarif Vekâleti’nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerindedir. İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, Üniversitelerimize ve Yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir”²⁰¹.

Atatürk’ün milliyetçiliğini, yani vatan ve millet sevgisini, ve bu sevgi ile ülkesini ve halkını her alanda yüceltme ülküsünü en iyi aktiren ifâdeler, 1933’de söylediği “Onuncu Yıl Nutku”nda yer almıştır. O’nun bu tarihî konuşması, bir nevi Türk milliyetçiliğinin manifestosu olmuştur:

“Türk Milleti!

Kurtuluş savaşına başladığımızın on beşinci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır. Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve mühim işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti’dir.

Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

201 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), 856-857.

Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve büyük işler yapmak mecburiyetindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sür'at ve hareket mefhumuna göre düşünülmalıdır. Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir, çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemediyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti, on beş yıldan beri, giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin, hiç birinde milletimin, hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün, aynı inanç ve kat'iyetle söylüyorum ki, millî ülküye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti!

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını

daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türk'üm diyene!”²⁰².

Atatürk'ün, Türklüğü ile nasıl iftihar ettiğini gösteren belgelerden biri de şudur:

“Bu dünyadan geçerek Türk milletine veda edeceklerin çocuklarına, kendinden sonra yaşayacaklara, son sözü şu olmalıdır: “Benim Türk milletine, Türk Cumhuriyetine, Türklüğün istiklâline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Siz de sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz. Bu sözler, bir ferdin değil, bir Türk milleti duygusunun ifâdesidir. Bunu her Türk bir parola gibi kendinden sonrakilere mütemadiyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Her Türk ferdinin son nefesi, Türk milletinin nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir. Yüksel Türk, senin için yüksekliğin hududu yoktur. İşte parola budur”²⁰³.

2- Atatürk'ün Türklük Hakkındaki Görüşleri

a- Atatürk'e Göre Türk Ahlâkı ve Türk'ün İnsanlığı

Atatürk'ün, sırf Türk milletinin yükselmesi için, yeni nesillere bir örnek olarak ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği prensibi, yani vatan ve millet sevgisi, hiç bir zaman ırkçı bir milliyetçilik şeklinde olmamıştır. Atatürk'ün anladığı ve anlatmak istediği Türk milliyetçiliği her şeyden evvel ahlâkî ve insanî değerlere ehemmiyet verir. Nitekim, Atatürk, çok sevdiği Türk milletinin özelliklerinden bahsederken şunları söyler:

“Türk milletinin görünen ortak bir hali vardır. Gerçekten, dikkat olunursa, Türklerin aşağı-yukarı, hep ahlâkları birbirine benzer. Bu yüksek ahlâk, hiç bir milletin ahlâkına benzemez. Ahlâkın millet kuruluşundaki yeri çok büyüktür, önemlidir”²⁰⁴.

Atatürk, ahlâk hakkındaki sözlerine şöyle devam eder:

“Ahlâk dediğim zaman, ahlâk kitaplarında yazılı olan öğütleri

202 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s. 811-813.

203 Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyânameleri (1917-1938), Ankara 1964, s. 575-576.

204 Atatürk, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara, 1980, s. 536.

söylüyor değilim; zira, ahlâklıdır diye yaptığımız işler veya yapmaktan sakındığımız işler, kitaplarda yazılı olan veya bir takım ahlâk hocalarının tavsiye ettikleri şeylerden daha öncedir; o sözlerden, o öğütlerden ayrı olarak, onlara asla kulak vermeyecek insanlar tarafından yapılmaktadır. İş, kurumların hâkimi, amiridir. Ahlâk kurallarının nasıl yapılması lâzım geleceği, ahlâklılık olduğu anlaşılan işler görüldükten, denendikten sonra anlaşılır”²⁰⁵.

Atatürk, Türk milletinin kişiliğini ve özelliğini ortaya çıkarmak için, ahlâkı, iş ve hizmet isteği açısından da değerlendirmek istemiş ve bu hususta şunları söylemiştir: “Bir iş, her neye ait olursa olsun, insanın kuvvet kullanmasını, yorulmasını gerektirir. İnsanlar, zor da kalmadıkça kendilerini yormak istemezler. Halbuki, bazı işler vardır ki, kendiliğinden, insana, onu yapmak için içten bir istek, bir eğilim verir ve o iş, istenen bir iş olur.

“İşte ahlâkî işler, aynı zamanda hem mecburen ve hem de istekle yapılan işlerdir. Bir işin ahlâkî bir değeri olması, ayrı ayrı insanlardan daha yüce bir kaynaktan çıkmasıdır. O kaynak toplumdur, millettir”²⁰⁶. Atatürk, buradaki millîlik durumunu istek irâde açısından ele almış ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Gerçekten ahlâklılık, fertlerden ayrı ve bunların üstünde, ancak içtimaî, millî olabilir. Milletın içtimaî nizam ve sükûnu, hal ve istikbaldeki refahı, saadeti, selâmeti ve masuniyeti, medeniyette terakki ve tealisi için insanlardan, her hususta alâka, gayret, nefsin feragatını icab ettiği zaman seve seve nefsinin fedasını talep eden millî ahlâktır... Millet analarının, millet babalarının, millet büyüklerinin ve millet hocalarının evde, okulda, orduda, fabrikada, her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletın her ferdine sürekli olarak verecekleri millî terbiyenin gayesi, işte bu yüksek millî duyguyu sağlamaştırma olmalıdır.

“Ahlâkın millî, içtimaî olduğunu söylemek, cemiyet vicdanının bir ifâdesidir demek, aynı zamanda ahlâkın kutsallık vasfını da tanımadır. Ahlâk kutsaldır, çünkü aynı değerle ölçülemez. Ahlâk kutsaldır, çünkü, en büyük ahlâkî gerçekliğin sahibi bir faile bağlıdır. O fail, yalnız ve ancak toplumdur, ondan başka bir fail yoktur... Vicdanlarımız üzerinde

205 Atatürk, s. 536.

206 Atatürk, s. 537.

etkili olan ruhî hayat, toplumun fertleri arasındaki iş ve tepkilerden oluşur. Gerçekten toplum, yoğun ve fikrî bir ahlâkî faaliyet mihrakıdır”²⁰⁷.

“**İlham ve kuvvet menbaı milletin kendisidir**” fikrini daima esas alan Atatürk, millî ve ahlâkî hisleri kuvvetli fertlere ihtiyacımız olduğunu, fakat, bunların, aynı zamanda medenî ve insanî hisleri yüksek insanlar olmasını arzu etmiştir. O’na göre, millî ve ahlâkî hissin yanında, insanî ve medenî hissin şeref payı çok büyüktür. Çünkü O’nun için, **“dünya milletleri içinde Türk milleti, medeniyet sahasında paralel yürüdüğü zaman büyük millî bir kudrettir”**. Bu hislere sahip Türk milletinin, ancak diğer medenî milletlerle boy ölçüşebileceğini ileri süren Atatürk, o yüksek vasıflara sahip milletlere de Türk milletinin saygısı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“**Türk milleti, millî duyguyu insanî duygu ile yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında millî duygunun yanında insanî duygunun şerefli yerini daima korumakla öğünür. Çünkü, Türk milleti bilir ki, bugün medeniyetin ana yolunda müştak ve fakat kendilerine paralel yürüdüğü bütün medenî milletlerin keşifleri, karşılıklı insanî ve medenî ilişki, elbetteki gelişmemizi devam ettirebilmek için gereklidir. Ve yine bilinir ki, Türk milleti her medenî millet gibi, geçmişin bütün dönemlerinde keşifleriyle, buluşlarıyla medeniyet dünyasına hizmet etmiş insanların, milletlerin değerini takdir ve hâtıralarını saygı ile korur. Türk milleti, insanlık dünyasının samimi bir âilesidir**”²⁰⁸.

“**Türk’e olumlu ve iyi bir şey veriniz; bunu reddetmesi olasılığı yoktur**”.

“**Hiçbir millet, milletimizden daha fazla yabancı unsurların inanç ve âdetlerine saygı göstermemiştir. Hattâ denilebilir ki, diğer din sahiplerinin dinine ve milliyetine saygı gösteren tek millet bizim milletimizdir.**

“**Hükümetimizin ve milletimizin, Hıristiyan unsurlara karşı adaletli bir şekilde hareket etmekteyiz, geleneklerimiz ve dinimiz gereklerindedir. Ve gerçekten Hıristiyanlara adaletli davranıldığına en büyük kanıt, memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile Hıristiyan unsurların Müslümanlardan daha fazla**

207 Aynı sayfa.

208 Atatürk, s. 537

huzur ve refaha ve servete sahip olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, malını zorla ve hile ile alarak adaletsiz davranılışaydı elbette bugünkü hal ve durumda bulunmamaları gerekirdi. Bu nedenle, bunun için başka bir kanıt ve sebep söylemeye gerek görmüyorum. Fakat bu Hıristiyan unsurların dışarının kışkırtmalarıyla veya ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek millî varlığını zedelemek, bozmak girişimlerinde bulunacakların fenalıklarına engel olmak, pek doğal ve gereklidir. Bugün en büyük, en kuvvetli ve en uygar milletlerin bu gibi sorunlarda bize oranla pek sert ve zorlayıcı davranışlara girişmekte olduğu herkesçe bilinmektedir”²⁰⁹.

b- Atatürk'ün İstikbal İçin Direktifleri

Atatürk, ahlâken yüksek, millî dilini ve tarihini iyi bilen nesillerin yetiştirilmesini Cumhuriyetin selâmeti için şart görmüştür. “**Millî şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz**” diyen Atatürk, “**Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır... Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocukları kendileri için lâzım gelen hamle kaynağını o tarihte bulacaktır. Bu tarihten Türk çocukları istiklâl fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir**”. “Her safhası vatan için, ahfad ve emsalimiz için şerefli hadiselerle dolu büyük bir menkıbe-i celâdet teşkil eden Anadolu muharebelerinin heyecan bahş tafsilâtını lisan-ı tarihe terk ediyorum. Millet; milletin ruh sanatı, musikisi, edebiyatı ve bütün bediyyatı bu kutsi cidâlin ilâhî teranelerini müebbet bir vatan aşkının vecdleriyle daima terennüm etmelidir.”²¹⁰ direktifini vermiştir.

Türk dilinin Türk milleti için mukaddes bir hazine olduğunu, aynı zamanda çok zengin olan dilin “**her mefhumu ifadeyi kabiliyeti bulunduğunu, yalnız onun varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lâzım**” geldiğini söyleyen Atatürk, bunun millî his ile son derece alâkalı olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki: “**Millî**

209 Utan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, ATAM, Ankara, 2005, s304-305.

210 Atatürkçülük, s. 8

his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindedir, yeter ki, bu dil şuurla işlensin... Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve benliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli alâkalı olmasını isteriz”... “Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun, yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz”²¹¹.

Atatürk, millî ahlâk hususunda ise şu direktifleri vermiştir. “Millet analarının, millet babalarının, millet hocalarının ve millet büyüklerinin; evde, mektepte, orduda, fabrikada, her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkmaksızın ve mütemadiyen verecekleri millî terbiyenin gayesi, işte bu yüksek, millî hissi sağlamlaştırmak olmalıdır... Millî ahlâkımızı medenî esaslarla ve hür fikirlerle destekleme ve takviye olunmalıdır. Tehdit esasına dayanan ahlâk, bir fazilet olmaktan başka itimada da şayan değildir”²¹².

“Millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bu türlü karışıklık kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun dilini, usûlünü, vasıtalarını da millî yapma zorunluluğu tartışmadan uzaktır. Millî terbiye ile geliştirmek ve yükseltmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayali fazlalıklarla doldurmaktan dikkatle kaçınmak lâzımdır”²¹³.

“Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı yüksek bir toplum halinde yaşatır veya bir milleti esaret ve sefalete terk eder.

“Terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman, herkes kendine göre bin anlam çıkarır. Ayrıntıya girilirse terbiyenin hedefleri, maksatları çeşitlenir. Mesela dinî terbiye, millî terbiye, milletlerarası terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır... Yeni Türk Cumhuriyeti’nin yeni nesle vereceği terbiye millî terbiyedir”²¹⁴.

Millî terbiye, millî seciye ve millî kültür arasında büyük bir bağ-

211 Atatürkçülük, s. 6.

212 Atatürkçülük, s. 10.

213 Aynı yer.

214 Aynı yer.

lantı olduğunu söyleyen Atatürk, yeni nesillere verilecek terbiyede buna son derecede dikkat edilmesini istemiştir. Şöyle ki:

“Şimdiye kadar tâkip olunan tahsil ve terbiye usûllerinin milletimizin gerilemesinde mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için millî terbiye programından bahsederken eski devrin boş inançlarından ve yaradılış vasfımızla hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, millî karakterimiz ve tarihimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam olarak gelişmesi ancak böyle bir kültürle temin olunabilir. Herhangi bir yabancı kültür şimdiye kadar tâkip olunan yabancı kültürlerin korkunç neticelerini tekrar ettirebilir.

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile ters düşen bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzûmunun ve millî duyguya dayanan düşünceleri büyük bir olgunlukla her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârlıkla müdafaa zorunluluğu telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün manevî gücüne bu özellik ve kabiliyetin aşılması önemlidir. Sürekli ve müthiş bir mücadele şeklinde ortaya çıkan milletlerin hayat felsefesi, bağımsız ve mutlu kalmak isteyen her millet için bu özelliği büyük bir şiddetle talep etmektedir²¹⁵.

Atatürk, millî birliğimizin ve bütünlüğümüzün geleceğimiz için en büyük güvence olduğunu söylemiş ve bu hususta asla tâviz verilemeyeceğini belirtmiştir. Etnik kökenine bakmadan Türk milletini oluşturan bütün insanlarımızın her hususta kardeş olduklarını ve bütün yasalar indinde eşit haklara sahip bulunduğunu her fırsatta dile getirmiş, millî birlik ve beraberliğin önemine 1930’da yaptığı konuşma ile dikkatleri şöyle çekmiştir: “Bugünkü Türk milleti siyasal ve sosyal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lâzlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat geçmişin istibdat dönemleri ürünü olan bu yanlış adlandırmalar –birkaç düşman âleti gerici, beyinsizden başka– hiçbir millet bireyi üzerinde üzüntüden başka bir etki yapmamıştır. Çünkü bu millet bireyleri de bütün Türk topluluğu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar.

“Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevî vatandaşlar, yaz-

215 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 231-233.

gı ve tarihlerini Türk milletine vicdanî arzularıyla bağlandıktan sonra kendilerine yan gözle, yabancı gözüyle bakılmak uygar Türk milletinin soylu ahlâkından beklenebilir mi?”²¹⁶

“Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır”²¹⁷.

Kültür ve fikir birliği idealini ise Atatürk, 4 Şubat 1935’de şöyle izah etmiştir:

“Bu yurdun en değerli varlığı yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığını, yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak, bir milletin en yenilmez silâhı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk milletinin idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksek göz diktiğimiz idealdir. Yüksek ve inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda çok emek vereceğiz. Müspet ilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan faziletli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyâsetimizin açık dileğidir”²¹⁸.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, 1 Kasım 1937 günü yapılan beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında Atatürk, şu sözleri söylemiştir:

“Efendiler!... Büyük davamız, en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak, süreli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları oluşturmak; işte en önemli umdeleri en kısa za-

216 Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, s. 376-378.

217 Kadri Kemal Kop, *Atatürk Diyarbakır’da*, İstanbul, 1938, s. 4.

218 Nimet Arsan, a. g. e. , s. 573.

manda temin etmek, Kültür ve Vekâleti'nin aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdendir.

“İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevlerdir.

“Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalaa ederek; garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programı daha radikal bir tarzda tatbik edilerek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak: merkez bölge için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak lâzımdır. Ve doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel yerinde, her şubeden ilk okullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modem bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden faaliyete geçmelidir...”²¹⁹

Nihayet, Atatürk, millî kültürü işleme faaliyetinin gerçekleşmesi için vazifelendirdiği ve “kültür ordusu” dediği öğretmenlere büyük işler düştüğünü belirterek, kendilerine şu direktifi vermiştir:

“Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları tahsilin hududu ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye'nin istiklâlîne, kendi benliğine, millî geleneğine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzûmu öğretilmelidir. Dünyada uluslararası duruma göre, böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevî unsurlara sahip olmayan kişiler ve bu mahiyette kişilerden oluşan cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur”²²⁰.

“... Millî hedef belli olmuştur. Ona kavuşacak yolları bulmak güç değildir; önemli olan, çetin olan, o yollar üzerinde çalışmaktır. Denebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok gereksinmemiz vardır: Çalışkan olmak! Toplumsal hastalıklarımızı incelersek temel olarak bundan başka, bundan önemli bir hastalık bulamayız; hastalık budur. O halde ilk işimiz, bu hastalığı esaslı şekilde tedavi etmektir. Milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun doğal sonucu olan bolluk, rahatlık ve mutluluk, yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır.

“Büyük, kutsal hedefler, erişilemeyecek hedeflerdir. Bu sebeple herhangi bir hedefe erişmekle yetinmeyeceğiz. Sürekli olarak daha

219 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 419-420.

220 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 224.

ilerisine varmak için çalışacağız.

“...Bugün milletçe hedefimiz, en uygar milletlerin gelişme düzeyine ulaşmak, hatta bu düzeyi aşmaktır. Bu asla imkansız değildir. Türk’ün zekâsı, Türk’ün doğuştan nitelikleri buna elverişlidir. Yeter ki Türk milleti hedefini iyice seçsin ve bu hedefe varmaya kesin karar versin!

“Yüzyılın bize verdiği dersten, milletimizin gereği kadar uyanıldığını görüyorum. Milletimizin özel nitelikleri, her işimizde başarımızın kefilidir. Başarımız, şüphesiz birlikte olacaktır. Eğer millet olarak amaca hep beraber çalışarak yürürsek, kesinlikle başaracaktır. İşte bunları düşünerek gelecekteki çalışmamızda da başarılı olacağına inanıyorum.

“...Türk çocuklarının payına düşen, her başarılı atılımdan hep sevinç veren sonuçlar almaktır. Türk çocukları! Yürüdünüz, yürüyorsunuz, yürüyünüz! Yaptığımız atılımlar sizi yüksek ülkeye ulaştırmak üzeredir. Durmayın, yürüyün! Mutluluk, bolluk, rahatlık, sevinç e hepsinden sonra dünyaya karşı yüksek bir gurur seni bekliyor. Türk çocukları! Son sözümün son kelimesine dikkat!... Gurur, büyüklük, sende zaten vardır; bunu gösterme! Onu, kendi yüksek enerjinin harimine sakla! Gerekirse, büyük alçakgönüllülüğünü göster. Fakat gene gerektiğe, göster ezici yumruğunu! İşte bu niteliklerinle kanıtlayabilirsin ne olduğunu!... Benim bugünkü ve yarınki Türk çocukluğundan beklediğim yaradılışından gelen özellik, bu şekilde belirmelidir.

“...Türk milletinin toplumsal düzenini bozmaya yönelik didinmeler, boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketin yüksek çıkarları aleyhine çalışmak isteyen bozguncu, alçak, vatansız ve milliyetsiz beyinsizlerin saçmalamalarındaki gizli ve kirli emelleri anlayamayacak ve onlara hoşgörüyü davranacak bir topluluk değildir. O, şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, ortadan kaldırılmaya mahkûmdur. Bu hususta köylü, işçi ve özellikle kahraman ordumuz candan beraberdir. Bunda kimsenin şüphesi olmasın!”²²¹

3- Atatürk, Millî Tarihimiz ve Türk Dilinin Gelişmesi

Millî tarihimiz ve Türkçemizin araştırılması, öğrenilmesi ve kul-

221 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri , s. 313-314.

lanılması muhakkak ki, millî duyguların uyanmasında ve kendimize güvenmede büyük bir rol oynamıştır. Tarihimizin, kültürümüzün ve dilimizin araştırılması ve geliştirilmesi için pek çok kıymetli aydınlarımızın ve fikir adamlarımızın gayretleri ve çalışmaları olmakla birlikte, bu sahaya en büyük hizmeti Gaspralı İsmail Bey vermiştir²²². Bütün Türkler arasında dil ve kültür birliği oluşturmada önemli çalışmalar yapan ve bu alanda büyük ilerlemeler sağlayan Gaspralı İsmail Bey'den sonra, Türk tarihi, dili ve kültürü üzerinde çalışmaların sayıları hızla artmıştır.

1910 yılında kurulan *Türk Ocakları* ve bir yıl sonra neşredilmeye başlanan *Türk Yurdu* Dergisi yakın tarihimize ve Millî Mücadele'nin kazanılmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Millî Mücadele'nin büyük önderi Atatürk, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında millî şuurun uyanmasında büyük katkıları olan Türk Ocakları'nın 23 Nisan 1930'da yapılan V. kurultayında Türk Ocakları Kanununa "Türk Tarih ve medeniyetini ilmî bir surette araştırmak ve ortaya koymak" maddesini ilâve ettirmiş ve bu işi yapmak için de "*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu)*" ni, "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşturulmasını sağlamak" için de "*Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)*" ni kurdu muştur. Millî heyecanın ve duygunun ancak millî tarih şuru ve millî kültür ile kuvvetlenip devam edeceğine inanan Atatürk, Türk tarihinin ilmî usullerle kısa zamanda araştırılıp ortaya konması direktifini vermiştir. Atatürk'ün bu direktifi vermesindeki gayeyi şöyle özetleyebiliriz: Türk tarihi başlangıcından itibaren iyi bir şekilde araştırılacak ve Türklerin kültür ve medeniyet dünyasına katkıları, yetiştirdiği büyük şahsiyetlerin insanlığa hizmetleri ortaya konacaktır. Böylece, dünya, Türklerin nasıl şerefli bir geçmiş ve zengin bir kültüre sahip olduğunu öğrenecek ve yeni yetişen Türk çocukları da atalarının şanlı tarihinden haberdar olacak, onlarla övüneceklerdir. Bu aynı zamanda Türk milletinin millî birliğini ve heyecanını kuvvetlendirecek, Millî Mücadele yıllarında olduğu gibi, Türkler için güçlükleri yenmede ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmada büyük bir destek olacaktır²²³.

Peki bu nasıl gerçekleşir? Veya, Atatürk'ün arzu ettiği bu hususlar gerçekleşmiş midir? Atatürk'ün, bu düşüncelerinin gerçekleşmesi

222 Mehmet Saray, *Gaspralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1993, s. 46-68.

223 Mehmet Saray, "*Atatürk ve Türk Tarihi*", *Türk Kültürü*, Sayı: 249 (Ocak 1984), s. 1-2.

için daha Millî Mücadele yıllarında çalışmaya başladığını görüyoruz. O, bunu millî eğitim ve Türk Ocakları kanalıyla yapmaya çalıştı. Bununla da yetinmeyen Atatürk, konuyu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getirdi. 1 Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin dikkatini Türk tarihinin eskiliği ve zenginliği üzerinde topluyordu. O şöyle diyordu: **“Efendiler, bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu aşkın nüfustan oluşan bir büyük Türk milleti vardır. Ve bu milletin yeryüzündeki genişliği nisbetinde tarih sahasında da derinliği vardır. En bariz ve en kat’i ve en maddi tarihî delillere istinaden beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya’nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin’e gönderen ve Bizans’ın sefirlerini kabul eden bu Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlettir”**²²⁴.

Atatürk’ün çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarında Türk tarihi ve kültürü hakkında söylediği bu sözler, meclis üyeleri arasında büyük heyecan uyandırıyor. Onun bilhassa eski müesseseleri ve geçirdikleri gelişmeleri anlatırken Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine tarihten verdiği misaller ve hadiselerin sonucunu gösteren mantıkî delilleri kendisine duyulan hayranlığı bir kat daha artırıyor.

Atatürk, Türk tarihini sevmekle kalmamış, bu hususta çalışanlara da yakın alâkasını esirgememiştir. Nitekim, büyük önder, Fuad Köprülü’nün 1923 yılında yayınladığı “Türkiye Tarihi”ni okuduktan sonra müellifine şu mektubu göndermiştir:

“Darulfûnun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi Köprülüzâde Mehmed Fuad Beyefendiye,

“Türkiye Tarihi’nizin gönderilen birinci kitabını büyük zevk ve istifâde ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücûda getirmek için sarf ettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızın tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyete ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetli mertebesinde bulunacaktır.

Türkiye Reiscumhuru Gazi MustafaKemal”²²⁵.

Atatürk, Türkiye Tarihi müellifi Fuad Köprülü’ye yalnız iltifat etmekle kalmamış, birkaç gün sonra devrin Maarif Vekili Necati Bey’e

224 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 261-262.

225 M. Fuad Köprülü, “Bir Hâtıra”, *Bellekten*, III/10 (1939), s. 278.

direktif vererek, Köprülü'nün bundan sonra yazacağı tarih kitaplarının neşrini temin için gereken maddi desteğin sağlanmasını da istemiştir.

Tarih ilmini objektif bir şekilde icra etmek ve bununla ilgili yabancı dilleri öğrenmek büyük fedakârlık isteyen bir çalışma sahasıdır. Bunu bilen büyük Atatürk, Avrupa ülkelerine gerekli dilleri öğrenmek ve araştırmalarda bulunmak üzere pek çok genci yurt dışına göndermiştir. Yurt dışında yetişip gelen bu bilim adamları bilahare tarihimizin önemli problemlerini halletmişlerdir. Fakat, Atatürk'ten sonra bu alanda ciddi tarihçilerin yetiştirilmemesi bu sahadaki eksikliklerimizin devam etmesine sebep olmuştur.

Atatürk, gençlerimizin millî duygularla yetişmesi için tarih ve dil araştırmalarıyla bizzat ilgilenerek, bu araştırmaları hızlandırmıştır. Devrin tarihçilerine hazırlattığı “Türk Tarihinin Anahatları” adlı esere dayanarak, “Türk milletinin şerefli bir mazisinin olduğunu, medeniyete hizmetlerde bulunduğunu” anlatan tarih kitapları yazdırmıştır. Bu arada Atatürk, 1932’de Türk tarihçilerinin katıldığı “1. Türk Tarih Kurultayı”²²⁶’nı tertip ettirmiş ve tarihimizin nasıl tartışılıp, araştırılıp ortaya konması gerektiği hususunda kararlar aldırılmıştır. Toplantı sonunda yaptığı konuşmada Atatürk, Türk tarihçilerine hitap ederek, “büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve şumüllü medeniyete sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur” diyerek, tarihçilerimizin daha şevkle çalışmalarını sağlamıştır²²⁶. Atatürk, 1937’de yaptırdığı “2. Türk Tarih Kurultayı”na Türk tarihi üzerinde çalışan yerli bilim adamlarının yanında yabancı bilim adamlarını da davet etmiş ve kendileri ile Türk tarihinin meselelerini bir defa daha tartışmıştır²²⁷.

“Millî şuurun ayakta kalabilmesi ve uyanık bulunması için dil ve tarih uğrunda çalışmaya mecburuz.” diyen Atatürk, **“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır... Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, bütün Türk çocuklarının kendileri için lâzım olan hamle kaynağını o tarihte bulabilecektir. Bu tarihten Türk çocukları istiklâl fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve kabiliyetle kimseye**

226 A. Afetinan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, III/10 (1939), s. 245.

227 Saray, Atatürk ve Türk Tarihi, s. 13 vd.

boyun eğmeyeceklerdir” inancıyla mücadelesini sürdürmüştür”²²⁸. Kısaca Atatürk, son asırlarda geçirdiği büyük badireler yüzünden oldukça yıpranan Türk milletinin kalbinde, Türk milletinin ruhunda kendine güvenme kudretini yaratmak istiyordu. Sevgili gençlerimiz için hazırladığımız “Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Tarihî Temeller” adlı kitapta rahmetli hocam Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun da dediği gibi “Atatürk, Türk tarihinin haşmetini, Türk’ün hürriyet aşkını, istiklâl azmini hakka ve insana saygılı asil ruhunu, ileri hamlelere karşı tutkunluğunu biliyor, bugünkü Türk’ün şuurunda vaktiyle dünyaya hükmetmiş cihangir bir milletin çocuğu hissini yaşadığını seziyordu”²²⁹. Onun için, Türk gençliğinin millî duygular içinde yetişmesi gerektiği inancı ile bu alandaki mücadelesini yaşadığı müddetçe azimle sürdürmüştür.

Türk dilinin geliştirilmesine gelince: Atatürk, Türk tarihi araştırmaları çerçevesinde Türk Tarih Tezi’ni şu şekilde ortaya koymuştu: “Türk ırkının kültür yurdu Orta Asya’dır. İlk çağlardan beri yüksek bir ziraat hayatına sahip olan, madenleri kullanan bu topluluk sonraları Orta Asya’dan doğuya, güneye, batıda Hazar Denizi’nin kuzey ve güneyine yayıldı...”²³⁰. Bu yayılma neticesinde Türk dili ve kültürü de yayıldı. Gittiği yerlerde yabancı dillere ve kültürlere tesir ettiği gibi onlardan tesirler de aldı. Bütün bunların ortaya konması için Türk dili araştırmalarına daha çok ağırlık verildi.

Atatürk, harf inkılabını gerçekleştirdikten sonra 1929’da yaptığı bir konuşmada Türk dili ile ilgili görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel ve en kolay kullanılabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır... Türk dili Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde ahlâkının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir”²³¹.

Atatürk, bir yıl sonra, yani 1930’da yaptığı başka bir konuşmasında

228 Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, s. 8.

229 İbrahim Kafesoğlu, “Atatürk ve Türk Devleti”, Türk Kültürü, Sayı: 61 (1967), s. 11.

230 Afetinan, Atatürk ve Tarih Tezi, s. 245-246.

231 Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri, M.E.B. Yay., İstanbul, 1988, s. 362.

ise şöyle diyordu: **“Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun gelişmesinde başlıca etkendir. Türk dili, dillerin en zenginidir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır”**²³².

Nihayet 1931’de yaptığı konuşmasında ise Atatürk, milliyetçilik ile dil arasındaki bağı şöyle izah ediyordu: **“Milliyetin çok bariz vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz”**²³³.

Yukarıdaki düşünceler çerçevesinde Atatürk, 1932 ve 1934 yıllarında yaptırdığı I. ve II. Türk Dili Kurultaylarında, Türk dil bilginlerine, Türk dilinin meselelerini tartıştırmış ve bu tartışmalar neticesinde ortaya çıkan problemleri yabancı bilim adamları ile tartışmak amacıyla Milletlerarası III. Türk Dili Kurultayı’nı toplatmıştır. 1936 yılında yapılan III. Türk Dili Kurultayı’na, Türkoloji ile ilgilenen bütün ülkelerin ve özellikle sınırları içinde pek çok sayıda Türk’ün yaşadığı Sovyet Rusya’nın bilim adamlarının katılmalarını sağlamıştır. Atatürk’ün bizzat hazır bulunduğu III. Türk Dili Kurultayı’nın açılış konuşmasını yapan Millî Eğitim Bakanı, şu hususları dile getirmiştir:

“Türk dili çalışmaları bir yandan bütün ilim dünyasına Türk dilinin şimdiye kadar tanınmamış olan yüksek varlığını, yalnız Ural-Altay grubunun değil, İndo-European ve Semitik adları altında bütün kültürel dillerin de ana kaynağı olduğunu tanıtmak, öte yandan da yurt içinde yazı ve bilgi dili ile konuşma dili arasında elden geldiği kadar çok çabuk yakınlık ve bağlılık yaratmak gibi iki yüksek görevi üzerine almıştır. Beynelmillel düzeydeki bu kurultayın konusu Türk dili tezinin bütün dünyaya tanıtılmasıdır”²³⁴.

Türk Dil Kurultayı yalnız Türkiye Türkçesinin değil, Türkiye dışında yaşayan Türklerin konuştukları lehçeleri de ele alıp tartışmıştır. Bu kurultayda alınan kararlar çerçevesinde Yakut, Çuvaş, Altay, Kazak, Kırgız, Kazan ve Başkurt Türklerinin kendi lehçelerinde hazırladıkları lügatlar Türkiye Türkçesine çevrilmeye başlandı. Ayrıca Rad-

232 Atatürkçülük, s. 362.

233 Atatürkçülük, s. 362.

234 “III. Türk Dil Kurultayı”, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 24 Ağustos-1 Eylül 1936.

loffun Türk Lehçeleri Lûgatı'nın tercümesi ve bütün bunların bir araya getirilerek büyük bir Türk Lehçeleri Lûgatı hazırlanmasına da karar verildi. Bunlara ilâveten bir de, Mukayeseli Türk Lehçeleri Grameri'nin hazırlanması kararlaştırıldı²³⁵.

Bütün bu çalışmalardan sonra Atatürk, Türk dilinin sadeleştirilmesi, yabancı kökenli kelimelerden mümkün olduğu kadar arınması için yeni bir çalışma başlatmıştır. 1936 ve 1937 yıllarında bu alanda bazı tecrübeler geçiren Atatürk, 1938'de yaptığı bir konuşma ile bu sadeleştirme işinin bütün milletçe tâkip edilmesi gerektiğini şöyle vurgulamıştır:

“Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuya bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanmalıyız. Her aydın hangi konuda olursa olsun, yazarken buna dikkat edebilmeli, konuşma dilimizi ise ahenkli, güzel bir hale getirmeliyiz”. “Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz”²³⁶.

235 “III. Türk Dil Kurultayınca kabul ve tasdik edilen Türk Dil Kurumu Ana Tüzüğü ve Çalışma Programı”, **Türk Dili**, Sayı: 20 (1936), s. 17-18.

236 **Atatürkçülük**, s. 362; Zeynep Korkmaz, **Atatürk ve Türk Dili: Belgeler**, Ankara, 1992, s. 284.

C- Türk Milliyetçiliğinin Özellikleri

Bu izahlardan sonra Türk milliyetçiliğinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Türk Milliyetçiliğinde Esas Olan “*Millî Karakterin Teşekkülü*” ve “*Millî Birlik ve Bütünlüğün Sağlanması*” Meselesidir.

Ne üstün ırk nazariyesi, ne de azınlık ırkçılığı önemli değildir. Türk milliyetçiliği millî birlik ve beraberliğin sembolüdür. Atatürk bu hususta şunları söylemiştir: “**Bugünkü Türk milleti siyasî ve içtimâî camiası içinde kendilerine türlü yabancılık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat, mazinin ihmâlkâr devirleri mahsulü olan bu yanlış isimlendirmeler, birkaç düşman aleti, mürteci, beyinsizden maada, hiç bir millet ferdi üzerinde elemenden başka bir tesir hasıl etmemiştir. Çünkü, bu millet fertleri de umum Türk câmiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka, soya ve hukuka sahip bulunuyorlar... Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlâtları, hep aynı cevherin damarlarıdır**”²³⁷.

Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamalarında yaptığı konuşmada Atatürk, “Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir” derken millî birlik ve beraberliğin önemine dikkati çekiyordu. Milliyetçilik anlayışında ülke ve millet bütünlüğünün son derece önemli olduğunu her fırsatta hatırlatan Atatürk, “**Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, elde ettiğimiz başarı milletin güç birliği etmesinden, ortak hareket etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, aynı**

237 Atatürkçülük, s. 12-13.

esasa dayanalım ve aynı şekilde yürüyelim.” demiştir²³⁸. Bir milletin hayatında “millî karakterin” oluşması, “millî birlik ve bütünlüğün” gerçekleşmesi yeni nesillerin alacakları eğitime bağlı olduğunu söyleyen Atatürk, bu hususta eğitimcilere şu tavsiyede bulunmuştur: **“Yetiyecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekları eğitimin sınırları ve ne olursa olsun, ilk önce ve her şeyden önce Türkiye’nin bağımsızlığına, kendi benliğine, millî geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek gereği öğretilmelidir”**²³⁹. Yine Atatürk 1935’de bu konuda şöyle demiştir: **“Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygusu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Millet varlığını korumak için bütün yurttaşların canlarını ve her şeylerini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmaları, bir milletin en yenilmez silahı ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk milletinin idâresinde ve korunmasında, millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir”**²⁴⁰.

2. Türk Milliyetçiliği İnançlara Saygılıdır

Daha önce de izah edildiği gibi, vicdan hürriyeti ve tolerans Türk milletinin en büyük hasletlerinden biridir. Bu hasletlere sahip medenî Türk milleti, elbette kendine yakışır bir olgunlukta hareket edecektir. Nitekim Atatürk bu hususu şöyle dile getirmiştir: **“Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevî vatandaşlar, mukadderat ve talihlerini Türk milliyetine vicdanî arzuları ile raptettikten (bağladıktan) sonra kendilerine yan gözle yabancı nazarı ile bakılmak, medenî Türk milletinin asil ahlâkından beklenebilir mi?”**²⁴¹ Türk milliyetçiliği, milli birliğin oluşmasında ortak inançların, ortak kültürün ve ortak tarihin rollerini kabul eder. Fakat, teokratik devlete ve ümmetçi millet anlayışına karşıdır. Ayrıca, Türk milliyetçiliği anlayışı, hiçbir şekilde insanların dinî inançlarından vazgeçmelerini veya uzaklaşmalarını istemez. Kısaca, Türk milliyetçiliği, lâiklik ilkesiyle bağlantılıdır ve her türlü mezhep ayrımcılığını reddeder.

Konuya bu açıdan bakılınca lâiklik, tıpkı milliyetçilik gibi, mezhep çatışmalarını önleyerek millî birliği ve bütünlüğü sağlamada önemli

238 Atatürkçülük, s. 77.

239 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille), s.133

240 Kocatürk, a. g. e. , s. 173.

241 Atatürkçülük, s. 12.

rol oynadığını görürüz. “Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması” diye özetlenen lâiklik ilkesinin içeriği, biraz daha yakından incelenirse, Türk milliyetçiliği ile büyük ölçüde bağlantılı olduğu görülecektir. Kısaca lâiklik ile Türk milliyetçiliği toplumu birleştirici özelliklere sahiptirler. Türk milliyetçiliği, dinî inancı ve mezhebi ne olursa olsun, bütün Türk vatandaşlarını, aynı büyük milletin eşit haklara sahip evlatları olarak görür.

Nitekim Atatürk, din ve ibadet hürriyetini tanıyan lâiklikle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: **“Her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, seçtiği bir dinin gereklerini yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz. Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilemez, ferdin tabîî haklarının en mühimlerinden biri olarak bilinmelidir”**²⁴².

Bu açıklamalardan sonra denebilir ki, lâiklik, bir yönü ile de devlet yönetiminin din kurallarına bağlı olmaması, millet ve devlet işlerinin, hukukun, eğitimin akla, bilime ve çağın ihtiyaçlarına göre yürütülmesi ve düzenlenmesi demektir. Bu nedenlerle Atatürk demiştir ki: **“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit (yol gösterici) ilimdir, fendir.”**²⁴³, **“Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir”**²⁴⁴.

3. Türk Milliyetçiliği Sosyalist Değildir

Türk milliyetçiliği, insan hak ve hürriyetlerini yok eden, mutlak eşitlik adına her türlü baskı ve terörü mübah gören, özel mülkiyete ve şahsî emeğe karşı düşman olan sosyalizme yani komünizme tamamıyla zıt bir düşünce şeklidir. Milliyetçilik prensibi, sosyal adalete, devletin kutsallığına, kanunlar çerçevesinde ülke ekonomisini daima hak ve adalet içinde ileri götürmeye yer veren, vatandaşın kendi emeğinin mahsulü olan mülkiyete sahip olma yolunu güden bir görüştür. Atatürk'ün dediği gibi, Türk milliyetçiliği, komünizme ve kolektivizme kapalı olduğu gibi, Türk milletinin, menfaatleri birbirinden ayrı zümrelerden meydana gelmediğini, bilakis zümrelerin birbirlerinin ihtiyaçlarını tamamladığını kabul eder ve savunur.

242 Afetinan, *Medeni Bilgiler*, s. 470.

243 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 627

244 *Atatürkçülük*. İkinci Kitap, s.84

Nitekim Atatürk, 16 Ocak 1923'te İstanbul'da 7 Şubat 1923'te Balıkesir'de yaptığı şu konuşmalarda fikrini açıkça ortaya koymuştur: **“Bütün sınıflar birbirleri için ayrılması imkansız unsur olan, çünkü menfaatleri de birbiriyle çatışmayan halkımızın ortak ve genel olan yararlarını ve mutluluğunu sağlamak için “Halk Fırkası” adı altında bir fırka (Parti) kurulması düşünülmektedir”**. Bu sözlerle beyan edilmek istenen şudur ki, ismi fırka olan halk kuruluşundan maksat, milletten bir kısmının, ahali sınıflarından bazılarının öteki evlat ve sınıfların zararına olarak menfaatlerini sağlamak değildir. Birbirinden ayrı ve hariç olmayıp halk adı altında bulunan bütün milleti, ortak ve birleşmiş şekilde; artan ve genel olan gerçek refaha ulaştırmak için faaliyete getirmektir”²⁴⁵.

Kurulacak partinin sınıf mücadelesi fikrini reddettiğini şöyle açıklamıştır: “Türk toplumunu oluşturan başlıca çalışma grupları şunlardır: çiftçiler, küçük sanat sahibi ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek sahipleri, sanayiciler, tüccarlar, memurlar. Bunların her birinin çalışması diğerlerinin ve bütün toplumun hayat ve mutluluğu için zorunludur. Bu duruma göre, amaç, sınıf mücadelesi yerine sosyal düzen ve dayanışmayı sağlamaktır²⁴⁶. Nihayet Atatürk, İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında hedeflerinin komünist prensipleri değil, millî ve sosyal dayanışma içinde kalkınmak olduğunu şöyle ifade etmiştir: **“Bizim halkımız menfaatleri birbirinden ayrılır sınıflar halinde değil, tam aksine varlıkları ve çalışmalarının sonuçları birbirine gerekli olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada dinleyicilerin çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve işçilerdir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir? Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin birbirlerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkar edebilir? Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha çok olmasını dilediğimiz fabrikalarımızda kendi işçimiz çalışmalıdır. Refah içinde ve memnun olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın gerçek tadını tadabilmelidir ki, çalışma için kuvvet ve kudret bulabilsin”**²⁴⁷.

Türk milletinin millî birlik ve bütünlük duyguları içinde kalkına-

245 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 464-465

246 Atatürkçülük, III. Kitap, s. 40-41.

247 Ergun Özbudun, “Halkçılık”, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Atatürkçülük, Ankara, 1986, s. 68.

çağını söyleyen Atatürk, millet fertlerine siyasî ve hukukî bakımlardan ayrıcalık tanınmasını kabul etmemiş; ekonomik hayatın ve işbölümünün kaçınılmaz sonucu olan farklılıkların kimseye yarar sağlamayacak olan sınıf mücadelelerine değil, sosyal adalet ve sosyal güvenlik tedbirlerine yol açması gerektiği görüşünü savunur²⁴⁸. Sınıf mücadelesini önlemenin en iyi yolunun sosyal adaleti ve sosyal güvenliği sağlamak olduğunu Atatürk, “Medenî Bilgiler” adlı kitaba bizzat şöyle yazmıştır: **“Millî servetin dağıtımında daha mükemmel bir adalet ve emek sarf edenlerin daha yüksek refahı, millî birliğin korunması için şarttır. Bu şartı daima göz önünde tutmak, millî birliğin temsilcisi olan devletin önemli görevidir”**²⁴⁹. Kısaca Atatürkçü milliyetçilik anlayışı, ne sosyal dertlere kayıtsız kalınmasını, ne de millî bütünlüğü sınıf kavgası kışkırtmalarıyla parçalanmasını kabul eder. Aşırı sağ ve sol rejimleri reddeden Atatürk, sosyal adalete, hak ve hürriyetlere yer vermeyen Bolşevik rejiminin azınlık diktatörlüğüne dönüştüğünü söyleyerek Bolşevik sistemini şöyle eleştirmiştir: **“Gayelerinde millî değillerdir. Şahsî hürriyet ve eşitlik tanımazlar. Halk egemenliğine riayetleri yoktur. İçeride, çoğunluğu zorlama ve baskı ile görüş noktalarına itaate mecbur tutarlar; dışarıda propaganda ve ihtilal teşkilatı ile, bütün dünya milletlerine kendi prensiplerini yaymaya çalışırlar. Halbuki hükümet kurmaktan gaye, evvelâ ferdi hürriyetin teminidir. Bolşevik hükümet tarzında istibdat mahiyeti görülmektedir”**²⁵⁰. Bu görüşleriyle Atatürk, Türk milliyetçiliğinin aşırı akımlara kapalı olduğunu, bir toplumu zorla ve baskı yoluyla bazı kişilerin esiri ve kölesi durumuna sokmanın akla ve mantığa uymadığını ortaya koymuştur.

Kısaca, Türk milliyetçiliği, ülkede dil birliğine, din birliğine, millî tarih ve kültür şuuruna yer verdiği gibi, insanî ve ahlâkî değerlere, ferdi hürriyet ve haklara hürmet eden, demokrasiye candan bağlı ve ilmin ışığında ülke şartlarına göre bir karma ekonomi sistemi ile Türk milletinin kalkınabileceğine ve Atatürk'ün işâret ettiği “muasır milletler seviyesine ulaşma” hedefine varacağına inanır.

248 Atatürkçülük, III. Kitap, s. 40-43; Sadi Irmak, Atatürk Bir Çağın Açılışı, İstanbul, 1983, s. 38.

249 Afetinan, Medeni Bilgiler, s. 444.

250 Özbudun, “Halkçılık”, a.g.e., s. 66.

4. Türk Milliyetçiliği Irkçı Değildir

Atatürk'ün bütün kalbiyle benimsediği ve inançla savunduğu Türk milliyetçiliği, nasyonal-sosyalistlerin ırkçı yaklaşımını kesin şekilde reddeder. Zirâ Atatürk, ortak geçmişe, tarihe, ahlâka, kültüre sahip bulunan; milletimizin ortak ideallerini benimseyen, kaderlerini Türk milletine bağlamış olan bütün Türk vatandaşlarını Türk kabul etmiştir. Türk milletini parçalamak isteyenlerin yaptığı ırkçı propagandayı şiddetle kınayan Atatürk, bu tip propagandaların “birkaç düşman âleti, gerici beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir etki doğurmayacağını” belirtmiştir²⁵¹. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yeniden hazırlanan 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde “Türkiye ahalisine, din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibariyle, Türk denir” ifâdesi kullanılarak Türk milliyetçiliğinin ve Türk kavramının bir ayrıcalık gütmeyeceği vurgulanmıştır. Atatürk'ün altı ilkesinden biri olan “Milliyetçilik” ilkesi Anayasaya eklenirken bizim milliyetçiliğimizin “kan ve ırk milliyetçiliği”nden farklı olduğu “dar ve tekelci” olmadığı devlet adamları tarafından açık bir şekilde vurgulanmıştır²⁵². Muhakkak ki Atatürk, Türklerin sinasından çıkmış en büyük Türk milliyetçisidir.

“Her büyük milliyetçi gibi Atatürk, çok iyi tanıdığı kendi milletinin meziyetlerini anlatmış, Türk'ün niteliklerini belirtmiş ve övmüştür. Ancak, Atatürk'ün daha çok manevî değerleri belirtmek amacıyla edebî bir üslûp içinde kullandığı “damarlarındaki asil kan” gibi sözlerini öne sürerek, onun birleştirici, bütünleştirici, bilimsel ve uygar milliyetçilik anlayışına kafatasçı, ırkçı, bilim dışı bir yorum getirmeye çalışmak yanlıştır.” diyen rahmetli Turhan Feyzioğlu'nun bu yorumuna katılmamak mümkün değildir²⁵³.

5. Türk Milliyetçiliği Çağdaşlaşmaya, Demokrasiye ve Barışa Yöneliktir

Türk milliyetçiliği çağdaşlaşmayı emretmiştir. Şöyle ki: Büyük Türk milliyetçisi Atatürk, milliyetçiliğin, Batı medeniyetinden faydalanma ve çağdaşlaşma ile büyük bir paralellik arz ettiğini söylemiştir. Çünkü, O'na göre, Türk milliyetçiliği Türk milletinin her alanda ilerlemesini ve yücelmesini hedefler. Bunu Atatürk 1923'de şöyle dile ge-

251 Afetinan, **Medeni Bilgiler**, s. 376-383'deki el yazısı.

252 Feyzioğlu, “Atatürk ve Milliyetçilik”, s. 55.

253 Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 56.

tiriyordu: “Memleket mutlaka çağdaş, medenî ve yepyeni olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın faydalı bir sonuç vermesi buna bağlıdır... Halk ile çok temasım olmuştur. O saf kitle, bilmezsiniz ne kadar yenilik taraftarıdır. Halk müreffeh, bağımsız, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü halde, fakir olmak pek ağırdır”²⁵⁴. Atatürk, iki sene sonra, yani 1925'te ise şu açıklamayı yapıyordu: “Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün mânâ ve biçimiyle medenî bir toplum haline ulaştırmaktadır. İnkılâplarımızın temel prensibi budur. Bu gerçeği kabul etmeyen zihniyetleri darmadağın etmek zaruridir”²⁵⁵.

İnkılâplar için milletine olan güvenini ise Atatürk şöyle dile getiriyordu: “Bizim milletimiz vatan için, hürriyeti ve egemenliği için fedakâr bir halktır, bunu ispat etti. Milletimiz, yaptığımız inkılâpların kıskanç savunucusudur da. Benliğinde bu faziletleri yerleştiren bir milleti, yürümekte olduğu yoldan hiç kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz”²⁵⁶.

Atatürk, vefatından bir yıl önce, yani 1937'de yaptığı konuşmada ise Türk milletinin çağdaşlaşmadaki dinamik idealini şöyle tarif etmiştir:

“Büyük davamız, en medenî ve en rahata kavuşmuş millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düsüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali, en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, süreli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak: işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda temin etmek, Millî Eğitim Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşâret ettiğim ilkeleri, Türk gençliğinin kafasında ve Türk milletinin bilincinde daima canlı bir halde tutmak, üni-

254 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 582-583.

255 Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 114-115.

256 Atatürk ve Çağdaşlaşma: Belgeler ve Görüşler, s. 54.

versitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir”²⁵⁷.

Yukarıdaki metinlerden de anlaşılacağı gibi, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı “millî bir çağdaşlaşma” hareketi olarak Türk milletinin hayatına girmiştir. Kısaca, Türk milleti, Atatürk’ün önderliğinde hem millî benliğine kavuşmuş, hem de çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne yükselme hedefine varmak için yeni hamlelere girişmiştir.

Türk milliyetçiliği demokratik fikirlere dayanmıştır. Çünkü, Atatürk, Millî Mücadeleyi yöneten TBMM’yi arkadaşlarıyla birlikte 23 Nisan 1920’de açtığı zaman yegâne parolası “**Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir**” idi. Yani, O, kuruluşu için mücadele ettiği yeni devletin temelinde, Türk milliyetçiliği ile birlikte egemenliğin bir şahısta, yani Padişapta değil, millette olacağını açık bir şekilde ifade ederek, Türk milletinin yaşam tarzının demokrasi içinde olacağını belirtmiştir. Ayrıca, TBMM’nin 1921’de kabul ettiği ilk Anayasanın 1. maddesine de egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu koydurmuştur. Böylece millet egemenliği, Millî Mücadele’ye ruh ve güç veren ana ilkelerden biri haline gelmiştir. Atatürk, bilahare, “**Medenî Bilgiler**” kitabını yazdırırken, “Halkçılık” ilkesini demokrasi prensibi ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Demokrasi fikrini daima yükselen bir denize benzeten Atatürk, demokrasi düşüncesinin karşı konulamaz bir kuvvet olduğunu belirtmiştir²⁵⁸.

Atatürk, Türk milletinin demokrasiyi seçeceğini sadece bir fikir olarak ortaya atmamış, aynı zamanda bu fikrin gerçekleşmesi için fiilen harekete de geçmiştir. Bir taraftan çok partili hayata geçme denemeleri yaptırırken, diğer taraftan da ülke aydınlarına ve halka hitap ederek demokrasinin güzelliklerini ve faydalarını anlatmaya çalışmıştır. Onun demokrasiye olan inancını Türk aydınlarına hitaben 1930’da yaptığı şu tarihî konuşmasında açık bir şekilde görüyoruz: “**Siz milliyetçi topluluk, halk ile konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız. Yüksek ses, imanın ifadesi olduğu vakit tesir yapmaktan uzak kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük ülküyü, halkın kalbinde bir fikir haline, bir his haline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak, bilhassa sizin vazifenizdir. Birtakım kelimeler vardır ki, sık sık telâffuz edildiği halde, hattâ aydınlarımız arasında, onu tamamıyla anlayan çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esaslarının neden ibaret bulunduğunu, halkçıların hal-**

257 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 856-857.

258 Afetinan, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, s. 27-30 ve 390-399.

ka karşı ne gibi vazifeler yüklenmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lâzımdır. Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet ilkelerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz”²⁵⁹.

Kısaca diyebiliriz ki, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Türk milletini köleliğe sürükleyen bir olgu değil, hürriyet ve demokrasiye götüren bir yoldur. O'nun Türk milletine olan engin sevgisi ve güveni, ülkesi ve halkı için iyi ve güzel olan her şeyi onlara sunmayı ulvî bir vazife olarak görmesini ve yapmasını sağlamıştır. Hiçbir lider O'nun kadar demokrat ve çağdaş olamamıştır. O'nun çağdaşları olan Lenin, Stalin, Hitler ve Mussolini'nin yalnız heykelleri değil, fikirleri ve ideolojileri de yıkıldı. İnsanların kalplerinde bir sukut-u hayal ve üzüntü bıraktılar. Fakat Atatürk, yalnız Türk milletinin değil, bütün insanların kalbinde yaşıyor ve saygı ile anılıyor. Fikirleri Türk milletine rehber olmaya devam ediyor.

Türk milliyetçiliği barışçıdır. Çünkü, Türk milletine ve devletine karşı Balkan Harbi ile başlayan Millî Mücadele'nin sonuna kadar devam eden çok yönlü saldırıyı başarıyla durduran Mustafa Kemal Paşa'nın, harbi devam ettirmek için yeterli nedenleri vardı. Zira, başta Balkanlar olmak üzere, Ortadoğu'da ve Kafkasya'da Türk insanına karşı acımasız saldırılar olmuş ve büyük kayıplar verilmişti. Bu haksız saldırıların ve acımasız katliamların intikamını almak için savaşa devam etmek mümkündü. Fakat, Türk milletine olan engin sevgisine rağmen Mustafa Kemal Paşa bunu yapmadı, yani harbi devam ettirmedi. Başta Anadolu'yu kana boğan Yunanlıların lideri Karamanlis olmak üzere, diğer hasım ülkelerin liderlerine dostluk elini uzatarak tam bir insanlık ve barışsever örneği olmuştur.

1923'te Cumhuriyet'in ilânından sonra verdiği demeçlerin birinde Mustafa Kemal Paşa, barışsever tutumunu şöyle açıklıyordu:

“Şu bilinsin ki, biz yabancılara karşı herhangi düşmanca bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimi münasebetlerde bulunmak arzusundayız. Türkler bütün medenî milletlerin dostlarıdır. Yabancılar, memleketimize gelsinler... zira, maksadımız, yeniden yakınlık meydana getirmek, bizi başka milletlere bağlayan ilişkileri artırmaktır. Memleketler muhtelifdir; fakat medeniyet birdir ve bir milletin gelişmesi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi

²⁵⁹ *Aydın Tarihi*, Cilt 24, Sayı 82-83, 1931; ayrıca bkz.: *Atatürk ve Çağdaşlaşma: Belgeler ve Görüşler*, ATAM Yay., Ankara, 2005, s. 73.

lazımdır”²⁶⁰.

Milliyetçilik ile barış arasında nasıl ilişki kurulacağını ise şu sözleriyle açıklamıştır: **“Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği yapan bütün milletlere hürmet eder ve saygı duyarız. Onların milliyetlerinin bütün gereklerini tanırız”** diyen Atatürk, ırkçı ve faşist rejimlerin çıktığı 1930’ların başında insanlığı şöyle uyarıyordu: **“Eğer devamlı barış isteniyorsa, kitlelerin vaziyetlerini iyileştirecek milletlerarası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir”²⁶¹.**

Dünyanın bir ucundaki rahatsızlığın bile diğer ucundaki insanları ilgilendirmesi gerektiğini savunan Atatürk, o rahatsızlığın bir gün herkesi etkileyebileceğini, bunu önlemenin ise **“Yurtta sulh, cihanda sulh”** prensibi ile hareket etmeye bağlı olduğunu söylemiştir. Onun bu barışsever tutumunun, dünyada barışı sağlamak için kurulan Birleşmiş Milletler’in UNESCO teşkilâtı tarafından doğumunun 100. yıldönümünde anılma kararı verilirken hem Atatürk’ün büyüklüğünü, hem de Türk milletinin asaletini ortaya koyan şu gerekçeler ileri sürülmüştür:

“Kemal Atatürk, sömürgecilik ve emperyalizme karşı girişilen ilk kurtuluş mücadelelerinden birinin lideridir. Kemal Atatürk, dünya milletleri arasında devamlı barış ülküsünün ve karşılıklı anlayış ruhunun olağanüstü bir öncüsüdür. Bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din ve ırk ayrımı tanımayan bir ahenk ve işbirliği çağının açılması uğrunda çalışmıştır”²⁶².

Turhan Feyzioğlu’nun da belirttiği gibi, Atatürk, bir yandan kendi milletinde millî duyguyu, kendine güveni, Türk olmanın övücünü, milliyetçi düşünceyi güçlendirip kökleştirirken, insanlığın da hayranlığını kazanmayı bilmiştir. Çünkü onun temsil ettiği milliyetçilik anlayışı, gerçekten medenî ve yüceltici bir görüştü.

Feyzioğlu’nun bu görüşünü, Atatürk’ün yakın mesai arkadaşlarından İsmet İnönü’nün, O’nun ölümünün 25. yılında söylediği şu sözler de desteklemektedir: **“Atatürk’ün mücadele neticelerini, milletlerarası sahada makul ölçüler içinde tutması ve durdurması, onun cesaretidir ve hayranlık uyandıran bir başka tarafıdır. Atatürk, zaferi**

260 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. III, s. 67-68.

261 Kocatürk, a. g, e. s. 316.

262 Turhan Feyzioğlu, Atatürk ve Milliyetçilik, s. 95.

kazandıktan sonra, esaslı bir nokta olarak, bütün hayatında insanlığın barış içinde yaşaması idealinin samimî ve sarsılmaz savunucusu olmuştur. Bugün dünya, O'na bundan dolayı da hayrandır”²⁶³.

263 Feyzioğlu, a.g.e., s. 96.

D- Anayasalarımızda Milliyetçiliğin Tarifi

1- 20 Ocak 1921 Anayasası

Millî Mücadele yıllarının ilk Anayasası olan “1921 Anayasası” tetkik edildiğinde “yumuşak bir Anayasa” gibi görünmekle birlikte “millî ruhu ve millî egemenliği” bütün yönleriyle canlı tutan bir Anayasa olduğu görülür. Millî Mücadele’nin ana fikri milliyetçiliğe dayandığı için, bu ilke ayrıca Anayasada yer almamış, bunun yerine “millî hakimiyet” prensibi açık bir şekilde ifade edilmiştir²⁶⁴. Diğer bir ifade ile milliyetçilik ilkesi, 1921 Anayasası’nda açıkça ifade edilmemiş, yeni kurulan devletin kuruluş felsefesi ve varlığı milliyetçi fikirlere dayandığı için buna ihtiyaç duyulmamıştır. Onun yerine milliyetçiliğin hukukî yönden ifadesi olan “millî hakimiyet” ilkesi 1921 Anayasası’nda yer almıştır²⁶⁵.

2- 20 Nisan 1924 Anayasası

Millî Mücadele’nin başarıyla tamamlanmasından sonra kurulan yeni devletin yapacağı inkılâplar çerçevesinde Anayasamız 1924 yılında yeniden düzenlenmiş ve bir istikrar devrinin yaşanmasını sağlamıştır. Milliyetçilik konusu tıpkı 1921 Anayasası’nda olduğu gibi, uzun süre 1924 Anayasası’nda da muhafaza edilerek devam ettirilmiştir. Komünist ve faşist rejimlerin cirit attığı 1930’lu yıllarda, muhtemelen Türk milliyetçiliğinin demokrat, insanî ve barışsever yönlerinin daha açık bir şekilde herkese gösterilmesi için 1937’de Anayasada resmen ifade edilmesine karar verilmiştir. Atatürk’ün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, milliyetçilik ilkesinin Anayasaya girmesini şöyle savunmuştur:

264 Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, ATAM Yay., Ankara, 1992, s. 21-23.

265 Aydın Taneri, **Atatürk ve Millî Hakimiyet**, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1983, s. 9-17.

“Türk Devleti behemehal Türkçü ve millici olmak mecburiyetindedir. Türk milletini insanlık içinde medeniyete yarar sulha hâdim, mümtaz bir kitle yapmak için evveleminde Türk milletini lâıyk olduğu medeniyet seviyesine çıkarmak lâzımdır. Bu itibarla millici (milliyetçi) olmak bizim zarurî şiarımızdır. Fakat bizim millici şiarımız dar ve inhisarcı (tekelci) değildir. Bizim milliciliğimiz, medenî insanlık içinde, onun esaslı bir unsuru olarak, insanlığın yücelip yükselmesine ve bütün dünyayı mutluluk ve refah içinde yaşatmaya yönelmiş bir milliciliktir”²⁶⁶.

Milliyetçilik 1924 Anayasası'na topluma düzen ve güven veren bir hukuk kuralı olarak girmiştir. **“Böylece milliyetçilik, devletin temel düzeninde yer alan zorunlu ve uyulması mecburî bir hukuk kuralı olarak”** Anayasamıza getirilmiştir²⁶⁷.

3- 9 Temmuz 1961 Anayasası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokratikleşme alanında vuku bulan gelişmeler ve Anayasalarda izah edilen demokratik hak ve özgürlükler zamanla Türkiye'yi ve Türk demokrasisini de tesiri altına almıştır. İşte bu tesirler çerçevesinde 1961 Anayasası hazırlanırken TBMM'de uzun tartışmalar yaşanmıştır. Milliyetçilik fikri, millî devlet fikrini savunanlar ve hatta bu iki ifadeye karşı çıkanlar arasında uzun tartışmalar olmuştur. İleri demokrat ülkelerin anayasalarında böyle milliyetçi ifadelerin olmamasını hatırlatan taraflar sonunda şöyle bir ifadenin 1961 Anayasası'nda yer alması fikrinde mutabık kalmışlardır: **“Bütün fertlerin, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri âilesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak”** şeklinde bir ifade ile milliyetçilik tarif edilerek Anayasamıza girmiştir. Ayrıca, Anayasanın 2. maddesinde **“Millî Devlet”** deyimine de yer verilmiştir. Böylece hem milliyetçilik, hem de millî devlet deyimleri pozitif hukuk terimleri olarak 1961 Anayasamıza girmişlerdir²⁶⁸.

266 TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre, C. 16, 5 Şubat, 1937, s. 60.

267 Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, ATAM Yay., Ankara, 1992, s. 66.

268 İrfan Bingöl, *Ülkemizde Anayasa Hareketleri*, Atak Ofset, Ankara, 1993, s. 139-140.

4- 7 Kasım 1982 Anayasası

1982 Anayasası'na Türk milliyetçiliği deyimi yerine, onunla aynı anlama gelen "Atatürk Milliyetçiliği" ifadesinin konduğunu görüyoruz. Anayasanın başlangıcında fıkra 3 ile fıkra 7'de ve 2. maddede Atatürk milliyetçiliğine yer verilmiştir. Yapıcı, birleştirici, toplayıcı ve kaynaştırıcı vasıfları yanında, şuurlu ve bilimsel hüviyeti ile diğer milliyetçilik akımlarından ayrılan Atatürk milliyetçiliği 1982 Anayasamızda yerini almıştır²⁶⁹.

Ayrıca Türk Devleti'nin ve milletin bölünmez bütünlüğü sorgulanamaz ve tartışılmaz ifadesi Anayasamızın ilk iki maddesine yazılarak, Türk Devleti'nin millî bir devlet olduğu vurgulanmıştır. Anayasa Profesörlerinden Mümtaz Soysal'a göre, "millî devlet" deyimi aynı zamanda devletin bağımsızlığını ifade etmektedir. "**Kendi milletinin iradesinden başka bir milletin irâdesine tâbi olan devlet, 'millî devlet' olamaz**"²⁷⁰.

Hamza Eroğlu'na göre, "**Amaçları millî olan devlette, her türlü devlet faaliyetleri millî menfaate yönelmekle, millî devlet, millî menfaati temel ilke olarak değerlendirmiş olmaktadır**"²⁷¹. Tarık Zafer Tunaya'ya göre ise, "**Millî devlet, Atatürk milliyetçiliğinin sembolü olmuştur**"²⁷².

269 Eroğlu, a.g.e., s. 71; Bingöl, a.g.e., s. 134-136.

270 Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasamızın Anlamı**, İstanbul, 1987, s. 179.

271 Eroğlu, a.g.e., s. 74.

272 Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkcülük**, 2. Baskı, İstanbul, 1981, s. 142.

SONUÇ

1. Atatürk'ün Doğru İfade Ettiği ve Uyguladığı “Millet” ve “Milliyetçilik” Kavramlarının Değerlendirilmesi

Daha önceki bölümlerde izah edildiği gibi, Millî irâde (Hâkimiyet-i Milliye) prensibi ile yola çıkan, milliyetçiliği millete hizmet için en yüce duygu olarak kabul eden Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, “Türk milleti” temeline dayanan millî bir devlet olarak kurmuştur. Cumhuriyet'in ilânından sonra yaptığı açıklamalarından birinde Atatürk şöyle diyordu: **“Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin dayanağı Türk toplumdur. Bu toplumun fertleri, ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa, o topluma dayalı Cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur”**²⁷³. Cumhuriyetimizin temelini teşkil eden Türk toplumunu veya Türk milletini de şöyle tarif etmiştir: **“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran halka Türk milleti denir”**.

Yukarıdaki konuşmasından sonra Atatürk, önce Müslüman Türk halkına “Ümmet bilinci” yerine, “Millet” bilincini verecek dil, tarih ve kültür çalışmalarını hızlandırdı. O'nun, milliyetçilik anlayışına şöyle açıklık getirdiğini görüyoruz: **“Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla uyum içinde yürümekle beraber, Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini korumaktır”**. Atatürk'e göre Türk milliyetçiliği, ülkede dil birliğine, din birliğine, millî tarih ve kültür birliğine yer verdiği gibi, insanî ve ahlâkî değerlere, ferdî hürriyet ve haklara hürmet eden, demokrasiye bağlı ve ilmin ışığında, ülke şartları içinde bir karma ekonomi sistemi ile kalkınmasını sağlayarak **“muasır milletler seviyesine ulaşma”**

273 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. III, s. 118.

hedefine varacaktır. Atatürk, millet tarifini ise şöyle yapmıştır: **“Zengin bir hâtıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşama hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda irâdeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet nâmı verilir”**²⁷⁴.

Bu açıklamalardan sonra Atatürk, 3 Mart 1924’te Halifeliği kaldıran, öğretimi birleştiren (Tevhid-i Tedrisat), din ve orduyu siyaset dışında bırakan yasaları çıkarttı²⁷⁵. Bu yasaların neşri ile birlikte lâik eğitim başlamış ve lâik toplum yaratma çalışmaları hızlandırılmıştır. Hedef, “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” nesiller yetiştirmektir. Çünkü Türk milliyetçiliği anlayışı lâik düşünceye dayanıyordu ve Türk milletini meydana getiren toplumu sadece ırk çizgileri ile değil, din ve mezhep çizgileriyle bölmeyi de kesinlikle reddediyordu. Onun için **“Türk Devleti lâiktir. Her reşit kişi dinini intihapta serbesttir”**. Atatürk’e göre milliyetçilik anlayışımız ırkçılığa karşıdır. Çünkü Türk milleti kavramını ırk esasına göre tanımlamamıştır. Atatürk bu hususta şunları söyler: **“Siyasi varlığımız haricinde, başka ellerde, başka siyasi zümrelerle, isteyerek veya istemeyerek kader birliği etmiş, bizimle dil, ırk, soy birliğine malik ve hatta yakın uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk cemaatleri vardır, tarihî gelişimin bir neticesi olan bu hal, Türk milleti için elem verici bir hâtradır. Fakat Türk milletinin tarihen ve ilmen teşekkülündeki asaleti, tesanütü asla haleldar edemez.**

Bugünkü Türk milleti siyasî ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış adlandırmalar, birkaç düşman aleti gerici beyinlerden başka hiçbir millet ferdi üzerinde kederlenmekten başka bir tesir doğurmamıştır. Çünkü bu millet fertleri de tüm Türk toplumu gibi aynı ortak geçmişe, tarihe, ahlâka ve hukuka sahip bulunuyorlar.

Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevî vatandaşlar, mukadderat ve talihlerini Türk milletine vicdanî arzularıyla raptettikten sonra, kendilerine yan gözle, yabancı nazarıyla bakılmak,

274 Atatürk, s. 537-538.

275 Reşat Genç, Türkiye’yi Lâikleştiren Yasalar, ATAM Yay., Ankara, 1998, s. 2-28.

medenî Türk milletinin asil ahlâkından beklenebilir mi?”²⁷⁶.

Kısaca Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ırkçılığa karşı, akılcı, çağdaş, medenî, ileriye dönük, demokratik, topplayıcı, birleştirici, yüceltici, insanî ve barışçıdır²⁷⁷.

Bunu takiben Atatürk, Türk tarihi, dili ve kültürü üzerinde plânladığı çalışmaları başlatmıştır. Bu çalışmalardan beklediği netice ise, Türk milletinin tarihi, dili, kültürü ve hukuku ile ilgili güzel bilgilerin halka ulaştırılması idi. Böylece dilinin, tarihinin, kültürünün güzelliğini ve zenginliğini öğrenen Türk milletinin kendine olan güveni artacak, millî duygularla yeni başarılı hamleler yapacaktı. Bu aynı zamanda Türk milletinin millî heyecanını ve birliğini kuvvetlendirecek, güçlükleri yenmede ve muasır medeniyet seviyesine ulaşmada büyük destek olacaktı. Böyle bir gelişme ise Türk milletine millî kimliğini tanıma şansı verecekti. Bu önemli hedefe varmak için de, Türk milletini oluşturan bütün fertlere, etnik kökenine bakılmadan, çağdaş bir eğitimin verilmesi kararlaştırıldı. Atatürk, gençlerimizin eğitimi için iki temel ilkeye dikkat edilmesini istemişti. Bunlardan birincisi, eğitimin toplum ihtiyaçlarına cevap vermesi; ikincisi ise, çağın gereklerine uygun olmasıydı. Bu iki ana ilkeye dayalı eğitim sistemimiz, şu prensipleri ihtiva edecekti: millî birlik, lâiklik, millîlik, ilmîlik, karma eğitim, iş ve disipline dayalı eğitim.

Atatürk'ün sağlığında heyecanla başlayan eğitim çalışmaları kısa sürede başarılı neticeler almıştır. Bu başarılı eğitim sistemi, Atatürk'ün vefat ettiği 1938'e kadar muntazam bir şekilde devam etmiştir. Ne var ki, onun vefatından sonra ülkeyi yöneten Cumhuriyet Hükümetleri konuyu aynı duyarlılıkla yürütememişlerdir. Ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde eğitim hizmetleri kademe kademe gerilemiş, başta Kürt kökenli kardeşlerimiz olmak üzere, köylülerimiz eğitimden yeterince istifade edememişlerdir. Türk milletini oluşturan öğelerden biri olarak Türk kültürü içinde yetişme şansı bulamayan insanlar, dış mihrakların da tesiriyle, kendi etnik kimliklerini arama gayreti içine girmişlerdir.

Doğu ve Güneydoğu vilâyetlerine eğitimcilerin gitmemesi, gidenerin kısa dönemde geri dönmeleri, yetkililerin ilgisiz tutumları bugünkü hoş olmayan manzarayı ortaya çıkarmıştır. Bu tablo, Cumhuriyet

276 A. Afetinan, **Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, ATAM Yay., Ankara, 2000, s. 23, 375-378.

277 Turhan Feyzioğlu, “Atatürk ve Milliyetçilik”, **ATAM Yay. Dergisi**, C. I, Sayı 2, Ankara, 1985, s. 381.

Hükümetlerini idare eden politikacıların Atatürk'ün ve onun millî eğitim davasının amacını yeterince anlamadıklarını göstermektedir. Büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye Cumhuriyeti'nin mensupları olarak, dinimizin okumayı emretmesine, yasalarımıza göre okumanın zorunlu olmasına rağmen, cehaleti yenemememiz bizler için utanç verici bir tablodur.

Burada gayri ihtiyarî akla şöyle bir soru geliyor: Acaba Atatürk'ten sonra Cumhuriyet Hükümetlerinin Millî Eğitim ve İçişleri Bakanları, Valileri, Kaymakamları, Millî Eğitim Müdürleri, Emniyet ve Jandarma mensupları, hukukçuları ve öğretmenleri, yaptırım gücü olan ilköğretim yasalarını niçin uygulamadılar? Bu ihmallerden sonra bölge halkı, Türk milletini oluşturan öğelerden biri olmasına rağmen, eğitim başta olmak üzere sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda arzu edilen hayat seviyesine ulaşamadı. Bu geri kalmışlığın verdiği eziklikle, bazı Kürt politikacıları kendilerine yönelik dış mihraklı propagandaya daha çok kulak vermeye başlamışlardır. Buna, küreselleşme merkezlerinin ve Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu anormal kriterler de eklenince, Türkiye'nin millî birliğine ve bütünlüğüne zarar verecek tartışmalar dönemi başlamıştır.

Bu arada, yeni oluşumlarla ilgili akla şöyle bir soru da gelebilir: Küreselleşme nedir, küreselleşmenin (globalleşmenin) millî devlet üzerindeki etkileri nelerdir?

Uluslararası para krizinin aşılammaması nedeniyle 1971'de ABD yetkilileri tarafından oluşturulan “**Yeni Ekonomik Politikalar**”, “**Küreselleşme**” adı altında yeni bir sistemi ortaya çıkardı. Dünya ticâret ve serbest ekonomi pazarında hızlı değişime neden olan bu küreselleşme akımı 1980'ler ile 1990'larda son derece etkili olmuş, her ülkenin ekonomik, sosyal ve politik hayatında büyük çalkantılara sebep olmuştur. Uluslar arasında yapılacak ticârî, ekonomik, dinî, sosyal ve kültürel alanlardaki faaliyetlerde herkese eşit davranılmasını, ferdî ve etnik özgürlüklerin de alabildiğine geniş tutulmasını sağlayan bir demokrasi isteyen küreselleşme akımı her ülkede büyük tartışmalara neden olmuştur²⁷⁸.

ABD'den sonra küreselleşmeyi en çok destekleyenler ulus-devlet çatısı altında ekonomik ve demokratik gelişmelerini tamamlayan ül-

278 Mehmet Saray, “Küreselleşme ve Türk Tarihçiliği”, **Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği**, Uluslararası Kongre, Tebliğler, AKM, Ankara, 2005, s. 22-32.

keler olmuştur. Bunları doğal kaynakları, ekonomik potansiyelleri ve kalifiye insan gücü olan ülkeler takip etmiştir. Küreselleşmenin isteklerine karşı koymada en çok zorluk çeken ülkelerden biri de “ulus-devlet” yapısına sahip, kritik bir coğrafyada yer alan Türkiye olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerinde bin bir güçlüklerle kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti Atatürk'ün gösterdiği istikamette, demokratikleşme başta olmak üzere, her alanda kalkınabilmek için şu tedbirleri almıştı: kamu hizmeti sağlamak, kamu mallarını korumak, endüstrileşmek için gereken alt yapıyı sağlamak, millî savunma sistemini kurmak, millî kültürü geliştirmek, sosyal düzeni sağlamak, ekonomik faaliyetleri düzenlemek, hukuk düzenini yerleştirmek, sağlık hizmetlerini düzenlemek, millî eğitim davasını en iyi şekilde yürütmek ve bütün bu alanlarda işbirliğini sağlamak²⁷⁹.

Bir millî devlet olarak, yukarıda zikredilen alanlarda önemli mesafeler kat etmiş olan Türkiye, hem ABD önderliğindeki küreselleşmenin, hem de girmek istediği Avrupa Birliği'nin dayatmaları ile özelleştirme ve hukuk konularında istenenleri gerçekleştirmek için her alanda hızla yasal değişikliklere gitmek mecburiyetinde kalmıştır. Yeni yasaların uygulama sürelerinin uzaması, bazı alanlarda hukuki boşluklar doğurmuş ve bundan istifade eden bazı çevreler Türkiye'nin bütünlüğüne ve lâik sistemine yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin içinde bulunan tarikatların, cemaatlerin, azınlıkların ve sivil toplum örgütlerinin para ile desteklenerek birer baskı aracı gibi kullanılması seçimle gelmiş hükümetleri son derece rahatsız eder hale gelmiştir.

Küreselleşme sürecinde uluslararası hukuk gelişirken ulusal hukuklar gerileme dönemine girmiştir. Sermaye çevreleri kendi egemenliklerinde bir hukuk oluştururken, ulusal devletlerin kendi egemenliklerine dayanan ulusal hukuklarını yok etmeye çalışmaktadır. Bir anlamda küreselleşme, ulusal meclisleri baskı altına alarak, ulusal hukuku işlevsiz kılmaya çalışmaktadır. Bununla da yetinmeyen küreselleşme merkezleri, devletlerin sivil toplum kuruluşlarına yardımcı olması için baskı uygulamaya başlamıştır. Sivil toplum kuruluşlarına sonsuz özgürlük tanınmasını istemiş, bununla da yetinmeyerek bu sivil toplum kuruluşlarına para desteği yaparak, onların kendi ülkelerinin millî çıkarla-

279 Nilüfer Bozkurt, “Globalleşme ve Devlet”, *İktisat Dergisi*, Sayı 362 (1998), s. 55. daha geniş bilgi için bkz.: Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*”, Yargı Yay., Ankara, 2004, s. 207-234.

rına aykırı biçimde çalışmalarını teşvik etmiştir. Demokrasi ve insan haklarına önem veriyoruz diyerek, pek çok ülkede azınlık haklarını bahane ederek o ülkenin iç işlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Küreselleşme hareketinin, Osmanlı Devleti'nin yıkılması sürecinde yaşananları hatırlatan bu müdahaleci tutumu pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de rahatsızlıklara sebep olmuştur²⁸⁰.

Küreselleşme ve Avrupa Birliği'nin dayatmalarıyla ortaya çıkan hukuk karmaşasından istifade ederek Türkiye'nin milli birliğine ve bütünlüğüne yönelik konuşmaların artması ve yazışmaların sıklaşması, etnik milliyetçiliğin kışkırtılması son derece düşündürücüdür. Bu hukuk istismarının önlenmesi için, demokrat bir ülkede hak ve özgürlüklerin ne olduğu ve nasıl kullanıldığını unutmamak gerekir. Şurası unutulmamalıdır ki, insanların düşüncelerini ve inançlarını rahatça dile getirdiği bir demokrasi zemininde de hak ve özgürlükler hiçbir zaman sınırsız olmamıştır. Aşağıdaki şu örneği unutmamak gerekir:

Karşı karşıya duran A ve B şahıslarını düşünelim. Bunların arasında her iki şahsa eşit mesafede olan bir ortak sınır vardır. Bu A ve B şahısları, hak ve özgürlükleri çerçevesinde, neye inanır ve ne yapmak isterlerse, yapacağı eylemlerde ortak sınırı aşamazlar. Şayet bu ortak sınırı aşarlar ise, karşı tarafın hak ve özgürlüklerine tecavüz ediyorlar demektir ki, böyle bir hakkı kendilerine hiçbir kuvvet vermemiştir. Bu hukuk kuralı hem A ve hem de B şahsı için geçerlidir. Karşılıklı olarak birbirlerinin hak ve özgürlüklerine gösterilen bu saygı, hukukun değişmez kurallarından biridir, demokratik hayata güzellikler katar. Başkalarının hak ve özgürlükleri ile sınırlı olan hak ve özgürlüklerimizi, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünü yıkmaya ve lâik sistemi ortadan kaldırmaya kullanamayız. Demokratik hayatın vazgeçilmez kurallarının başında gelen bu hak ve özgürlükler konusunu ve sınırlarını, halkımızın, özellikle aydınlarımız ile basın mensuplarımızın iyi bilmesi gerekir.

2. Cumhuriyet Hükümetlerinin Hatalar Zinciri

İnsanların, son yıllarda Türkiye'ye yapılan haksızlıklara gösterdiği tepkiyi milliyetçilik olarak algılamak doğru değildir. Tarihin her devrinde insanlar adaletsizliğe veya haksızlığa karşı tepki göstermişlerdir. Bu tepki duygularını, "...bir insanın mensup olduğu milleti ve ülkeyi

280 Anıl Çeçen, "Küreselleşmenin Getirdiği Hukuk Karmaşası", *Stratejik Analiz*, III/29 (2000), s. 68-75.

her alanda yüceltme isteği ve mücadelesi...” olan milliyetçilik duygusu ile karıştırmamak gerekir. Atatürk'ün ve O'nu anlayanların yaptığı bu idi. Ne var ki, yıllar geçtikçe, biz hızla, onları takip edemeyen bir topluma dönüşüyoruz. Nitekim, Atatürk'ün sağlığında yaptıkları ve gerçekleşmesini istediği idealleri Cumhuriyet Hükümetleri maalesef yeterince gerçekleştirmedi ve aydınlarımız da üzerine düşeni layıkıyla yapmadı. Türk milletinin cehaletten kurtarılarak çağdaşlaşma alanında ilerlemesini yavaşlatan hatalar zincirini şöyle sıralayabiliriz:

1- Atatürk'ün Cumhuriyeti birlikte kurduğu, reformları birlikte yaptığı arkadaşlarının önemli bir kısmının, sağlanan ivmeyi devam ettirmede yetersiz kalmaları ve reformların uygulanmasında gereken titizliği göstermemesi.

2- Çok partili demokratik hayata geçildikten sonra, siyaset adamlarının bir avuç oy daha fazla alayım ve iktidarda olayım düşüncesiyle reformlarla ilgili yasaların uygulanmasında taviz vermeleri. Okumayı emreden bir dinin mensupları olmamıza ve Cumhuriyet'in okumayı zorunlu kılmasına rağmen, zorunlu eğitimdeki yasal yaptırımların uygulanmaması neticesinde bugün, Türkiye'de 7,6 milyon okuma-yazma bilmeyen insanın ortaya çıkmasına göz yumulmuştur. Buna ilaveten ülke nüfusunun %54'ünün ilkokul mezunu olması, çağdaş eğitim hedefine ulaşmada ne kadar geri kaldığımızın delili olarak önümüzde durmaktadır. Yeterli eğitim görmeyen bu insanları bazı açgözlü politikacıların istismar etmesi kolaylaşmış ve Türkiye bilgisizliğin verdiği bir çatışma ortamına itilmiştir.

3- Rusya'daki komünist Sovyet yönetiminin tehditleri ile NATO'ya girmek mecburiyetinde kalan Türkiye'nin zamanla başta ABD olmak üzere bazı Batılı ülkelere ve kurumlarına iktisaden ve siyaseten bağımlı hale gelmesi, Atatürk'ün tam bağımsızlık ilkesine ters düştüğü gibi ülkenin gelişmesini de yavaşlatmıştır. Bu sıkıntılar yetmiyormuş gibi, ABD önderliğinde gelişen küreselleşme hareketi ile Türkiye'nin üye olmak istediği AB'nin Türkiye'nin millî birliğini ve bütünlüğünü bozacak kriterler öne sürmesi, toplumda tatsız tartışmalara sebep olmuştur.

4- Millî Eğitim alanında yapılan hataların yanı sıra istikrarlı bir nüfus politikasının olmaması Türkiye'yi sosyal alanda da sıkıntıya sokmuştur. Dünyada en kapsamlı kadın hakları reformunu yapan Cumhuriyet Türkiye'si kadınının hem okumasını, hem de tek kişiyle evlenmesini yasal zorunluluğa bağlamış, fakat bu yasal zorunluluk

siyasî iktidarların tâvizleri yüzünden uygulanamamıştır. Bazı bölgelerde, özellikle Doğu ve Güneydoğu’da, yaşayan vatandaşlarımızın iki-üç kadınla evlilik hayatı yaşamalarına ve çok çocuk yapmalarına göz yumulmuş, bu ise hem terörün devamına ve hem de sosyal sıkıntıların artmasına sebep olmuştur. Çünkü, çok çocuklu âileler, ne çocuklarını okutabilmiş, ne de onlara iş gücü sahibi olacak meslek öğretebilmişlerdir. İş bulamayan çocukların bir kısmı PKK terör örgütü tarafından kaçırılmış, bir kısmı ise büyük şehirlere iş bulmak için gönderilmiştir. Yasa dışı yolla yapılan bu evlilikler sonucunda doğan çocuklar hem terörün, hem işsizliğin ve hem de sosyal huzursuzluğun kaynağı haline gelmiştir.

5- Atatürk, İngiliz, Fransız ve Rus idarecilerinin öncülüğünü yaptığı sömürgeci Batı emperyalizminin Türkiye’ye ve Türklere yönelik amansız hücumunu durduran bir liderdi. Emperyalist emellerini bozduğu için bu milletlerin liderleri ve yandaşları Atatürk’e hiç bir zaman olumlu bakmamışlardır. Şayet Alman ve İtalyan faşizmi ortaya çıkmayıp, Atatürk’e ve Türkiye’ye yaklaşmaları oldukça zordu. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Müslüman Arap ülkelerini kontrolleri altına alan İngilizler ile Fransızlar, Arap ülkelerinin idarecilerine, “Halifelîği kaldıran ve lâik Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Atatürk İslâm’a en büyük kötülüğü yapmıştır” fikrini telkin ederek Türkiye’nin İslâm dünyasında yeniden nüfuz kazanmasına mâni olmuşlardır. Bu İngiliz ve Fransız propagandasına kanan Arap liderleri, Türkiye’deki lâik sisteme ve onun kurucusu Atatürk’e cahillikleri dolayısıyla kötü gözle bakan çevreleri destekleyerek, bir nevi Türkiye’deki gerici akımların beslenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu ise ülkemizde rahatsızlıklara ve tatsız tartışmalara neden olmuştur.

Burada akla şöyle bir soru geliyor: Acaba, Cumhuriyet Hükümetleri, İslâm’ın siyasete girmesini önlemekle İslâm’a büyük hizmetler yapan Atatürk’ü ve kurduğu lâik sistemin faydalarını milletimize objektif bir şekilde anlatamaz mıydı?

6- Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD (misyonerler vasıtasıyla)’nin Türkiye üzerindeki emperyalist emellerini gerçekleştirmek için kullandıkları çirkin yollardan biri de Türk idaresinde yaşayan azınlıkları kullanmalarıdır. Asırlarca Türk idaresinde rahat bir hayat yaşayan Ermeni toplumunu kışkırtarak isyan ettirmeleri ile başlayan ölümleri ve düşmanla işbirliğini durdurmak için Osmanlı Devleti, gerekli hukukî tedbirleri alarak bu zararları veren Ermenileri Suriye ve Lübnan

başta olmak üzere güney vilâyetlerine zorunlu göçe tabi tutmak mecburiyetinde kalmıştı. Türk-Ermeni çatışmalarında 800.000'e yakın insan hayatını kaybetmişti. Ermeni kayıpları 200.000, Türk kayıpları ise 600.000 civarında idi. Konu, Ermenileri destekleyen devletlerin de onayı ile Lozan Barış Konferansı'nda kapanmış idi. Türkiye'nin en büyük hatası, Ermeniler ile yandaşlarının yaptıkları katliamları, sığağı sığağına dünya kamuoyuna duyurmamak olmuştur.

Ne var ki, Türkiye, mağduriyetinin verdiği sessizliği muhafaza ederken, Ermeniler ve yandaşları tarafından kurulan ASALA terör teşkilâtı ile Türk diplomatlarını hunharca öldürmeye başlamışlardır. Neşrettikleri bildirimlerde Ermenilere haksızlık yapıldığı ve katledildikleri iddia ediliyordu. Dünya kamuoyunun tepkisi üzerine terörü durduran ASALA teşkilâtı, Ermeni militanlarının öncülüğünde oluşturdukları "Diaspora" kanalıyla Türkiye aleyhinde yeni bir kampanya başlatmışlardır. Fransa ve ABD'deki bazı siyasileri ve sivil toplum kuruluşlarını oy ve para ile destekleyen Ermeni diasporası, konuyu parlamentolara taşımaya başlamıştır. Fransa ve ABD'den sonra başka ülkelerde de faaliyetlerini sürdüren Ermeniler, gerçekleri tamamen tersine çevirerek, Türklerin Ermenilere soykırım uyguladığını dile getiren yasalar çıkartmışlardır.

Cumhuriyet Hükümetleri, diğer olaylarda olduğu gibi, bu Ermeni yalanları karşısında da gevşek davranmış, konunun bugünlere kadar gelmesine ses çıkarmamıştır. Katliam yapmadığı halde Türk milleti, katliam yapmış gibi muhtelif ülkelerin parlamentolarınca kınanmaya başlanmıştır. Dış mihrakların maddî desteğini alan Türkiye'deki bazı aydınlar ve basın mensupları, Türkiye aleyhindeki bu gerçek dışı kampanyayı destekler mahiyette yazılar yazınca, Türk toplumu rencide olmuş ve tatsız tartışmalar ortaya çıkmıştır. Burada da akla şu sorular gelmektedir: Acaba, Türkiye'yi yöneten Hükümetler, Ermenilerin ve destekçilerinin bu Türkiye aleyhindeki kampanyalarını durdurmak için, olayla ilgili tüm belgeleri kronolojik bir sıra ile neşredip, yabancı dillere çevirerek, dünya kamuoyunun önüne koyamazlar mıydı? Arkasından da, bu belgelerle birlikte herkesin saygı duyduğu hukuk kurumlarına müracaat edip masumiyetini ispatlayamaz mıydı? Ülkeyi yöneten siyasî iktidarların, bu gerçek dışı, fakat kangren hale gelmiş bu tatsız problemi halletmeleri o kadar zor mu?

Atatürk'ün, mensup olduğu Türk milletine duyduğu sonsuz sevgi ve güvene dayanarak kazandığı Millî Mücadele ve kurduğu millî devlet

ile onun yapısı yeterince açıktır. Türk milleti ile kader birliği yapmış, devletin kuruluşuna katkıda bulunmuş değişik etnik grupları bağrına basan ve onları Türk milletinin vazgeçilmez parçaları sayan Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı da gayet açıktır. Türk kültürü çerçevesinde birleşen bu milletin evlatları arasında etnik ayrımcılık yapmak isteyen iç ve dış mihrakların kışkırtmalarına karşı bu vatani ve milleti seven herkesin karşı çıkması ahlâkî ve vicdanî bir zorunluluktur.

BİBLİYOGRAFYA

- Afetinan, A., "Atatürk ve Tarih Tezi", **Bellefen**, III/10 (1939)
- Afetinan, A., **Kemal Atatürk'ü Anarken**, Ankara, 1956
- Afetinan, A. **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bank.yay.,Ankara,1959
- Afetinan, A. **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK, Ankara, 1969
- Afetinan, A. **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, ATAM Yay.Ankara, 2000
- Afetinan, A., **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara, 1969
- Ağaoğlu, Samet, **Kuva-yı Milliye Ruhı, Birinci Büyük Millet Meclisi**, İstanbul, 1973.
- Akçura, Yusuf, **Türk Yılı**, İstanbul, 1928
- Akçura, Yusuf, "Hüseyinzade Ali Bey", **Türk Yurdu**, VII/3-5 (1915)
- Akçura, Yusuf, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Ankara, 1982.
- Akdes, Necati, "Hamdullah Suphi Tanrıöver'de Milliyet Fikri ve Milliyetçilik Mefkuresi", **Türk Kültürü**, No:45 (1966)

Akgün, Seçil Karal, **General Harbord'un Anadolu Gezisine ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul, 1981.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1987.

Ali Hikmet Bey, **Asya'da Beş Türk**, İstanbul, 1998.

Ali Şir Nevai, **Muhakemetü'l Lügateyn**, Neşir: Sema Barutçu, TDK, Ankara, 1991.

Anderson, Matthew Smith, "The Great Powers and The Near East, 1774-7923", **Documents of Modern History**, London 1970.

Anderson, Matthew Smith, **The Eastern Question**, London, 1969.

Arai, Masami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev: Tansel Demirel, İstanbul, 1994.

Arsal, Sadri Maksudi, **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, İstanbul, 1972.

Arsal, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul, 1947.

Arsan, Nimet, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyânnameleri (1917-1938)**, Ankara, 1964.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul, 1980.

"Atatürk" (Yazanlar: Salih Omurtag, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir), **İslâm Ansiklopedisi**, C. I, MEB Yay., İstanbul. **Atatürk**, Genelkurmay Basımevi, ATASE Yayını, Ankara, 1980.

Atatürk, **Nutuk**, Sadeleştiren: Zeynep Korkmaz, ATAM Yay., Ankara, 2006.

Atatürk Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, 1973.

Atatürk ve Çağdaşlaşma: Belgeler ve Görüşler, ATAM Yay., Ankara, 2005.

Atatürk'ün İslam'a Bakışı: Belgeler ve Görüşler, ATAM Yay., Ankara, 2005.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, ATAM Yay., Ankara, 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ATAM Yay., Ankara, 2006.

Atatürkçülük (I.Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Dilekleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982.

Atatürkçülük (İkinci Kitap), MEB Basımevi, İstanbul, 1988.

Azerbaycan Matbuatının Elli Yıllığı ve İkinci, Bakü, 1926.

Bala, Mirza, **Milli Azerbaycan Hareketi**, Berlin, 1938.

Bardakçı, İlhan, **Taşhan'dan Kadifekale'ye**, İstanbul, 1975.

Baydar, Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, İstanbul, 1968

Baykara Hüseyin, **Azerbaycan İstiklâl Mücadeleleri Tarihi**, İstanbul, 1975.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, 1978.

Bilgin, Nuri, **Sosyal Bilimlerin Kavşığında Kimlik Sorunu**, İzmir, 1994.

Bilsel, Cemil, "Lozan Barış Antlaşması", **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül, 1937, Kongreye sunulan Tebliğler, Kenan Mat., 1943.

Bingöl, İrfan, **Ülkemizde Anayasa Hareketleri**, Atak Ofset, Ankara, 1993.

Bayat, Ali Haydar, “Ali Bey Hüseyinzâde ve En Önemli Yazılarından Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretir, 1905”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:106 (1997).

Bayat, Ali Haydar, **Hüseyinzade Ali Bey**, Ankara, 1998.

Bozkurt, Nilüfer “Globalleşme ve Devlet”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 362 (1998).

Brezinski, Zbigniew, **Kontrollden Çıkış Dünya**, Çev. Haluk Menemencioğlu, Ankara, 1993.

Caferoğlu, Ahmet, “Azerbaycan’da Maarif Hareketleri”, **Türk Kültürü**, Sayı:18 (1964).

Cansever, Hasan Ferit, “Türk Ocağını Meydana Getiren Prensipler”, **Türk Yurdu**, (Kasım 1954)/No: 238, s. 350.

Cansever, Hasan Ferit, “Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver”, **Türk Yurdu**, (HST Özel Sayısı), Sayı: 2 (Şubat 1967).

Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, İstanbul, 1955.

Cebesoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, 1987.

Çaycı, Abdurrahman, “**Gazi Mustafa Kemal Atatürk**”, ATAM Yay., Ankara, 2002.

Çeçen, Anıl, “Küreselleşmenin Getirdiği Hukuk Karmaşası”, **Stratejik Analiz**, III/29 (2000).

Gaulis, Berthe Georges, **Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 1981.

De Groot, **Die Hunnen der Vorchristlichenzeit, I**, Berlin-Leipzig, 1921.

Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, 2. baskı, İstanbul, 1981.

Dursunoğlu, Cevat, **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1946.

Duru, Kazım Nami, "Türk Ocaklarının Yarını", **Türk Yurdu**, No: 244 (Mayıs 1955).

Eraslan, Cezmi, **II. Abdülhamit ve İslâm Birliği**, İstanbul, 1992.

Ergin, Muharrem, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, Ankara, 1988.

Ergin Muharrem, **Orhun Âbideleri**, İstanbul, 1970.ve 1989.

Erişirgil, Mehmet Emin, **Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp**, İstanbul, 1984.

Erkal, Mustafa, **Sosyoloji (Toplum Bilimi)**, İstanbul, 1996.

Eroğlu, Hamza, **Atatürk ve Milliyetçilik**, ATAM Yay., Ankara, 1992.

Feyzioğlu, Turhan, "Atatürk ve Milliyetçilik", **ATAM Dergisi**, I/ 2, Ankara, 1985

Feyzioğlu, Turhan, **Atatürk ve Milliyetçilik**, ATAM Yay., Ankara, 1996.

Franke, Otto, **Geschichte des Chinscischen Reiches, I**, Berlin, 1930.

Gencer, Ali İhsan, "İlk Osmanlı Anayasasında Türkçenin Resmî Dil Olarak Kabulü Meselesi", **Çıktığı Dergi?** Ankara, 1978.

Genç, Reşat, **Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar**, ATAM Yay., Ankara, 1998.

Gewehr, Wesley Marsh, **The Rise of Nationalizm in the Balkans 1800-1930**, Hamden-Connecticut, 1967.

Georges-Gaulis, Berthe, **Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, 1981.

Gillard, David, **The Struggle for Asia 1828-1914. A Study in British and Russian Imperialism**, London, 1977.

Gökalp, Ziya, "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak", **Türk Yurdu**, C. IV/10 (8 Ağustos 1912).

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1976.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997.

Gözübüyük, Şeref-Kili, Suna, **Türk Anayasa Metinleri; Sened-i İttifak'tan Günümüze**, Ankara, 1985.

Gülekli, Nurettin Can-Onaran, Rıza, **50. Yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi**, Ankara, 1973.

Güneş, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı**, Eskişehir, 1985.

Hanioğlu, Şükrü, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1882-1902)**, İstanbul, 1985.

Heber, F.Hirth, **Über Wolga Hunnen und Hiung-nu**, Berlin, (SPAW) II/2, 1989.

Hoskins, Halford Lancaster, **British Roads to India**, London, 1928.

Howard, Harry Nicholas, **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923**, London, 1931.

İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

Irmak, Sadi, **Atatürk: Bir Çağın Açılışı**, İstanbul, 1983.

İmanov, Vügar, **Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934)** Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul, 2003

İzzet, Mehmet, **Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat**, İstanbul, 1969.

Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Cilt 2, TTK Yay., Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim, "Atatürk ve Türk Devleti", **Türk Kültürü**, Sayı: 61 (1967).

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, MEB Basımevi, İstanbul, 1970.

Kafesoğlu, İbrahim, "Türk Milliyetçiliği Nedir?", **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, MEB, İstanbul, 1970.

Kafesoğlu, İbrahim, "Türk Fütuhât Felsefesi ve Malazgirt Muharebesi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 2 (1971).

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

Kansu, Mazhar Müfit - Dursunoğlu, Cevat, **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara, 1946.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I-II, Ankara, 1966-1968.

Karaardıç, Adnan, **Türk Milliyetçiliği ve Atatürk**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Basılmamış Doktora Tezi", İstanbul, 1997.

Karabekir, Kazım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul, 1960.

Karabekir, Kazım, **İstiklâl Harbimiz**, II. Baskı, İstanbul, 1969.

Karaca, Ali, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul, 1993.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi (1789-1856)**, V/4, Ankara, 1983.

Kaşgarlı Mahmut, **Divanu Lügati't-Türk**, Kültür Bakanlığı Neşri, Ankara, 1990

Keskin, Mustafa, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, Ankara, 1999.

Kırimer, Cafer Seydahmet, "Bazı Hatıralar", **Emel Dergisi**, No: 8 (Ocak 1962),

Kocabaşoğlu, Uygur, **Anadolu'daki Amerika. Kendi Belgeleri ile IX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, Ankara, 2000.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1984.

Kohn, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, Çev. Agah Oktay Güner, İstanbul, 1983.

Kop, Kadri Kemal, **Atatürk Diyarbakır'da**, İstanbul, 1938.

Korkmaz, Zeynep, **Atatürk ve Türk Dili: Belgeler**, TDK, Ankara, 1992.

Köprülü, Mehmet Fuad, "Bir Hatıra", **Belleten**, III/10 (1939).

Köprülüzade Mehmet Fuat, "Ümit ve Azim", **Türk Yurdu**, Yıl: 2, Sayı: 8, (1192).

Köymen, Mehmet Altay, **Tuğrul Bey ve Zamani**, İstanbul, 1976.

Kushner, David, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu** (1876-1908), Çev. Fahri Erdem, Rekin Ertem, Şevket Serdar Türet, İstanbul, 1979.

Landau, Jacob M., **Pan-Türkism in Turkey: A Study of Irrendentism**, London, 1981.

Lewis, Bernard, **The Emergence of Modern Turkey**, Second Edition, Oxford, 1969.

Lui, Mau-tsai, **Die Chinesischen Nachrichten Zur Gesehichde Der OstTürken**, I, Weisbaden, 1969.

Mende, Gerhard Von, **Der Nationale Kampf der Russiand Türken**, Berlin, 1936.

Meydan Larousse, "İrk" maddesi, VI.

Muhammeddin, Rafael, **Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi**, İstanbul, 1998.

Oba, Ali Engin, "Fransız İhtilali'nin 200.Yıldönümünde Mustafa Celaleddin Paşa'nın (Eski ve Yeni Türkler) adlı eserinin Türk Milliyetçiliğinin Oluşumuna Etkisinin Değerlendirilmesi", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara, 1990.

Orkun, Hüseyin Namık, **Eski Türk Yazıtları**, T.D.K., Ankara, 1987.

Orkun, Hüseyin Namık, **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara, 1977.

Orkun, Hüseyin Namık, **Türkçülüğün Tarihi**, 2. Baskı, Ankara, 1984.

Onaran, Rıza, Can Gülekli, Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi 50. Yıldönümü (1920-1970), İstanbul, 1973.

Ögel, Bahaeddin, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Özbudun, Ergun, “Halkçılık”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Atatürkçülük**, Ankara, 1986.

Özbudun, Ergun, **1921 Anayasası**, ATAM Yay., Ankara, 1992.

Öztürk, Kazım, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973)**, Ankara, 1973.

Resulzade, Mehmet Emin, “Azeri Edebiyatında Sabir”, **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, Sayı:33-34 (1934).

“Sabir”, Azerbaycan Dergisi, Temmuz,1953.

Sabis, Ali İhsan, **İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri**, Mahir Yay., İstanbul, 1993.

Saray, Mehmet, “Atatürk ve Türk Tarihi”, **Türk Kültürü**, Sayı: 249 (Ocak 1984),

Saray, Mehmet, **Atatürk’ün Sovyet Politikası**, II.Baskı, Damla Neşriyat, İstanbul, 1990.

Saray, Mehmet, **Gaspralı İsmail Bey’den Atatürk’e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği**, İstanbul 1993.

Saray, Mehmet, **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)**, Ankara, 1994.

Saray, Mehmet-Kafesoğlu, İbrahim **Atatürk İlkeleri ve Dayandığı Temeller**, Geliştirilmiş Yeni Baskı, İ.Ü.Basımevi, İstanbul 1998

Saray, Mehmet, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Saray, Mehmet, **Türk Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, MEB Yay., İstanbul, 1998.

Saray, Mehmet, **Türklerde Dinî ve Kültürel Hoşgörü, Atatürk ve Lâiklik**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

Saray, Mehmet, **The Russian, British, Chinese and Otoman Rivalry in Turkestan**, THS, Ankara, 2003.

Saray, Mehmet, **Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri**, ATAM Yay., Ankara, 2005.

Saray, Mehmet, **Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, Tarih Araştırmalarımız ve Tarih Bilinci**, İstanbul, 2007.

Sarı, Nil "Amerikalı Misyonerler ve Ermeni Sorunu", **Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu**, 24-25 Mayıs 2001, Bildiriler, İstanbul, 2001

Sarıkoçuncu, Ali, **İstiklâl Harbinde Din Adamları**, Ankara, 1989.

Sarınay, Yusuf, **Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı**, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1990.

Sarınay, Yusuf - Saydam, Abdullah - Pehlivanlı, Hamit, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası**, ATAM Yay., Ankara, 1999.

Sarınay, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.

Seyfettin, Ömer, **Türklük Ülküsü**, Tıpkı Basım, İstanbul, 1977.

Seyfettin, Ömer, **Türklük Üzerine Yazılar**, İstanbul, 1993.

Sonyel, Salahi R., **The Great War and the Tragedy of Anatolia**, T.H.S., Ankara, 2000.

Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Plânı, Çev. Hüseyin Rahmi, Belge Yay., İstanbul, 1972.

Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Bankası Yayını, İstanbul, 1973.

Soysal, Ayşe Gün, **Ahmet Ağaoğlu (1869-1939)**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1995.

Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasamızın Anlamı**, İstanbul, 1987.

Şen, Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yay., Ankara, 2004.

Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, Ankara, 1973.

TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre, C. 16, 5 Şubat 1937.

Taneri, Aydın, **Atatürk ve Milli Hakimiyet**, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Ens., Ankara, 1983.

Tekin, Talat, **Orhon Yazıtları**, TDK, Ankara, 1988.

Tevetoğlu, Fethi, **Hamdullah Suphi Tanrıöver**, Ankara, 1986.

Thomsen, Vilhelm, **Orhon Yazıtları Araştırmaları**, Çev. Vedat Köken, T.D.K., Ankara, 2002.

Tolon, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Taksim Antlaşmaları ve Sevre Giden Yol**, Ankara, 2004.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul, 1984.

Tunaya, Tarık Zafer, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, 11981

Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi (1919-1923)**, ATAM, Ankara, 1999.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, 1. Kitap, Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991

Türk Ocağı İdare Heyeti'nin Raporu", **Büyük Mecmua**, No: 6 (24 Nisan 1919).

Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, 1930

Türk Tarihine Methal, İstanbul, 1930

Tüzün, Mehpare, **Ahmet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma**, İ.Ü.Ed. Fak. Tarih Böl. Mezuniyet Tez, 1976.

Unat, Faik Reşit, "Ne Mutlu Türküm Diyene", **Türk Dili Dergisi**, s. 146, Kasım 1963.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 1979.

Üstel, Füsun, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği; Türk Ocakları (1912-1931)**. İletişim Yay., İstanbul, 1997.

Ünsal, Yavuz, **Atatürk: İmparatorluktan Millî Devlete**, TTK, Ankara, 1990.

Yurtsever, Arif, "Abbaskulu Ağa Bakühanlı", **Azerbaycan Dergisi** Mayıs, 1952.

Yusuf, Has-Hacip, **Kutadgu-Bilig**, Tercüme, Reşit Rahmeti Arat, TTK, Ankara, 1959.

EKLER

EK-I -Atatürk'ün Sağlığında Türk Milliyetçiliği Nasıl Anlaşıldı?

EK-II – Atatürk'ten Sonra Türk Milliyetçiliği Nasıl Yorumlandı?

EK-III – Lozan Barış Antlaşmasınının Yorumu

EK-IV – Atatürk'ün Türkçülüğe ve Milliyetçiliğe Yönelişi

EK-I – Atatürk'ün Sağlığında Türk Milliyetçiliği Nasıl Anlaşıldı?

Atatürk'ün Huzurunda Verilen “Türk Milliyetçiliği: Doğuşu - Manası - Gayesi ve Vasıfları” Konulu Tebliğ²⁸¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi 5 Şubat 1937 de Teşkilat Kanunumuzun ikinci maddesinde bir tadil kabul etmiş ve Türk milletinin son bir iki asırlık hayatında karşılaştığı ihtiyaçların birer ifadesi olan altı prensibi kanunileştirmiş, yani bu prensiplere birer esas teşkilat kaidesi vasfı vermiştir. Bu prensipler, bilindiği üzere, cumhuriyet tarihinde yeni değildir. Bilakis, bunlardan bir kısmı müessese halinde zaten Teşkilat Kanunumuzda yer almış; bir kısmı ise yeni Türk devletinin temelleri atıldığı ilk zamandan beri devlet faaliyetimizin ideal umdeleri halinde şimdiye kadar takip ve tatbik edilmiştir. Zaten cumhuriyet hükümetimizi vasıflayan hususiyetlerden biri de faaliyetlerinde realist olmasıdır. Yani prensiplerini indi ve mücerret düşüncelerden değil, bilfiil yaşanan hayattan ve duyulan ihtiyaçlardan alması ve aldığı prensiplere hayati neticelerine göre yer ve kıymet vermesidir. Bahsimize mevzu olan prensiplere de, bu usul üzerinden gidilerek, memleket hayatı bakımından tatbiki kıymetleri ölçüldükten sonra Teşkilat Kanunu'nda yer verilmiştir.

Bununla beraber, 5 Şubat tadilini Türkiye'mizin teşkilat hukuku tarihi mühim bir teşkilat hareketi olarak kaydedecektir. Çünkü bu tadil ile bu prensipler artık devlet faaliyetimiz için birer esas teşkilat kaidesi olacak; Türkiye'mizin halde olduğu gibi gelecekte de devlet bünyesinin esasını vücuda getirecek ve gelecek nesillere yerleşmiş ve tecrübî kıymet ve neticeleri ölçülmüş bir devlet ananesi olarak intikal edecektir.

5 Şubat tadiliyle Teşkilat Kanunu'na alınan prensipler, birbirine bağlı ve birbirine nispetle hem sebep ve hem de netice gibi zuhur eden, bir takım millî zaruretlerimizin ifadesidir. Ve bu itibarla kıymet ve ehemmiyette birbirine muadil olmak üzere bir kül teşkil etmektedir. Ancak bunlar içinde biri var ki, diğer prensipleri birden şümülû sahasına almakta ve bu bakımdan diğerlerine nispetle ana prensip mahiyeti arz etmektedir. Bu ana prensip milliyetçiliktir.

Milliyetçilik ana prensiptir, çünkü yeni Türkiye devleti bütün müessese ve teşkilâtıyla bu fikir üzerine kurulmuş ve şimdiye kadar bütün

281 Başgil, Ali Fuad, **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 983-995.

işlerinde ilhamını bu fikirden almıştır.

Milliyetçilik ana prensiptir, çünkü milliyetçi Türk devletinin diğer vasıf ve prensipleri tarihen millet fikrinden doğmuş millet benliğinin peyderpey inkişafının birer zaruri lojik neticesi olarak zuhur etmiştir, O suretle ki. cumhuriyet rejimi ve devletin cumhuriyetçilik umdesi, millî istiklâl ve hakimiyet şeklinde idealleşen millet fikrinin rejim halinde bir tahakkuku olmuş inkılâp umdesi milletçe yetişme ve yenileşme zaruretinin; lâiklik ise yirminci asrın icapları önünde devlet hayatımızın reel ve rasyonel esaslara dayanması lüzumunun birer neticesi olmuştur. Halkçılık umdemiz hükümeti halka, yani zaman içinde taayyün etmiş millete indirme, millet namına ve millet için hükümet etme ihtiyacının; nihayet devletçilikte millî hayatı ve millî kuvvetleri devletin şurlu merkezine bağlamak suretiyle memlekette otoriteye ve salahiyyete dayanan bir disiplin kurma ve milletçe teşkilatlanma zaruretinin birer ifadesi olmuştur.

İşte, yüksek huzurunuzda mütalaa edeceğimiz mevzu bu prensibin doğuşu, manası, gayesi ve vasıfları olacaktır. Yalnız mevzuun özüne girmezden önce, millet ve milliyet fikirlerine dair kısa bir icmal vermek isteyeceğiz.

* * *

Bugün medeni dünyaya baktığımız zaman, insanları bir takım hususiyet ve vasıflarla birbirinden ayrılmış gruplar halinde yaşar görüyoruz. Bu, bugün böyle olduğu gibi, dün de böyle idi. Ve çok muhtemeldir ki, yarın da böyle olacaktır. İnsan daima küçük veya büyük bir gruba bağlanacaktır. çünkü tarih bize gösteriyor ki, insanın içtimailik tıyneti, devirler içindeki tekamülünde muhtelif şekiller almış ve ferdi daima gittikçe genişleyen bir gruba bağlanmış; insan huzur ve saadetin imkanlarını daima bir gruba bağlanmakta aramıştır. Eski patriyarkal âileler ve ki anlar bu sosyal tıynetin ilk zuhurları ve ferdin bağlandığı ilk gruplar olmuştur. Tek sellüllü hayvancıklara benzeyen bu basit ve mahdut grupların tarihi istihaleler içinde birbiriyle kaynaşmasından kabile ve site gibi biraz daha genişçe gruplar peyda olmuş ve yine bir takım istihaleler içinde, kabilelerin birleşmesi, sitelerin genişlemesi ile daha geniş ve daha teşkilatlı ırkı ve tarihi birlikler kurulmuştur ki, işte millet diye bu birliklere diyoruz.

En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün bu birlikleri muayyen-

leştiren; geniş beşer âilesi içinde hususi bir nevi, muayyen bir içtimai kategori haline koyan amillere gelince; bunlar objektif ve sübjektif olmak üzere iki şekil almaktadır. Objektif amiller soy, dil gibi tabii ve müşterek elemanlardır. Sübjektif amiller ise objektif amillerden sızan ve nevide aynılık yahut neve bağıllık duygusu halinde ferдин vicdanının derinliklerinde yatan psişik bir intibadır²⁸².

İşte milliyet diye ilk ve objektif bir manada, muayyen bir millet grubu vücuda getiren şu müşterek vasıf ve elemanların heyeti umumiyesine diyoruz. Yine milliyet diye, ikinci ve sübjektif bir manada da, ferдин yaratılışında gizlenen ve mensup olduğu millet grubunun müşterek elemanlarını taşımasından hasıl olan bağıllığa ve mensubiyet duygusuna diyoruz.

Bir milleti muayyenleştiren, muayyen bir milliyet vücuda getiren vasıflar ve elemanlar nelerdir? Mesele uzun ve halli çetindir. Bu meseleye her millet tarihinin gidişine, haldeki oluşuna ve geleceğe ait beslediği ümitlerine göre bir cevap vermekte ve meseleyi millî noktadan mütalaa etmektedir.

Bazı memleketler milliyetin en esaslı farikasını birlikte yaşama arzusu ve yaşamakta devam etme dileği gibi sübjektif elemanlarda aramaktadır ki, buna göre ferдин millet câmiasına bağlanması, iradi ve hissi kalıyor²⁸³. bazı memleketler ise daha ziyade kan ve dil birliği gibi objektif ve tabii faktörlerden hareket etmektedir. Buna göre de ferдин câmiasına mensubiyeti, tabii, hatta mecburidir. Fert bu mensubiyetten istese dahi kurtulamaz²⁸⁴.

Biz burada bu uzun münakaşaya girmeden, kısaca, diyeceğiz ki; milliyeti vücuda getiren ne sadece maddi ne de sadece manevi elemanlar değil, bunların birleşmesinden ve kaynaşmasından hasıl olan sentezdir. Müşterek soy, dil, tarih, kültür ve ideal birbirini tamamlayan faktörlerdir. Buna göre Türk milleti Türkçe konuşan, damarlarında Türk

282 Bakınız: G. Davy, Elements de Sociologie. Lib. Delagrave, Paris.

283 Bu tez 18. asrın individualist felsefesiyle Rousseau'nun içtimai mukavelesinin birleşmesinden ve daha sonra E. Renan ile Fustel de Coulange'in idealist milliyet nazariyelerinin kaynaşmasından hasıl olan bir Fransız an'anesidir. Son zamanlarda Fransada muhtelit elemanlı milliyet tezine temayül edilmiş ise de Fransız milliyet fikri esasında şu klasik izahı muhafaza etmekte, yani esas olarak birlikte yaşama dileğini almaktadır.

284 Alman nazariyesidir. Yalnız 19'uncu asır başlarında Alman milliyet nazariyesi de Rousseau, Kant ve Fichte gibi iradeci ve hürriyetçi filozofların tesiriyle iradecil~ğe mütemayil iken sonraları ırk ve dil gibi objektif mutalara istinat etmiştir. (Bakınız: J. E. Spence, La Pensee allemande, Sah. 61 - 82. Coll. A. Collin. 1934).

kanı taşıyan, yahut Türk asıllarından geldiğine inanan, mazide ata]arın şahsında Türklüğün acı, tatlı günlerini yaşamış yahut bu günlerin hâtıralarını benimsemiş olan, gönlü ve kültürü ile Türklüğe bağlı ve Türküm diyen vatandaşlardan mürekkeptir.

Millet, tarihte eski bir hadisedir. Ve menşeyini, dediğimiz gibi, ferdin içtimai oluşunda bulur. Hususiyle Türk milletinin çok eski bir mazisi olduğunu, son tarihi ve lengüistik araştırmalar bize göstermiştir. Bununla beraber millet ve milliyet üzerindeki fikirler ve bu fikirler etrafına ortaya çıkan meseleler, hatta bu kelimelerin bugünkü manaları bile yenidir. Nation kelimesi XVIII. asır sonlarındaki siyasi ve teşrii dokümanlarda²⁸⁵ sınıfların birleşmesinden hasıl olan yekun manasına kullanılmıştır. Nationalite kelimesi Fransız akademisi diksiyonerine ancak 1835te girebilmiştir. Nationalisme tabiri ise isme ile nihayetlenen daha bir çok tabirler gibi, geçen asrın sonlarına doğru kullanılmağa başlanmıştır.

Millet fikri ve milliyet meselesi XIX. asrın siyasi tezatlarıyla ekonomik hadiselerinden doğan şeyler olmuştur. Daha XVI. asırda başlayan siyasi temerküz ihtiyaçları, XVIII. asrın endividüalizm ve rasyonalizm felsefesinden süzülerek, geçen asrın siyasi hareketleri ve ekonomik akışları içinde bir zaruret halini almış ve milliyet meselesi de buradan ortaya çıkmıştır²⁸⁶.

XVIII. asır sonlarındaki demokratik inkılâplara muasır milliyet meselelerinin ve milliyetçilik cereyanlarının ilk zuhurları göziyle bakabiliriz. Filvaki demokrasi ile millet fikri arasında nazariyatta zaruri bir bağlılık yoktur. Demokrasi halk hakimiyeti demek olduğuna göre, bu halk mütecanis bir millet kütlesi .olabildiği gibi gayri mütecanis bir câmia da olabilir. Fakat demokrasi, esasını teşkil eden umumi irâde ve hakimiyet prensibinin nazariyattan fiiliyata geçebilmesi ve bilfiil tahakkuk edebilmesi için müşterek vasıflarla birleşmiş ve bir şahsiyet haline gelmiş bir câmia farz eder. Böyle bir câmia ise ancak millet câmiasıdır. Demokrasinin fiiliyatı millet câmiasını istilzam ettiği içindir ki XVIII. asır filozoflarının dilindeki umumi irâde ve halk hakimiyeti tabirleri yerine XIX. asırda millî irâde ve millî hakimiyet tabirleri kul-

285 Mesela 1789 Fransız İnkılap beyannamesi ve inkılâp devrinin teşkilat kanunları.

286 Bütün bu fikirler üzerine bakınız: Paul Henry, Le probleme des nationalites, Collectian A. Colin, 1937. - R. Johannet, Principes des nationalites, Nouvelle Lib. Nationale, Paris. - Prof. L. Le Fur, Races - Nationalites - Etats, Lib. F. Alcan, 1922. - M. İzzet, Milliyet nazariyeleri ve milli hayat, İstanbul.

lanılmıştır. Yine bundan dolaydır ki, halk hakimiyeti fikrinin girdiği memleketlerde millet fikri ve milliyet meselesi ister istemez uyanmış ve hanedan devleti yerini yavaş yavaş millet devletine bırakmağa mecbur olmuştur.

XIX. asır başlarında filizlenen millet fikri, gittikçe büyümüş ve umumileşmiş, millî hudutlar içinde millî bir devlet kurma arzu ve ihtiyaçları etrafında mücadeleler kopmuş ve asrın ortalarında «milliyetler prensibi» namıyla devletlerarası hukukunun bir prensibi halini almıştır.

Bu suretle prensipleşen fikir, büyük harp sonlarına doğru Reis Wilson'un millî câmiaların devlet haline yaşamağa hakkı vardır yolundaki formülü ile milletlerarası sulhunun de bir şartı yapılmıştır.

İşte şu formülün ifade ettiği fikirden hareketle millet azasını birleştirerek millî bir devlet kurmağı gaye alan doktrine, ilk bir manada, milliyetçilik denilmiştir. İlk bir manada diyoruz, çünkü millet fikri etrafındaki hareketler muhtelif hatta zıt şekiller almıştır. Bir nevi milliyetçilik, millet câmiasını kendi hudutları içinde müstakil bir teşkilata kavuşturmak şeklinde bir zaruret olarak doğmuş; diğer bir milliyetçilik millî devlet hudutlarını genişletme gayesine yürümüş; bir diğeri millet cemiyetinin hayat ve medeniyet şartlarını ıslaha gitmiş ve edebi, harsi ve ekonomik şekiller almıştır. Nihayet bir nevi milliyetçilik de, Durkheim'in dediği gibi, «centrifuge» bir gidiş almış²⁸⁷, millî kuvvetleri ayaklandırarak harice saldırmağa, milletler arasında düşmanlık ve mücadeleler yaratmağa ve bu vasıta ile emperyalist arzuları tatmine gitmiştir²⁸⁸.

XIX. asrın garp milliyetçiliği ekseriya böyle bir şekil almış; millet hakları fikri riyacı bir hodbinliğe bürünerek emperyalist maksatlara bir sığınak yapılmış, haddi zatında masum ve çok makul olan milliyet prensibi menfaat akışlarına göre tefsir edilerek, başkaların hak ve menfaatlerine tecavüze alet edilmiştir.

Nitekim Osmanlı devleti tarihinin son günlerinde bu prensibe güvenerek silahlarını bırakmış ve Mondros Mütarekesi'ni imzalamış iken; prensibin Türkiye'mize tatbikinde realitelerden ve adalet hislerinden uzaklaşmış, Türk milletinin tarihi ve millî hakları inkara gidilmiş ve bu suretle prensip ile tatbikatı arasında tezatlar yaratılmıştır. Sevr Muahedesi millet fikrinin ve milliyet prensibinin açık bir inkarıdır.

287 Durkheim, L'Education morale, salı. 87, Paris, Lib. Alcan.

288 Bakınız: Maurice Vaussard, Enquete sur le Nationalisme. Ed. Spes.

İşte Türk millî hareketlerinin zuhuruna bu tezdalar sebep olmuş; sanki acı bir talih, Türk milliyetçiliğinin doğmasını mütareke yıllarının felaketlerine bağlamıştır.

Milliyetçiliğin Türkiye'mizdeki tarihi çok uzaklara gitmez. Şüphesiz, sübjektif manada, yani ferdin tabii grubuna karşı vicdanının derinliklerinde sakladığı bağlılık duygusu manasına milliyet Türklerde öteden beri var olan bir asalettir. Türk milleti kuvvetini ve hayatiliğini daima benliğinin bu asaletinden almış, diliyle ve ırkının yüksek melekeleriyle varlığını bu sayede korumuştur.

Bununla beraber bir doktrin ve bir devlet siyâseti halinde milliyetçilik bizde çok yenidir. Osmanlı devrinde milliyetçilik diye bir hareket göremiyoruz. Göremeyiz, çünkü millet fikri devlet meselesine tatbik edildiği zaman devletin terekübünde kozmopolitizmi ve ana teşkilatında üniversalizmi esasından nefyeder; devleti irki, tarihi ve kültürel vasıflarda birleşmiş fertlerden mürekkep, mütecanis bir câmianın siyasi bir kadrosu alır. Halbuki, Osmanlı devleti, bilindiği üzere, bünyesi itibariyle kozmopolit ve İslami, teşkilat prensibi itibariyle de “üniversaliste” bir câmia kalmıştır. İslam diğer büyük dinler gibi cihanşümul, dünya milletlerine hitap eden ve diyanetle milliyeti aynı bir şey alan bir dindir. Osmanlı câmiasında Türk milleti, devletin bünyesine nisbetle “Milleti Osmaniye” cihanşümul prensibine nispetle de “Milleti İslamiye” olmuştur. Osmanlı devletinin bu kozmopolit terekübünün düğüm noktasını saltanat, üniversalist esasının birlik sembolünü de hilafet temsil etmiş ve devletin siyâseti son günlerine kadar Osmanlılık ile İslamilik arasında mütereddit kalmış, Türklük de kah Osmanlılığa, kah İslamiliğe feda edilmiştir.²⁸⁹

Bunu söylerken Osmanlı devrinin son yıllarındaki Türkçülük hareketlerini unutmuyoruz. Henüz hatırlarımızdadır ki, ikinci Meşrutiyet yıllarında Türklüğe bir dönüş, Türk asıllarına doğru bir akış belirmiş ve Türk Ocakları bu hareketin kültür merkezleri yapılmıştır.

Fakat bu hareketler Türkçülüğü bir doktrin haline koymağa, ona bir devlet prensibi mahiyeti vermeğe kadar gitmemiştir. Gidemezdi, çünkü Osmanlı devrinde Türkçülüğün devlet prensibi olması demek, hem saltanatın, hem de hilafetin birlikte yıkılması demek olurdu. Nitekim Türklük devlet esası halini alınca, bu müesseseler yok olmuştur. Yok olması zaruri idi, çünkü bir zamanlar birlikte yürüyebilmiş olan Türklük,

289 Bakınız: Ali Fuad, La question des Detroits, sah. 9 - 25. Paris, 1928.

saltanat ve hilafet, devrimizin emperatifleri karşısında birbirini nefyeden kuvvetler halini almıştı.

İlave edelim ki, Osmanlı devleti esasında dini bir hanedan devleti olmuş ve böyle kalmıştır. Bu türlü devletler milliyet fikriyle asla barışamaz. Çünkü, deminde söylediğimiz gibi, milliyet fikri, ister istemez millî hakimiyet fikriyle birleşmekte, devleti millî irâdenin teşkilatlanmasından ibaret almaktadır. Dini hanedan devletinde ise devlet ve hakimiyet, ilahi irâdenin yeryüzünde bir nevi tecellisi telakki edilmekte ve bu suretle iki fikir birbiriyle tezada girmektedir.

Hulasa Türk milleti bir iki asır kuvvetlerini kozmopolit bir câmia hesabına kullandıktan ve politikacıların «Hasta Adam» ını son nefesine kadar bekledikten sonra, büyük harbin daha ilk senelerinde, bu cihan badiresinde, yalnız bırakıldığını hissetmiş; hususiyle Mondros Mütarekesi'ni takip eden ayların hüsrancı içinde kendi azmi ve irâdesinden başka dayanacak bir kuvvet mevcut olmadığını anlamıştır.

Bir taraftan istila felaketi, bir taraftan da Osmanlı câmiasındaki eski vatandaşlarının ihaneti karşısında asil Türk milleti benliğinin sesini duymuş, uzun bir uykudan korkunç rüyalarla uyanan bir kahraman gibi uyanmış, kendine gelmiş, varlığına ve birliğine şuur edinmiştir. Bu suretle varlığın muhafazası ve birliğin idamesi zaruretinden doğan ve bir şiddetli müdafaa ve hamle mahiyeti alan Türk millî şuur zafer ve muvaffakiyet yolunda ilerlendikçe derin bir millî inan; Türklüğün ebediliğine, Türk kudretlerinin namütenahiliğine, Türk namus ve şerefine yüksekliğine bir iman halini almıştır.

İşte Türk milliyetçiliğinin bir şuur ve bir millî inan halinde doğuşu. Bütün millî mücadeleler bu inanın kuvvetiyle başarılmış, cumhuriyet devrinin hareketler ve inkılaplarla dolu tarihi direktifini ve en derin ilhamını bu inandan almıştır.

Türk millî inanın bu kuvvetini sezmiyenler için bugünkü Türkiye anlaşılmaz bir muamma kalır. Çünkü modern Türkiye'miz siyasi, sosyal ve ekonomik bütün varlığı ile dinamik bir kuvvet halinde harekete geçen ve bütün bir câmia faaliyetinin ilham kaynağı halini alan Türk millî inan ve güveninin bir mucizesidir.

Esasında millî benliğin kendine inanı ve güveninden ibaret olan Türk milliyetçiliği mazinin karanlık hâtıraları, halin zaruretleri ve geleceğe dair olan tahteşşuur temenniler önünde gittikçe vuzuh peyda et-

mek ve muayyenleşmek üzere bir mana almış, bir gaye ve bir ülküye yönelmiştir.

Milliyetçiliğimizin aldığı mana şudur: Milletın bütünlüğünü ve büyüklüğünü temine çalışmak, millî ihtiyaç ve menfaatleri bütün ihtiyaç ve menfaatlerin üstünde tutmak, Türk fertleri ve nesilleri arasında şuurulu bir tesanüt ve yardımlaşma esasına müstenit samimi bir kardeşlik bağıllığı ve birliği yaratmak.

Milliyetçiliğimizin gayesi, manasında mündemiçtir ki, bir cümle ile, milletçe hürriyet ve istiklâldir. Hatta bu hürriyet ve istiklâl de, Türk milliyetçiliği için bizzat ve nihai bir gaye değil, daha üstün ve insani bir gayeye, daha doğrusu bir ülküye varmak için aşılması zaruri bir noktadır. Bu ülkü Türk milletini geniş insanîyet âilesi içinde, bu ideal âilenin en layık ve en şereflî bir uzvu yapmak, ebedi ve namütenahi Türklüğü, ebedi ve namütenahi insanîyetin hizmetine vermektir. İşte modern Türkiye'nin yıllardan beri milletçe gayretlerinin ve asırlara sığabilen inkılâplarının en derin manası, Türk milliyetçiliğinin bu yüksek ve insani ülküsünde saklıdır.

Gayeye erişmek ve ülküye doğru yol alabilmek için, Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanması, yani millî kuvvet ve faaliyetleri merkezileştirmesi ve plânlaştırması lazımdı. Temelleri ilk «Büyük Millet Meclisi Hükümeti» ile atılan yeni Türkiye devleti, bu lüzumun cevabı olarak kurulmuş, millî gayeyi ve ülküyü tahakkuk ettirme vazifesini artık devlet kendi üstüne almış ve artık Türk milliyetçiliği demek, milliyetçi Türk devleti demek olmuştur.

Kuruluşunun hikmetini ve sebebini bu gayede ve bu ülkü de bulan milliyetçi devlet; tabiatıyla bütün icraat ve faaliyetinin, bütün müessese ve teşkilatının ana prensibini de aynı gayeden ve aynı ülküden alacak ve hiç durmadan, milletçe hürriyet ve istiklâl yolunda yürüyecektir.

Buradan itibaren Türk milliyetçiliği tarihi, bütün tafsilatıyla inkılap tarihimizdir. Biz tafsilata girmeden ana hatlar üstünde kalmak üzere, şu kadar diyeceğiz ki; hürriyet ve istiklâl ilkönce ve millî mücadele yıllarının acil zaruretleri içinde sırf bir siyasi gaye olarak alınmış; fakat muvaffakiyet yolunda ilerlendikçe istiklâl mefhumu genişlemiş ve memleketin siyasi, kültürel ve ekonomik bütün hayat ve faaliyetinin birden yöneldiği bir gaye halini almıştır. Buna göre de milliyetçi devletin temsil ettiği Türk milliyetçiliği siyasi, sosyal ve ekonomik şekiller almış ve safha safha tekamül etmiştir.

Siyasi milliyetçiliğimiz bir taraftan Türk milletine tarihinin çizdiği hudutlar içinde hür ve müstakil siyasi bir varlık temin etmeğe bir taraftan da memleketin siyasi müessese ve teşkilatını cezri bir surette millileştirmeğe yürümüştür. Birinci hedefe Lozan sulhu ile erişilmiş, ikinci hedef de siyasi mahiyetteki inkılâplarla elde edilmiştir.

İkinci yolda Türk milliyetçiliği, daha ilk günlerinden itibaren, Osmanlı sistemiyle tezada girmiştir. Bidayette Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Babıali hükümeti arasında harici müşküllere ait bir siyasi nokta-i nazar ihtilafı gibi görülmüş olan bu tezat, haddi zatında bir milletin iman ve ülküsünün mihverini değiştirmesinden hasıl olan derin bir sarsıntı ve bir strüktür tezadı olmuştur. Anadolu'da çarpışan Kuva-yı Milliye ile Kuva-yı İnzibatiye hakikatte birbirine zıd iki sistem ve iki ideal müdafaa etmiştir. Bir tarafta sultanı ve halifesi ile devrini yaşamış kozmopolit bir sistem ve realitesini kaybetmiş bir ideal; bir tarafta da üstün ve insani bir ülkünün harareti ve heyecaniyle kaynıyan bir millî iman ve bir millî kuvvetler sistemi vardı. Bu iki sistemden biri yerini er geç öbürüne bırakacaktı. Nitekim bıraktı, saltanat ve hilafet yıkıldı; uyanan millî benliğin siyasi ifadesi halinde cumhuriyet kuruldu. Lozan sulhu ile cumhuriyet Türk milliyetçiliğinin ülkü yolundaki ilk ve en büyük zaferidir.

Bundan sonra Türk milliyetçiliğini kültür, terbiye ve ekonomi saha- larında aynı bir heyecan ile siyasi istiklâli ikmale koyulmuş görüyoruz. Osmanlı devrinde kötü bir kozmopolitizme saplanmış olan Türk zekasını, ruhunu medrese skolastiği ile tekke tasavvufundan alan Türk'ün moral idealini memlekete, hayata ve millî varlığa çevirmek bu sahadaki inkılapların ilk hedefini teşkil etmiştir. Bu inkılaplar sayesinde skolas- tizm yerine hayattan ve millî ihtiyaçlardan ilham alan realizmi, tasav- vuf morali yerine elemanlarını reel ve rasyonel tefekkürden alan millet morali, Osmanlı devrinin endividüalist terbiye sistemi yerine kolektif iş ve mesuliyet esasına dayanan câmia ve millet terbiyesi koymağa gi- dilmiştir.

Türk milliyetçiliğinin ekonomi sahasındaki hedefi ise, Osman- lı devrinin bakımsızlığından,. Balkan Harbi, Umumi Harp ve İstiklâl Harbi gibi yıllarca süren harp ve seferberlikten mahvolan memleket ekonomisini yenibaştan ve tamamıyla millî esaslar üzerine kurmak ve memleket sulhunu ve saadetini millî refaha bağlamak olmuştur. Burada da millî gaye ve ülkü yolu takip edilmiş, Türk milletini sırf ham mad- deci olmaktan, yani ekonomik tabiliğe mahkum kalmaktan kurtarmağa

ve Türk ekonomisine kendine kifayet ederlik teminine gidilmiştir. Bunun için de eski devrin fertçi, liberal ve kozmopolit ekonomisi yerine câmiacı, devletçi ve millî ekonomi sistemi konulmuştur.

Bütün bu faaliyetlerinde Türk milliyetçiliği arzularını sınırlamağı bilmiş, kendi hak ve menfaatleriyle komşularının ve dünya milletlerinin hak ve menfaatlerini telif etmeği; milletlerarası münasebetlerinde sulhu esas almağı kendine bir vazife edinmiş ve bunu bütün harici meselelerde ve ihtilaflarda şimdiye kadar aldığı vaziyetlerle göstermiştir.

Kabataslak çizdiğimiz şu tablo gösteriyor ki; Türk milliyetçiliği millî hudutlar içinde huzur ve saadet yolunu açmak için memleket hayatının her safhasını asrın medeniyet şartlarına göre ıslah ve tanzime koyulmuş; fakat kendi varlığını mutlak ve diğer millî varlıkları izafi gören bir milliyetçilik gidişi almamış, kuvve-i anılmerkeziye halinde kör bir kütle hodbinliğine düşmemiştir. Yani milliyetçiliğimiz esasında terbiyeci, sulhçü ve insanîyetçi bir milliyetçilik olmuş ve bu vasıflarla farikalanmıştır. Bu vasıfları sayesinde ki, milliyetçiliğimiz devrimizin enternasyonal cereyanlarıyla de barışık kalmıştır.

Bilindiği üzere, bugün enternasyonalizm namı altında birbirinden farklı iki tez müdafaa edilmektedir. Tezlerden biri milletlerarası sulh namına milliyetçiliği mahkum etmekte, millet cemiyeti ve hukuku fikrine milletler yahut devletler cemiyeti ve hukuku fikriyle karşı durmakta ve millî câmiaların üstünde cihanşümül bir hukuki nizam ve otorite görmeği ideal almaktadır²⁹⁰.

Türk milliyetçiliği evvela Türklüğe siyasi istiklâlini alarak millî benliği milletlerarası hukukunun şerefli bir şahsiyeti yapmakla; sonra da kendi haklarına hürmet edildiğini istediği kadar başkalarının haklarına da hürmet etmeği millî ve ahlâki bir vazife tanımakla gelecekte teessüsüne ümit bağlanan bu millî câmialar birliği ve bu cihanşümül nizama Türk milletini bugünden hazırlamış bulunuyor.

Çünkü, eğer yarın hakikaten millî câmialar üstünde bütün bunları ihata etmek ve birleştirmek üzere bir milletler yahut devletler birliği kurulabilecekse; eğer yarın millî hak ve menfaatler nizamının üstünde bütün bunları ihtiva etmek üzere yüksek bir nizam tahakkuk edebilecekse, hiç şüphe edilmesin ki, bu geniş birliğin cüz-ü tamları ve bu nizamın süjeleri siyasi, kültürel ve ekonomik bir istiklâl içinde, benli-

290 Bakınız: Prof. Louis Le Fur, Les Grands Problemes du Droit. salı. 443 - 472, Lib. du Recueil Sirey, Paris, 1937.

ğini inkişaf ettirmiş, hayatını medeniyet şartlarına bağlamış ve kendini yetiştirmiş milletler olacaktır. Hakim ve metbu ile mahkum ve tabi arasında işte ve gayede hakiki bir tesanüt ve müşareket asla tahakkuk edemez.

Diğer beynelmilelci teze gelince; bu. da insaniyetin sulhu ve saadeti namına millet fikrine karşı insan fikriyle mukabele etmekte, millet cemiyetine karşı insaniyet cemiyetini ideal almakta ve milliyetçiliği insaniyetçiliğe engel görmektedir.

Mütecaviz ve hodbin bir milliyetçilik şüphesiz engeldir. Fakat Türk milliyetçiliği, Türk nesillerini egoist tahakkümlere esir olmaktan korumakla, Türkiye vatandaşları arasında hak ve sulh devri açmakla, Türk ferdinin hayat ve refah şartlarını düzeltmekle, Türk ferdini kuvvetli bir câmia terbiyesi ile millî grubuna bağlamakla, Türklüğü insaniyete bağlamış ve henüz uzak bir geleceğe ait sırf bir temenniden ibaret olan ideal insanlık cemiyetine onu şimdiden hazırlamıştır.

Çünkü, eğer hakikaten gelecekte bugünün millet cemiyetleri yerine cihanşumul bir insan cemiyeti doğabilecekse, emin olalım ki, bu cemiyetin azası istiklâl havası içinde sağlam bir câmia sevgisi ve şuuru ile yetişmiş, temiz bir grup terbiyesi almış insanlar olacaktır. Bu sevgi ve bu terbiye sayesinde fert milletine ve insaniyete bağlanacaktır. Yine bu sevgi ve bu terbiye sayesinde her millet kendi içinde sulhu ve adaleti temin edecek ve diğer milletlerle münasebetlerinde ahlâkın ve insanlığın yüksek sesine tabi olacak ve bu suretle insaniyetin bir parçasını kendi içinde tahakkuk ettirmiş ve büyük insaniyet idealine hazırlanmış bulunacaktır.

Millî gruba bağlanma ve milletini sevmeye, grubun idealine bağlanma ve millet vasıtasıyla insaniyeti sevmedir. Çünkü millet İnsan fertlerinden ibarettir. Ve bu fertler de millet idealinin birer parçasını taşımakta ve derece derece bu ideale iştirak etmektedir. Demin de söylediğimiz gibi, Türk milliyetçiliğinin ülküsü milletçe hürriyet ve istiklâl yoluyla, Türk nesillerini ideal insaniyete kavuşturmak, millî grup içinde ideal insaniyetin bir modelini kurmaktır. O halde ve netice itibarıyla Türk milliyetçiliği, ferdi millî grubuna bağlamakla, onu haddi zatında insaniyete bağlamıştır.

Binaenaleyh ne milletlerarası sulhu, ne de insanlar arası sulhu tezleri, Türk milliyetçiliğini nefyetmez, bilakis teşvik ve teyit eder. Çünkü milliyetçiliğimiz terbiyecidir, sulhcüdür ve insaniyetçidir.

Biz buraya kadar Türk milliyetçiliğini bir hareket olarak aldık ve öyle mütalaa ettik. Onun umumiliğini ve şumulünü göstermek ve bütün bir millet câmiası efradını derece derece alakalandıran bir iş olduğunu anlatmak için bu lazımdı. Fakat milliyetçiliğimiz bir hareket olmuştur demekle, herhangi bir kütle hareketi kastetmedik. Kütle hareketlerinde plân yoktur. Plânlı gidiş, adımları hesaplayarak atış, hareket halindeki kütleyle sıkır ve usandırır. Kütle hareketleri plânını tesadüflerde ve neticesini sırf vukuatın teselsülünde bulur. Halbuki, şu küçük etüdümüzle hiç olmazsa şunu gösterebildiğimize kaniiz ki; Türk milliyetçiliği asla tesadüflerin sevkine tabi bir hareket olmamıştır. Bilakis neticeyi önceden duyarak, hatta görerek inkişaf eden, plânını gayesinin mantığından alan bir hareket olmuştur. Kütle hareketleri engelleri hızıyla ve ağırlığıyla deviren ve fakat zora çattığı zaman çabucak istikametini değiştiriveren bir sel gibidir. Bu hareketler ekseriya kör bir tehevür halinde yakar, yıkar; fakat bir müsbet eser koymağı düşünmez. Kütle hareketleri harici tesirlere ve tesadüflere bağlı kalarak, akla ve hesaba sığmayan tenakuzlara düşer ve birden kabardığı gibi, beklenilmeyen bir zamanda da birden söner. Halbuki Türk milliyetçiliği hedefine gerilmiş bir irâde ve bir fikir kuvveti halinde, maniaları yıkararak, inkılâplar yaratarak, şaşmadan, gayesine yürüyen bir hareket olmuştur. O bir tehevür değil; karanlıkları bölerek, muayyen bir noktaya ilerleyen bir ışık gibi, yaratıcı bir zekanın maksadına gidişi olmuştur.

O halde Türk milliyetçiliği herhangi bir kütle hareketi değildir. O bir millî harekettir. Yani ırkın vicdanının derinliklerinde yatan asıl melekelerin tehlike karşısında kolektif bir tahteşşuur kuvveti halinde zuhurudur. Millî hareketler bütün bir millet efradının derece derece iştirak ettiği bir hareket olmak itibariyle kütle hareketi, fakat mahiyeti, plânı, gayesi ve neticeleri itibariyle bir şef, bir yüksek şahsiyet eseridir. Bu şahsiyet, ırkının en seçme seciyelerini ve enerjisini benliğinde zübdeliyen ve bu suretle kolektif tahteşşuuru n timsali halini alan bir zeka ve bir irâde sentezi, bir kelime ile, bir dehadır. Bu dehadır ki, harekete manasını, gayesini ve plânını verir ve onu bir devlet nizamı haline koyar.

İşte Türk millî hareketinin ve Türk milliyetçiliğinin bu dehası, Atatürk'tür. Millî benliğe inan ve güven veren, gayesini ve ülküsünü gösteren, hulasa millî şuardan tarihe yeni bir devlet çıkaran Atatürk'tür.

Asil ve temiz Türk kanının yarattığı bu büyük dahiye kurtardığı ve

yükselttiği Türklük ile beraber insaniyet de minnettardır²⁹¹.

291 **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 983-995.

EK-II – Atatürk'ten Sonra Türk Milliyetçiliği Nasıl Yorumlandı?

“Türk Milliyetçiliği Nedir?”²⁹²:

Milliyetçilik, en kısa ve umumi tarifi ile, insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanmasıdır. Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlâkına, maddi manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alâka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini artırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmak suretinde belirir. Milliyetçi, hiç bir karşılık beklemez, hayatını bu istikamete yöneltir, günlük yaşayışını bu esaslar içinde düzenler ve devam ettirir. Fakat milliyetçiliğin gerektirdiği bu manevi üstünlüğe ulaşmak pek kolay değildir. Çünkü milliyetçilik, kaderde ortak olanlar, aynı kültürden feyz alanlar, sevinçte ve kederde iştirak halinde bulunanlar için bazen hayat pahasına fedakârlığı icap ettirir. Kısaca, milliyetçilik insana millî ve beşerî üstünlük sağlayan yüksek ahlâkın ta zirvesinde yer alan bir ruh halidir.

I

Kavim - Millet Meselesi

Milliyetçilik millete bağlılık olduğuna göre, önce, “millet”den ne anlaşıldığını bilmemiz lazımdır. Tarihte maziye doğru gidildikçe, insan topluluklarında soy, dil, din ve kültür safiyetine daha çok yaklaşıldığı malumdur. Eskiden cemiyetler arasında, şimdiki gibi, sıkı temas imkanları mevcut olmadığından, soy karışmaları ve kültür alış - verişleri pek az ölçüde vuku buluyordu. Bu sebeple, çeşitli topluluklar kendi hususiyetlerini daha iyi korumakta idiler. Bu devreye “kavim” çağı denir. Kavim tabiri cemiyetlerin hariçle temas, kültür alış - verişleri ve akrabalık kurmak gibi kaynaşmayı teşvik edici hallerin cüz’i olduğu bir içtimai durumu gösterir. Siyasi organizasyonların da “kavmi devlet” vasfında olduğu bu devrede insanlar, kendilerine mahsus inançları ile, yabancı kelime ve tabirlerin henüz nüfuz edemediği dilleri ile, kendi topluluklarını karakterize eden örf, adet, gelenekleri ile basit idari içtimai teşkilatları içinde yaşamışlardır.

İşte bu kavimler zamanla, türlü tarihi - sosyolojik tesirler altında, yavaş yavaş bir araya gelerek “millet” dediğimiz içtimai varlıkları meydana getirmişlerdir. Böylece millet, ırki ve kültürel bakımlardan bir ka-

²⁹² Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Milliyetçiliği Nedir?”, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, MEB, İstanbul, 1970, s. 260-284.

vimler birleşmesi neticesidir ki, belirli bir dilin, belirli bir dinin, bir hayat görüşünün mihrakı etrafında toplanmış olan sosyal birliği ifade eder.

Eski Roma İmparatorluğu zamanında bu günkü Fransız toprakları üzerinde çeşitli kavimler yaşıyordu: Gol'lüler, Keltler, Gotlar, Akitenler, Franklar, Brötonlar, Romalılar, hatta İran asıllı Alanlar ve daha sonraki asırlarda Normanlar... Birer kabile federasyonu durumunda olan bu kavimler ayrı geleneklere, inançlara sahip bulunuyor, ayrı diller konuşuyorlardı. Mesela Keltler kimlikleri hala iyi bilinmeyen bir etnik halite idi. Yine o tarihlerde bugünkü Almanya'da Cermen boyları bir yandan Keltlerle ve İskandinavyalılarla bir yandan da İslavlarla karışma halinde idiler. İngiltere'de ise, Britler, Kymriler, İskoçlar; Keltlerle, Jutlarla, Anglo ve Saksonlarla, nihayet Normanlarla iç-içe yaşamışlardır. Bütün bu münasebet ve kaynaşmalardan, tarih boyunca, ayrı dilleri ve karakterleri ile Fransız, Alman, İngiliz milletleri doğmuştur. Bu milletlerin başka - başka dillere ve farklı seciyelere sahip olması, Fransa'da latince, Almanya'da cermence, İngiltere'de Anglo - sakson dilinin ortak vasıf kazanması ve kavimlerden birine mahsus kültür ve karakter unsurunun üstün duruma gelmesi neticesidir.

Bu gelişmede ihtilatın değil, imtizacın şart olduğunu belirtmeliyiz. Umumiyetle imparatorluklarda çeşitli kavim ve milletler ihtilat (karışma) halindedir. Aralarında siyâset ve iktisat yönlerinden iştirak mevcut ise de, etnik manada birleşme yoktur; her topluluk kendi irki ve kültürel hususiyetini muhafaza eder. Halbuki "millet"de doğrudan doğruya imtizaç (kaynaşma, birbiri içinde erime) bahis mevzuudur. Bu esnada kavimlerden birinin dili, karakteri, inancı hakim mevkie yükselerek ortak vasıf kazanır ve "millet" o kavmi temsil eder. Bu tarihi oluş da gösterir ki, milletlerin gelişmesinde ilk plânda kültür unsurları rol oynamaktadır.

Türk Milleti

Türk milletinin oluşu da bu tarihi seyrin dışında değildir. Türkler daha milattan önce 2.000 ortalarından itibaren batı Asya'da Hind - Avrupa ve Ural kavimleri ile, uzak Doğuda bazı Moğol menşeli gruplar ve Çinlilerle münasebete girişmişlerdi. Bu husus Türkçedeki birkaç kelime ve bilhassa eski Türk kültürünün Çin ve Moğollar üzerindeki tesirlerinde müşahade edilir. Mamafih zamanımızdan 1300-1400 yıl önceleri dahi Türk kavmi vasıf ve kültürünün iyice korunduğunu gösteren

deliller vardır. Mesela Göktürkler tarafından VIII. asrın ilk yarısında dikilen ve Türk alfabesi ile yazılı Orhun kitabelerinden anlaşılıyor ki, hiç olmazsa Göktürk topluluğunda, Türk dili saflığını muhafaza etmekte, Türk dini (Gök Tanrı), Türk hukuku (Töre), Türk Sanatı (Hayvan üslubu), Türk idâre teşkilatı (İl), Türk ordusu ve muharebe usulü (Turan taktiği) tamamıyla yürürlükte bulunmakta idi.

Göktürk devletinin yıkılması ile Orta Asya Türk birliğinin dağılmasından sonra, bazı Türk boylarının batıya doğru göçmeleri atalarımızdan bir kısmının yabancılarla daha yakın münasebetler kurmasına sebep oldu. XI. asırda Maverâünnehir üzerinden Horasana gelen ve büyük çoğunluğunu Oğuzların teşkil ettiği Türkler, bir yandan İranlılarla, bir yandan İslâmiyet ile, bir yandan da eski Sasani - İslam kültürü ile karşılaştılar. Bu yeni muhitte halk dili olan farsça yanında, din dili Arapça da kültür hayatında mevki sahibi idi. Bu tarihten önceleri ve sonraları bazı Türk boy ve oymakları Avrupaya ve diğer kıt'alara göç etmişlerse de, sayıca kesafet meydana getiremedikleri için yabancılar içinde kaybolmuşlardı. Ancak Türkler, XI. yüzyılda, kalabalık küteller halinde gelerek İslâm'ın doğu kanadında muazzam bir imparatorluk (Selçuklu) kurmaları neticesinde ve bilhassa Anadolu'nun Türkleştirilerek Türk vatani haline getirilmesi sırasında "millet" olma yoluna girmişlerdir. Çeşitli Türk zümrelerinin "millet" birliği halinde kaynaştıkları bu uzunca devrede mahalli kültürle karşılıklı tesirler dolayısıyla, gelenek ve göreneklerde bazı değişiklikler olmuş, eski Türk inançları halk kütelleri' arasında az - çok yaşamakla beraber, İslamiyet Türklerin en kuvvetli manevi dayanağı haline gelmiş, diğer taraftan Türk dili Arapça ve Farsça kelimelerle karışmıştır. Fakat tıpkı Fransız, Alman, İngiliz misalinde görüldüğü gibi, bu gelişmede Türklük hakim kalmış, Türk seciyesi, hayat görüşü ve siyâsette, idari, askeri teşkilatta Türk tarzı, dilde Türkçe daima üstünlüğünü muhafaza ederek, Türk kültürü bütün köklülüğü ve sağlamlığı ile yaşamaya devam etmiştir. Bu tarihi oluş, karakteri ve duygusu Türk, dili Türkçe ye dini İslam olan Türk milletini meydana getirmiştir. Aynı vakıa o zamanlardan itibaren Asya Türklüğünde de gelişerek Türk dünyasında millet birliği şuuru tamamlamıştır.

Millet ve dil

Millet oluşdaki bu içtimai değişmeyi dillerdeki belirtileriyle de tesbit etmek mümkündür. Bizdeki "kavim" sözüne karşılık Fransızca'da

peuple, İngilizce'de *folk*, Almanca'da *volk* kelimeleri vardır. Bu sözler aynı zamanda “halk” demektir. Bu son manada içtimai yönden, basit “insan kalabalığı”na işâret ederler. Fakat her üç batı dilinde müşterek olan *nation* kelimesi bizim “millet” tabirinden anladığımız mefhumun karşılığıdır. Mesela “Fransa halkı” ile “Fransız milleti” deyimleri arasındaki büyük farkı açıkça belirtir. Kavmilikten “millet”e geçiş uzun bir zamana ihtiyaç gösterdiğinden Latince'den gelen *nation* kelimesi bugünkü içtimai - felsefi manasını ancak Fransız İhtilali sırasında almıştır. Fransızca'dan İngilizce'ye geçen bu tabir Alman milleti için ilk defa ünlü Alman filozofu Fichte (ölm. 1814) tarafından, meşhur “Hitabeler” (*Reden an die Deutsche Nation*) de kullanılmıştır.

Aynı gelişme Türkçe'de de görülmektedir. Eski Türkçede “halk” a “budun” deniyordu. Son yıllarda bu kelimenin bodun telaffuz edilmesi ve “boylar” olarak açıklanması teklif edilmiştir (R. Giraud, 1960). Gök-türk çağının hâtırası olan ve Orhun kitabelerinde daha ziyade “Türk bodun, Oğuz bodun” şeklinde tekrarlanan bu tabirin doğrudan doğruya “kavim” sözünü karşıladığı meydandadır ve zamanın içtimai durumuna da tevafuk eder. Aynı devre ait ulus (veya uluş) kelimesi bodun ile aşağı - yukarı sinonim bir mana taşır. Fakat her ikisi de “millet” mefhumunu ifade etmekten uzaktır. Türkler kavmilikten “millet”e geçiş safhasını tamamladıkları zaman, içtimai gelişmelerine uygun olarak, “millet” tabirini kullanmışlardır. Aslında arapça “din” veya “dini cemaat” demek olan bu kelimenin dilimize Ba tının *nation*'u manasında yerleşmesi, millet anlayışında dinin hakim olduğu bir çağa işâret etmesi bakımından, dikkate değer. Halen Türkçede “millet” arz ettiğimiz tarihi - içtimai gelişmeyi ifade etmekte olup biz, siyasi - içtimai birlik unsuru olarak İslamiyeti kabul eden fikri “ümme” sözü ile karşılamaktayız.

Millet telakkileri

Kavmilikten millete geçiş bu kadar açık olmakla beraber, millet telakkisini tam kesinlikle tayin etmek yine de müşkül görünüyor. Çünkü, her millet bu telakkiiyi kendi oluşuna uygun tarzda kabule temayül etmektedir. Millet haline gelişte rol oynayan faktörün veya faktörlerin milletlere göre değişmesi bu hususta çeşitli görüşlerin ileri sürülmesine yol açmıştır:

Bazıları soy birliğini esas almışlardır. Buna göre, yalnız aynı ırktan olanlar millet teşkil edebilirler. Fakat, biz, millet olmak için ırkın ne

zaruri, ne de kafi olmadığını gördük. Bugün de ayrı ırklardan geldikleri halde millet birliği meydana getiren topluluklar mevcuttur. ‘Birleşik Amerika gibi.

Bazıları dil birliğini şart koşmuşlardır. Bunlara göre de, millet bütünlüğünün en belirli unsuru aynı dili konuşmaktır. Fakat çağımızda bu iddianın aksini gösteren birçok örnekle karşılaşmaktayız: Latin Amerika ile İspanya, iki dil konuşan Belçika, üç dilli İsviçre, hatta soyca da aynı bulunan Norveç ile Danimarka.

Bazıları din birliğine ehemmiyet vermişlerdir. Bunlar din kardeşliğini ilk plânda tutanlardır. Gerçekte ise Ortaçağlara has olan bu hayat görüşü zamanımızda çok değişmiş ve her ferdin uymağa mecbur olduğu “devlet dini” fikri eski itibarından çok kaybetmiştir.

Bazıları coğrafya birliğini başlıca sebep kabul ederler. Tamamıyla hissi bir bağlılık ifade eden “vatan” mefhumu dışında, bir jeoloji mevzuu olarak coğrafyanın büyük bir değer taşımadığı daha geçen asırda belirtilmiş bulunuyordu (E. Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?*, 1882).

Bazıları menfaat iştirakini ileri sürerler. Buna göre, insanları “millet” topluluğu halinde bir arada yaşamaya sevk eden amil doğrudan doğruya menfaat ortaklığıdır. Ortaklık kalktığı zaman “millet”in de dağılacağı manasına gelen ve esasen “millet” i içtimai gerçek olarak kabul etmeyen bu materyalist görüşün ciddiyetle bir ilgisi olmamak lazımdır.

Nihayet bazılarına göre de, “millet” milli ruh sayesinde var olur. Bu öyle bir manevi kuvvet, bir şuurdur ki, ırk ile, din ile, coğrafya ve menfaat ile alakasız olarak, tarih içinde fertlerin müşterek acıları ve müşterek sadetlerinden doğar ve millet birliğini yaratır.

Bütün bu görüşlerden çıkan netice şudur ki, milletlerin devamlılığını sağlayan unsurlar değişiklik gösterdiğinden, her millet kendi gerçeklerine uyan, sıraladığımız telakkilerden birini veya ikisini muteber saymaktadır. Bu durum elbette bizim de kendimize göre bir millet telakkimiz olmasına imkan verecektir.

II

Türk millet telakkisi

Türk millet telakkisini tesbit etmek için önce şu sorunun cevaplandırılması lazımdır: Türk milletinin oluşunda ve devamında hangi unsur veya unsurlar rol oynamıştır ve oynamaktadır?

Burada ilk olarak Türk soyu akla gelebilir. Ancak söylediğimiz gibi, Türk milletini yalnız ırk birliği açısından almakta tam bir isabet yoktur. Bir içtimai mefhum olarak “Türk milleti” tabiri soy arılığında fazla ısrar etmemeği gerektirir. Bununla beraber, Türk milletinde, yukarıda açıklandığı üzere, Türk soyu ile Türklüğün tarihi seciyesi ve kavmi meziyetlerinin pek mühim yer işgal ettiği bir hakikattir.

Türk milleti bakımından dini ana unsur kabul etmek de güçtür. Zira o takdirde, diğer İslam topluluklarını da Türk milletinden saymak ve mesela bir Arap, bir Endonezyalı Müslümanla Türk arasında fark gözetmemek icap edecektir. Fakat İslam dininin Türk milletini birleştirici hüviyeti her türlü şüphenin üstündedir.

Coğrafi birlik ise, Türklük realitesine en aykırı düşen bir mahiyet taşır. Halen sayıları 100 milyon civarında bulunan Türkler dünyanın çeşitli bölgelerinde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Türk milleti yalnız bir bölgedeki topluluk olarak kabul edilirse, mesela Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan kalabalık Türk kütlelerini yabancı saymak gibi bir garabet ortaya çıkar ki, bunun dünya Türklüğü gerçeği ile uzlaştırılması mümkün değildir. Ancak, “coğrafi birlik” ile vatanperverlik arasındaki farka dikkat edilmelidir. Vatanperverlik yurt arazisinin jeolojik yapısı ile ilgili olmayıp Türk milletine ait topraklara hissen bağlılığı ifade eder. Bu noktayı yukarıda da belirtmiştik.

Biz milleti bir “menfaatçiler şirketi” olarak görmediğimiz, vatanımızı sadece bize menfaat sağladığı için ve menfaat sağladığı müddetçe sevmemiz gereken toprak parçası addetmediğimiz, aksine, ona verimli, çorak, bozkır, sulak ne olursa olsun, üzerinde hür yaşadığımız, ata yadigarı kutlu bir varlık gözü ile baktığımız için, Türk milletinin oluşu ile bu marksist görüş arasında herhangi bir bağlantı kurmamıza imkan yoktur.

Bu kısa değerlendirmede de görülmektedir ki, Türk milletinin tarihi gelişmesinde, “menfaat ortaklığı” ile “coğrafi birlik” dışında kalan

amiller az çok rol oynamıştır: Türk dili, Türk'ün kavmi meziyetleri ve irki seciyesi, İslamiyet, tarih şuuru, Türk düşünce tarzı ve dünya görüşü. Böylece ortaya çıkan şey de Türk millî kültüründen başka bir şey değildir. Bu itibarla çağdaş Türk milliyetçilik telakkisi “Türk milliyetçiliği” tabiri ile ifade olunur. E. Renan'ın bahsettiği “millî ruh, millî şuur” faktörü de esasen ancak böyle bir millî kültür içinde canlanmak ve gelişmek şansına sahiptir.

Türk millî kültüründe Türk diline hususi bir ehemmiyet atfetmek zaruret olarak belirir. Çünkü yeryüzünde kültürümüzün tek taşıyıcısı, ifade vasıtası ve koruyucusu olan Türkçe, aynı zamanda millî tarihimizin yaşayan, canlı bir uzvudur. Bu hüviyetiyle de millî oluşumuzun tam merkezinde yer almıştır.

Millî kültürümüzün diğer mühim bir unsuru da İslamiyettir. Son bin yıllık tarihimizde Türk kültürünün sağlamlık kazanmasında adeta harç vazifesini görmüş olan İslamiyet Türk'ün vicdanına hükmeden en büyük manevi değer olmuştur. Bugün Türk millî ahlâkı, Türk düşüncesi, hatta Türk sanatının İslamiyetle alakası herkesçe malumdur. O halde, Türk dili, Türklük şuuru, Türk seciyesi ile birlikte islam dini millî kültürümüzün. başlıca unsuru halindedir.

Şimdi Türk millet telakkisine göre milletin tarifine gelebiliriz.

Millet'in tarifi

Millet umumiyetle iki türlü tarif edilmektedir. Biri hukuki - siyasi, diğeri tarihi - sosyolojik.

Birinci tarife göre millet, belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan, bir resmi dili olan, müşterek kanunları bulunan insanların meydana getirdiği birliktir. Burada aranan tek hususiyet, topluluğun siyasi istiklâle sahip bir heyet teşkil etmesidir. Ancak bu tarifde “millet”in içtimai bünyesine aykırı düşen noktalar vardır. Başka başka diller konuşan, ayrı kültürlere mensup kütlelerin, sırf bir devlet teşkilatı içinde buldukları için, millet sayıldığı bu hukuki - siyasi anlayışta millet, savaşlar ve barışlar sebebiyle sınırların daralıp genişlemesi neticesinde, tıpkı eşya yığını gibi, azalıp çoğalan ve mevcudiyeti milletlerarası siyâset müvazenesine bağlı mekanik bir topluluk olmaktadır. Buna göre, mesele Türk milleti sadece Cumhuriyet hudutları içindeki ahalden ibarettir ve Türkiye’de nüfus kağıdında “Türk vatandaşı” yazılı herkes Türk, fakat resmi sınırlar dışında kalmış, ana dili Türkçe, Türk kültürüne bağlı

milyonlarca insan yabancıdır.

Tarihi - sosyolojik tarife göre ise millet, his ve kültür birliğinin kaynağı olan millî kültür unsurları, fertleri arasında müşterek değerler halinde yaşayan bir içtimai bütündür. Buradaki en mühim hususiyet, dilde, fikirde, inançta, ahlâkta ve tarihte, kısaca millî şuurda iştiraktır. Aynı dili konuşan, aynı kültüre mensup, düşünce ve duygu da bir olan insanların aynı milletin fertleri sayıldığı bu tarife göre, “millet”in siyasi hudutlar gibi sun’i engellerle sınırlanması mümkün değildir. Bizim millet telakkimizin veciz bir ifadesinden ibaret olan bu ilmi tarif bilhassa, çeşitli coğrafyalarda ve çeşitli idâre ve ideolojiler’in baskısı altında bulunmakla beraber, Türkçe birliği ve kültür ortaklığı itibariyle bir bütün teşkil eden milyonlarca Türk’ün büyük milletimizin mensupları olduğunu belirtmesi bakımından, pek büyük bir mana taşır.

“Türk milliyetçiliği” nedir?

İşte Türk milliyetçiliği, Türk dilinden, Türk karakteri ve ahlâkıdan, islam dininden, tarih birliği şuurundan ve bütün bunların fiili hayattaki bilimum belirtilerinden kurulu olan Türk millî kültürünün yaşattığı Türk milletini sevmek ve saymaktır. Türk milliyetçisi de, Türk dilini koruyan, Türk seciye ve ahlâkını yükselten, Türk düşüncesinin ilmi, fikri, edebi, felsefi ve teknik sahalarda imkanlarını zenginleştiren, İslamiyeti muhterem tutan, dünya Türklüğünün istiklâl, hürriyet, refah ve saadeti için çalışan insandır.

Türk milliyetçiliği ve Türk milliyetçisinin bu tavsifi millî ve insani vazifemizi yaparken takip edeceğimiz yolu iyice aydınlatmaktadır. Bu yol Türk milliyetçiliğinin biri negatif (menfi) , diğeri pozitif (müsbet) olmak üzere iki cepheli prensiplerini ihtiva eder.

Negatif prensipler:

1- *Türk milliyetçiliği ırkçı değildir:*

Daha açık bir ifade ile, Türk milliyetçisi milletimizi halis kan Türk olanlar ve olmayanlar diye bir ayırımı tabi tutamaz. Çünkü:

a) Bir zamanlar bazı Batı memleketlerinde tutunmuş olan ırkçılık nazariyesi, insanlar arasında manevi bakımdan birtakım farklar tasavvur eden ve aslında Türk ırkına da şerefli bir mevki vermeyen bir ideolojidir. Bu nazariye önce, tanınmış Fransız diplomat ve yazarı Comte de Gobineau (ölm. 1882)’nun “Beşer ırkları arasında eşitsizlik” (*Essui*

sur l'inegalite des races luumaines) adlı eserinde ortaya atılmış ve bazı Avrupalı mütefekkirler tarafından işlenerek bir ilim dalı haline sokulmak istenmiştir (Raciologie). Buna göre, başta Cermenler olmak üzere umumiyetle Teuton kavimleri doğuştan yüksek vasıfta ve diğer soylara nazaran üstün kabiliyetler'le mücehhez, dolayısıyla, dünyayı idâre etmek hakkına sahip telakki edilmekte, bütün diğer insan kütlelerinin de onların emrinde olmaları tabiat kanunları icabı sayılmakta idi. Böylece, üstün ırk vasfını yalnız Cermenlere bahşeden Rasyoloji ile Türklerin bir ilgisi olamazdı ve Türk Milliyetçiliği de, elbette, Türk soyunu, aşağı seviyede görmek suretiyle, peşinen mahkum eden böyle bir görüşü benimseyemezdi. üstün ırkın Cermen soyu olması nazariye icabı iken, onun yerine Türk ırkının yerleştirilmeğe çalışılması ise, bu sözde . "ilmi" iddiayı büsbütün yozlaştıran basit bir özentiden ileri geçemezdi.

Kaldı ki, tarihi - sosyolojik araştırmalar, kavmiyet devrinde dahi saf bir etnik yapıya rastlamanın güçlüğünü ve manevi kudret bakımından insan cinsleri arasında fark bulunmadığını göstermiştir. Rasyolojinin iptidai, kültür faaliyetlerinde kabiliyetsiz addettiği Afrikalı zencilerin bile, medeni şartlar içinde yetiştirildikleri zaman, üstün vasıflarla donanmış olduğu tasavvur edilen ırklar kadar maharet ve medeni cehid gösterdikleri ortaya konmuştur. Buna göre, daima ilim yolunda ilerleyen ve Türkiyenin ictimai gerçeklerini birinci plânda tutan Türk milliyetçisi için "ırkçılık" bir kıymet ifade etmekten uzak kalacaktır.

b) Irkçılık mevzuunda, burada kaydettiğimiz "Türkiyenin ictimai gerçekleri" ibaresi Türk milliyetçisine bir ihtar teşkil etmelidir. Çünkü, bir bakıma kavmiyetçilik yapmak manasına gelen ırkçılığın memleket-te bölgeciligi teşvik yolu ile millî bütünlüğü parçalayıcı durumunu hatırdan çıkarmamak lazımdır. Makul ve ciddi bir kültür siyâseti ile Türk milletini vatan ölçüsünde bütünleştirmeyi başlıca gayelerinden sayan Türk milliyetçisi, yine aynı sebepten, Türkiyede azınlık ırkçılığına asla müsaade etmeyecektir.

2- Türk milliyetçiliği dinci değildir:

Yani Türk milliyetçisi başta Anayasa olduğu halde devlet kanunlarının yerine dinin mukaddes kitabını ikame etmeği (şeriatçilik) veya islam milletleri arasında, din esasında, birlik meydana getirmeği (üm-metçilik) tasarlayamaz. Çünkü:

a) Türk milleti dindar olmakla, yani dini akidelere ve İslamın iman ve amel prensiplerine bağlı kalmakla beraber, tarih boyunca, yaşanan

hayatı yalnız din açısından değerlendirecek ve dine göre ayarlayacak derecede bir gayretin temsilcisi olmamıştır. Vicdan hürriyeti Türk tarihinin ana karakteri halindedir. Türkler en geniş dini toleransa sahip milletlerin başında gelir. Lâiklik, hiç olmazsa tatbikat şeklinde, Türk devletlerinde daima mevcut olmuştur. İslami Türk devletlerinde bile din, aynı zamanda dünya işlerine hükmeden bir unsur olarak görünmemiş ve Türk hükümdarları, şeriat yanında, dünyevi kanunlar tedvin etmişlerdir (Sultan Melikşah'ın, Uzun Hasan'ın, Fatih'in, Kanuni'nin kanunlar vb.). Türk milliyetçiliğinin bir din davası olmayacağını ortaya koyan bu durum Türk milliyetçisini şeriatçilikten uzak tutan içtimai gerçeklerimizden biridir.

Şeriatçi olmayan Türk milliyetçisi yurdumuzda millî birliği temelden sarsabilecek mahiyetteki alevilik - sünnilik gibi mezhep mücadelelerine de kesin surette karşıdır.

b) Belirtmek yerinde olur ki, bütün medeni dünyanın idari rejimleri, müesseseleri ve kültür faaliyetleri ile millî topluluklar, millî devletler halinde bulunduğu ve milliyetçilik duygularının cihanın her tarafına yayıldığı çağımızda, bütün müslüman milletleri din bayrağı altında birleştirmek gibi bir tasavvur Türk milliyetçisini cezbedecek bir düşünce olamaz. Milliyetçilikte millî hakimiyet ve millî irâde bir zaruret iken ümmetçiliğin bunları red ederek bir hanedanı ilahi irâdenin temsilcisi göstermek fikrini taşıması arada bir uzlaşma imkanı bırakmamaktadır. Hem milliyetçi. hem de beynelmilelci olmak herhalde kabil değildir.

3- Türk Milliyetçiliği sosyalist değildir:

Başka bir ifade ile Türk milliyetçisi hürriyeti kısan, hukuku zedeleyen bir düşünceye hizmet edemez. Çünkü:

a) Sosyalizmin her çeşidinde ilk adım mutlak eşitlik adına. insan hak ve hürriyetinin kayıt altına alınmasıdır. Sosyalistler (solcular) nazari olarak, İnsan haklarını müdafaa ettiklerini ileri sürerlerse de, düşüncelerinin tatbikatta aldığı şekil ezildiklerini iddia ettikleri insanlar dahil, herkesin haktan ve hürriyeten mahrumiyetidir. Medeni ülkelerdeki idâre ve teşkilatın servet dağılımında eşitsizlik yarattığı ve insanlık adına, bu müvazenesizliği kaldırmak gerektiği görüşünden hareket eden sosyalistlerin hepsinin birleştiği nokta mülkiyet düşmanlığıdır ki, bu, alın teri ile elde edilen kazanca karşı açık bir saygısızlık. ifade eder. İnsanın doğuştan beraberinde getirdiği ve herkeste farklı vasıflarda beliren akıl, zeka, çalışkanlık, maharet melekelerini dış müdahalelerle

bütün insanlarda eşit kılma teşebbüsleri elbette hiç bir netice vermiyecektir. Sosyalist nazariyelerin “ilmi”si olduğu iddia edilen, fakat. aslında tamamen bir ideoloji olan Marksizm, Sovyet ihtilalinden bu yana, Rusya’da ve diğer sosyalist memleketlerde bunu ortaya koymuştur. İnsan vatanını, âilesini, evini, tarlasını, ticârethanesini vb. her şeyden evvel kendine ait olduğu için sever ve sevdiği için bunları geliştirmek, değerlendirmek, yüceltmek ister. Millet ölçüsündeki ilerlemede bu tabii temayülün büyük payı vardır. Halbuki sosyalizm bunların hiç birini insana bırakmaz. Hakikatte fertlerin dışında mevcut olmayan bir “toplum” hesabına “devletleştirme” veya “kamulaştırma” adıyla, hepsini bir diktatörler grubunun ellerine teslim eder kamulaştırmanın şahsi tasarruf altındaki istihlak maddelerine değil de, fertlere kar sağlayan üretim vasıtalarından ibaret hususi mülkiyete tatbik edileceği yolundaki görüşler de, yine aynı sebeplerden, kalkınmanın başlıca faktörü olan sermaye birikmesini engellemek suretiyle memleketi fakirleştireceği için, milliyetçiliğe aykırıdır. Bu itibarla, gerek komünist sosyalizmi, gerek kolektivist sosyalizm, hatta devlet sosyalizmi ve bu tasnife girmeyen her nevi sosyalizm düşüncesi ile milliyetçiliğin bağdaşmasına imkan yoktur. Hele “Mal canın yongasıdır” atasözü ile mülkiyetin kutsiyetini dile getiren ve başkasına ait mala sahip olmayı cürümlerin en bayağısı saydığı hırsızlık telakki eden Türk milletinin fikri sahada tek sözcüsü durumundaki Türk milliyetçisinin sosyalizme yönelmesi mümkün değildir.

b) Türk milliyetçisi sosyalist olmamakla beraber, sosyal adaletin şiddetle taraftarıdır. Zira bu iki mefhum arasında mutlaka iyi anlaşılması gereken büyük fark vardır. Sosyalizm, doğrudan doğruya İnsanın emeği mahsulü olan mülkiyete kast ettiği halde, sosyal adalet, devlet, kanunlar ve teşkilatlar yolu ile, iktisadi potansiyeli daima hak ve adalet çerçevesinde değerlendirerek her vatandaşı kendi emeği mahsulü mülkiyete sahip kılma gayesini güder. Bir memlekette çalışabilen, zinde insanların kabiliyet ve maharetleri sayesinde kazandıklarını zorla ellerinden almak ne kadar yıkıcı ve insanlık dışı ise, çalışma kudret ve imkanından mahrum bulunan kimseleri belirli bir hayat seviyesine yükseltme gayretleri o derecede yapıcı ve insani bir tutumdur. Sosyal adalet millet fertlerini faaliyet sahalarında birbirine yardımcı, fedakâr hale getiren bir mekanizmadan başka bir şey değildir. Esasen sosyal adalet Türk tarihi - içtimai gerçeklerine de uygundur. Eski devirlerdeki vakıf müesseselerimiz bunu gösterdiği gibi, tarihi Türk vesikalarından (Orhun kitabeleri, XI. Asırda Türkçe yazılmış olan *Kutadgu*

Bilig adlı eser) siyasi ve idari teşkilattan maksadın halk arasında “aç ve fakir” kimse bırakmamak; devlet başkanının vazifesinin de milleti “doymak ve giydirmek” olduğu belirtilmiştir. Böylece Türk sosyal adalet anlayışının, dar ve kısır manası ile yalnız işçi zümrelerine inhisar etmeyip, bütün millet fertlerini kanadı altına aldığı görülmektedir. Demek ki, Türk milleti için milletdaşlar arasında fark gözetmeksizin sosyal adaletçi olmak Türk içtimai telakkilerinden doğan bir neticedir.

Pozitif prensipler:

1- *Türkçe*:

Türk milliyetçiliğinde millî dilin ehemmiyetini yukarıda belirtmiştik. Dört bin yıla varan zengin tarihimizin İslam dışı ve İslami safhalarında şekil ve muhteva kazanan Türk dilinin millî kültürümüzün başlıca temsilcisi olarak korunması ve çağdaş medeniyetin ilmini, fikrini, felsefesini ifadeye muktedir bir kıvama getirilmesi Türk milliyetçiliğinin ana gayelerinden biridir. Burada korunması ve geliştirilmesi istenen Türkçe tabiatıyla mazinin eski, tarihe mal olmuş Osmanlıcası olmadığı gibi, kavmilik devrinin kelimelerinden kurulu Türkçesi de değildir. Hele Türkçeden başka her şey olan uydurmaca hiç değildir. Çünkü, ne ölmüş kelimeleri diriltmek, ne kullanılmaz hale gelmiş ekleri canlandırmak, ne de hiç kimsenin anlamadığı sun’i bir dil meydana getirmek mümkündür. Korunması ve geliştirilmesi gerekli Türkçe, dilin kendi kanunları içinde, son yarım asırlık fikri yenileşmemizle paralel olarak sadeleşen, zenginleşen, her vatandaşın konuştuğu, okuyup yazdığı Türkçedir. Türk milliyetçisi binlerce yıllık kültürümüzün maddi - manevi değerlerini sinesinde saklayan millet dilini muhafaza ve müdafaada ilmin gösterdiği yoldan ayrılmayacak ve tabiatıyla, Türkçeyi soysuzlaştırarak millî kültürü tahribe yönelen her teşebbüse karşı duracaktır.

2- *Din*:

İnsanları kardeşlik halesi içinde kader birliğine sevk eden din Türk milletinin tarihinde İslamiyet olarak tecelli etmiştir. Bu itibarla Türk milliyetçisi İslamiyeti daima muhterem tutmak mevkiindedir. Türk dilini zorlamalarla yıkmaya çalışan zihniyet dini de tahrip hedefi olarak almış, dindar insanı ve din temsilcilerini gülünç göstermeği adeta alışkanlık haline getirmiştir. Değişmez lâiklik prensibi ışığında dinin tamamen bir vicdan meselesi bulunduğu şuurlunda olarak Türk milliyetçisi, memleketimizdeki din aleyhtarlığı ile mücadele büyük vazife

sayar.

3- *Tarih şuuru:*

Milletin varlığını devam ettiren, fertler arasındaki, mukadderatta iştirak duygusu ortak tarih şuuru ile beslenir. Mazinin kederli ve sevinçli bin bir hadisesi içinde beraberce yoğrulmuş olmak inancı, millet birliğini perçinleyen ve milletin topluca, ahenkli şekilde geleceğe yönelmesini sağlayan başlıca teminattır. Bu sebeple Türk milliyetçiliği mili tarih şuurunu prensiplerinden biri saymıştır. Türk milliyetçisi de insanlık mücadelesi ve kahramanlık destanları ile dolu Türk tarihinin zengin hâtıralarını zihinlerde daima uyanık tutacak ve bu şuuru geliştirmeye çalışacaktır.

4- *Seciye ve ahlâk:*

Türklerin tarihten gelen ve asli hüviyetini kaybetmeyen bir seciyesi ve bu seciyenin fiili hayattaki belirtilerinden ibaret bir ahlâki davranışı vardır ki, Türk milletini başka topluluklardan ayıran bir karakter çizgisi olmuştur. “Küçüğü sevmek, büyüğü saymak” diye formüle edilebilecek olan Türk seciye ve ahlâki eski devirlerde Türk alp’leri, İslami çağda Türk gazileri tarafından temsil edilmiştir. Beşeri duygularla donanmış Türk cengaverliği, hak severlik ve hürriyetperverliğe dayanan Türk kahramanlığı bu ahlâk ve seciyenin mahsulüdür. Sevgi ve saygıdan kaynak alan Türk ahlâkının baba ocağına bağlılık, âile namusu üzerinde hassasiyet, kadına hürmet, vekar ve çalışkanlık gibi vasıflarını daha da yükseltmek ve sağlamlaştırmak Türk milliyetçisinin ehemmiyetle dikkate alacağı hususlar olacaktır. Burada, dile ve dine taarruz edenlerin Türk ahlâkına saldırmaktan geri durmadıkları hatırlanırsa, millî ahlâk ve seciye mefhumunun ifade ettiği mana daha iyi anlaşılır.

5- *Ferdi Hukuk:*

Türklerin, insana saygı hisleri dolayısıyla, herkes için temel haklar tanınması kadar normal bir şey olamaz. Türk milliyetçisi, hukuk bakımından fertleri mümkün olduğu kadar techiz etmeği esas kabul etmiştir. Bu, aynı zamanda, insanlara tam bir hürriyet bahşetmek demektir. Türk milliyetçisi millet fertlerinin temel haklardan asla mahrum bırakılmamasını ve hürriyetin huzur verici havasından her vatandaşın faydalanmasını tabii sayar ve bu iki mefhumun mutlaka ve her zaman yürürlükte tutulmasını sağlamak için gayret sarfeder. Bundan dolayı sosyalizm başta olmak üzere, hak ve hürriyeti tahdit eden her fikir ve

aksiyona karşıdır.

6- Şahsiyet:

Türk milliyetçiliğinin mühim unsurlarından biri de şahsiyettir. Bu insanı haysiyetli yapan amillerin birincisidir. Tanınmış yazar A. Carrel, medeniyetin en büyük gayesinin şahsiyetli insan yetiştirmek olduğunu söylemiştir. Ancak şahsiyeti inatçılık ile karıştırmamak lazımdır. Şahsiyet ise, iyiyi, güzeli ve doğruyu gönülden gelen bir iştiyakla ifade ve müdafaa etmektir. Bu, hürmet uyandıran bir ruh halidir.

İki türlü şahsiyet vardır. Biri ferdi şahsiyettir ki, ata ocağında kazanılır ve âile ahlâkı istikametinde gelişir. Diğer, kaynağını millî kültürden alan millî şahsiyettir. Türk milliyetçiliğinde şahsiyet denildiği zaman, Türk eğitim ve öğretim müesseseleri ve millî terbiye vasıtaları ile elde edilen millî kültürün ferdi şahsiyeti tamamlayarak, Türk - İnsanı diğer milletlerin mensuplarından ayrı, seçkin ve üstün duruma yükselten millî şahsiyet anlaşılır. Türk milliyetçisi, mesleki ve ailevi faaliyetleri Türklük mihrakında toplanan millî şahsiyetin kaynağını teşkil eden Türk kültürünün unsurlarını millet fertlerinin hepsini ihata edecek şekilde geliştirip yaymağa çalışacak ve bunu titizlikle takip edecektir.

7- İktisat:

İktisadi kalkınmanın bugün başta gelen millî davamız olduğu şüphe götürmez. Ancak Türk milliyetçisi memleketimizin sosyalist veya liberalist metotlarla kalkınabileceğine kani değildir. Çünkü, bazı yabancı ülkelerin millî iktisatlarından başka bir şey olmayan sosyalist veya Liberalist “sistem”ler Türkiye gerçekleri ile uzlaşacak bir durum arz etmemektedir. Esasen şimdiye kadar milletlerarası değerinde bir iktisat usulü mevcut olmamıştır. Her ülkenin iktisadiyatı ancak kendi tabii ve beşeri imkanlarına göre düzenlenebileceği için Türk milliyetçisi, memleketimizin, coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, madenleri, suları, toprağı ve nüfusu şartlarına uygun bir iktisadi tatbikatla hamle yapabileceğine inanır ki, bu, Türkiye'nin millî iktisadıdır. Marksizmin uydurma “sınıf” iddiasını reddeden ve milleti, hakiki hüviyetiyle, türlü iş ve meslek sahibi hür vatandaşlar birliği kabul eden Türk milliyetçisine göre, Türk millî iktisadiyatı, kendi yeraltı ve yerüstü servetlerimiz ve insan unsurunun değerlendirilmesinde, karma ekonomiye dayanan bir plânın yürütülmesi, işçi - işveren münasebetlerinin de insani ve millî açıdan tanzimi ile hamle yapabilecektir. Türk milliyetçiliğinde iktisadi kalkınmanın hedefi memleketi refaha kavuşturmak gayesi ise büyük

milletimizi saadete ulaştırmaktır.

8- *Demokrasi:*

Nihayet Türk milliyetçisinin siyasi sahada bağlı bulunduğu rejim demokrasidir. Türk milliyetçiliğinde demokrasi o kadar tabii bir neticedir ki, dile, dine, ahlâka, hak ve hürriyete, şahsiyete en üstün içtimai değerler gözü ile bakan bir fikir manzumesinde siyasi görüş başka türlü tecelli edemezdi. Çünkü demokrasi, saydığımız tarihi ve sosyal imkanların en iyi şekilde muhafaza ve temsil edildiği yegane idâre tarzıdır. Bu itibarla Türk milliyetçisi anayasası, kanunları, parlamentosu, seçim sistemi ve diğer müesseseleri ile daima demokrasinin müdafii olacaktır.

İşte Türk milliyetçiliği budur.

Bu mahiyeti ile milliyetçiliğimizin hiç bir zaman saldırgan olmasına imkan yoktur. Bir taraftan bütün içtimai değerleri sinesinde toplamakla millî olduğu kadar beşeri bakımdan koruyucu ve geliştirici karakterle beliren Türk milliyetçiliği, diğer taraftan insanlar arasında kin ve düşmanlığı tahrik edici taassup amillerine yer vermemekle bütün tehlikeleri önlenmiş durumdadır. Devrimizde taassup ırkçılık, dincilik ve sosyalizm telakkilerinden gelmektedir. Gördüğümüz gibi, bunların her üçü de Türk milliyetçiliğinin sınırları dışındadır. Bu suretle tam çağdaş bir hüviyetle ortaya çıkan milliyetçiliğimiz için Türk'ü medeniyet şahikalarına ulaştıracak her türlü yükseliş imkanları mevcuttur..

IV

Görülüyor ki, milliyetçilik, basit bir duygu ve yalnız geleneklere bağlılık meselesi değil, doğrudan doğruya içtimai gerçeklerden kaynak alan ve sosyal hayatın bütün cephelerindeki belirtileri kesin çizgilerle tesbit edilmiş bir fikir sistemidir. Buna göre hem ilmidir, hem de, insan topluluklarının mütemadi gelişme hassasına uygun olarak, dinamik bir karaktere sahiptir. Türk milliyetçilik prensipleri de Türk millî gerçeklerinin ortaya koyduğu içtimai dinamizmin ilmi neticelerinden başka bir şey değildir. Bundan dolayı Türk milliyetçiliği Türk milleti var olduğa yaşayacak ve büyük milletimizin medeni hamlelerinde biricik itici kuvvet olacaktır.

Ancak, fikir sistemlerinde prensiplerden fedakârlık caiz olmadığından, Türk milliyetçisi, Türk milliyetçiliği prensiplerine tamamen uymak ve hasipler, aynı zamanda, kendini milliyetçi sanan birtakım

gafillerle, bütün düşünce ve davranışları milliyetçilik dışı olduğu halde milliyetçi görünmeğe yeltenen sahtekârları teşhis bakımından şüphesiz büyük faydalar sağlayacaktır.

EK-III – Lozan Barış Antlaşmasının Yorumu²⁹³

Türk tarihinin Atatürk devri, bütün dünya tarihinin parlak kısmıdır. Lozan Barışı, Türkiye'nin devletlerle münasebetinde bu devrenin en önemli safhasıdır. Atatürk'ün diliyle: “Osmanlı devrine ait tarihte emsali namesbuk bir siyasi zafer eseridir.” Türk tarihinin içeride açılan manalı ve güzel sergisinde andlaşmalarımızın şeref yerini önemiyle almıştır. Bunu yüksek kongre önünde incelemek şerefi, ban düştüğü için bahtiyarım.

Lozan Barışının Önemi:

Lozan Barışı'nın önemi, dokuz yıl süren bir harbe nihayet vermesinden değildir. Tarihimizde bundan uzun süren harplar vardır. 1699 Karlofça Muahedesi: Avusturya, Rusya, Polonya ve Venedik'le 16 yıl süren harp sonunda akdedilmiştir.

Lozan Barışı'nın önemi, zaferle biten bir harp sonunda akdedilmesinde de değildir. 1856 Paris Muahedesi, Sivastopol'da kazanılan müşterek zafer ve 1897 Muahedesi, Domeke'de Türk ordusunun kazandığı kat'i zafer ertesinde akdedilmişlerdi. Bununla beraber her üçünün tarihimizde yeri Lozan kadar şerefli değildir. Lozan Barışının önemi, kurtuluş savaşının prensiplerini devletlere kabul ettirmesinde ve Türkiye'nin devletlerle münasebetlerini bu prensipler üzerine kurmasındadır. Bu önemin nasıl karşılanmış olduğunu biraz görelim:

Büyük Millet Meclisi Hariciye Encümeni mazbatasına göre Lozan andlaşması: “Heyeti umumiyesi ve ruh ve manası itibariyle Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmakta bulunmuş ve Sevr ile ikmal edildiği zannedilmiş büyük bir suikastin inhidamını ifade eder ve bütün beynelmilel evrak hazinelerinde mevki alacak bir vesikai düveliyedir.”

Encümenin raportörü Tefik Rüştü Aras'ın, o vakit Meclis'te söylediğine göre: “Asırlardan beri devam eden şark meselesi ve şark suikasti Türkiye'nin eliyle bir daha hortlamamak üzere yıkılmıştır.”

Fransa Mebusan Meclisi Hariciye Encümeni mazbatasında “Lozan andlaşması, yirminci asrın en ehemmiyetli siyasi vesikalarından biridir. O, büyük devletler rekabetinin karşılaşmakta olduğu sahayı birdenbire çökertmiş, Avrupa'ya şark meselesinden el çektirmiştir.”

293 Prof. Dr. Cemil Bilsel, **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye sunulan tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 996-1002.

Raportör Milhaud'a göre: "1918'de yenilmiş, ezilmiş, hatta mahvedilmiş Türkiye'nin Lozan'da bütün devletleri hezimete uğratarak zamanımızın en mütebariz diplomasi muvaffakiyetini elde etmesidir." Lord Kürzon'a göre: "O günkü şerait altında akdi kabil olabilen en iyi muahededir."

Akademik politik umumî kâtibi ve Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nde eski mümessili Mösyö Frangulis'e göre : "Lozan andlaşması dünya harbi ertesinde akdolunan en önemli andlaşmaya eş önemdedir. Asırlarda kazanılmış durumları ve müktesep hakları deviretmiştir. Her satırı muzaffer bir devletle akdedildiğini göstermektedir."

Kurtuluş Savaşı'nın Prensipleri:

Lozan Barışı'nın devletlere kabul ettirdiğini söylediğim kurtuluş savaşının prensipleri ne idi?

Atatürk'ün savaş başında esaslı surette tespit ettiği bu prensipleri Erzurum, Sivas Kongreleri ile Millî Misak bütün dünyaya ilan etti: Millî hududumuz dahilinde memleketimizin tamamlığı ve milletimizin tam istiklâli. Atatürk bu prensipleri, bunlara aykırı andlaşmalar imza eden kendi vekiline hatırlatmağa mecbur olmuş ve Ankara'ya bu iş için görüşmeye gelmiş olan Mösyö Franklen Buyyon'la konuşmağı, bu sebeple, kendi üzerine almıştır.

Atatürk'ü dinleyelim:

"Tam istiklâl, bizim bugün üzerimize aldığımız vazifenin ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. Bizden evvelkilerin irtikâp ettikleri hatalar yüzünden milletimiz, lafzan mevcut zannolunan istiklâlinde, mukayyet bulunuyor idi. Şimdiye kadar Türkiye'yi cihan medeniyetinde kusurlu gösteren neler mutassaver ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neşet etmiştir. Bu hataya tabi olmanın neticesi, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyet ve bütün hayati kabiliyetinden tecerrüt ve tebaüt etmesini mucip olabilir. Biz haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tâbi olma yüzünden, bu evsaftan mahrum kalmağa tahammül edemeyiz. Alim, cahil, bilâistisna tekmil milletimiz fertleri, bugün, yalnız bir nokta etrafında toplânmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmağa karar vermiştir. O nokta: tam istiklâlimizin temindir.

Tam istiklâl denildiği zaman, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harisî ve sair her hususta tam istiklâl ve tam serbestî demektir." Atatürk

çocukları, devletin kudretlerini bu prensipler dairesinde kullandığı bir devrede yaşadıkları için bunu tabii görürler. İyi şeye çabuk alışılır ve iyi şey tabii görülür. Bir devlet için tabii olan da budur. Fakat bilmek lazımdır ki, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde tabii olan hal, Osmanlı İmparatorluğu'nda erişilmez bir hayaldi.

İmparatorluğun Durumu:

Lozan Barışı'nın önemini aydınlatmak için imparatorluğun bu noktadan durumunu söyleyeceğim. Bir Fransız müellifi, Pelisye de Rozas: "Fransa, padişahın devletinde kendine hiçbir masrafa mal olmayan ve çok getiren geniş bir müstemleke imparatorluğu kurmuştu." diyor.

Diğer bir Fransız müellifi, Abelous, rakamlarla durmu gösterdikten sonra şu neticeye varıyor: "1914'de Türkiye'nin bütün iktisadi faaliyetinin yayı, ecnebler elinde idi: Sigorta, banka, maden, nakil vasıtaları, aydınlatma, amme hizmetleri, liman ve gemi işletme, kabotaj, antrepo, dok, zirai işletme gibi bütün büyük iktisadi ve sınaî teşebbüsler yabancılar elinde idi." Devletin asıl varidatına hakim olan Düyunu Umumiye'dir ve o da ecnebi müessesesidir. Bir tek Türk bankası, bir tek Türk fabrikası yoktur ve olamaz, çünkü ecnebi vergi vermez.

İmparatorlukta devletlerin sayısız mektep, manastır, kilise, hastane gibi müesseseleri vardır ve bunların her biri bir kaledir. Kendi tebaamızdan olan müstahdemleri bile imtiyazlıdır. Bunların işlerini tetkik etmek değil, kapısından bakmak bile mesele çıkartır.

Memleketin her tarafında yabancı devletlerin posta idâreleri vardır. Sayısı 64'ü geçen bu postalar yalnız mektup taşımaz, devletin menfaati ve emniyeti için zararlı eyleri de memlekete sokarlar. Sağlık işi, sınırlara ve kıyılara taallük edince bizim değil, yabancı devletler delegelelerinden kurulmuş bir meclisin elindedir. Ecnebler tutulamazlar, tevkif edilemezler, evlerine, dükkanlarına, fabrikalarına girilemez. Muhakeme edilmeleri de meseledir. Devletin icra, kaza ve hatta teşri kuvvetleri ecnebi imtiyazları sebebiyle felç halindedir. Ecnebi imtiyazları, adli, idarî ve iktisadî sahada 37'yi geçiyordu.

Siyasi sahada devletin varlığını nasıl kemirdiğini göstermek için, Sadrazam Ali Paşa'nın Londra Elçisi Muzurus Paşa'ya yazdığı mektuptan bir iki satır okuyacağım:

"Osmanlı devleti tebaasından haksız davası olan veyahut haklı su-

rette cezalandırılması lazım gelen bir şahıs, konsolosluk veya elçilikte resmi bir istinatgâh bulacağından emindir. Vazifesini yaparken konsolosların hoşuna gitmemek bahtsızlığına uğrayan bir vali, mahvolmuş demektir. Devletin vekilleri hakkında da bundan daha iyi bir mualemede bulunulmamaktadır. Vekilleri tayin ve azleden padişah değildir.” Resmi bir vesikada “sabrü teenni ile vücuda getirilmiş ve nesilden nesile, saltanattan saltanata devredilmiş şanlı bir mazinin” eseri olarak gösterilen bu imtiyazları kaldırmak en Türk dostu sayılan Baron de Testa'ya göre yeni bir Haçlılar Seferi doğurur ve Boğaz'ın korunmasında cebri bir değişiklik telkin eder. Bu sebeple bunların kaldırılmasını Osmanlı hükümetine tavsiye edecek devlet adamı, Osmanlı menfaatleri aleyhine büyük bir hiyanet irtikap etmiş olur.

İmparatorluk meşrutiyet devrinde buna bir çare aradı ve bu çareyi Umumî Harb'e girişte bulmak istedi. Fakat müttefikleriyle beraber bu harpte yenildi ve ağır bir mütareke imzaladı.

Mütareke Devri:

Mütareke ağırdı, genişletilerek ve açıkça ihlâl ederek tatbikleri daha ağır oldu. Devletin bütün işlerine el kondu. Bütün tarihlerinde efendi olarak yaşamış olan Türkler'e, tarihlerinde görmedikleri ağır muamele ve hakaretler yapıldı. İzmir'e Yunanlılar'ın çıkarılması, Paris Sulh Konferansı'na giden Osmanlı heyetine verilen çok ağır ve hakaret dolu cevap, yenen devletlerin Türk elini ve Türk milletini imhaya karar verdiklerini sezdiriyordu. Halife ve padişah hain, hükumeti âcizdi. Başsız kalmış olan millet, müphemiyet ve zulmet içinde idi.

İnsan yalnız görmeğe değil, göstermeye de elverişlidir. Fakat bu kara ve karanlık günlerde herkes göstermeği değil, görmek kabiliyetini bile kaybetmişti. Kurtuluş yolunu, kimi İngiliz himayesinde, kimi Amerikan mandasında, kimi mahalli tertibatta arıyordu. Bunların hepsi ölümdü ve yenenlerin bekledikleri şeylerdi.

Kurtuluş sesi:

Göz gözü görmeyen bu korkunç ve fırtınalı günlerde, birden, bir şimşek çaktı ve bir gürültü duyuldu. Herkes şimşegin aydınlattığı yola baktı ve duyulan sesi dinledi. Bu ses, Atatürk'ün tarihe hükmeden sesidir. Atatürk: “Ben bunların hiç birinde isabet görmedim.” Diyor, gidilecek yolu gösteriyordu: “Hakimiyeti milliyeye müstenit, kayıtsız ve şartsız yeni bir Türk devleti kurmak.”

Türk milleti, Atatürk'ün kendi tarihinin bağrından kopan bu inan ve güven verici sesi dinledi ve tarihin en güç şartları altında, onun eşsiz başkanlığında yapılan bu savaşla kendini kurtardı.

Devletler bütün yenilen devletlerle barışı bitirdikten sonra, Türk barış andlaşmasını da yapmış ve tebliğ etmişlerdi. Padişah ve onun hükümeti, bunun Türk milleti için ölüm hükmü olduğunu bile bile bunu imzalamışlardı. Savaş ilerledikçe devletler bu andlaşmanın tadil edilmesi lâzım geleceğini anladılar ve her seferinde daha hafifletici olmak üzere üç teşebbüste bulundular. Türk milleti bunların her birinde hakkını gösterdikten sonra Lozan'da bu hakkını teslim ettirdi. Daha oraya gitmeden ordu, başkumandanın ilk hedef olarak gösterdiği Akdeniz'e ulaşmış, bütün Anadolu kurtulmuş, Trakya'da, Mudanya ile kurtarılan yurda katılmış idi ve önemli olduğu için ilave edelim: Lozan'a gitmeden, saltanat da, hilafetten ayrılmıştı. Yalnız, İstanbul'da ve Çanakkale'de müttefiklerin ordu ve donanmaları duruyordu. Barışta bunlar da görüşülecekti ve güç olacaktı. Bu güçlük te Lozan'ın önemlerinden biridir.

Lozan Konferansı:

Lozan Konferansı, 1922 İkinci teşrininin (Kasım ayı) 21. Salı günü işe başladı ve arada bir kesilme ile 24 Temmuz 1923'e kadar sürdü. Akit devlet olarak bir tarafta Türkiye, öbür tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya vardı. Birleşik Amerika bütün müzakerelerle iştirak etmek ve bunlar üzerinde müessir olmakla beraber, müşahit delegeler bulundurmuştu. Sovyet Rusya Boğazlar, Bulgaristan Boğazlar ve sınırlar, İsveç, Norveç, Felemenk, Danimarka, İspanya, Belçika kapitülasyonlar müzakersinde karışmışlardı. Bunlardan başka bir çok kimseler kendilerinin ve millet veya cemiyetlerinin dilediklerini anlatmak üzere Lozan'a gelmişlerdi.

Görüşülecek işlerin başında, sınırlar, kapitülasyonlar, azınlıklar, borçlar, iktisadi meseleler, boğazlar, imtiyazlar, tahliye gibi hepsi büyük devletlerle hallolunacak meseleler vardı ve bunlardan her birinin girift bir çok safhaları vardı. Bunların hepsinde konferansgünlerle çalıştı. Bunların hemen hepsinde konuşmaların kesilmesi tehlikesi, Lozan'ın ve dünyanın sükûn havasını günlerce bozdu. Leman gölü kenarında sanki sekiz ay yeni bir politik savaş oldu.

Güçlüğün sebepleri:

Konuşmaların böyle güç, çetin ve uzun olmasının sebeplerini ikiye indirmek kabildir:

1- Yenen devletlerin barış sistemi. Yenen, yenilene kıyar. Bu dünya kurulalı, tarihin değişmeyen hükmüdür. Yenen devletler dünya harbi sonunda yenilenlere yaman kıymışlardı. Her yenilen devletle yapılan andlaşmada, ülke terki, para toprak işgali gibi görülmüş kayıtlardan gayri, silahsızlık, askersizlik, kontrol, tamirat mücazat gibi her biri bir devleti başlıbaşına kıvrandıracak yeni ve çok ağır hükümler koymuşlardı. Osmanlı İmparatorluğu da bu harpte yenilen devletlerdendi. Kurtuluş savaşını kazanmış olmak itibariyle Türkiye'ye daha mülayim davranmağı kabul ediyorlardı. Fakat esasta onun da aynı sisteme tabi olmasını istiyorlardı.

Lord Kürzon kaç defa müzakere esnasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerine yenildiğini ve yenilişinin hükmüne tabi olması lazım geleceğini söylemişti. Bu yalnız delegelerin fikri değildir. Hükümetler de, milletler de böyle düşünüyordu: Nitekim Fransız Mebusan Meclisi Hariciye Encümeni mazbatasında: "Asyai bir devletin siyasi bir inkılabı ve mahalli bir zaferi, Türkiye'nin Umumi Harb'e girmesinden doğan vaziyeti iptal etmemeliydi." denilişi bunu gösterir.

Türkiye bu iddiayı kabul etmiyordu. Lozan'da başmurahtığımız: "Burada yenilen devlet varsa, o her halde Türkiye değildir." diyor ve her seferinde müsavi muameleyi öne sürüyordu. Lord Kürzon, bu tesis altındadır ki, Londra'daki nutuklarında Lozan'da yenilmiş bir düşmanla değil, muzaffer bir düşmanla karşılaşmış olmaksızın güçlüğü ve Türkler'in müzakere masasına devletlerle müsavi haklarla oturduğunu ve muahedenin her maddesini kendilerine izah ederek ve onlarla münakaşa ederek akdetmek lazım geldiğini anlatmıştı.

Bu çekişmenin neticesi ne oldu? Her barış andlaşması bir uzlaşmadır. Bu sebeple Lozan'da iki tarafın fedakârlık ederek uyuştukları yerler vardır. Fakat Lozan'da, yeni barış sisteminin bizi dikte edilmiş tek maddesi yoktur.

2- İkinci sebep, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ötedenberi tatbik edilen usuldü. Devletler Lozanâ bu usulü korumak maksadıyla gelmişlerdi. Şekil değişebilir, zevahir kurtarılabilirdi, lâkin esas mahfuz kalmalıydı. Devletlerin her teklifinde bu fikir gizli idi. Türkiye bunu kabul etmiyordu, her işte kurtuluş savaşının ana prensibi olan istiklâl ve hakimiyeti ileri sürüyordu. Lord Kürzon bir defasında dayanama-

mış, Lozan'da temsil edilen devletlerin de hiç olmazsa, Türkiye'ninki kadar bir hakimiyeti olduğunu, kimsenin türk hakimiyetine dokunmak istemediğini söylemişti. Türk başmurahtası "Aykırı tekliflerle bizi hakimiyetimizden siksık bahsetmeğe mecbur ediyorsunuz. Eğer hakimiyetimize ve hayat hakkımıza riayet olunarak bize tam müsavat daire-sinde muamele yapılması kabul olunursa, sulhün akdine hiçbir mani kalmamıştır." cevabını vermişti.

Bu çetin çarpışmaların sonu ne oldu? Andlaşmanın dibaçesi haber veriyor: Devletler "münasebetlerini devletlerin istiklâl ve hakimiyetine hürmet esası üzerine kurmağı lüzumlu görerek" andlaşmayı akdediyorlar.

24 Temmuz 1923 Salı günü, Lozan'da imza edilen vesikalar: bir barış andlaşmasıyla, beş mukavele, bir itilafname, on protokol ve beyanname, bir nihai akitten ibaret olmak üzere 18'dir. Bunların ne getirdiğini İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi'nde şu sözlerle hulâsa etti:

"Mütecanis, yeknesak bir vatan, harice karşı gayrı tabiî kayıtlardan ve dahilde hükûmet içinde hükûmet ifade eden dahilî imtiyazlardan müberra bir vaziyet, gayri tabiî malî mükellefiyetlerden âzade bir hal, hakkı müdafaası mutlak, menabii mebzul ve serbest bir vatan. Bu vatanın adı Türkiye'dir. Son sözümü yine İsmet İnönü'nün diliyle söylüyorum: "Lozan büyük bir eserin ancak bir sayfasıdır. Eseri yaratan Atatürk'e bağlılığımız ebedidir"²⁹⁴.

294 **İkinci Türk Tarih Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1937, Kongreye sunulan tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943, s. 996-1002.

EK-IV – Atatürk'ün Türkçülüğe ve Milliyetçiliğe Yönelişi

Atatürk 14 Eylül 1931 günü bir sohbet sırasında milliyetçiliğe yönelişini şöyle anlatmıştır: “Bizim neslin gençlik yıllarına Osmanlılık telkin ve etkileri hâkimdi. İmparatorluk halkını meydana getiren Türk'ten başka milletlere, bu arada yanlış bir din anlayışıyla Araplara, sarayın, ordu ve devlet iler gelenleri arasında bulunan ırkdaşlarının etkisiyle Arnavutlara özel bir değer veriliyor, onlardan söz edilirken “kavmi necip” deyimini ile sıfatlandırılarak bu duygunun belirtilmesine çalışılıyor, memleketin sahibi ve devletin kurucusu olan biz Türkler ikinci plânda gelen önemsiz halk yığınları sayılıyordu. Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk defa Manastır Askerî İdadisinde öğrenci iken okuduğum “Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur” mısrasıyla başlayan manzumesinde, bana millî benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum Fakat ben asıl bunu, orduya katıldığım ilk günlerde, bir Anadolu çocuğunun gözyaşlarında gördüm ve kuvvetle duydum. Ondan sonra Türklük, benim en derin güven kaynağım, en engin övünç dayanağım oldu. Kendimi hiçbir zaman Osmanlılığın telkin ettiği başka milletleri öven ve Türklüğü aşağı gören eksiklik duygusunu kaptırmadım.

Bakınız nasıl oldu? Kurmaylık stajı için verildiğim süvari alayı, Hayfa'da bulunuyordu. Kışla ile deniz arasında geniş bir talim alanı vardı ve piyade acemi eğitim devri yeni başlamıştı. Erleri bölgeden toplânmış Arap gençlerinden, öğretici kadro da tecrübeli ve Anadolu kıt'a çavuşları olan Türk delikanlılarından kurulu idi. Katıldığım bölüğün alaydan yetişmiş, Makedonya Türklerinden, ileri yaşlı bir yüzbaşısı vardı. Erlere çavuşlar talim yaptırıyor, biz subaylar arada dolaşarak çalışmalarını izliyor ve denetliyorduk. Yüzbaşı, çavuşlarına karşı sert davranıyor, yeni erlere karşı ise fazla şefkatli görünüyordu. Onların herhangi bir şekilde azarlanmasına, hırpalanmasına gönlü razı olmadığını ısrarla söylüyordu. Halbuki talimlerde, Türkçe bilmedikleri için, çavuşların söylediklerini iyi anlayamayan kimi erlerin yanlış hareketlerinin, zaman zaman çavuşların sabırlarını tükettiğini, sertçe davranışlara yol açtığı da oluyordu. Bir gün yüzbaşı, bu yolda hareketten kendini alıkoyamayan bir çavuşu mimlemiş ve talimden dönüldükten sonra, birlikte oturduğumuz bölük komutanlığı odasına çağırılmıştı. Takım komutanıyla birlikte gelerek yüzbaşısını saygıyla ve askerce selamlayan çavuş, yirmi beş yaşlarında dinç ve yakışıklı, ince bıyıklı, elmacık kemikleri fazla kabarık, uyanık bir Türk çocuğu idi. Yüzbaşı onu millî onurunu ağır şekilde hançerleyen “..Türk!” sözleriyle azarlamaya başla-

mıştı. “Sen nasıl olur da kavmi necibi Arap’a mensup, Peygamber Efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, ağır söz söyler, onların kalbini kırarsın? Kendini bil, sen onların ayağına su bile dökmeye layık değilsin..” gibi gittikçe manasızlaşan, fakat yaşlı yüzbaşının samimi inancından kuvvet alan sözlerle hakaret ediyor, gittikçe asabileşiyordu. Ben dikkatle çavuşun yüz ifadesini izliyordum. Başlangıçta üstünde bir babaya duyulan saygının içtenliği okunan çizgiler sertleşmeye, içten gelen haklı bir isyanın ateşleri gözlerinde okunmaya başlamıştı. Fakat gerçek itaatın simgesi olan her Türk askeri gibi bu da iç duygularını gemlemesini bildi. Sessizce göz pınarlarından dökülmeye başlayan yaş damlaları, yanaklarında birbirini kovalayarak bıyıkları üstünde toplâlıyor ve kendini böylece yatıştırmaya çalışıyordu. Ben bir taraftan üzgün ve sinirli, bu sahneyi seyrederek ve söylenenleri dinlerken, bir yandan da içimde bir isyan duygusu şahlanıyor ve şöyle düşünüyordum: “O erin bağlı olduğu kavim, birçok bakımdan necip olabilirdi. Fakat çavuşun yüzbaşının ve benim bağlı olduğumuz kavmin de tarihleri şerefle dolduran büyük ve asil bir millet olduğu da bir an şüphe götürmez bir gerçektir. Türklük hakkındaki o günkü görüş ise doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini veya bu sebeple üstünlük varsayarak, kendini onlardan aşağı görüp nefsine olan güveni yitirmesindedir. Artık bu yanlış görüş ise doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka milletlerde şu veya bu sebeple üstünlük varsayarak, kendini onlardan aşağı görüp nefsine olan güveni yitirmesindedir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necaseti ile tanımak ve tanıtmak gerekmektedir.” Dedim ve ondan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildi”²⁹⁵.

295 Faik Reşit Unat, “Ne Mutlu Türküm Diyene”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 146 (Kasım 1963), s. 77-78.

DİZİN

A

- Abbaskulu Ağa Bakühanlı 48, 171
Abdülhalim Efendi 95
Abilev 100
Acemistan 53
Afetinan IX, 9, 10, 11, 12, 112, 114,
115, 117, 126, 131, 132, 137,
139, 140, 142, 151, 159
Afganistan 31, 65, 69
Afrika 16, 68, 69
Afyon 87
Afyon Kocatepe 99
Ağaoğlu Ahmet 49, 50
Ahmet Cevdet Paşa 41, 42
Ahmet Hikmet Müftüoğlu 37, 44,
101
Ahmet Hulusi Efendi 101, 102
Ahmet Mithat Efendi 41, 42
Ahmet Vefik Paşa 41
Akdeniz 10, 86, 206
Ali Merdan Topçubaşı 48, 50, 165
Ali Suavi 41
Ali Şir Nevai 160
Alman 5, 16, 18, 156, 175, 187, 188,
189
Almanya 17, 18, 187
Altay Dağları 25
Amerikan Anadolu Kız Okulu 21
Amerikan Irkı 3
Amerikan Mandası 81, 82, 85, 205
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti 84, 88
Anglikanlık 18
Ankara 55, 89, 90, 91, 95, 203
Ankara İtilafnamesi 107
Ankara Üniversitesi 127
Antalya 73, 75, 89
Antep 74, 97
Antropologlar 3, 25
Arap 36, 45, 69, 73, 74, 76, 86, 156,
191, 209, 210
Arapça 43, 188
ASALA 157
Associated Press 98
Asya 10, 16, 20, 24, 25, 26, 27, 30,
42, 43, 65, 68, 69, 72, 113,
130, 132, 160, 187, 188
Asya Hunları 24
Atatürk III, V, VI, VII, VIII, IX, X,
1, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 17, 20, 23,
31, 32, 34, 35, 40, 47, 50, 54,
67, 75, 76, 77, 78, 79, 85, 87,
88, 91, 93, 94, 95, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 105, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 127,

128, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 165,
166, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 184, 185, 186, 202, 203,
204, 205, 206, 209

Avrupa 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 26,
36, 40, 41, 42, 50, 54, 68, 71,
72, 73, 90, 109, 131, 187, 202

Avrupa Birliği VII, 152, 153, 154

Avrupalı 15, 16, 19, 20, 22, 23, 36,
40, 45, 55, 71, 194

Aydın 83

Azerbaycan 48, 49, 50, 51, 52, 54,
62, 65, 66, 69, 72, 100, 104,
161, 162, 168, 171

B

Bağdat 31

Bahçesaray 47

Bahriye Nazırı Salih Paşa 85

Bakü 47, 50, 65

Balıkesir 83, 138

Balkanlar 22, 26, 39, 47, 48, 58, 143

Balkan Türkleri 23, 58, 63, 72

Başkurt Türkleri 133

Batı Hunları 24

Batı Trakya 86, 97

Baykara Hüseyin 161

Berthe Georges-Gaulis 98, 99

Birinci Dünya Harbi 20

Birleşmiş Milletler 144

Bitlis 79, 104

Bizans 113, 130

Bolşevikler 50, 65, 104

Boşnaklık 125, 150

Brakisefal 24, 25

Budizm 30

Buhara 41, 42, 53, 55

Buhari 45, 91

Bursalı Tahir Bey 43, 44

Büyük Millet Meclisi IV, 66, 86,
89, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 109,
126, 130, 159, 164, 167, 168,
173, 180, 181, 202, 208

C

Cebesoy, Ali Fuat 76, 104, 162

Cemalettin Efendi 95

Cumhuriyet VI, VIII, 6, 52, 103,
109, 110, 114, 115, 127, 129,
130, 135, 140, 143, 149, 151,
152, 154, 155, 156, 157, 192

Ç

Çağatay Türkçesi 41, 44

Çanakkale 64, 73, 76, 81, 206

Çanakkale Boğazı 74, 99

Çaycı, Abdurrahman 78, 87, 162

Çek 5
Çi-çi 30, 31
Çin 16, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 36, 38,
53, 113, 130, 187

D

Damat Ferit Paşa 89
David Kushner 20, 44
De Groot 31, 162
Diyarbakır 79, 81, 126, 166
Diyarbakırlı 126, 135
Doğu Avrupa 16, 26
Doğu Göktürkleri 30
Doğu Türkistan 16, 26
Dumlupınar 99

E

Elazığ 79
Ergin Muharrem 163
Ermeni 20, 21, 50, 74, 75, 78, 85, 97,
103, 156, 157, 160, 169
Ermenilik 80, 83
Ermenistan 19, 70, 75, 81, 85, 103,
104, 107, 169
Eroğlu, Hamza 147, 148, 163
Erzurum 77, 78, 79, 88, 95, 108,
163, 165, 203
Erzurum Kongresi 79, 81, 82
Erzurumlu 126, 135

Eskişehir 87
Etnologlar 25

F

Faik Reşit Unat 76, 112, 160, 210
Farabi 45
Fars 36
Farsça 43, 188
Franklen Buyyon 108, 203
Fransa 17, 18, 19, 39, 66, 68, 69, 72,
73, 85, 89, 103, 107, 109, 156,
157, 187, 189, 202, 204, 206
Fransız 3, 8, 16, 17, 18, 37, 40, 68,
74, 75, 85, 89, 98, 156, 167,
175, 176, 187, 188, 189, 193,
204, 207

G

Gaspıralı İsmail Bey 43, 46, 47, 48,
51, 57, 62, 72
Gazi Mustafa Kemal Paşa 54, 98,
109
Gencer, Ali İhsan 39, 40, 163
General Harbord 84, 85
Geyve Boğazı 87
Girit 10, 58, 63
Gotthard Jaeschke 110
Göktürk Devleti 36
Göktürk Hakanlığı 30
Göktürkler 23, 188

Gözübüyük, Şeref 96, 164
Gülekli, Nurettin Can 93, 164, 167
Gümrü Antlaşması 104
Güneş, İhsan 93, 164

H

Habeş Irkı 3
Hacı Bayram Veli Camii 91
Halide Edip 62, 101
Halk İştirakıyyun Fırkası 104
Hans Kohn 18
Harezmi 52
Hasan Melikzade Zerdabi 48
Hasan Tahsin 101
Hazar Denizi 26, 132
Heikel 37
Hilafet Ordusu 96
Hitler 143
Horasan 31, 188
Hristiyan 15, 18, 19, 20, 46, 51, 52,
57, 68, 69, 70, 73, 80, 88
Hun Devlet Meclisi 31

I

Irmak, Sadi 139, 165

İ

İbni Sina 45

İngiliz 16, 50, 65, 69, 73, 74, 75, 76,
78, 81, 85, 86, 87, 89, 99, 103,
104, 156, 170, 187, 188, 205
İngiltere 17, 18, 19, 33, 39, 66, 68,
69, 72, 73, 74, 84, 89, 103,
156, 187, 206

İslamiyet 52, 189, 192, 197

İsmail Bey Kutkaşınılı 48

İsmet Paşa 97, 107, 109

İstanbul 19, 20, 21, 23, 47, 49, 50,
51, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 69,
74, 75, 77, 78, 82, 84, 86, 87,
88, 89, 93, 94, 95, 99, 138, 206

İstanbul Hükümeti 78, 97, 103

İstanbulullu 126, 135

İstanbul Üniversitesi 127

İsveç 5, 206

İsveçliler 36

İsviçre 107, 190

İtalya 10, 15, 18, 69, 206

İtilaf Devletleri 65, 73, 74, 77, 80,
82, 88, 90, 107

İzmir 73, 75, 97, 99, 102, 138, 205

İzzet, Mehmet 8, 165, 176

J

Japonya 47, 206

Jean Deniken 3, 4

K

Kafesoğlu, İbrahim 6, 7, 23, 24, 25,

26, 27, 31, 32, 33, 132, 165,
168, 186
Kafkas Irkı 3
Kafkasya 10, 16, 62, 65, 143
Kansu, Mazhar Müfit 79, 81, 82,
165
Kanun-i Esasi 39
Karaağaç 107
Karaardıç, Adnan 4, 79, 100, 165
Karaca, Ali 21, 166
Karadeniz 26, 30, 86
Karal, Enver Ziya 19, 76, 160, 166
Karamanlis 143
Karamanoğlu Mehmet Bey 31, 32
Kasım Bey Zakir 48
Kaşgar 53
Kaşgarlı Mahmud 26
Katoliklik 18
Kazak 46, 53, 133
Kazan 46, 47, 48, 51, 69, 133
Kazım Karabekir Paşa 78, 104
Keskin, Mustafa 79, 166
Kıpçak 26, 53
Kırgız 25, 46, 53, 133
Kırım 47, 48, 62, 65, 66, 69, 72
Konya 55, 75, 95, 100
Kop, Kadri Kemal 126, 166
Kopenhag 37
Könilik (Adalet) 33

Köprülüzade Mehmet Fuat 61, 166
Kuva-yı Milliye 77, 79, 85, 90, 93,
97, 100, 159, 181

Kürdistan 81, 107

Kürtlük 125, 150

L

Latince 16, 189

Lazlık 150

Lenin 143

Lozan V, VI, 107, 108, 109, 157, 181,
202, 203, 204, 206, 207, 208

Lozan Barış Antlaşması V, 107,
108, 161

M

Magna Carta 33

Makedonyalı 126, 135

Malay Irkı 3

Malta 50, 85, 87, 89

Manastırlı Hamdi 87

Manisa 83

Maraş 74, 97

Marksistler 14

Marmara Denizi 86

Maveraünnehir 188

Meclis 31, 34, 35, 39, 58, 81, 82, 85,
86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 98, 100, 102, 109, 110,
169, 202

Medeni Bilgiler 8, 137, 139, 140,
159
Mehmet Akif 101, 102
Mehmet Emin Bey 43, 44, 50, 51
Mehmet Emin Resulzade 49
Merzifon 21, 74
Mete (Mo-tun) 29
Meydan Larousse 3, 167
Mısır 10, 69, 73
Mirza Bala 51
Mirza Şefi Vazıh 48
Moğol Irkı 3
Moğolistan 25, 37
Moğollar 24, 36, 53, 187
Mondros Mütarekesi 73, 97, 177,
179
Mongoloid 24, 25
Moskova 47, 104, 162
Mudanya 99, 206
Mussolini 143
Mustafa Celalettin Paşa 41
Musul 73, 74, 76, 107
Müslüman 19, 22, 34, 39, 44, 46,
48, 49, 52, 53, 61, 69, 72, 76,
79, 80, 81, 84, 86, 103, 149,
152, 156

N

Nasyonalizm 14, 15
NATO 155

Necip Asım Bey 43, 44
Nilüfer Bozkurt 153

O

Oba, Ali Engin 41, 167
Oğuz 26, 52, 53, 54, 189
Orhun Abideleri 23, 26, 36, 43
Orkun, Hüseyin Namık 37, 44, 45,
59, 64, 167
Orta Asya Türkleri 31, 42
Orta Asya Türk Tarihi 24
Osmanlı 16, 18, 19, 20, 22, 23, 26,
31, 32, 36, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 47, 49, 51, 52, 54, 62, 63,
69, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 82,
83, 84, 86, 87, 92, 94, 112,
164, 166, 178, 179, 181, 202,
205
Osmanlı Anayasası 39
Osmanlı Devleti IV, 18, 19, 20, 22,
36, 39, 40, 42, 44, 49, 52, 55,
56, 57, 68, 69, 71, 72, 75, 76,
80, 86, 96, 107, 153, 154, 156,
168, 177, 178, 179, 204
Osmanlı İmparatorluğu 20, 23, 63,
82, 166, 204, 207
Osmanlı Milleti 22, 52, 88, 89
Osmanlı Türkiyesi 46, 51, 55, 69, 73
Osmanlı Türkleri 42, 51, 53, 55, 57,
66, 71
Otto Franke 31

Ö

73, 74, 84, 103, 155, 156, 196,
202

Ömer Seyfettin 20, 53, 61, 63

Özbek 46, 53

Özbudun, Ergun 138, 139, 146, 168

Öztürk, Kazım 93, 168

P

Paris 51, 202, 205

Peygamber Efendimiz 34, 210

PKK 156

Polonya 17, 202

Prusya 18

R

Raif Fuad Bey 43

Refet Paşa 99

Rıza Onaran 93

Robert Kolej 21

Romalılar 10, 187

Rönesans 15, 17, 68, 71

Rum 20, 23, 69, 70, 75, 81, 103

Rumluk 80, 83

Rus IV, 5, 16, 18, 19, 20, 36, 37, 38,
42, 46, 47, 49, 50, 51, 55, 69,
72, 73, 74, 98, 156, 166, 168,
169

Rusya 10, 18, 19, 22, 39, 46, 47, 50,
53, 54, 57, 65, 66, 68, 69, 72,

S

Sadrazam Ali Rıza Paşa 84, 85

Sakarya Savaşı 97

Saray, Mehmet 19, 31, 34, 42, 47,
54, 69, 70, 75, 103, 105, 129,
131, 152, 168, 169

Sarı, Nil 21, 169

Sarıkamış 73, 81

Sarıkoyuncu, Ali 102, 169

Sarınay, Yusuf 17, 55, 57, 59, 61, 62,
64, 66, 103, 169

Selçuklu Devleti 36

Selçuklu İmparatorluğu 31

Selçuklular 31, 44

Selçuklu Türkleri 112

Semitik 133

Sevr Antlaşması 97

Seyyid Azim Şirvani 48

Sibiryaya 25, 36, 37

Sivas 77, 79, 81, 84, 85, 108, 203

Sivas Kongresi 81, 82, 84

Sosyoloji 2, 4, 7, 163

Sovyetler 104, 105

Sovyet Rusya 133, 206

Soysal, Mümtaz 148, 170

Stalin 143

Suriye 73, 74, 76, 98, 156

Süleyman Paşa 41, 42

Sütçü İmam 101

Ş

Şehabettin Mercani 46

Şerif Bey 93

Şeyh Süleyman Efendi 41, 42

Şinasi Efendi 40

T

Taneri, Aydın 146, 170

Tanhu (Hakan) Ho-han-yeh 31

Tanrı Dağları 25

Taoist 30

Tarık Zafer Tunaya 60, 148

Tatar 46, 53

Tevhid-i Tedrisat 150

Tevrat 24

Tibet 16

Timurlular 31

Tonyukuk 30

Trabzon 79, 81

Trabzonlu 126, 135

Trakyalı 126, 135

Turan 24, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 62,
101, 188

Turan, Mustafa 103, 171

Turanid 24

Türkçe 6, 9, 15, 24, 27, 31, 32, 37,
39, 41, 43, 44, 48, 49, 51, 53,
55, 128, 132, 133, 163, 175,
187, 188, 189, 192, 193, 196,
197, 209

Türk Devleti 7, 20, 22, 29, 36, 41,
50, 75, 107, 113, 130, 132, 147,
148, 150, 165, 173, 174, 180,
205

Türk Dil Kurumu 129, 134

Türkistan Türkleri 42, 66

Türkiye III, IV, VII, VIII, IX, 2, 5,
6, 13, 20, 22, 23, 36, 37, 38,
39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48,
51, 52, 53, 54, 57, 60, 62, 65,
66, 68, 69, 73, 82, 85, 86, 92,
93, 96, 97, 98, 99, 100, 103,
104, 105, 107, 108, 109, 114,
116, 126, 127, 130, 133, 136,
140, 147, 150, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 159, 161, 163,
164, 167, 168, 170, 171, 173,
177, 178, 179, 180, 183, 192,
199, 202, 203, 204, 206, 207,
208

Türkiye Cumhuriyeti V, 54, 96, 107,
109, 110, 116, 118, 141, 149,
152, 153, 156, 191, 204

Türkiye Komünist Partisi 104

Türkler III, IX, 3, 10, 11, 15, 20, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 40,
41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
57, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 69,
71, 72, 73, 79, 85, 88, 104, 107,
111, 112, 113, 120, 129, 130,
133, 140, 143, 157, 160, 162,

167, 169, 178, 187, 188, 189,
191, 194, 195, 198, 205, 207,
209, 210

Türkmenistan 52

Türk Ocakları IV, 38, 54, 55, 57,
58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 129,
130, 169, 171, 178

Türk Tarihinin Ana Hatları 113, 171

Türk Tarih Kurumu 129

Türk Töresi IV, 27, 30, 33, 34, 38

Türk Yurdu Dergisi 54, 55, 56, 57,
129

Tüzlük (Eşitlik) 33

U

Ulukışla 87

UNESCO 144

Urfa 74, 97

Uygur Kocabaşoğlu 20

Ü

Ülken, Hilmi Ziya 40, 41, 42, 43,
50, 51, 171

Üstel, Füsün 55, 57, 59, 60, 62, 171

V

Van 79, 104, 127

Vanlı 126, 135

Veled Çelebi Efendi 44

Vügar İmanov 50

W

Wilhelm Ludwig Peter Thomsen 37

Wilson 90, 177

Y

Yadrintsev 37

Yahya Kemal 101

Yakup Kadri 101, 103

Yakut 25, 53, 133

Yarbay Rawlinson 88

Yeni Osmanlılar 40

Yeşil Ordu Fırkası 104

Yunan 15, 40, 68, 78, 97, 99, 101,
103, 171

Yunanistan 10, 63, 103, 169, 203,
206

Yunanlılar 19, 58, 68, 70, 73, 75, 96,
97, 98, 99, 102, 107, 143, 205

Yusuf Akçura 7, 41, 49, 50, 51, 54,
55, 56, 57, 60, 63, 72

Z

Zbigniew Brezinski 17

Zeynep Korkmaz 134, 160

Ziya Gökalp IV, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 61, 62, 63, 64, 72, 101, 163

Ziya Paşa 40

Milliyetçilik kısaca, herkesin mensup olduğu milleti sevmesi ve onu her anlamda yüceltmeye çalışmasıdır. Türk milliyetçiliği ise, Türkiye’yi ve Türklüğü sevmek ve her alanda yükseltmek ülküsü veya arzusudur. Türk milliyetçiliği birleştiricidir, çeşitli etnik grupları içinde barındırır. Etnik milliyetçilik ise içe kapanıktır ve ayrılıkçıdır.

Türk milletine dayalı millî bir devlet kuran Atatürk, Türk milleti ile kader birliği yapmış değişik etnik kökenli kim varsa bu milletin vazgeçilmez bir parçası olduklarını defalarca dile getirmiş ve yasalar indinde herkesin eşit hak ve hürriyete sahip olduğunu söylemiştir. “Türkiye Cumhuriyetini kuran halka Türk milleti denir” sözünü söylerken, Türk milliyetçiliğinin etnik kökene dayanmadığını hatırlatmak istemiştir. Konuyu içerden ve dışarıdan istismar etmek isteyenlere de şu sözlerle karşılık vermiştir: “Biz öyle milliyetçileriz ki, bizimle işbirliği yapan bütün milletlere hürmet eder ve saygı duyarız. Onların milliyetlerinin gereklerini tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz herhalde bencil ve gururlu bir milliyetçilik değildir”.

Bu çalışmada izah edildiği gibi, Türk milliyetçiliğinin uygulanışında ne kadar barışçı, insancıl, inkılâpçı, lâik ve dine saygılı ve birleştirici olduğu; ırkçı ve faşist olmadığı belgeleriyle görülecektir.

